

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

U6

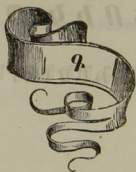
1153

Ն Ո Ւ Ա Գ Ք

Հ. ՂԵՒՈՆԴԵԱՅ Մ. ԱԼԻՇԱՆԵԱՆ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐ

ՌՅԺԷ-1867

ՅԻՇԱՏԱԿ ՀՈԳԻՈՅ

Մ Ա Ն Ո Ի Կ Պ Է Յ Ի

ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՐԵԱՆ

ՀԱՅՐՈՒՆԻ

(ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ)

ՓԱՌԱՑ

ՀԱՐԱՆՅ ՀԱՅՈՅ

ՄԵԾԱՅ ՔԱԶԱՅ ԼԱԻԱՅ

Ի ՅՈՅՍ

ՀՕՐԱՄՈՅՆ ՆՈՅԻՆ ՈՐԴԻՈՅ

Ի ՅՈՒՇ

ԻՄՈՅ ՍԻՐԵԼԵԱՅ

ՆՈՒԷՐ

Ի ԲԱՄԲԻՌՆ ՀԱՅԿԱԶՆԻ

Բամբիրն փառագոչ յաւիտենիցն հըսկայա-
ղանց ,

Յարիխասկիղբն յաղեղնալոյսն ի բնագաւառ
մարդկան գրոհի ,

Ի մարզն արանց քաջաղեղանց անձնագեղից եւ
հերապանձ ,

Յամենազանն յերանափառն յաստուածազարդ
ծայրն աշխարհի՝

Փռնչեանց ի բարձր ի հայկարան ,

ՅԱզատ լերանցն յարտեւան .

Ի լռանիստ իտրանդընդոց

Մեծամոռացն ամանակի՝

Կոչեւ ըղփառս Մեծաց Հայոց ,

Զհայրենին հուր կոչեւ նախկի :

Արփիացի՛ր արփիդ հոգեաց, բորբոքելով զսիրտ
սիրակայծ.

Կարկառ զմատին ծայր ի Բամբիւն՝ ի քո եւ յի-
մնս Հայկազնի,

Որ առաջին՝ զոր լռակիրդ ի բարձունս զերդ՝
յերկրէ հընչեաց,

Եւ հովիտք Այրարատայ ծաւալեցին զծածուկս
երկնի.

Մըշտերդ պարուցն հոյլք առեալ դու

Ըգբանչացան ի վայր զանխու,

Ի վայր՝ որ նախ քան զամեն վայրս

Զաստուածութիւն քո Թարգմանեաց,

Եւ արձագանդք դեռածինք յայրս՝

Բարբառեցան յալուց Մասեաց:

Ամենասիւս նմանեալ հոգւոյն՝ ելեր բամբիւն
յերկիր Հայոց,

Զհամատարածսն վարելով տիեզերաց լռու-
թիւնս.

Անդ Հրաշալին ըզհոգեղէն շունչն յիւրակերտն
արկ հողոյ ծոց.

Անդ շընչեաց մարդ, և սիրեաց շունչ, եւ սի-
րեաց զերդ, սիրեաց հնչմունս.

Յայնժամ եստեղծ զԲամբիւնընս պանծ՝

Զաւագաքնար հանուրց ազանց,

Զոր Յաբէթայն զարմն եռանդուն

Ըզբռամբ ածեալ՝ ընդ նախն երկրի,

Ժառանգեցոյց յիւր Հայկազուն

Յանդրանկագեղն ազգ, ազգ արի:

Արհաւիրք եւ մահարձանք ոչ արգելուն զՀայկա-
զնն սիրտ՝

Արհամարհեալ ըզկափարջօք շիրմաց՝ ցայտել
ծուխ ծիրանի.

Հղօրագոյն հոլաթեւիւքնն սլացաւ եւ կաց ան-
խըլիւրտ.

Սիրելիքնն սխրացան, հարան ոսոխքն ըզդո-
ղանի.

Դարք բոլորին զխշատակաւն,
Յաստուածութիւն խառնի համբաւն.

Հովանանան նրմա երկինք,

Ինքն հովանի երկրին իւրոյ.

Եւ գերեզմանքնն սուրբ բազինք

Հայրենական ստեղանց սիրոյ:

Ո՛վ եռափայլ եռախորհուրդ կարմիր-կանաչ-կա-
պոյտդ հայոց,

Դրօշք հայրենի, յիէն առեալ դու զծալ ի ծալ
ծոցոյդ պարզուած՝

Մինչ ի ծովէն յաւիտենից ժամանակ նոր դեռ
բանայր ծոց,

Այն ինչ երկնից հարթեալ՝ հաստէն հրաման
զերկիր լաստեաց,

Ի գիւ գալով բանայր ճակատ

Միջակառոյց սարն այն անջատ՝

Զոր Արարատ կոչեաց աշխարհ,

Հայկազնն ասաց Ազատ Մասիք.

Անդ փրօւեաց Տէր ըզգրօշուդ վառ

Եւ տաւաղեաց շուրջ ըզմարդիկ:

Անդ հովանոց Ագամայ, անդ տուն հոյի, ոստանն
հայկայ՝

Որ քաջութեամբ բազկի, մըտացն ուշով զար-
մին սեփականեաց.

Ամենահաշտ աջօքն Աստուած յերկրի հայեր
միայն ի նայ.

Նրմա միայնոյ զնախանձելին քնարաց զբամբիւ-
նըն նըւիրեաց.

Քան ըզՊառնայ եւ զՍիրովնի

Վէհ ինձ բամբիւռն հայկազնի.

Ի քէն ծընան երգք հայրենի,

Քեւ մարգեցաւ ժայռ ու ափափայն.

Շնորհք յաւեւան բնութեան նախնի

Երբ դու լսելի արարեր ձայն:

Ի բամբ եւ բոմբ երկնադաշնակ սրտայարոյց բամբ
ռանդ հայկին՝

Գուպարեցան Մասիք, Կովկասք, արկեալ ի ձորս
ըզսոնք Տիտան.

Ընդ չորք հողմունս վարդեալ վազէր յաղթանա-
կաւ Արամն արին.

Զիժն անարի պայթուցանէր յոտին Մասեաց
խարտեաշ Տիգրան.

Թափեալ գոփեն սահմանք հայոց

Յազատութեան ընդարձակ ծոց.

Իւղոյ մեղու խաղան հոսանք,

Ծեղք պարարին, պընդին արուորք,

Գեղեցկագոյն նազեն կուսանք,

Եւ բողբոջեն մանկուլթիւնք նորք:...

Պընդեաց Բամբիոն Հայկազնի տիրահրաւէր ձայն
է առ քեզ .

Անիդ չըլթայից եւ հեծուծիւնք ըզքեզ կար-
դան դէմ գոռողին՝

Որ տապալեալ զաթոռս աղանց ճըգնի կանգ-
նել գահ երկնագէզ ,

Եփրատ , Դիկլաթ զպատուանդանաւն որպէս սը-
կունդք քըծնեալ սուզին .

Օտարաձայն չըրթունք հարիւր

Աշերսարկուք առ խուլ ունին իւր ,

Պատգամաբերք եւ պատարագք

Ծագաց ծովու ու անապատի ,

Եւ ի խորոց երկրէ նուիրակք՝

Չբաւեն ի յաշտ սէգըն սըրտի :

Աղքք եւ աստուածք առ հասարակ տապալեցան
ցիր առաթուր ,

Լերինք ոստեան , ամփոփեցան անապատք , ծով
հետի հատաւ .

Փոքրը միւս եւս փոքրը միւս եւս հրդեհեցին
եւ օդք յահուր ,

Եւ ասպատակ Բաբելոնի հարցի 'նդ հիւսիս ,
հարցի 'նդ հարաւ .

Ճակատեսցին եւ ընդ աստեղս ,

Կարդայցէ զՏէր ինքն յասպարէս : . . .

Ահա խորան Տեառն հարաւ սուրբ ,

հարաւ ի հող պերճն այն տաճար ,

Աճառք մայրից ծախին Ժանտ հուրք .

Եմուտ Սիւնի ի սուգ խաւար :

Հատան սաղմոսք Սաղեմայ, բլուրք Բեթելայ ոչ
եւս պարեն.

Գուշակ քո Տէր, գուշակ քո սուրբ՝ որ ընթեռ-
նոյր ըզՀանդերձեալս՝

Հող ի գլուխ ընդ ջայլամարս երթայ կոծով յո
եւ վարեն,

Եւ ի ցրուելն Իսրայելի չգիտէ յոր ջոկ խառ-
նել ըզքայլս.

Յականց Գովզան մինչ ի Տափնաս՝

Լալեաց գերեաց ճապաղեալ դաս.

ՅԵփրատ պղտոր յուռեաց գիսակ

Սաղմոսարանք ճոճեն ի զուր,

Անկեալ կոխին զէնք եւ դասակք...

Եւ դու Տէր, ցերբ կացցես դու լուռ:

Օ՛ն անդր երկնից զօրութիւնք, առէք զիմ զէն
աստուածանազ,

Նիզակակից յերկրէ՝ զՀիւսիս ձեզ յարուսցէ
աղցն հերապանծ...

Փռնչեանց բամբիւնըդ փառագոչ, Պատուէր
յինէն տուր յԱսքանազ,

Զիշխանս եւ գունդս Արարատայ, զամեն զար-
թո՛ տուն Հայկազանց.

Ե՛րթ հայ նիզակ, է՛րթ ի Բաբել

ԶՍիսակ՝ հարուլ, զՅակոբ թափել.*

* ԵՐԵՄ. ԻԵ. 26. « Եւ թագաւորն (Բաբելոնի), Սիսակ՝
արքայէ յետ ամենեցուն »:

** ԽՈՐԵՆ. Ա. ԻՔ. « Վկայէ եւ Երեմիա մարգարէ ի բանս
» Իւր (ԾԱ. 27) հրաւիրելով ընդդէմ Բաբելոնի ի պատե-

Եւ դու Բամբիւնիդ Հայկազնի
Ե՛րթ օգնական առ Երեմի.
Հա՛ր, լըռեցո զողբ Սիոնի,
Կանգնեա զպարիսպս Սաղեմի:

Բոլորեալ յարմաւ ու ի հիւս հագնւոյ՝ Էրթ արդ
բամբիւն Հայոց,
Զարթո՛ զուրուս յաբեթածին եւ զսեմականն
արշակունեաց.
Ի Բագուանէ ի Բագաւան բարձրացո՛ զգործ
քաջարանց քոց.
Հարան հէնք հիւսսի, հոյլք հռովմոց, Արեաց
եւ Անարեաց.

Երգեսցէ Վրոյր պերճ վիպասան
ԶԱյրաքաջն՝* հօրն իւր օգնական,
ԶԱլանազնեայն դըսարիկ ծաւի,
ԶՎիշապազունս տապաստ կայթիւ,
ԶՏորք եւ Տրդատ ի գու կռուի,
ԶԱսպետ, զՄամկուն գոգցէ՛ բամբիւն:

» րազմ. Հրաման տուր, ասէ, այրարատեան թագաւո-
» րութեանն եւ ասքանազեան գնդին »:

ԹՈՒՄ. ԱՐԾՐ. Ա. « Կիւրոս առնու զԲաբելոն եւ արձակէ
» զգերիսն Հրէից. ընդդէմնորա զօրաժողով եղեալ... ազգ
» բարբարոս խուժադուժ... (Տիգրան առաքէ օժանդակ
» Կիւրոսի 40000 արս, որք) տուեալ պատերազմ... ամսօ-
» րեայ մի ժամանակ, յորում ոչ սակաւ քաջութիւն նա-
» հատակութեան ցուցեալ զօրացն Հայոց... եւ զօրդիսն
» Խորայելի առեալ գնացին յաշխարհն իւրեանց մինչ ի
» սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ »:

* Սմբատ բիւրատեան, սպարապետ Արտաշիսի Բ, հօր
Վրուրի:

Բամբինն Հայոց, բամբինն անմահ, օճան աղանց
ու երկնից անգամ,

Ըզմէ լուսթիւնք եւ մուացօնք, եւ դարք դան-
դալք եւ ահափետ...

Սթափեանց, փռնչեանց, տուր զպատուէր
Տեանն, եւ ՀայուԹիւնն հսկայանդամ

Եռանդն ի սիրտ, հուր ի բազուկ, երգ ի բե-
րան՝ զիմեսցէ զհետ.

Ոստիցէ բալդ ի կառս Հայկին

Ընդ լուսածիր հետս Յարդգողին.

Եւ ծանիցէ յապուշ աշխարհ՝

Թէ միշտ հսկեն փառք հայրենի.

Վերապանայ եւ սիրտ խոնարհ

Ի դռինչ Բամբուանն Հայկազնի:

ՀԱՐՍՆԵՐԳ

ԱՌԱԳԱՍՏԻ ՆԱԽԱԾՆՈՂԱՅՆ

ՅԵԴԵՄՆ ԳՐԳԱՐԱՆԻ

Յանոյշ գրողարանն ի բնագաւառն Հայաստա-
նեայց՝

Բարձրացի՛ր բամբիւն՝ անախտակիր տարփից
քարող,

Բարձրացի՛ր յազատ սահման ի թիւս ազատն
հողւոյ:

Ո՛վ մըշտապաշտօն սարկաւագունք սիրոյ լ՛եր-
պոց՝

Բաժիշտ զուարթունք, օժանդակաբար, աուք
ինձ նուապել

Զաստուածաճրատն որ յանձեռագործ առա-
գասաին

Սըրտացուցանէր ըզնախահաւս ազգի մարդկան՝
Ըզսիրասկիզբն աղապատանս կուսից կենա-
կցաց,

Յանոյշ գրողարանն ի բնագաւառն Հայաստա-
նեայց.

Մինչեւ անիծից եւ յորձանաց դերփեալ զեր-
կիր,

Մինչեւ սերմնաբոյս ինչ՝ այլ համայն աստուա-
ծաստեղծ.

Տարփանք մահացուաց եւ անմահից ժամն եւ
տեղին :

Օ՛ն անդր ի բաց ընդերկրաբարչ տարփից հեթե-
թանք ,

Քաւ մեզ ոսկի քնար , քաւ մեզ կապարճք Աս-
տղղկորդւոյն .

Մի յանարատս՝ արատաւոր անկանել կարծիս ,
Եւ մի յանմահից սէր՝ մահացու հըպել ա-
րուեստ :

Յերմինակամար դօռի տէրունեան պարզեալ
յԱդէն՝

Փանդեոն հարսանեաց նախաստեղծից առկա .
յասցի .

Ի լայնալիճն հրալար՝ հազար ճաճանջ հրեշտա-
կաց

Յարդարեսցեն տղիս աղու սիրոյն նորընծայ :

Ըզսէր Ադամայ եւ զԵւային երգեսցուք սէր .

Երգեսցուք զանմահ եւ ըզկուսան սիրոյն հան-
դէս՝

Որ խանդաղատեացն ըզսիրտ ծնողացըս մարդ-
կութեան ,

Յանոյշ գըրգարանն ի բնագաւառն հայաստա-
նեայց :

Զի՛ դու հիահրաշ դրախտապատիկդ երեկո-
րեայ ,

Յորում յաւիտեանցըն Տէր մըտեալ ի խոհս
խոհից՝

Զարարչատիպն հաստել հնարիւր օրէնս զու-
դութեան ,

Եւ զիպուծիւն ի բանականս հաղորդել բնու-
թիւն .

Յանօսը ի Թմբիր ըզդաստակերտն իւր հանգու-
ցեալ՝

Խրամատ ընդ կող՝ աղջիկ կորզէր զԵւայն ան-
նրման ,

Ըզփարեղի եւ հրաշագեղ քան զամեն կուսան :

Ինքըն Բարձրեալն ըզնախհարսանխարն հան-
դերձէր ,

Երկասիրելով քան հրաշակերտս ի վեցօրեայս .

Ոլորտածաւալ երկիր տաճար հրամայեցաւ ,

Եւ հարսնարան՝ ականակիտ քառեկացն հովիտ .

Խորան կապուտակ երկնախորանն համատա-
րած ,

Եւ ջահալոյցք ըսպիտակարանն աստղակաճառ :

Ինքըն փեսաւէր գայր անդրանկան իւր Ադամայ ,

Եւ հարսնածուս՝ հրեշտակս յըզէր աննրման
կուսին :

Տէր ելանէր որպէս արեգակն յամպոց բիւրուց

Եւ հրեշտակքն ըզհետ տիպ ճաճանչից լուսա-
հիւսեակ .

Բերիւր տէր ՚ի փառս յոսկեգագաթն այրա-
րատեան ,

Եւ յակնարկելն՝ շուրջ խրմբէին զօրք իւր
զուարթունք .

Տէր ակնարկէր լուսահոսօք բըբօք յաւերժիւք ,

Եւ ըաժիշտք զիւրեանցն յարդարէին սիրոյ տա-
ւիղս ,

Որովք երգեցինն ըզծնունդ լուսոյ ի խօլ Թո-
հից :

Օհ երգեսցուք ըզսէր անմահից կուսից զուգից
Յանոյշ դրրգարանն ի բնագաւառն Հայաստա-
նեայց :

Բարձեալ բերեն զուարթունք ըզկոյսըն կողա-
հատիկ՝

Ի նախազգած սլնդէլ հրաշից զոգին դեռաբոյս,
Ու ի ցօղածին ճեմեցուցանել մարգ վարդավառ,
Մինչ նա դեռ ափշեալ սըրտաբախիկ շնչա-
ծըփիկ

Իբր աղանեակ թեւադողդոջ ի բընկէն վայ-
րանկ՝

Աչկունս ածէր շուրջ քաղցուենիս ընդ ծիրն
եղեմական ,

Ընդ վայր անծանօթ՝ յանծանօթէ եկեալ վայրէ :
Սիւղ զովագին անկեալ զԱդամաւ քրշէր ըզքուն՝
Ի վարդայատակ դարեւանդին յորում հանգչէր ,
Յակնախըտիլն յամեներանն յաստուածատունի
վայր ,

Յաւերթիւք յեւեալ ամենաբոյրն համասպրա-
մօք ,

Քառից վըտակաց մանուածաւալ յորդորելով
թեկն ի թիկին թըփինախիտ մըրաից մայեկաց՝
Զերկայնավարսն ի մէջ ունեւով զուռին ճապուկ ,
Ի սըրսկապան հովանոցաձեւ առադառախ :

Յանըրջոց հեզոց վերագարձեալ յարթնութիւն
լուրջ՝

Մինչ այն ինչ դեռ ընդ վերացեալն հիանայր
տեսիլ

Եւ ընդ բացառիկ կողիցըն դէսք՝ միտք ի վարան ,
Դրդմամբ սրաիւ զարեգակնալիւ աչքն ամբար-
ձեալ՝

Ընդ բացխըփիկըն ժապաւէն ոստոցն ուռնեալաց
Փայլակնանրման յեղակարծումըն դիտէր լոյս .
Հապա՛նդմիջեալ ըզհովանոցեակըն վարսաւոր՝
Ի կողաբոյսն աչքըն բերիւր ի կին անդրանիկ ,
Յեւայն կուսանալ՝ ի գեղաղէշն ի գլխովին ,
Յանոյշ գըրգարանն ի բնագաւառն Հայաստա-
նեայց .

Չետես մահացու չետես անմահ նրման նրմին
Խառնուումն շնորհաց , անմեղութեան եւ փափ-
կութեան :

Յոստոցն ի քիշ հարթչեալ եւայ՝ զԱդամ տե-
սանէր ,

ԶԱդամ՝ նախատիպք արութեան , հայր հասա-
րակաց .

Երկաքանչիւր համակնարկիք յիրար դիպէին . . .

Ո՛վ հրամանուած հանգոյցք ոգւոցըն պարա-
ւանդք :

Հայրըն մարդկութեան աստուածաշունչ պա-
տեալ բոցով

Առ հովանոցաւ հանգըստոցին կայր ոտնառեալ ,

Եւ հրաշացեալ պիշ յօրիորդըն զարմանազան՝

Զայս առաջին գուշակաւոր արձակէր բարբառ

Յանոյշ գըրգարանն ի բնագաւառն Հայաստա-
նեայց .

« Սա՛ լասիկ ոսկր յիմոց ոսկերաց , մարմին մար-
մնոյս ,

» Սա կոչեսցի եղայր՝ զի յառնէս իւրմէ եղեւ .

» Սա ինձ կենակից ի յաւիտեանս ամանակի .

» Սովիմք զուգեալ արձակեսց՝ ի մէնջ ազգ մարդ-
կութեան .

» Եւ որք առ ի մէնջ սերեալ՝ թողցեն այնու-
հետեւ

» Ուստոր ըզհայր եւ մայր, եւ երթիցէ զեղառն
ըզհետ.

» Զատուցեալ գըստեր ի ծնողաց զառն ըզկնի
գնայցէ.

» Երկոցուն եկեալ յիրեար՝ լիցին մարմին մի:

» Այս բանք եւ դաշինք ընդ Աստուծոյ եւ Ա-
դամայ »:

Զայս անգոր առ գրանդւոյ՝ դարեւանդին վար-
դեւորի

Վառուցեալ ճառէր արտակացու մարդն ա-
ռաջին

Յանոյշ գըրգարանն ի բնադաւառն հայաստա-
նեայց,

Դաստք իւր յերկինս, աչք յօրիորդն զարմա-
նազան.

Եւ շունչն հրահատ սըրտացուցանէր զօրիորդն
այն.

Եւ հրեշտակք ի հրաշքս լինէին, եւ Վէհն հաճէր:
Իսկ մարդն հեղեալ զեղեալ յաւիւն նախասը-
նունդ,

Եւ կեանքս նոր յանձին ըզգացեալ ոստչէր ի
դուրս

Ընդ վարսաշարժն հովանոց՝ առ կոյսըն գեղա-
վարս,

Ծըղիս մարդէլով որպէս ուսաւն ի բնութենէ:
Բազուկ յիրար կարկառէին չեւ յիրար ժա-
մանք.

Ընդ խինդ եւ սէր տարուբերեալք՝ մերթ մօ-
տոյ մատչին ,

Մերթ հրաշացեալք՝ տընկեալք կառչին զինչ
վարդ առ շուշան .

Համայն չքնաղք ամենեւիմբ իրերապատշաճք :
Ձեռն ի ձեռն հըպեալ՝ հայեցան , ոչ ինչ ոչ տե-
սին .

Աստուած ի միտս , ինքեանք միայն ի բնու-
թեան : . . .

Ո՛վ առաջնումն գըրկածութեան անախտ սըր-
տից ,

Ո՛վ առաջնոցն համբուրածին շարժագեղ շըր-
թանց ,

Եւ սիրայնոց սըրոց սըրբոց աչաց խոյտանաց
հետազօտից անմեղունակ անտըխեղծ գեղոյն ,
Ում աստուածաշուքըն շնորհք անկեալ կան
հովանի .

Հրանիւթիցն անգամ տեսոյ զարմանս ակնահա-
ճոյ ,

Յորժամ կուածոյ ուլանն ի վեր առմամբ գողտր
եւայ՝

Զուգահասակ ըզկենակիցն իւր գտանէր Ադամ .
Եւ սա զնորայսըն համասփիւռ դեղձան հոպո-
պիս

Տրոհեալ մատամբք յայս կոյս եւ յայն բարձրիկ
ճակատուն՝

Կիտուածս ածէր վարդատեսակս ի կէտն համ-
բուրից :

Պըշնոյր ընդ մեղուակն աչկունս առատ քան
զարուսեակս ,

Պէնոյր ընդ զուարթ կարականամար յունիցն
հիւսուած ,

Պէնոյր յէլեւէջ մանրիկ ծաղու յողջոյն ի դէմս :
Յոյց ոչ ընդհատ եւ կոյսն Եւա յԱդամ սիրա-
նայր .

Ի նոյն զարմանս ի նոյն ըզբօսանս զոյգ ըմբռ-
նեալք :

Լըցեալք ըղձիցն առաջնաճաշակ անմեղութեամբ
Արձակէին շուրթն ի բարբառ , գարշապարս ի
խաղ .

Յեռեալ ըզփափկիկ բազուկ կուսին ի թեւն
հաստոյր՝

Աւանմահուղէշըն ծառ ընթացք առնոյր Ադամ,
Զաստուածադիրն ուսուցանելով պատուէր կե-
նաց ,

Դաստիարակէր ըզքիմքն ի միրգն ամենահամ .

Եւ յոստ անթառամ համախառնեալ զընտիրս
ծաղկանց

Շըրջաբերէր զվարսանազիկ գլխոյն եւ ժըմտէր .

Շիկն անուշակ յաւելլով գիմացըն գրգուէլեաց :

Ըզգնալի առեալ ի հեշտաճեմ գրախտին շաւելս՝

Նըշանակէր զերանուծեան իւրոյ ձիգ սահմանս

Յանոյշ գըրգարանն ի բնագաւառն հայաստա-
նեայց ,

Եւ ըզնուծիւնըս կենդանեաց իւրոցն հնա-
զանդից ,

Զամհազոյնս ի սպաս կոչելով հեզոյն տիկնոջ .

Գահաւորակ՝ ըզբըրաձեւ փիղըն վիթխարի ,

Ասպաստանիկ՝ զահեղամուռնջ զառիւծն հերա-
պանծ ,

Եւ անդրուվար՝ ըղխրխնջախրոխտ ձին ճա-
խրասլաց,
Հովանեակ՝ զարծուի վարաղաթեւ արեւադէտ.
Յառաջընթացիկք՝ հաւուց երամք գեղափե-
տուրք.

Քարոզք քաղցրաձայնք՝ բարձրաբընակ ճանճ-
կէն ճընճուղք,

Եւ հետեւակք՝ սիրամարգք, փասեանք եւ
դրախտահաւք,

Եւ կասուտակ մըկանանց լըճաց մակոյկք սլար-
ղեալք՝

Ձիւնիայլ պորից զուգառագաստ թիկանց սլաղ
պաջուկք.

Եւ շուրջ քըծնատուք՝ դառինք, սըկունդք եւ
աղանեակք.

Որովք հորդան տըւեալ եւ չըրջան առեալ հա-
կիրճ,

Գամ մի մատնանիչ եւ գիտութեան չարին ի
ծառ՝

Թիկնադարձոյց ճեպընթացիկ կըրթէր ի փա-
խուստ.

Յանուն չարի եւ մահու՝ խուն մի քըստմեալ
Եւայ՝

Յերկնապարզիկն հուպ ընդ հուպ դառնայր ի
զուարթութիւն.

Եւ զուգաճեմք ի դարեւանդ դառնային վարդից,
Ըզկենդանեացն արձակելով ջոկս յիւրուրոյն
կայս,

Յանոյչ գրդարանն ի բնագաւառն հայտատա-
նեայց:

Իսկ մինչ երկնապար իշխանականն տըւընջեան
ժամուքն արփենեօք համառօտեալ զօր վեցե-
րէր

հրավարսիւք զըսպեալ ծամիւք սահիւր ընդ ա-
րեւմուտս՝

Խաղաղըն բնութիւն խաղաղագոյն կըրթէր ի
պահ՝

Գըլէր խարտեալ մահիկն յոսկեկումբն Այ-
րարատայ՝

Տարածանելով քօղ գիշերւոյ նըրբաթաղանթ,
Սեաւ ընդ կապուտոյ անկեալ բեհեզ ընդ ծի-
րանւոյ՝

Ընդ որ բեկբեկեալ լուսակարկաջ բուլիցն ե-
րամբ՝

Յիւրաքանչիւր պատշգամաց փայլ փայլ վայ-
րակնեալք

Նարմանազուկ յորրան ջուրց՝ լուսոյ ափուէին
գէսք,

Յանոյշ գըրգարանն ի բնագաւառն հայաստա-
նեայց։

Ի լէրանց հովտաց յանտառածիր ծմակաց մար-
գաց

Սաւառնեալ հընչէր սիւգ գիշերւոյ հեղամընչիկ
ջեղեմական անկանելով օդով սիրայնով՝

Մըրմընջէին մանրակոտոր ալեակք մեղմա-
շարժք,

Ուս յուս կըքեալ եւ կանգնէին պուրակք փափ-
կամէջք՝

Հեղանայր սօսիւն սաղարթաշարժ ծառաստա-
նին,

Հեզանայր խընկոց խոնաւաթեւ բուրումն ընդ
օդ ,

Հեզանային ձայնք հեշտախօս հաւուն գիշերոյ
Յարձագանգաց վիմաց գել գել հողովմամբն յԵ-
դեմ՝

Հառաչանս սիրոյ համատարածն ազդեալ բնու-
թեան .

Հեծէր հեռուստ ձայն սահանաց յանձաւաց խո-
րոց :

Հանդարտիկ էր ժամ , հըծծանք մեղմիկք , լուռ
թիւն ականորժ .

Հանգչէր երկիր , հանգչէր երկինք , եւ համայն
հանգչէր :

Շատացեալ եւ Տէր վեցօրէիւքն հրաշակերտու-
թեամբք

Ի յաւերժական անդըր ճեպէր ի խոր հան-
գիստ .

Հանգուցանել ըզձեզ կամեցեալ նախ՝ ով Եր-
կեակք ,

Որք յանգէտս առ սեամս տիրայարդար առա-
գաստիդ՝

Մինդ ի միւսոյդ յեցեալ ի յուս՝ կայիք հրաշա-
ցեալք

Ընդ աստեղատանց շողող կաճառս , ընդ թռիչս
յահուր .

Մինչեւ բարձրացեալ խարտեաշ մահկին ցոլայր
ի գէւքդ ,

Անձայնս շուրջ ըզձեօք ճեմեցուցեալ ծառոց
պատկերս

Յանոյշ գըրգարանն ի բնագաւառն Հայաստա-
նեայց :

Յայնժամ ի բարձանց յոսկեգաղաթն Այրարատայ

Հրահոսօք բլբօք աղղեալ Բարձրեալն ի զօրս
հրաբունս՝

Նախհարսանեաց հրաման ածէր սեռիս մարդ-
կութեան :

Իբր ի շինէ ծուխ ծայրակարմիր հողմածածան՝
վերացեալ շարժիւր բոլոր բանակն երգայար-
դար ,

Անտեսաբար շրջապատելով զՎարդից բըլբով-
Գայր յառաջէր գիշերապահիկ զուարթնեակ
քնքոյշ

Կենսաձիր ոստոիւն հովահարեալ շուրջ շէդե-
մաւ ,

Եւ յառագաստն հրաւիրելով զամուսինքն կոյս ,
Յանոյշ գըրգարանն ի բնագաւառն Հայաստա-
նեայց :

Մըտանէր Ագամ ըզձեռանէն առեալ զԵւայ .

Եւ յորդալոյս հեղով աստեղց փայլս ի շէփորոց՝
Ընդ խորշխորշեայ սաղարթաձեղուն հովանոցին
Կային հիացեալք ընդ քրքմաւէտն հանգըստա-
րան ,

Բարձր եւ կակուղ թերթիւք ընդ կողերն ար-
կեալ ուռեաւ ,

Իբրեւ սեղան սիրոյ 'նդ մէջ երկրի վերամբար-
ձիկ :

Եւ մինչ այն ինչ փարէր ըղնոքօք քընոյն բաղձանս
Ի հովածուկ բարսմանց զուարթնոյն գիշերա-
պահի ,

Սաւառնաթեւեալ յոսկեգաղաթն Այրարատայ

Ամբառնայր դայր ամենատարածն Աստուածու-
թիւն ,

Զինչ բուրգն եռահրաշ կանգնէր վերոյ սրբա-
կապանին՝

Անճառական յայտնել խորհուրդըս մերոց ծնո-
ղաց .

Առեալ ըզդաստակ փափկիկ կուսին տայր յԱ-
դամայն ,

Եւ զաջ իւրոյ դաստակերտին կրցեալ յԵւային ,

Ընձիւղ ի մէջ ի կենսաձիր յեռլով ի ծառոյն ,

Զանմահաւայելն ուսուցանէր հանգէս սիրոյ ,

Եւ կուսական զուգութիւն , անհաս ի մահա-
ցուացս .

Եւ ամբարձեալ զաջն համաստեղծ՝ օրհնէր եւ
կնքէր ,

Կրկին փրչեալ ի դէմն նոցուն շունչ անմահու-
թեան ,

Յորմէ շնչոյ կենդանութիւն խաղայ ի մարդիկ ,

Եւ խաղայցէ՝ ցորչափ երկիր իցէ նոցին տուն .

Եւ ցօղադինս ըզնոքօք սփռեալ խանդաղատանս՝

Թողոյր ըզվայրն եռանդնագին բոցոյն ի տոչոր .

Եւ ծուխըն բոսոր շամանդաղեալ եւ շողադէզ

Ի սիրալիր սեղանոյն սլաց առ սլաց ցօղացեալ

Ըստեղնանայր երթայր կըցէր յաստղաւորն

յերկին :

Ինքըն Տէր՝ ընդ ծուինն ընդ բոցն ընդ սէրն ելեալ

նաղէր ,

Աջօքն հրահոսօք դիտելով դէմ ի հարսնա-

րանն .

Եւ հոգեղէն խըմբին ըզսիրոյն հրամայէր զերգ

Յանոյշ գըրգարանն ի բնագաւառն Հայաստա-
նեայց :

Յայնժամ Սերուբն ի սրովբէից սաւառնացեալ
դայր ,

Հանդէս առնէր հրաթերթեան թեւոցն եւ յա-
ռաջէր ,

Ձախեզերալուրն լարելով փանդեռն հրաթել,
Եւ վարդայնոյն արձանացեալ Հանդէս դարակի՝
Երկնահեծան աղբբախիւն ածէր դռնչիւն մեծ :
Ի դռնչ փանդառնն՝ հըռչակէին երկինք եւ եր-
կիր ,

Ու առհասարակ բնութիւն ըզսէր մեծացուցա-
նէր :

Երիր չորիր երաժըշտապետն հընչեաց ըզսէր ,
Եւ շունչն հոգեղէն ոչ հանդուրժէր բաւան-
դակել :

Մինչեւ բոլորն համաձայնեալ սլարու հրեղինաց՝
Հաղիւ բառնային զամենաբաւ անուն սիրոյն ,
Ի նոյն յարաշարժ սիրոյ ակնէն առեալ խրա-
խոյս .

Ձի թէ չէր նորա զսէր ընդ բնութեան հաշո-
արարեալ՝

Լափէզ ծախմամբ սա յոչէութեանն ընկըրկէր
վիհ .

Ձեք առանց նորա սիրոյ ձայն , չէք կիրքս սիրոյ :

« Սէր » , բարձրաձայնեալ բուռն որոտայր փան-
դեռնահարն ,

Եւ Սէր կըրկնէին հոգիանութք միաբարբառ .

Յանոյշ գըրգարանն ի բնագաւառն Հայաստա-
նեայց .

« Սէր, մեծ է սէր. լի է ամենայն որ էն՝ սիրով.
Ամենուրեք է սէր ու ի բնաւից կայ թափու-
ցեալ.

Ոչ գիտաց ըզնա երկինք, ոչ եկն ի յայտ երկրի.
Հանուրց հուլից եղանուծեանց ի մի վայր գալոյ
Կայծ մ'ի կայծից ոչ թափեացեն ի սիրոյն հնոցէ.
Իմաստուծիւն ըզնա պընդեալ մինչեւ յաւի-
տեան

Ոչ ժամանեացէ սիրախաղաց գարշասլարում.
Ըստուերականք են ըզգալիք. սէր միայն է իսկ:
Սէր, դու միայն ես էուծիւն, դու կեանք կեն-
դանեաց.

Զոր էն եւ զոր չէն՝ ի բռին ունիս ո՛վ համիչ-
խան,

Միահեծան ըծակ՝ վերբերիչ տիեզերաց:

Ոչ է տեղի թարց.քո, ի քէն եւ անդր՝ ոչ սահ-
ման,

Եւադիմակն աստուածուծեան դու միայն կա-
յանք,

Եւ դու միայն անչափին դոս չափ անչափական.

Էնն էից յանհունն յաւերժական ամանակի՝

Զահեղահարչ զօրուծիւնքն ի քեզ անդրուվա-
րեալ՝

Խաղայր շուրջ՝ գայր յընդարձակուծեան քու-
մըդ բնուծեան,

Ո՛վ ինքնաշարժ գահոյք, ո՛վ վարումն յաւետ-
ընթաց,

Ո՛վ սէր ամենայնք, սէր գլխովին աստուածու-
ծիւն:

«Արարածոց չէին սկսք, քեւ չըգոյր ինչ պակաս,

Ոչ յաւելին ինչ մի քեզ գումարք եղականաց .
Քանզի ծածկեալքն յանձին ծոցոյդ ելին յայտ-
նեցան՝

Յորժամ յուզեալ ըզմիապաղաղ ծովն յաւի-
տեանց

Ի մըշտամուսլ կարկառելով վըհից խորա-
փունս՝

Որ ի սկզբանէ՝ նդ ոչէութեանն ոգորէիր ,
Ներգործականըս սաստկացուցեր կամս հաճու-
թեանց ,

Եւ յանէից որսացար զտարըր տիեզերաց .
Չափ ընդմիջելով ի յանչափումս ամանակի՝
Հրամայեցեր յարդիւն դաւ քումըդ գիտակցու-
թեան .

Յաղգման կամացդ՝ անդէն ընդհանուր եղեւ որ
կանս .

Ի յաւիտեանցըն ծոցոյ խզեցաւ մեզ ժամա-
նակ՝

Չանդրանիկն էից թագեալ ի դլուխ՝ ըզլոյս պայ-
ծառ ,

Չանօսրագոյնըն քողոց ըզքեւ շուրջ պատելոց :

« Սէր , դու զհամածիրն հաստատութիւն թար-
թիւ չափեալ՝

Սերմանեցեր իբրեւ մըղեղ զաշխարհս անարիս ,
Միում միում այլազան տալով կարգս եւ օ-
րէնս

Եւ միահամուռ դաշնակելով ի մի կանոն ,
Չոր դու միայն գիտես , լըսես , վարես եւ հա-
ճիս .

Դու եւ ըզմեզ ի հոգւոյ քումէ արտակիտեր

Ըղմը շտեռանդն օրինակեալ հուր բնութեանդ ի մեզ,

Եւ զանմահական դահովք՝ օրհնից եդեր քարոզս:

« Դու նախամեծար ի բաղմաբիւր լուսաշնարհաց Ըզհողազանգուածս արարեալ գունտ մարդընկալուչ՝

Վեցիր կամացդ ակնարկութեամբ հրաշազան սաեղծեր:

Դու զծիր ծովու ածեր զերկրաւ գօտի շրջապտոյտ:

Թուլատարր օդով լըզներնային լըցեալ գաւառս,
Եւ բուսական ծածկեալ զերեսըն փաղփուն բնութեամբ:

Ի լերանց բարձանց մատուռակեցեր կեանքս ջրաբոյծ,

Երկայնալիս յերակս երկրի խայտացուցեալ գետս:

Եւ զհող քըբբիր լըլիչ եդեր սանդարամետաց Ամհամուղն անդընդաշարժն հրանուտ յորձանաց,

Եւ զաւազ՝ խեթկիչ ասպատակաց ովկիանու Վըրնջանըժոյդ փըրփըրաբաշ խաժից կոհակաց:

Զի զքոյդ պաշտեն դանդանաւանդ՝ հուր եւ ջուր վակժոյժք:

Ապ՝ ի նիւթախառըն յառաջեալ կենդանու թիւնս՝

Զոլիրս զեւնոց եռացուցեր ի ջրոյ եւ հողոյ Օդախաղացս, ալեւուղակըս, ցամաքալոխս,

Ի ձայնքն , ի խաղքն , ի կայանքն՝ ըզքեզ Թարգ-
մանեւով :

« Իսկ հուսկ այսքանեաց հրաշից եւ գլուխ նախա-
ռաջնոց՝

Ըզգերարուեստն կառուցեր քո՝ մարդ ձեռա-
կերտ ,

Ի տարերց հանուրց մանրակրտիտ ձուլեալ
մարմին՝

Ըզքոյակերպդ արտափրչեցեր ի նա զհոգի ,
Զերկնից եւ զերկրի առբերելով դէմնս կրրկին .
Տուն փափկութեան ճարտարապետեալ նրմին
զայս գրախտ ,

Զըզձիցն օճան ի նրմանէն իսկ հայթհայթեցեր
Զէգըն բանական , կոյս կողառիկ , ախպ քոց
շնորհաց .

Եւ ի սոցուն յառաջաբերել զազդ նրմանեաց՝
Ըզհրաշալիս այժմ առադրես խորհուրդ զու-
գութեան .

Խորհուրդ քոց տարփից՝ իւ յոչեից ըզքնաւս
հաստեր .

Եւ քովին զսոսա կընքեալ աջով՝ հաշտ ահնար-
կես :

Ո՛վ սէր յաւերժ , որ յաւերժափազ սէրս աստ
ծնանիս ,

Զահեղ զօրութիւնդ առպաւորեալ յարին Ա-
դամ ,

Ըզփարեւի բնութեանդ բերումն՝ ի կակուղն
Եւա ,

Եւ յերկոսեան՝ զարգասաբեր կամացըդ փա-
փագ :

Ո՛վ զուգութիւն աստուածագործ եւ աստուածակերպ .

Լճե՞ք երկեկի՝ միշտ երրեկին յառաջացուցի՛ք .
Բոցոյ հրայնոյ նըմանեալ ընդ օդս ադաման-
տիկս ,

Արփից հիւութեանց՝ ընդ ծիածածան ծըփինս
ծովուց .

Շըրթնաշօշափն երկնից ոլորալից՝ ըզծրիւ եր-
կրաւ .

Երկուց ճաճանչից որք անկանին ըզցայգն ընդ
այդ ,

Եւ ի նոյն նարօտ զօդեալ անբաժ երանդ եւ
բոյր :

Ո՛վ անմահութիւն անախտաբար մարմնախառ-
նեալ .

Ո՛վ ամուսինք՝ սուղ ինչ կրսերք ի զուարթնոց
կուսից .

Երկաքանչիւր յիրար վերբերեալք , լըմունք
անձանց ,

Ընդ որոց չիք ինչ անդրագոյն . որք միւս իցէք ես .
Հոգի յաւերժ թափեալ ի ձեզ՝ յառաջ խա-
ղասցէ .

Ուստերք ծննցին յԱդամ նըման , դաստերք ի
յԵւայն .

Ադամ իցէ հայր , Եւա իցէ մայր ընդհանուր :

Երանի՛ քեզ ազգ մարդկան զայս ձեւ սկըզբնա-
ւորեալ .

Երանի՛ վայրացն որ կան սեռիդ ընծայարան .

Երանի՛ ձեզ ո՛վ նախք զուգահրաշ սիրակը-
յորդք ,

Որք ըզմեծատոհմն մարդկու թեան նաւթճէք
ըզծայր :

Ուրախ լեր փեսայ կոյս , ուրախ լեր հարսնու-
հիշ կոյս :

Քաղցրասցի՛ քուն , քաղցրասցի՛ն ձեզ անուրջք
երկննծայք :

« Հա՛պա , սպաս հարէք տիրականիդ՝ լըմունք եր-
կրի .

Ե՛լ սէր , երեւեաց ի յարարածս ի քէն հաս-
տեալս .

Համբուրեցէք ոգիք գիշերւոյ զգէմս Ագամայ ,
Շընչեսջի՛ք սողոխք ի հոպոպիս մեղոյն Եւայ .
Բուրեսցեն ծաղկունք բուրմունս անոյշ ի հարս-
նարանն .

Հաւք արթնականք , արձակեցէք սիրոյ դայլայ-
լիկ .

Խօսեցարուք սիրակարկաջ առուակք եւ աղ-
բերք .

Հնչեցարուք լերանց արձագանդք ի վանդ սի-
րոյ .

Հրացարուք ի սէր խոթուագեղ աղառաժուտք .
Բացուստ ի բաց հառաչեա՛ սիրով ծովդ ալե-
շատ .

Արի՛ք առիւծունք՝ սէր ի մորեաց մըռնչեցէք .
Հընչէք , մի՛ լըռէք , օդք համասփիւռ , ըզսէր
հընչէք .

Ըզսէր՝ երկնք , ըզսէր՝ երկիր , ըզսէր՝ ո՛վ բնու-
թիւն .

Համայն հաստուածք միաբարբառ հընչեցէք
Սէր , Սէր . . . » :

Եւ սէր հըրդեհեալ բոցածըխէր զաննիւթն հա-
գագ .

Արկեալ զուսով զերդոյն լայնալիճ Սերուբըն
սօս՝

Ընդ պարակցացն առ ոտս Յաւերժին խոնջեալ
դընէր ,

Յանոյշ գըրդարանն ի բնագաւառն հայաստա-
նեայց :

Եւ պահ գիշերոյն լըցուցանէր զօր վեցերորդ :
Իսկ անժամանակն Աստուած ժամեալ ընդ գով
սիրոյն ,

Եւ հաճեցեալ ընդ արարան համայն՝ զի բարի
էր ,

« Օրհնեսլիք , ասէ , եւ աճեցեալ բազմացա-
լուք ,

Եւ եղիցի սէր աստուածութեան մերոյ ընդ
ձեզ » :

Եւ հրահոսօքն ակնարկեալ բըբօքն առ հասա-
րակ՝

Գերովկիականս հեղոյր տարափս սիրաթա-
թաւ .

Եւ համօրէն բնութեան արբեցեալ եւ ուռճա-
նայր :

Եւ աւարտ հրաշիցն ըզհարսանիս մարդոյն դնե-
լով

Յանոյշ գըրդարանն ի բնագաւառն հայաստա-
նեայց ,

Ըզհոյլք դասուցըն վերնակառից առեալ ի
թեւս՝

Ելեալ սլանայր ի ծայրըս ծըխոյ առագաստին ,

Երկին քան զերկին ամբառնալով յանմուտս
յէից ,

Ի յանճակիղբն յանմէջն յանվերջն հանգչէր յան-
հուն սէր :

Հեծեաց երկինք , թրընդաց երկիր , յոգւոց հանին
վիհք ,

Եւ համօրէն զըղըրդեցան աղիւք տիեզերաց
Զարարչագործըն վերօրհնելով եւ զմիշտըն սէր :
Յօրհնիս սիրոյն ճռնչեալ սարսեաց սրբակա-
պանըն սուրբ .

Բացին աշկունս ծիրանեփայլս սիրաքունքն ա-
մուք ,

Օրհնեցին ըզՏէր՝ որ շընչէ զքուն եւ սէր ի
մարդ ,

Եւ զերկոքումք ծանրացեալ աչս ի նոյն փա-
կեցին ,

Ըզխաղաղականս ըսպառեւ սահս յանդորր ամ-
բիծ :

Եւ լոյս լուսնի զհասարակաւ փարէր գիշերով .

Եւ խարտեալ մահիկն յառաքաստին կայր ի
գըմբէթ .

Եւ նըւաղէր ձայնն հաւուն ի ծառոյն կենաց .

Եւ հաղ ընդ հաղ հառաչէր հեղեղըն հեռաւոր ,

Եւ հաղիւ հըծծիւն օգոյ մեղմոյ գըրդէր զա-
յերս .

Եւ հանգչէր բնութիւն համատարած յանդորր
ի խոր .

Եւ գիշերապահ ճեմէր զուարթնեակն յան-
ձայնն յԱդէն

Կենսատուին բարսմամբ հով ածելով շուրջա-
նակի .

Եւ քուն քաղցրիկ որորայր յանձուինչ լար
ըստուերաց.

Եւ էր հանգիստք եւ սէր կատարեալ անմահ
մարդկանն

Ընդ մորձ ստեղամբք հովանոցաձենն առա-
գաստի:

Ընդ որով նընջէր կուսան սիրոյն քուն կուսա-
կան,

Յանոյշ գըրդարանն ի բնագաւառն Հայաստա-
նեայց:

1849

ՎԱՐԴԱՆՈՒՐ

Մ Ա Հ Ա Բ Ե Լ Ի

Արփն այգածին վարսադիտակ ծիրանազարդ
 Հաղ մարգերտայեռ ցօղելով շուշանավարդ
 Յակնողիս չափեղայ
 Լոյս կարկառէր Աբէլայ .
 Ճողճայր ճոխաճեմ արեգակն ոսկեփրնջիկ ,
 Հուրջ առեալ շողայր շամանդաղն օդապարիկ :

Ի բլուրըս վարդին պատանեակն առոյգաբարձ
 Ճաճանչեղ ծաղկամբ հիւսասպակ ի հոսս հե-
 րաց
 Արեւելեան դրանցըն դէմ
 Խոսպար խայտայր ընդ Եդեմ ,
 Թաթ ձիւնակերպիկ դընելով ընդ Վարդբլուր-
 Ընդ զարմինազան նազելով բոյսըս մաքուր :

Հօտին ի հովիտ մակաղեալ Վարդաբլուրին
 Ի մանուածաւալ մարգածիր ի յեղը առուին ,
 Ծայրիւք աչաց սիրակաթ
 Մարդէր դառինս անարատ .
 Թունդ առեալ սըրտին ի յողջակէզն եւ ի ճեն-
 ճեր ,
 Ո՞ զանձն իմ , ասաց , Աստուած , ո՞ տայր քեզ
 նըւէր :

Հրեշտակք են հանեալ, հրեշտակք՝ զայն մաղ-
թանքն ի վեր .

Երկնից թափաւորն հաճութեամբ լըւեալ ըզ-
սէր .

Սանդարամետք են սլացեալ

Զաջ Կայենի սրազնեալ : —

Վահ Կայեն, զեղբօրդ հատանեմ ըզքաղցր ա-
րեւ . . .

Ահա եւ հոգի կարմիր, եւ թըռեալ թեթեւ :

Իսկ խուճապեալ սէր մայրենի որդւոյն ըզձիւք
հուր հագագասիւիւռ ընդ ոլորտ ձայներ ան-
ձուկ .

Լըւան սարտեան գողգոջունք

Զորք եւ մայրիք եւ հողմունք :

Կառեալ կայր կառեալ գարշապար Եւայի մօր
Առ վարդից բըլբուլ . անդ կառեալ սէր սըր-
տակտոր :

Շուշանք են շարեալ ըզվարդիւ կարկըտահար

Սպիտակածըլի քորք եւ ծընողք աղէգաւար .

Թեկն ի թիկին երկրապիշք

Բոսորակայն ի յաւիշկ .

Ոչ մայրեաց մըմունջ, ոչ ջուրց ծորք, ոչ ճիկ
հաւկին ,

Լոկ հառաչք հեղիկք հըրդեհեալք յելս հագա-
ղին :

Այ, լացէք դառնեակք, այ աստղունք ու ակն
արեւու,

Ագամ եւ Եւա, քոյրահարսն Եմա եւ դու.

Այ Վարդբլուր, սուգ է զքեւ

Զուարթնօք մածեալ թուլածեւ։.

Ո՛հ, որ ի Վարդոց յԱբելի քնարան երթայ

Յոգւոց ինձ հանցէ՛նդ բոցեղէն սուրն Եդեմայ։

Ի ՆԱԽԱԳԱՀՆ ՄԱՍԻՍ

Մասիս, ո՞վ լեառն, Ի՞նն փառօք ուռճալից .
 Մասիս, երկնից զուգահալորդ քան երկրաւ .
 Ո՞ր սըրտաբախ մատն ինձ տացի վերէլից
 Որ քո ազատ գագաթան բիծ չածէ բնաւ .
 Գո՞յր ինձ ինոյնդ յանկարծ թռռչել հրաշից սար,
 Զանմահութիւն ծըծել գըլխոյդ հաւասար .
 Ո՞վ դու հայոց մեծաց արձան, հաւ երկրի,
 Եւ խանձարուրք համագոյիցըս սեռի :

Ո՛հ կենսաբուլիս, ո՛հ սիրունակդ ինձ Մասիս
 Ալեւորեալդ յարծաթհիւսակ բիւրեղեայ,
 Որ յաւերժիւք յիշատակօքըդ նազիս,
 Զլերինս համայն գրելով մանկունս առօրեայ,
 Ըսպասաւոր զտերեւաշարժն Ոլիմպոս,
 Գարշապարիդ քծնող՝ թռուցիկ Պառնասոս,
 Ուր երկրածինք՝ դից կառուցին օթարան,
 Ի քեզ Աստուածն հանուրց ըզնախըն կայան :

Փախերո՞ւք ցնորից մոռայք ի կըղզիս .
 Կաքաւաքայլ իսկուրհեաց մի՞ ժպրհի պար
 Յազատաւայր ի դարեւանդս ի Մասիս
 Սեթեւեթեալ ձըգել թեթեւ գարշապար .
 Զըլմարտութեան հիմանց՝ սուտ մի՞ անկցի օղ,
 Մի՞ աստուածեանն՝ ի ստուերակերպ առցի քօղ .
 Անքուն սիրոյն դուք երաժիշտք անդր ի վեր
 Կառուցէք քնար յազատ Մասեաց սարն ի վեր :

Հանդիսարան տիեզերաց նախաւուրց .

Մինչդեռ ըզծնունդ ակնարկու[թեանն] [թերա-
բամ

Իբր ի ծագաց անաւարագիծն իւր ալուց՝
Նըկատէր Տէրն՝ ըզմեծ աշխարհս կիսակազմ,
Զեռալ յուզէլ խուռըն տարերց վըհական
Հասունանալ գոյից յանձնիւր ի պայման ,
Եւ վերացեալ արարչագործն հաճու[թեամբ
Ոլորտանայր ի ջեռուցիչ սիրոյն ամբ .

Արեգական չեւ էր չափեալ աստարեղ ,
Զեւ բընու[թեան լուսազգեցիկ բացեալ ծոց ,
Դու անդրանիկ ընդ բալս աղջից դիզադէզ
Յարգանդ վըհին վակժոյժ առեալ [թաւալոց՝
Երեւեցար , ո՛վ դեղապանծ երկրի տար .
Զորմէ հարեալ բուռն անմահից անհուն պար՝
Որպէս կաւ [թուրծ ի հիւ ածեալ լայնարձակ՝
Ըզմեծադիր տարրացուցին զայս գընտակ .

Իբր երիվար մըրըկուտ ի սոյր ջերմանդամ
Յականակիտ մըխեալ բիւրեղ կարկաջուն
Եռացուցեալ պատառէ զխորս հեշտակամ ,
Անգուսպ կոչոյ ստունկանելով հեծելոյն ,
Ի խորխտապանծ դու պարանոցդ ամէհի
Զահեղն առեալ դանդանաւանդ աշխարհի՝
Ի լայնալիճ՝ վըհից ալեացն անդընդոց
Գաւակադեղ [թափեր զերկիր ջըրակոծ .

Հերձեր բարձեր բարձրացուցեր ի վեր շէշտ
Սոսկալի[թխար վիմահասակ նիւս բոլոր ,
Եւ ահագին կարկաջանօք վէտս ի վէտ
Անհուն սահանք իբր ասպաժոյժք մեծուուն

Ընդ բովանդակ անկերպարանդ մարմին
Դընդընչաձայն իջիւք թափեալ ընդ գետին՝
Հունըս բացին գետոց աղբերց անաբեաց
Վիշապապտոյտ սողոսկմամբ յալս ընդերաց :

Դու որ զոտիւքդ ըզմերս տեսեր նախահայր ,
Եւ յուս՝ զերկրորդ բարձեր ըզծեր վերածնող ,
Անշուշտ եւ յայնժամ դու երկրի գրեցար ծայր ,
Մէջ անմահից եւ մահացուաց կէտ կոթող ,
Մինչ շանթեռանդն յանդընդոց թունդք ար-
գանդիդ

Ընդ ծըխաշունչ փողս որկորոյդ քարաքիթ՝
Կարկաջաւէտ ժայթքէին գունդ գունդ կոհակ
Յարահոսան դըստերց Բասխայ մայր դայեակ .
Երկինք ըզքեւ զաղուամաղ թարմն արկին հիւս
Դալարաղուարձ իբրեւ չըղարչ կուսական ,
Եւ յանարեւն աւուր՝ ցուցար ոսկեբոյս
Կանաչ դրօշակ սփռեալ խոնաւ ընդ սահման .
Զի՛ հեղիկ սօսք սաղարթագեղք ու եղեւինք
Ի սոյլ հողմոց յերիւրէին նուրբ սըրինդ .
Քանի՛ ամբիծ շուշան ժամուն այն շողայր
Եւ մանուշակ սլարկեշտ ի սորըս զոփայր :

Իսկ մինչ ի գոգ բարձուն երկնի յեղակարծ
Գըլեալ գլորեալ թափառնաբար օդ կուտակ
Ըզհամօրէն ծըծեալ մաքուր լուսոյն բարձ՝
Իշխող վերնոց կամարաց արփ հերարձակ ,
Զարշալուսոյն շուշանափայլն եհերձ ծոց ,
Եւ յաշտիձան ծիրանեփառ գիրգ ամպոց
Վարդակարմիր եհատ զփայլակըն դիմաց ,
Քեզ՝ Արեգակն այն նոր զնախկին փայլ ցոլաց :

Ըզպեան աստեղց՝ ի գլուխ լերանց արքայիդ
 Ի նորութեան երկնից ու աւուրց տեսեալ
 պերճ՝

Խուռն մեղանչէր արդեօք քաւդեայն անբը-
 թիթ,

Կամ Արամազն ի գիշերի լուսավերջ,
 Համատարած հանդարտութեանն ի պահու
 Ընդ հեզանազն յառեալ մահկին լուսատու
 Ընդ կարակնեալ գըրգանս եղջերց բոցաթեւ,
 Ծառոց ծաղկանց ցընցըղկելով ցօղ թեթեւ:
 Ո՛հ, ո՞ յարդեացս եւ ինձ խուսել տայր զբաղ-
 մանց

Եւ Բիւրահան բըլրոց ի ստուերս իջեալ լոկ՝
 Սըրբովք ցնորիւք ճեմիլ ի հոյլս ծաղկանց,
 Ի խարտիշուկըդ ցայգածին պիշ աջօք,
 Փողփողենէջըդ պարող քերբք ոստոստող,
 Որք զառաջին յօդս առնէին քայլափոխ՝
 Զերկայնս հեղեալ լուսոյ գիսակս համասփիւռ
 Մանուածաւալ ի նընջախառն ի յաղբիւր:
 Բա՛բէ, զո՞րս յայնժամ լըսէիք, խա՛ղք հովիտք,
 Ըզձից յինէն հրամանուած ձայնս եւ թըռիչ:
 Ո՛չ եւս անդ միտք յերկունս, այլ ծինք խկա-
 ռիթք՝

Ոչ մաղթելով դայեկութիւն առ գըրիչ:
 Ո՛հ, անդ, Ոգիդ, էին ազատ քո վայրբն, անդ,
 Եւ անթարգման ըզձից՝ ոչ համր էր բերանդ.
 Նախանձաւոր քեզ ընդ Մասեաց արձագանդ՝
 Յերկնից խորոց՝ ուր տենչք թըռչին՝ դայր քեզ
 վանդ:

Ո՛հ, թէ դարուց նախնեաց իմ լեալ էր զաւակ,
 Հաստջին ձեռաց մինչ յայսնագոյն գիծ յերկրի,
 Եւ օրհնութեանց շուրջ զեղոյր ցօլ երկնառաք,
 Կամ ի կրկնում նորահերտիւն աշխարհի՝
 Ում ապաւէն արձանանայր քաջափայլ
 Անդրնդայաղթ լեառն իմ՝ զահէղ վրէժ լու-
 ծեալ:

Յոր սիրացեալ եւ հայէի սիգապանծ
 Զհանուրց փրկիչն՝ հովանի գոլ հայկազանց:

1848

ՎՏԱԿՆ ԱԿՈՌԻՈՅ

ԵՒ ՀԱՍԱԿՔ ՉՈՐԵՔԻՆ

Ի սառնահալ Սարարադեան ծործորոց
 Վլատակ վըճիտ ընդ Ակոուոյ խաղայ ծոց.
 Վէտ վէտ վիժեն ալիք խուն առ խուն,
 Մէտ մէտ մըրցեալ մըխին մուն առ մուն:

Ընդ սար եւ քար հարեալ ժայթքի ջինջ փրփուր
 Եւ դարավազ տեղայ տարափ բիւրաբիւր.
 Հերձ հերձ առուք զոյդ միանան
 Հերկ հերկ յարախցն ախօս ման ի ման:

Ի սարատափ տասանակիրն լերին
 Չորեքդիմի հայ հասակք կան յԱկուին.
 Եղս շոյս հոսեն եւ կեանք ժամէ ժամ
 Փոյթ փոյթ հասակք փոխին յամէ յամ:

[հեակ՝

Ծաղկունս տաճեալ մանկիկ մորճ՝ զիւր նըմա.
 Փափկիկ ափովն արբուցանէ ցուրտ ալեակ.
 Թինդ Թինդ առեալ կայտուէ բոյս առ բոյս,
 Խինդ Խինդ շարժէ զաչկունս լոյս առ լոյս:

Եղբայրն աւագ ի հուր ջեռեալ երկակի
 Էիջուցանէ զամառն ի զով վըտակի.
 Հեւ հեւ փըչեալ յալեաց ծիր եւ ծիր
 Թեւ Թեւ հերձու դառնայ ժիր եւ ժիր:

Մինչ հայր նոցուն յանդաստանին քրտնաթոր
Ածուս գործէ արտորէլցըն յորդոր .

Յորդ յորդ հոսին կոհակք յանդոյ յանդ
Կորդ կորդ գետին փթթի աստ և անդ :

Իսկ հինաւուրց հաւուն նըստեալ առ երի՝
Դիտէ զհոսանս կենաց՝ յալին Ակոռի .

Պիշ սիշ հայի 'նդ դոնդողս սահ եւ սահ
Նիշ նիշ ձայնէ դողդողս ան եւ ան :

Եւ ըզքառիցն հարեալ պաշտօն վըտակն այն
Յերասխ խառնի ու 'ի ծոց թաքչի Վըրկանայն :

Ազգ ազգ մարդիկ յերկիր դան եւ գնան .

Հասկ հասկ հոգիք յերկինս կան եւ մնան :

ՀԱՆԳԻՍՏ ՏԱՊԱՆԻՆ

Հաշտից հրեշտակ, արձակեա ձեռն յանդուհդա
խոր.

Դադարեցո զերկնից ու երկրի խուռն ժըխոր.
Ա՛ռ զիմ աղեղն լուսալիճ, կարկա՛ռ յԱդին,
Անջըրպետեա՝նդ սահանս զուգակ կիսապնդին.

Հրաման յինէն աշխարհաց՝
Հաշտել դաշտել տարերաց,
Հանել յայտնել զիմս հաստուած
Ի մահակուլ սրտորանաց.
Զի ես բարւոյ եմ Աստուած:

Հրամանք հաստչին. արի բնութիւն, ել երկիր
կոյս.

Ամիոյիին ամպք, բըղխեն եթերք նոր վարդա-
լոյս.

Ե՛կ յերեւան. անցին մըըրիկք աւերածուք,
Թօնք թաթաւուչք եւ հողմք լուեն խուսեն
ծածուկ:

Ե՛լ երկիր, եկ երեւեաց,
Յոյց երկնի դէմս ամօթլւած.
Զի զերախախ իւր յիշեաց
Ու ապախտ արար քոյց չարեաց՝
Այն՝ որ բարւոյն է Աստուած:

Տուն տառապեալ ի համասիլեռ ալեաց տատան,
 Ում տիեզերք տրտմեալք չիշխեն տալ սլա-
 տունդան,
 Նաւակ Նոյեան, նաւահանգիստ քեզ ցըցուի
 աստ .

Երթ սահագնաց բազմեաց յԱզատն այն առա-
 դաստ ,

Որ անդրանիկ ի լերանց
 Հերձեալ զթաղանթ մըկանանց ,
 Կայ միջակէտ այնց ափանց՝
 Ուր մարդոյ դրախտ յարդարեաց
 Այն՝ որ բարւոյն է Աստուած :

Եւ որ միայնդ ունիա ի քեզ մասն անարատ
 Ընկալ զտապանս աստուածամոր թեզ՝ Արա-
 րատ ,
 Խինձք մարդկուծեան , կրկին ընտրեալ լեր եւ
 որրանք ,

Եւ հովանի ազգի՝ որ քեզ լիցի ժառանգ : —

Ո՛վ հայկազուն տէր Մասեաց ,
 Քանի՞ զքեւ ուխք խեռ ալեաց...
 Այլ ոչ ջընջին հետք վայրաց՝
 Զոր Ադամ, Նոյ , հայկ կոխեաց
 Ու այն որ բարւոյն է Աստուած :

ՀԱՅԿՆ

Ի ՀԱՄԱՍՏԵՂՈՒԹԻՒՆՍ

Աստղունք զուարթունք լուսածղղիք ,
 Աստեղք , արփւոյն հովտաց ծաղիկք ,
 Ճակատ պայծառ ըզլէհազինդ՝
 Ըզբէջ եւ լանջ պըճնեցէք պինդ .

Քաջութեանց հայր եւ հեղինակ
 Յապետոսեան դիւցապաղթն հայկ՝
 Զարիականսն ձրգեալ ձեռս՝
 Թաւալ գըլէ զվերջին բեւեռս :

Զընդդիմամարտն երկնի՝ սպաներ ,
 Օ՛ն , սիգաճեմ թըռիւր ի վեր .
 Աստղունք զուարթունք լուսածղղիք ,
 Նահատակիդ բոյլ կապեօջիք .

Զերկին գրաւէ , թափելով զայս՝
 Իւրոյ զարմին երկնատուր կայս .
 Պաշտպան նըմին տէգ յարաճօճ՝
 Տրաշատ դաշտին հար ի խորուջ .

Եւ հովանիս համբոյր աւուրց
 Հանգըրուանաց արփւոյն հանուրց՝
 Զառաքինի դըստերս , մանկունս
 Կառոյց յանմուտ աստեղատունս ,

Դարուց ի դար տանս հայկազանց
 Վեհից ոգւոց յուշ եւ նախանձ .
 Յորչափ երկնիւք գայ ինքն ի գիւ
 Ու ասողիկն յուսէն չէ բացախիւ ,
 Քերբք յաւերժիւք Ահեկ Մեհեկ
 Ազդ արասցեն սրտից նորեկ ,
 « Ծեաք ըզգօնից հարց՝ ըզգօն լիք ,
 » Են այլ ասողունք լուսածըլիք » :

1846

ԳԱՐՈՒՆՔ ՀԱՅՈՑ

Ի տէգն արի շկահեաց Հայկ

Էջ Ի Մասեաց հիւսիսեակ.

Ի յորրանաց քաղցր օդոց՝

Իջին գարունէք մեզ Հայոց.

Յօղք եւ բուրմունք, երգք երանգք

Նոր տան հովտաց եւ մեզ կեանք:

Ո՞ւր արտասուաց իմ ցօղք յարուգ մարմանդին՝

Մինչ արտալած գնայի հանդէպ հիւսիսին.

Մասիս թափէր զալին ըզմեօք համառփիւռ

Ի խուլ թմբիր ննջէր հովտացըս զեփիւռ.

Յայնժամ անիւք գէլին սառանց մեծք ու ա-

հեղք,

Դէպ երեսաց փախչէր աշուն մերկ եւ հեղգ.

Տապաստ յանդոջ գընէր ամառն ամայի.

Եւ, ո՛հ, թէ չէր յոյս գեղեցիկ գարնային՝

Ողջամբ մընայք ասեմ հովիտք հովասունք,

Քաղցրիկ խոխոջք, լերինք, մայրիք եւ ծաղ-

կունք:

Ի տէգն արի շկահեաց Հայկ

Էջ Ի Մասեաց հիւսիսեակ. և այլն:

Արդ մերժեսցի խարոյկ՝ զի գան վարդենիք.

Զյեալին ձրգեալ ձրմեռն Ի լեառն ըզկընիք՝

Ձեամբն եւ ամպով մեկնեցաւ եւ Ի փախուստ.

Ծագէ զգարունն Աստուած Հայոց՝ Ի վերուստ.

Տէր , ասացին հարք մեր , շարժէ զամանակ ,
Այլ լոկ դարուն է գրգուռնացըն զաւակ .
Գայ սլտողալից ամառն , այլ նոյն տօթակէզ .
Չըմեն հասեալ ցըրտասարսուռ հարու զմեզ .
Եւ յերկոցուն կոծեալ աշուն՝ կըթոտն այն ,
Թափէ զտերեւս եւ մեկնի գնայ լուսեւայն :
Ի տէգն արի շկահեաց հայկ ,
Իջ ի Մասեաց հիւսիսեակ . եւ այլն :

Արդ ձիւնեղէն լերանց պատուարք բացեալ ծոց՝
Զյորձանս թըմբեալս հանեն ի վաղ ծործո-
րոց ,
Ընդ բիւրեղեայ սանդուղս հոսեալ փրփրադէզ
Կարկաշասահ գընան ընդ դաշտ եւ երէզ .
Գեաք եւ վըտակք զնախկին առնուն ըզմըր-
մունջ ,
Աւետաւոր կենաց յայերս խաղայ շունչ .
Ծառք եւ ծաղկունք , լերինք եւ մայրք գոյն ի
գոյն
Պըճնեալ կանգնին խոր յանդընդոց ցելս օդոյն .
Ո՛հ մանուշակ , ո՛հ համասպրամ բազմաբոյր ,
Հովտածիծաղ վարդ եւ շուշան լուսաթոյր ,
Ո՞ր յերփնազարդ ի խընկաւոր ձեր ի թերթ
Ոչ երգնուցու՝ զգարուն տարւոյ սեթեւեթ :
Երանդ յերանդ խառնեալ ձրկաի ծաղկանց հոյլ
Մինչեւ ի հայկն եւ ի դրացին իւր ի բոյլ .
Յօղք ի վարսից նոցին կաթեն յորդառատ
Տալ զարգասիս բազմազեղուն եւ պարարտ .
Զեղուն հընչմամբ զօղս երաժիշտք թըռչական
Զանտառ եւ մարդ , հանգոյն բամբուռնցըն Գող
Թան .

Յոստ ուր տերեւք դան ընդ ծաղկանց յեւեւէջ
 Փափկիկ բընկանց կախեալ ըզհիւս նրբառէչ,
 Ի սիրասուն գըրգան հըմայս կենսունակ,
 Եւ զերկնաթուիչ հանեն ձագուց ժիր բանակ:..
 Կապոյտ կամարն ի վեր, կանաչ ի ներքոյ
 Շող ոսկեթել յօդս անկանի կիտուածոյ.
 Քաղցր հովանիք մեզ տատանին ի մայրեաց
 Եւ զովագին հընչեն հողմունք ի Մասեաց.
 Յիրդ եւ ծոթրին ուլուց մաքեաց կաթնաբուխ,
 Ահա եւ մեզ խայրիք պտղոց դան կանուխ.
 Խայտան ի դաշտ հօտ եւ հովիւք հաւասար.
 Ծնունդք արձակին, նոր կեանք նոր սէր գայ
 յաշխարհ:

Ի տէգն արի շկահեաց Հայկ,
 Էջ ի Մասեաց հիւսիսեակ. եւ այլն:

Ի Թաւս ոստոց պըճնին դամբանք եւ բագինք
 Եւ դունագոյն ծաղկամբ պարեն հարսանիք.
 Այգուն այգուն հընչի բըլըոցս ի կատար
 Որսախընդիր փող փարաղանց մեր գալար.
 Ի տառատուկ զըսպեալ Թեթեւ գօտեպինդ
 Ժիր մանկըտի վայր ի վայրէ առնու Թինդ,
 Եւ խոցք՝ Հայոց քաջաղեղանց առ ոտիւք
 Վախից ի վախ վագեալ գըրրին եղջերուք.
 Հաստամագիւ սըացեալ բաղէ սրակըտուց
 Զորսորդախաբ վըէժ լուծանէ կաքաւուց:
 Տօնք ամանորք ի վարդագեղըն Վարդգէս
 Կենդանուծիւն սըփուն չըքեղ ի հանդէս.
 Մինչ ոսկեկուռ Թագն եւ մահան արքենի
 Յողջոյն բնուծեան ցոլան ի դաշտս հայրենի:

Ո՛վ դու գարունն չըքնաղ՝ երկրիս հայր եւ գանձ,
 Աշուն ու ամառն ի քոց փթըլթին նոր ծաղկանց.
 Ձդանդաղ դալուկըն ձմերայնոյ դու մաշես
 Ի ծոց երկրի նընջեալ սերմամբքն և անտես:
 Գարուն, դու կեանք դու հոգի բընուլթեան.
 Քեւ ալեւորք խայտան յաստիս մանկուլթեան.
 Ո՛հ, թէ անդարձ ճակատագիր մեզ չէր հին՝
 Քեւ ընդ ծաղկանց մեռեալք ի կեանս դառ-
 նային.

Բայց և բողբոջք ի գերեզմանս հարց ըսփիւռ
 Ձանմահուլթեան առհաւատչեայս տան մեզ
 բիւր,
 Թէ՛ եւ հոգեաց յերանաւէտն յԵրազմոյն
 Չիք յեղանակ այլ՝ բայց յաւերժըն գարուն:

ՀԱՐՔ

Անուանէ (Հայկն) զանուն լեռնադաշտակին
Հարբ. այսինքն թէ Հարբ են աստ բնա-
կեալք ազգի տանն թորգոմայ :

ԽՈՐԵՆ. Ա. Ժ.

Յերկիր հայրենի, բովք իմ կենաց եւ խանդից
Ի վայրըն սիրուն ազատութեան ծաղկաճեմ,
Յոստանն իմ նախնոյն հեղինակին հըսկայից՝
Ուստ՝ եւ աղեղամբ ու եհար զՏիտան դիւադէմ,
Հան զիս, Ոգիդ Հայկազանց՝
Ի լեռնադաշտն այն հարանց,

Յորրանս հայ յուսոյ, յաստուածաշուքն հայկա-
շէն,
Ի խոր հընութիւնս ու ի նուիրական հովանիս,
Յոր բասող հոմազանցս անկերպք ու անծինք
Թեւածեն,
Մինչեւ վէհ մուծցէ զնոսա յողիս արժանիս,
Եւ յարուսցէ սերունդ այլ
Լաւաց հարանց զուգափայլ:

Վէհն այն՝ մինչ ձրգեալ աջ բարութեան՝ կառոյց
մարդ,
Յահուես աղբերաց հայոց բարձանց կազմեաց
տուն.

Աջն այն գըթուլթեամբ պարզեալ երկրորդ
յԱրարատ՝

Ըզնաւըն կառոյց, յորմէ երկրորդ մարդկու-
թիւն

Ի նորոգեալ սուրբ երկրի

Դիտէր զՀին տունն առերի.

Իսկ ի ստորանկեալ մինչ էջ յովիտ ճետ Նոյի,

Ու ամբարձ Բաբելոն աշտարակաց խրոխտ եղ-
ջերս,

Եւ եւ բռնաւոր ցանցել զերկիր ամայի,

Աջն այն՝ զօրուլթեամբ երրորդ անգամ զտիե-
ղերս

Թափեաց ի ձեռն առն արանց,

Ու եհան յերկիրս այս հարանց:

Լըցեալ կուռ վրիժուք զկապարճ քաջին շան-
թաձիգ,

Եդ ըզայն թիկամբ՝ հետամըտիցն յարհաւիրս,

Ելոյծ զաղեղն հին, նրմա զնորն ետ զօրաւիգ:

Եւ երեքթեւեանն յաջում՝ հօրդէր նա զեր-
կիրս.

Կանխէր բանայր յոյս՝ սահմանա,

Եւ հետք ոտիցն իւր յարձանա:

Երիւ հարիւրովք՝ յորս արուլթեանց թիւ ոչ գոյր՝
Սըրտեայ համհարզիւք՝ զազատուլթիւն պա-
հանջէր.

Լէրինք սարսէին, դետք շրտնուին թաքթաքուր՝
Յանկոխ ամառայս տեսեալ հըսկայս դանդ-
րահէր.

Եւ ծածկէր ձոր եւ երէզ
Ի ստուերս մարմնոց մեծադէզ .

Մինչեւ ընդ բարձունս անցեալ բազումս ժիրք եւ
սուրբ ,

Անհետ ընդ շաւիղ , յանմարդաձայն անապատ՝
Զոր ազգք Կորդուաց գոռք լըցին յետոյ եւ
Վաստուրք ,

Պատեալ եւ զքեւ , կոյս ծոց Բըզնունեաց շի-
նաշատ ,

Ի բարձր հասին լեռնադաշտ
Ի ծաւալմունս լըճացն հաշտ ,

Աւ որս սուրհանդակ Բադրեւանդայն ծաղկա-
զարդ՝

Յեկնց արփւոյն ձայն արկեալ ընդ ծերսլըս թա-
քունս՝

Շըրթամբըն շափիւղ Արածանի ալէբարդ ,
Փուլթայ Ի Տարօն գեղապարել ըզՄամգունս .

Այն խանձարուրք հայկազանց
Եւ այն երկիրն էր հարանց .

Երկիր՝ զոր եցոյց ցուցողն յանուրջս աղեղանն :

Անդ հայրն ըզկայ՝ ոնոյր , ցըցեալ ըզտէգն Ի
միջի ,

Որդեաց ու ընդոծնաց տայր ցուցանէր ըզսահ-
ման՝

Եղեալ նետաձիգ ակընկալուացն առաջի .

Եւ ուր վարսէր նետ քաջին ,

Շէնք բոլորեալք կանգնէին :

Իսկ ինքն ի դաշտին յասպարաձեւ բարձր ի պորտ
Շինէր իւր ոստան ըզհայկաշէն գեղեցիկ .

Ահառն ի կենդրոն կանգնէր ըզգահն անդըղորդ ,
Պարիսպ անմատոյց՝ սիրտ և բազուկք քաջա-
ձիգ .

Եւ ի ձայնէն հաստեալ արք՝

Լինէին քաջք հայոց հարք :

Յայնժամ ՏեսչուԹեանն ակն յանձանօԹս հեռա-
տես՝

Գըրգեալ գորովեալ ի հարսն հայոց եւ ի
ծնունդս ,

Անտուտ նըկատէր զապա տոհմից մեծ հանդէս

Ալեաց պէս զալեաց հետ ծաւալեալ տար յան-
դունդս ,

Ի ծովս քառեակ հակամէտ

Ըզհարք կալեալ միջակէտ . *

Յոր զաջն յեցուցեալ՝ մատամբն հրաշից գըծէր
շուրջ ,

Ազգի տանն հայկայ եզրասահմանս ընդարձակ .

Յարմուլոյն մարզէ զկաղքք , ծանրակոհակ ալիս
լուրջ ,

Զանժոյժն Ասքանաղ ի մուտս եւ բարձրն
Մաժակ ,

Վէմ հիւսիսոյ՝ ցուրտ կովկաս ,

Եւ Տաճկաստան ի հարաւս :

* Հարք դաւառ ոստանն Հայկայ՝ գոգ ի կենդրոնի կայ
բոլոր Հայաստանեայց՝ Մեծացն եւ Փոքուն միանգամայն :

Զայն նա հայկայ, հայկն առնէր հարանց մատ-
նանիւ.

« Այսքան արութեան ու ազատութեան են
սահմանք,

Ո՛վ հարք հանգերձեալք մերոյ գրոհիս քա-
ջուղիւ,

Զոր ցուցին երկինք՝ բարեաց ու արեաց միշտ
պաշտպանք.

Լաւըս լերուք, լերուք արք

Եւ եղիլիք անըսպառք:

« Ըզօնէլ նըշկահեալ արիաբար մէք միայն

Ստացաք զտիրատուութիւն երկիր. սլահեալ գործ է
արդ.

Ագահն այն որսորդ գայցէ զմեր հետ շամբ
համայն.*

Զձեռնարկ արութեանս բովանդակել է մեզ
պարտ,

Եւ յիշատակ տալ ազանց

Թ՛ երկիրս այս գինք են արեանց.

« Զանիւք հրամայեաց ստանալ սլահեալ զհողս այս
Տէր.

Գործեալ՝ նախ մարդոյն ու ասլա ի քիրտն որո-
գեալ.

* Բեւայ բարեալ զհայկն հրաւիրէր գալ ի տուն իւր եւ
ի գործ ունել զընտան որսականս. իսկ քաջին արհամար-
հեալ զնովա՝ շուն զնա եւ երամակս շանց զգողութեամբ
նորա կուէր, ըստ Սերիոսի:

Ձերկորոգն ամեալ հայր՝ խառագոյն ջանքս
կարգէր ,

Ի խոփ եւ յարօր ըզկեանս եւ զտուն կայկայել .
Երրորդ մեծեալ աստ՝ հարբ գութ .
Կալ ըիք բռնամբ եւ զինութ :

« Ի զէն , հարբ հայոց , թէ զայդ սիրէք ձեզ ա-
նուանս .

Ի զէն հայկազունքդ իմ , արբ պարսից ու ազե-
ղանց .

Կոխեաց Բեւ ըզտուն Կադմեայ , ի հարս տայ
հորդան .

Դիտէք զամբոխ խուռն հրոսուն ի գլուխս անդ
լերանց .

Մի զանգիտէք , նոքա ստրուկք ,

Ազատ ծնընդոց հարբ էք գութ :

« Ես եմ հայկն , եւ գութ հայկայ սերունդք ան-
վեկանդ .

Երթամ զԲեւ վանել , արիք թուանց իմոց
հարբ ,

Յուսոյ զաւակաց այսօր բացցեն զէնք զար-
դանդ ,

Յերկունս կորովեաց կորովալիւ ծընցին արբ .

Քաջք , կեցցութք քաջս եւ մեռցութք ,

Եւ զոր ստացաք՝ պահեսցութք » :

Ողջամբ մընայք մարբ հայոց , իջին հարբն ի դործ .

Անտառք շարժեցան , ու երկիր դողայր ոտնա-
տրոփ .

Սըրեալ զբաւենիս ի սլաք՝ կշռեն շեշտ ի փորձ,
Սուլեն կտրին օդք, թափին տարափք քան
զամպրոպ:

Յառաջէ Հայկն հըսկաքայլ
Պընդին որդիք վաղ եդեալ:

Երդուեալք զյաղթութիւն կամ զմահ ի յոյս ա-
պառնի,

Թափով թըխաթոյր մըրըկաց մըխին ի լայն ձոր:
Սարսուռ վըրթահան հարու զհըսկայս զդո-
ղանի,

Որոտ առ որոտ գոռան բանակքն ահաւոր:

Մռնչեն գազանք ի մորեաց
Հընչին փապարք անձաւաց:

Ճայթէ վըէթ վէհին՝ արդարութեանն արբանեակ,
Ընդդէմ գուպարմամբ դարանակալ գոռոզին՝
Զորոյ զանհանձարն հարեալ յերկիր զամբար-
տակ՝

Եթող նըմին գամ մի թոյլ՝ գիտել զչափ անձին:

Նա ոչ գիտաց, այլ եւ գայր

Զոր ոչն որսալ կարէր զայր:

Դրդեալ ի բարձանց, ու որոտացին փողք հրե-
ղէնք,

Եւ էջ զօրութիւն վարագուրեալ ի Վարագ:

Ագոյց հօրն հարանց զահ իւր ի զըահս, վըէթն
ի զէնք,

Վանդնեաց ըզգանգուրսն հրաշէկ, յաչացն հան
կըրակ,

Եդ սոսկալի՝ նմա բարբառ
Եւ աջ ի գլուխն կարկառ:

Մարտեաւ նա զմարտ Տեառն. իբր արհաւիրք ի
վըհից,
Կամ ծուխ ի հնոցէ՝ նդ եռակարգեան զօրսն ի
դուրս՝
Ոստեաւ բարկաճայթ. յայնժամ սակեաւ Բեւ
յերկնից.
Փախուստ եւ վերելս փորձէր յորմէ՝ ջն ի բը-
լուրս.

Եւ էր յինչ ոչ ձեռնհաս,
Զի զհայկն ետես եւ զօրհաս:

Ամբարձ հայրն հայոց վէմ ապառաժ եւ սար-
սեաց,
Զաղեղնն վարեալ ձախով՝ կըռեալ քան ըղ-
կամար,
Տանէր ընդ ուս աջ ըզլարն, եւ զնետն արձա-
կեաց...

Մարտիկքն մածեան... նետն թռուցեալ
երկնապար՝

Ընդ Բեւայ սղինձ լանջադրունս
Եմուտ եւ ել ընդ թիկունս:

Եհար աէր ըզբուրդն ամբարտաւան որսորդին,
հայոց հարանցն հայր՝ եհար զգոռողն ինքն որ-
սորդ.

Անկաւ Բեւ. սարսեն դեւք, զիւցազունքն ցըն-
դին.

Սուղաւ արուսեակն երկրի յանդունդ թլիա-
յորդ ,

Եւ աստղ Հայկին հօր Հարանց

Կառեաւ յերկին լուսապանձ :

Մատի՛ր արդ յառաջ նահատակ տեառն եւ Հայոց ,
Կոխեա՛ զհակառակն երկնից եւ տան թորգո-
մայ ,

Դեղեալ յըլեա՛ զդին ի նըշաւակ բարձանց քոց ,
Ի տես եւ ի վըէժ շուրջ ոլորաիցն Եդեմայ .

Եւ ծանիցեն ազգք եւ դարք

Թ՛ արդարեւ անդ Հայոց Հարք :

Իջէք վիմաբլուրք յԱթուրացիս առաթուր՝

Ծածկել զորս հարին Հայք՝ ի մըթին Գերեզ-
մանս .

Հայոց կոչեսցի նա Ձոր , յահել բեւեանց լուր :
Երթայք յոստան , քաջք արանց , ի տօնս յաղ-
թականս ,

Դրոշմել սլաքօք զանուկդ՝ Հարք ,

Եւ ընթերցցին անդուլ դարք :...

Օ՛ն , անդր երթիցուք մեք անդր , հողի՛դ հայրենի ,
Կոչեալ ի ծմակաց զաստուածակերս ուրուա-
կանս՝

Ազգել սիւգ յորդիս զփառաց ու արդեանցըն
նախնի .

Ու անջինջ ի յուշոյ կըռել կոփել անդ արձանս՝

Ուր Հայկազանց կեցին Հարք ,

Հանուրց հարանց վեհափառք :

Ի ՀԱՅԿՆ

ԵՒ Ի ԲԱՍՏ ՀԱՅԿԱԶԱՆՅ

Ազունք հայկայ, անդրանիկք յարս եւ յարիս,
Ելցուք ի բաստ աստուածանշոյլ աշխարհիս.
Հողմն անմահին զազինս ցըրուէ՝նդ տիեզերդ,
Հայոցս օթեալ զոստան մարդոյն իւրակերտ.

Օ՛ն անդր յարեգդէմ

Երթամք ի յեդեմ

Զազատ զանոյշ շընչել շունչ.

Յերկնից ի ցօլ հաշտ

Յերկրիս կակուղ դաշտ

Կապել ծաղկունս քրքմափունջ.

Ելցուք առոյգք ու եռանդունք

Ի փառս ու ի սէր զըւարթունք.

Ի բայ, վատն ի բայ

Երկիւղ եւ կասկած,

Հայրենասէրք աննըկունք:

Բոմբիւնք թմբկաց տոփեն լերանց ի լերինս.

Հայկայ հրաւեր վառէ զորդիս զիւցազինս.

Ի հարաւոյ հեղեղեաց Բէլ բըռնաւոր,

Արիք ընդդէմ հարցին, դարձցին կորակոր,

Խայտակն հայկայ զհետ

Որդիք զուգահետ՝

Հասին արծուիք երազունք .
 Շկահեն յաղեղանց
 Խոռմբք արի արանց ,
 Թօթափին ցուրտ դիակունք .
 Հաստաբազուկ քարշէ Հայկ ,
 Տապաստ դընին գոռ հըսկայք .
 Հարեալ յեռաթեւ ,
 Ընդ Բեւ չարադեւ ,
 Ի Ձորն Հայոց՝ անկանդունք :

Տեսի՛լ ահեղ ի նշաւակի տանն Հարանց .
 Նեբրովթ նուաճեալ ի յայսն որդւոց եւ կա-
 նանց .
 Ի լայնալիճ յերկնախրախոյս յաղեղանց
 Այդպէս արկցին որք յողան գէմ Հայկազանց .
 Որդիք Թորգոմայ
 Ժառանգք Եդեմայ ,
 Բարձցուք խրախոյս յԱստուած մեր .
 Պըսակ ի ճակատ
 Ի ձայն յորդառատ
 Առաքեսցուք փառս ի վեր .
 Բամբռունք մեր բարձր հընչեսցեն ,
 Լերինք եւ ձորք կրկնեսցեն
 Զառս քաջաց նախնեաց ,
 Քաջալեր որդեաց
 Դարուց ի դարս սլատմեսցեն :

Ի Ժիր յառնել ի գործ Թոռանց Թիրասայ
 Կանչեն կարկառք , հրճունին հոսանք Արասայ .
 Արամ , Տիգրան , Տրդատ , Վարդան եւ Վահան ,
 Ի ձեզ սլարծի եւ անմահ կեայ Հայաստան .

Խուճապէն ոսոխք
 Քաջացդ ոսնակոխք
 Յարիւն ի ժանտ ապաժոյժ .
 Յանկէլոց վերայ
 Հայկազն ի քուն կայ ,
 Եւ ի շիրմին անդր աշխոյժ .
 Զի զէն խաչին փրկչաւանդ
 Հսկէ զնովաւ անվրկանդ .
 Սուրբ են հայ դամբանք
 Յանթառամ դրասանդ
 Յեռեալք յարտօսր ի յանոյշ :

Հոգիք հայոց հարանց անժոյժք յերկնից հիւ՝
 Տեղան յորդիս սուրբ հայրենեաց հուր գըր-
 դիւ .
 Պարթեւք , Մամգունք , Բագրատօք զոգիս մեր
 վառեն ,
 Գրիգոր , Ներսէս , Ղեւոնդ մեզ աջ կարկառեն .
 Շարժի շիրմաց շար
 Յառնեն քաջք ի պար .
 Հորդի փառաց ասպարէզ .
 Համբաւք հոլաթեւք
 Ճախրեն շուրջ թեթեւք .
 Հողան Մասիք լուսակէզ .
 Յերկնից ու երկրէ հըրայրեաց
 Եռան բարբառք հայրենեաց .
 Օ՛ն , առաքինիք ,
 Բորբոքեալ հոգիք ,
 Կեցցէ՛ աշխարհ մեր ի մեզ :

Յիմաստ ի գործ վեհ որերոյն զուգասլանձ՝
 Արևի ընկերք հըսկայորդիք հայկազանց .
 Հուր հացեկայ , խանդք խորօնից հատին փայլ ,
 Շողեալ ծագէ նախնին փառաց յոյս մըռայլ .
 Ի հուր յայս թափանց
 Խանձեսցի նախանձ
 Կարկեալ կցեսցին շըրթունք .
 Անշէջ ընդ մերս հուր
 Մի ոք ճըգնի զուր .
 Հաշտ մեզ արեւք եւ աստղունք .
 Լաւաց ու արեաց ունկընդիր
 Երազք յարարս քաջընտիր ,
 Աչք մեր ի յեթերս
 Աջք մեր առ ընկերս ,
 Կեցցո՛ւք . կեցցե՛ն հայկազունք :

ԵՐԿՀԱԶԱՐԵԱԿՆ ԱՐՇԱԿՈՒՆԵԱՅ

Արծաթածամն արծաթածղին երկնադըշտոյ
Գիշերաճեմըն նաժըշտովք յաւերժհարսամք
Ընդ Յարգգողին սահեալ ընդ հետս՝ ամպիկ
յամպոյ
Յունըս ճօճէ. շողք կաթկաթեն լուսավար-
սամք:

Հայկածընին Արմանեկայ տունիք գեղաղէշ
Սաւառնաձայն սօսափեցին սօսեաց տերեւք,
Վասպոյտքն յայգուն ալիք յԵրասխ՝ ծըփին խար-
տէշ,
Հարսնամատանց ի ծոց ծնանին ստողունք ու-
արեւք:

Իբրեւ հսկայ ոսկեսարեան երկնահասակ
Օդակառոյց դաստակերտին Արմայիսայ՝
Յոլս հատանէ նիւքարավրէժ խրոխտ աշտա-
րակ,

Անդ վարսեցաւ դրժողն Հայոց՝ ի յԱրամայ:
Դիպաղեղունք դիպանիղակք քաջք հայկազանց
Թեւապարեալ շկահեն սօսեացն ի ծայր սլացիկ՝
Զորովք փարէր Անուշաւան յիղձ պաշտամանց,
Ողջոյն տալով նոր արքայիդ յԱզատ Մասիք:
Թէ գան սօսեացս հաղար գարունք դալարա-
զգեստ,

Ու այլ թէ հաղար ծաղկին հովիտք Ամանորայ,

Յաւերժաբար հռչակեսցի քաջիդ գովեստ .

Արեւ Լուսնակ հովանացին ի Վաղարշակ : —
Զայս քըրմապետն՝ Արշակունեացն առ նախա-
հայր՝

Յորժամ զաթոռ վերականգնէր հայաստա,
նեայց : —

Երկհազարեան բոլորեցաւ արդ հարուստ դար* .

ԶԱրշակունին մեծացուցէք յուշ հայրենեաց :

* ի Վաղարշակայ առաջնոյ ամէն ջամ տեառն 1850
ընուն 2000 ամբ :

1850

ԱՐՏԱՇԷՍ Բ ՏՕՄԱՐԱԴԻՐ

Կարգք... շարաթուց եւ ամսոց եւ տարեաց
ընդորմանց... այս ամենայն յօրինի յաւուրս
Արտաշիսի :

ԽՈՐԵՆ Բ. ԾԹ :

Ընդ հովանոցըս Չարդուց
Դաստակերտին գեղայնոյ ,
Ընդ հովանոցըս Չարդուց
Ի յանուշից ժամ քընոյ
Խաղաղասիւգ ընդ գիշեր
Հայոց երկնից թերթս ի վեր՝
Կայր ի յակճիւս հրաշապէս
Արի արքայն Արտաշէս .
Ընդ Սայլաթափն երկնակէտ
Մինչ ի Շամիուրսն Հայկայ ,
Ընդ Սայլաթափն երկնակէտ
Պըշնոյր փեսայն Սաթենկայ ,
Ընդ Չըրուանեանն մանկունս
Ընդ Վահագնի բոց աչկունս ,
Եւ ընդ լուսնակ կրկնածամ ,
« Անմահ արփիքդ հոյլ ի հոյլ .
Դաստակ պարզեաց Արտաշէս ,
Անմահ արփիքդ հոյլ ի հոյլ ,
Դիշերապահ՛ք լուսատես ,

Հայոց մեծաց դէտք անքուն ,
Մի լոկ յեթերս ունեւ տուն .
Պաշտօն հարցէ ձեզ եւ աստ
Ժողովուրդս այս ձեր ըզգաստ » :

Մեծ քըրմապետ Մոգպաշտէ
Մատիր յարին Արտաշէս : —
Մեծ քըրմապետ Մոգպաշտէ
Զարբային կամս ի քարտէս ,
Իջոց ի վայր հոյլս եւ բոյլս՝
Յամս ի յամիս յեօթնաւուրս :
Ի՛ հայք , տօմարս ետուն ձեզ
Բոյլբդ եւ արբայդ Արտաշէզ :

ՍՈՒՔԻԱՍԱՆՔ

Ի ԼԵՐԻՆՆ ՍՈՒԿԱԻԱՅ

- Ի սօսիւնս հովանեաց սաղարթուն
 Ի ծաղկուտ դարեւանդ Սուկաւայ
 Տարածեալք յանդորրու կան ի քուն. —
 Ո՞վ ածցէ ձայն Սուքիայ: —
 Սաւառնեալ ընդ ծործորս սիւղ հեզիկ՝
 Ծածանի զառուակաւ քաղցրահամ,
 Դիզանին խարտեաչ հոյլ հոսկոսիք
 Նընջեցելոցն յամերամ:
 Մամռարմատ դամբանաց փոխանակ
 Պարզին մարդք եւ մարմանդք քրքմացան,
 Եւ զուլամբ սաղսպ Քայռ շիկորակ
 Բոսորաբուխ շիթ արեան:
 Իրանք կոյսք թաւալեալք դողդոջուն
 Կարմրակոյտ են կարկառք վարդենեաց.
 Եւ հոգիք ըստ չըրթունըս նոցուն
 Երամք թռուցեալ աղաւնեաց:
 Ի դահոյս Յիսուսի արքային
 Պատկանեալք իբր աստեղք առ մահիկ.
 Եւ թըռիչ խոյանացն ընդ երկին՝
 Քընար կախեալ ի հողմիկ:

Եւ պատգամք ի վերելսն հընչին .

« Լաւ է մեզ Քրիստոսի բնակակից

Ի խորանս հանդերձեալս Արարչին

Հանգչել յերաստ անմահից :

« Ո՛վ որ լայք մեր բախտիս ծարաւիք ,

Յաղբիւրաց Սուկաւայ հանէք ջուր ,

Ի հոգի ու ի մարմին բըժըշկիք .

Զ ի անդ կաթեաց արեանս հուր » :—

Իսկ հուսկ ես Ալանաց պատանեակ

Յաղբերացս յառեալ ջինջ հայելոյ ,

Խառնելով զարտասուացըս կայլակ

Կամ երգեմ սիրտ ի թընդոյ :

ԳՈԶՈՒՄՆ

Ի ՍՈՒՐԲ ՎԻՐՍՊՆ

Ի վիճ վերապիգ գլխիվայրեալ՝ սո՛ւրբ Գրիգոր ,
 Ի խորոց սրտից պաղատախառն հառաչանս
 Քեզ վերընծայեմ աղէկիղեալ իղձ հրաւոր .
 Հայր Հայաստանեայց անդ առաւել քան յայս
 կեանս ,
 Հաստչին քո նմանեալ սիրել մըրմուռնջ մահա-
 ցուաց .
 Մի թէ 'նդ պըղընձիս բաղխին երկինս ուխտք մա-
 քուր՝
 Զոր քո հոմանիքդ հնչեն եւ վայրք քոյ ճըգանց :
 Հալեցան հոգիք անձկակարօտք յիղձ եւ բան ,
 Մաշեցան մանեակք սրտից՝ երկնից լերկրի զօդ .
 Ո՛հ , երբ յարիցես ի սրինգդ աղու ու ի մական ,
 Ե՛րբ տաւաղիցի քո ցիր վիճակ միահօտ .
 Ե՛րբ ըղբրիստոսին եւ քեզն հաճոյ զբան համայն՝
 Հանապաղամուռնչ ելեալ ըղձիւք ուխտաւոր՝
 Վերահընչեսցէ ազգ թորդոմայ միաձայն ,
 Ի վիճ վերապիգ գլխիվայրեալ , սո՛ւրբ Գրիգոր :

1848

Ի ՓՈԽՈՒՄՆ

ԼՈՒՍԱԻՈՐՉԻՆ

Սեպհոյ լերանց ընդ գաղաթունս օդապար
Առեալ յերկնից զանմահութեանն հրաւեր,
Ոսկեղինօք թռուցեալ թեւօք նազի քնար,
Ի մէջ գիշեր ըզքարայրիւն աղօթկեր.

Դղըրդին տարերք այլ ընդ այլ.
Սարսէլ արդեօք թէ խայտալ:

Զարթնու խօսնակ ցայգուն ի շունչ ծրմակին,
Չայն ըզձայնէ յեռեալ գեղգեղք եւ պարոյր,
Ի նսեմաստուեր սար ու ի ծործորս տարածին
Իբր ոսկեթել առէջք ի քօղ սեւաթոյր.

Լըռէ հաւիկն հեշտախօս,
Դողան աստեղք լուսահոս:

Վիմաց ի վէմս հակաճառիկ յառնեն ձայնք.
Ուր լոկ մահուն հովանաւոր անդաճմունք,
Անդ բիւրք ընդ մին վերահընչին արձագանգք,
Իբր ի սարից փռչրեալ վիժակք կարկաջունք.

Ընդ ծերպն ի դուրս ծերունի
Իբրեւ վայրացն հայր՝ յայտնի:

Եւ ի գիտակիլն դարաւոր եւ վըսեմ
 Աւեալ զճոկան իւր երկնահօրդ յանուծ սուրբ՝
 Քան ըզլուսնին ճապուկ ճաճանչ ուղիւաճեմ
 Զհայաստանեօք կըշուէ զհոգին վառեալ հուրբ .
 Գեր քան զարծուի յառեալ շէշտ
 Թեւատարածն ի հրաժեշտ :

Ո՛վ վսեմութեամբ եւ արհաւիրօք լի գիշեր ,
 Որ զհայրապետն արձանացեալ մենաւոր
 Ընդ մէջ աստեղց եւ անդընդոց գիտեցեր ,
 Եւ լըռութեամբ զանխուլ մատեար քողաւոր
 Քաղէլ զյեախնն ի չըրթանց
 Պատգամ՝ ըզհօր հայկազանց .

Պատկեր սահուն դու անեղի եւ անժամ՝ [էջ
 Յորում Բարձրեալն ի յաւերժութեանց ի յեզր
 Աստիճանեալ ընդ զօրութիւնս լուսերամ ,
 Եւ թըմբերեց թափուր վըհից յանհուն մէջ՝
 Արձակեալ զաջն ի յոչինչ
 Զերկին ու երկիր որսաց ջինջ :

Իբրու կըճեայ բուրգն էր մարմին ծերունւոյն ,
 Աչքն իւր լապտերք աշտարակաց անհողմոց .
 Իսկ միտքն համբուն վարեալ ի թեւըս հոգւոյն
 Ընդ լեռնաւէտ կոհակս ամպէր սիրաբոց .
 Երէզ , Տարօն , Թիւ , Թորդան ,
 Բիւրբ առ նովաւ պարզեցան .

Եւ դեգերեալ ըզբոլորով զոր ետես ,
 Ուր դարչապարքն աշխատասէրք ընթացան ,
 Եւ ուր զանքուն հորդեաց խնամոցըն հեղեղս ,
 ՅԱրտաշատայ գրբոյն ցանձաւըս Մանեան ,
 Ի նոյն դարձաւ ամիոփեաց
 Զանձն ի կատար երկնասլաց :

Խոր հառաչանք վերացուցին ըզլըրթունս ,
 Ծաւալեցաւ ծընունդ սըրտին յընդհանուր .
 Լուսաճաճանչ տարաւ յերկին սուրբ աչկունս ,
 Ի հընոցէ սիրոյն հատաւ շունչ մի հուր . . .
 « Աստուած , կեցո՛ղ զՀայաստան » .
 Եւ աստ եկաց սըրտին բան :

Շէղեալ ընդ կողմն՝ ուր ելք արփիցն արեւուն ,
 Յուսկ ի կըզակ մատուցանէր ալեղարդ ,
 Յողջախոհ լանջ փարեալ բաղկօք երերուն ,
 Դէմ արարչին կայր նախաստեղծն իբրեւ մարդ ,
 Ոչ յընդունէլ հոգի կոյս ,
 Այլ յաւանդէլ բարեյոյս :

Աստուածակառք ընդ ճանապարհըս թաքուն
 Լուսեղինաց եկեալ դասուց՝ ողջոյն տան ,
 Կէսք ի թիկանց եւ կէսք զոտիւք սըրբասուն
 Աստուածակիրըն տաճարի յենարան ,
 Եւ ոչ անդող աներեր
 Կարդան հոգւոյն այն հրաւեր :

Լուծանին կապք. եւ շունչն մեծ ի վեր կոյս
 Իբր ըզլաղթողն դժոխոց՝ գործէ եւս.
 Եւ վառ ի վառ ծածանին դրօշք ոսկեւոյս [րէս.
 Զոր ի յերկնուստ կորզեաց՝ գոլով դեռ յերկ-
 Խուռն ըզնովաւ պարեն հոծ
 Դասք դասք նովաւ փրկելոց :

Իսկ ի ներքուստ հեռուստ յերկրէ խորաձոր՝
 Որպէս հրաբուխ յաղծամը ջին բոցահատ
 Սարից Սեպհոյ փայլեն կատարք շողաւոր.
 Յոր հուսկ անգամ յառեալ հոգին անարատ՝
 Կոխէ զխորանս Անմահին,
 Հայաստանեայց սէրն ի բռին :

1849

Ի ՆԱՀԱՏԱԿՆ

ՎԱՏՆ ԵՍՆ ԳԱՇՏ ԻՆ

Նա՛ւ, որ ճօճիւս ընդ մըկանունս խաժ եւ խոժոռ՝
 Որք նըշկահեալք զհամատարած համբարնս
 Զուրց՝

Յուրոյն զեռան ի վիհ, յուրոյն բաղնին կոշկոռ*,
 Ընդէր տանջեն զեղը այս՝ կոհակքն յանդուլ
 զայրուց

Հրոսեալ ալիս ընդ ալիս: —

Վըրկանք զեղուն անդ լալիս

Ի Գրիգորեան Գրիգորիս:

Ի Թուխ Թիկանց Կապիոհի շանթք ճայթռեալ վի
 ժին.

Անդրաձայնեն խորք անձաւաց եւ անդընդոց.
 Բոմբինն ընդ բլուրս եւ անապատս երթայ խո
 ըին,

Մայրք գիտախռիւք արմատախիլ ընին յայտոց.

Վըրկանք վարեալ խուլ ալիս

Ծըփան կոծին բիւր լալիս

ՅԱղուանիցն հայր՝ Գրիգորիս:

* Քանզի կասպից ծով անհաղորդ է ովկիանու:

Ի մերնչաձայնն ասպատակեալ փրփրոտ հինէ
 Քան ընդ ոտիւք երիվարաց մահասըմբակ
 Սարսեալ սորեալ սլատառոտի դաշտն Վատնէ,
 Որ անօրէն քինուն եղեւ թատր անգիտակ,
 Ծըծեալ ըզվարդ ճապաղիս՝
 Զոյր լան Վլրկանք բիւր լալիս
 Ըզգէտ առոյգ Գրիգորիս:

Այն ինչ ի ձարսյեռան հրաճեմքն գարշապարք
 Բոց ի շունչ եւ նժուգիցն ի բաշ ու ի դափր ու
 տին,
 Ընդ խիճ եւ խոչ մըրրկեալ վարգին մարակաւ
 վարք.
 Յ'աւիշ եւ յօշ ծաղկէ կոսլճուտ անասպատին.
 Վլրկանք դիպուն անդր ալիս,
 Երկինք ցօղեն հեղ լալիս
 Յառաքինին Գրիգորիս:

Չայն առեք ի հայս, ձայն յԱղուանս, ձայն ի ճոր
 ճամբար,
 Հարազատին սիրայնոյ ձայն ածէք Յուսկան...
 Ո՛հ, թոսամահ եւ նա. հոգւով գըտցեն զի-
 րար:...
 Ձեք, ցերբ մոլեք. հրաթեւեաց սուրբն յերկնից
 խորան:

Վլրկան, դու 'նդ քոյդ զիմ լալիս
 Խառնեա'նդ կարմիրս այն ալիս
 Զոր ցիր ցանեաց Գրիգորիս:

Ի Ս • ՀՈՒՓՍԻՄԷ

Հռութիմէ՛, 'նդ պատկեր քոյին
 Առհասարակ հիացաւ մարդ •
 Ազնուացար քան զԵդեմին
 Դու շնչաւոր շուշան եւ վարդ :
 Ռահ գործեալ ընդ արեւելս
 'Նոր արուսեակ վարսադիտակ ,
 Յերկնաչուն քո ի վերելս
 Դու շացուցեր զանմահ հրեշտակ •
 Ոչ եւս աչք երկնազընին
 Ի լուսայեռ կամարն յակճիւռ
 Ըզհայկազն իմ գիւցազին
 Դիտեմ ըզհեալս յարդաստիւռ •
 Փա՛րդաստ վէպք մօր գիցանոյ՛ն
 Կաթնացընցուղ ի ճեպ ոտին
 Զերեխայն ի գիրկ քընքոյշ
 Ի գնալ առնուլն՝ աստեղածին •
 Սըխրացեալ ի քո միայն
 Ես ի թեւոցդ եմ հուր շըրջան ,
 Որ գլելով գեր զամենայն
 'Նոր գործեցեր սպիտակարան :
 Ի գըլնոյ Մեծաց Հայոց
 Շուշանափայլ եդեր շաւիղ ,
 ՅԱստուծոյ յաւերժն ի ծոց
 Ծայր շըրջանիդ կըշուեալ ուղիղ :

Մայր կուսան, յիշեա զորդիս.

Եսպերիա՝ ճերմակ բեհեզ,

Քօղ կարմրորակ իւ պըճնիս՝

Զայս Հայաստան բամբջանդ ետ քեզ:

Ինն ըզքեզ խօսեցաւ անդ,

Աստ հարսնացար յԱստուածորդի.

Բուռն հարեալ ի սուրբ տապանդ՝

Կայթէ մանկտիդ առագաստի:

1851

Ի Տ Ր Դ Ա Տ

ԵՒ Ի ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ

Տունն Թորգոմայ՝ բարձրացո՛ նիշ եւ դրօշ յաշ-
տարակս ամուր•

Ահա քո փրկիչ քո տէրն յԱրարատ•

Յօնիւք Թօնիւքն ահնկէց պուլեցաւ պարսկա-
գունդ գեդդուր•

Երգեսցուք զարի արանցըն Տրդատ•

Պախաւէտեալ հարսնազգեաց իջանէ օրիորդն
հայոց

Խոհնախիր Խոսրովիդուխտ հրաշագեղ՝

Դ՛ առաջ եղբօրն հայրաջափ• լըճանան աչկունք
սիրահոծ•

Ո՛վ գգուանք հարազատացն հանճարեղ•

Պասակարգեալ Թօթափին հրեղինաց հոյլք ի
հայաստան,

Յակնարկէլ հաշտ արքային երկնաւոր•

Ճշմարտութեան մեզ ճայթէ ճառագայթ յեկից
հեռաստան՝

Հայր հոգւոց Լուսաւորիչըն Գրիգոր•

Տյգու կենացս արուսեակ՝ ի մլտից ցլէալ ա-
րեւու

Հրաշաբոյս շուշանավարդ հեղ ճեմի՝

Զահէղն հսկայ 'նդ Յիսուսի նըւաճէլ լըծով
սիրարկու,

Տարփատենչ յաւերթահարսն հռովսեմի•

Տաճարանայր տուն հայոց հրամանաւ իւղա-
գլուխ Քաջին .

Ուսով ըզՄասիք մորցեալ յիւր պալատ՝
Կանգնէր սեղան Կուսորդւոյն , խոյրախաչ նա-
զող առաջին՝

Սուրհանդակ քրովքիմ՝ կառաց սո՛ւրբ Տրդատ :
Քրեւելից արեւ նոր ընդ մոլար մառախուղն հա-
րաւ .

Սուր եւ սէր սպառազինեալ զուգադատ ,
Թեկն ի Թիկունս արեւու տայր հրոսէր ընդ հիւ-
սիս հարաւ

Յաղթական հանուրց , արանց այր Տրդատ :
Պաւիտենից հայր Աստուած , դաստակերտ սքան-
չելեաց քոց հայք՝

Ի մեծ յայս քո նահատակ ապաստան՝
Որով երկրիս բարձրացաւ մէտ՝ ուերկնից խո-
նարհեցան կայք ,

Օրհնութիւն քեզ վերերգեն անվախճան :
Խնաբուն ծըղեաց գործ հրաշափառ յերկուց
գընաից մէջ ,

Մրցողաց և իշխողաց Վէհդ ի հանդէս ,
Հայաստանեայց պանծութեան ադամանդ
բուրգն եւ ջահ անչէջ ,

Յիշեա՛ զքո յիշողքդ , ո՛վ մեծ Տրդատէս :

Ի ՄԱՀ ՏՐԴԱՏԱՅ

ԱՀԵՂԱԶՕՐՆ ԱՐՔԱՅԻ ՀԱՅՈՅ

Ի լերանց Դարանաղեաց, ի լերանց Դարանա-
ղեաց՝
Գետս արտասուլաց իջուցէք քաջք Հայաստա-
նեայց եւ ուրուականք,
Յամպախաղացն Այրարատայ իջեն սահանք
յարտօսր աղի.
Գոյժ մեծ յարձադանդաց առ արձադանդս յոր-
դորեսցի,
Եւ կոծեսցին առ հասարակ բարձունք եւ վիհք,
ծովք եւ ցամաքք.
Յարիցեն ազգք առաջինք յանըզգայից խորոց
նիրհմանց,
Յարիցեն Արշակունիք սլսսակաւորք առաքինիք,
Յարիցեն Հայկազն հըսկայք յաւիտենից եւ
դիւցազունք,
Եւ կարկառեալք ի դամբանաց եւ խորանաց
յայս սլըշնուցուն:
Անկաւ մեծըն Թագաւոր երեւելի եւ աննըման.
Անկաւ ամուրըն խորտակիչ ստամբակելոյ տան
Սասանայ.
Անկաւ մրցողըն հըսկայից, երիվարաց. փրկե-
րամից.

Որոյ արձանք՝ յերկրէ Գըդաց յինչեւ յԱզատն
 ի վեր ի Մասիս ,
 Որ յաղթուածիւնքն ի թիւ բիւրուց եւ անհա-
 մար սպաւերազմունք ,
 Որ փրկիչ եւ կեցուցիչ ազգի մեծի տանն Արա-
 մայ .
 Դից վըտարող եւ յօրինիչ աստուածապաշտ
 կարգադրութեանց ,
 Հիանալին հեթանոսաց , քրիստոնէից նախանձ-
 արկու .
 Հաստատութիւն եկեղեցւոյ , եւ աշխարհի
 կանգնումն եւ փառք .
 Կատարեալն յիմաստութեան եւ համօրէն բար-
 դաւաճանք :
 Անկան փառք Թորգոմայ եւ արհաւիրք հիւ-
 սիսայնոց ,
 Անկաւ ահեղազօրն արի արքայն Տըրդատէս :
 Տըրդատէս , մեծն ի մարդիկ եւ մեծագոյն ի
 թագաւորս ,
 Արշակունեաց վեհագոյն , Հայկն՝ ուժով , Գրի-
 գոր միւս՝ հաւատօք .
 Սիգապանծն Տըրդատէս . որ բլուրս ի գնացսն
 տապալէր ,
 Եւ զյարուցմունս յորդախաւաց գետոց ի վազն
 իւր նըհանջէր .
 Որ ի մի սուր զասպաստանիկն եւ սպառազէն
 կարթաւոտոր՝
 Դիւթաւալ ըզԴեդուհոնն տապալէր եւ
 զհըռչէն գող ,
 Ամենայն ասպարիզաց քաջ նահատակն Տրդա-
 տէս ,

Ահէղազօրն արքայ Հայոց մեծաց՝ անկա՛ւ Տրդա-
տէս :

Ողբացէ՛ք լերինք Հայոց զահէղազօր արքայդ արի-
Ձիա՛րդ անկաւ որ ի բարձանց ձերոց դիմէր եւ
որոտայր :

Լերինք Դարանաղեաց, գետս արտասուաց
բղխեցուցէ՛ք .

Ջայրագնեսցին աչք սիրելեաց, ըզճապաղիս
հարցեն կարմիր ,

Բաղխեսցին ծոցք ապառումք, սիրտք ապա-
ռաժք բերցեն արիւն :

Յանօրէն ձեռաց հընչեաց շռինդըն մահու յըն-
տանին իւր .

Սիրելին դաւաճանեաց, դարանակալ եղեւ զո-
վոյ : ...

Ո՛վ հարուած աշխարհաւեր, ո՛վ դառնութիւն
չար քան ըզմահ .

Նախատի՛նք յաւերժականք, վէրք խաւարինք ի
տան Հայոց .

Ո՛ տայր յալս ամանակի՛նկըղմել սուղել զայդ
յիշատակ :

Լերինք Դարանաղեաց, աղիողորմըն գուժեցէ՛ք,
Ո՛հ ո՛հ, լացէ՛ք ըզդաւաճանն, ըզձեզ լացէ՛ք,
լացէ՛ք զարքայ .

Հունք արտասուաց դըղըչեսցեն ընդ ճանա-
պարհըս Թորդանայ ,

Տրտունջ զըջման կեղերջական աղէկիղեալ
սրտի բողոք ,

Ծաւալանալ տըխուր ալեօք ընդ դադալօքն ոս-
կիապատ ,

Ուր նընջէ առիւծակերպ Արշակունին ահեղա-
ղօր:...

Զխորդ նընջեաց առիւծակերպն ահեղաղօրն
Տըրդատէս: —

Էր ծերացեալ տիովք, ի սիրտ եւ բազուկ միշտ
երիտասարդ.

Անցեալ նըստէր ի մէջ կորեանց իւրոց առիւ-
ծն հերապանծ,

Ընդ գահակալ չորք հարիւրոց նախարարացն
հայակոյտ՝

Հանգոյն Մասեաց ի վեր տարեալ պաղպաջա-
փայլ բարձր ճակատ,

Փայլակնացայտ Թըխօք բըբօք չըրջացանէր ըղ-
կայծակունս:

Թագաւորք արեւելից, իշխանք հիւսսոյ գային
դեսպանք,

Եւ հրամանացն հարկանէին ըսպաս աշխարհք
խուժաստանեայք.

Կողմնակալք չորք՝ դէտ ի նորին ակնարկութիւն
կացեալ ուշով՝

Քառից ծագաց ածէին սուր արգար ու երկաթ
հնազանդարար.

Յոտիցն ի գնալ առնուլ՝ զօրացն դըղըրդեալ
ճակատէր հոյլ.

Ի ձայնն ածէլ՝ աշխարհն հայոց ամեն լըռեալ
եւ ակընջէր.

Շըրթունքն օրէնրս կաթէին, աչք սպառնա-
լիս, այլ սիրտն սէր:

Աւաղ ըզդիւաբախ իշխանքն հըպարա՝ որ ոչ ծա-
նեան.

Ի չարաշուք Շապհոյ յանհաշտ ի թըշնամուոյն
ելեալք ի կողմն ,

Զի համարձակ անմեղադիր կըրից պըղծոց
տարցին սլաշտօն ,

Ըզկուսածին թողեալ զԱստուած եւ զԱնահ-
տայ վերառցեն գահ .

Յիսնամեայ ճըգունք քաջին ամեն հարաւ ի
մոռացօնս : ...

Այ տիրանենդ դու ու աշխարհիս աղետից հայր՝
տուն Սիսակայ ,

Դու երդուար յարեւն Արեաց՝ շիջուցանել
զհայ արեւակ .

Դու խըթեցեր բարապանի վեհին արծաթ դը-
ժոխակուռ ...

Այ մոլըւթիւն հեշտ , այ կոյր նախանձ , այ կա-
րասի .

Յոր եղերունս ոչ գլեցուցէք զաշխարհ եւ յար
ի նոյն դրդէք .

Անօրինին զարծաթն առեալ ըզՅուդային նիւթեր
լըռիկ :

Ի զուր թաքուցանէ սիրտ զոր երեսքըն մերկա-
նան :

Թագաւորն ամենխմաստ հարցումն առնէր . « Ով
բարապան ,

Աստ , զի՞նչ այդ հծծիւն , զի՞նչ այդ վարանք ի
նախարարս » :

Իսկ ապերախտն եւ վատ արանց՝ հարեալ յոգի
եւ թալացեալ

Մերթ նըշաւակել ըզմասնութիւնն , մերթ զիւ-
րովին խորհէր երթալ .

Ոյժ ի դիւէն առեալ պընդէր ըստ սալացեալ
 սըրաին՝ ըզդէմս ,
 Անգիտութիւն խոստովանէր , օտարոտի ղկար-
 ծիսն ասէր :
 Գիտաց արքայ ղգաւանս նենգոյ խըստասըրտա-
 ցըն ծառայից ,
 Ազատաքայլ ի յարքունեացն ելեալ երթայր
 կալ ծակամուտ ,
 ԸզԳրիգորի հեաղա կոխէր յայրըս Մանեայ՝ յե-
 րիցըս սուրբ :
 Խեթկեալ նենգչացն ի յերկեղէն թէ նշաւա-
 կեալ խաբէութեանն՝
 Ահագիտակ հարցին տիգօք աչաց վեհին եւ կո-
 րիցեն ,
 Մատչին առ մենացեալն աստուածատես երկ-
 նապարիկ ,
 Վարագոյր ընդ տէրունիսն արկանելով ըզկեղ-
 ծեալ բարս՝
 Խիղբ ըզծընկովք ի գուճս անկեալ գարշապա-
 րացն ըզհօղ լիզուն ,
 Ըստըրջանան ըզխեռութեանն , երգումըն տան
 ըսպասարկու .
 Եւ զահեղն առիւծ ի սպանդ որսացեալ գաղտ
 ածեն ի գահ : ...
 Լերինք Դարանաղեաց համայն բարձամբ արտօսը
 հարէք ,
 Արք արեանց դըժոխազէնք խարդաւանակ կան
 Տըրդատայ :

Ի գեղեցիկ ի կենսաբեր առաւօտուց 'Նաւա-
 սարդի,
 Յառաւօտն յիշատակաց եւ Անահատայ տօնից
 բերող,
 Յիշատակ եւ հայրենեաց թափման ի նոյն ի
 Տըրդատայ,
 Որպէս դառնայրն սիգաճեմ եւ յաղթապանծ
 ի Նափնաց
 Եւ բոցավառ աչս ածելով զարթուցանէր ըղ-
 հայաստան,
 Եւ մըռնչեալ ահեղապէս՝ հալածական տա-
 նէր ըղձարս.
 Եւանէր առոյգաբարձ որպէս յաւուրըս ման-
 կութեան,
 Ատուածակերպ շարժէր գըլուխ յարծաթա-
 ձոյլ վարսիցն ի հիւս,
 Ամբ իննըսուն պար ի ճակատն առնուին դոյ-
 ղըն ձըգեալ հերկ.
 Որպէս մայրի հինաւուրց կայր բարձրադիտակ
 սպայիցն ի գունդ,
 Եւ հովանին արքայաշուք՝ տարածանէր ըզբա-
 նակաւ.
 Թէ յերկվար ի լուսակիղն ի բարձրավիզ աշտա-
 նակէր՝
 Ոչ մի հեծեալ զուգընթանալ քաջաձիոյն այն
 ատակէր.
 'Նահատակ թէ հեախօսըս զեղջերուաց վըթից
 պընդէր՝

Ասպարիզաւ զընթացակիցըն շընչասպառ թո-
ղոյր բացեայ .

Զհայկեանն առեալ գոռ ըսնալի՞ճ՝ նեա ձողա-
չափ կշուէր ի ճահ ,

Ի գիրկ մըտեալ հըսկայօրէն՝ ոստուցանէր լեառն
ի լեռնէ՝

Եւ անկասկածն ի ջամբ վարաղ՝ գահավիժէր
ի խորածորս .

Այսպէս նազէր նահատակէր ծեր թագաւորըն
Տրդատէս :

Այլ ինձ լերինք Դարանաղեաց ըզլաց հարէք
մեծամըռունչ ,

Թանձրացարուք ըստուերք մայրեաց , խաւա-
րացի՛ ակն արեւուն .

Քանզի լարեաց ժանտըն Սիսակ , լարեաց զա-
ղեղըն մահածին ,

Զարի արքայն գաղանակուի՛ւ՝ խարդաւանել ի
յանտաուի . . .

Ա՛յ , կարկամեաց գօսացիր ձեռն ժանտ , յո՞
յանդըգնեցար .

Այդպէս նենգեաց Պահլաւն հըսարտ զարքա-
յիդ հայր ըզքաջ Խոսրով ,

Քանի՛ խաւար մածաւ ըզտամբ հայոց , քանի՛
նըզովք յԱնակ .

Իսկ գոռ ըզքո փրկիլն այդպէս , ո՛ւր վատ արանց ,
ի մահ մաանես ,

Սոսկան երկինք ընդ դաւադրութ ընդ անրա-
նենդ ընդ այդ ոճիր : . . .

Ըստուերք մայրեաց Թանձրացարուք յարի ար-
քայն Տրդատէս :

Վիրաւոր՝ եւ կորովի, ծաղրէ զհարուածն,
լայ զհարող,

Եւ ձեռննթափ խոթուադէմ, (պակչին բա-
նակք), դայ յիւր հովոց.

Յաղջամուղջ խորասուզի նաւասարդին լոյս ա-
ռաւօտ:

Ո՛վ ժանտութեան բարասպանին, եղեալ հա-
մակ դիւադարան,

Առ տէրն մեծ եւ ահաւոր՝ մատուրակէ զմա-
հու բաժակ...

Եւ դուք տեսիք, երկինք, եւ զայդ հանդուր-
ժեցէք՝ թէպէտ դըժկամք.

Թողէք ի դուռն երթալ չարեաց եւ խորհրդ-
դեանն աշխարհաւեր:

Այսպէս վերինքն կշռեցին կամք՝ անքննի՞նք ի
մահացուաց:

Ընդ մահախառն բաժակին՝ զերկնի հրամանս
արբ Տըրդատէս,

Իարբ եւ դոհացաւ, « Եղիցին կամքն, ասաց,
երկնից »:

Եւ զի մի յեւս հոգւոյն մեծի՝ արհաւիրք սեաւք
անկցին ի հայս,

Եւ ահեղիցն աչաց կափոյց զաշխարհին փա-
կեցէ բաղդ,

Վարագուրեալ զանխառով երեսս եւ արձակէր
զանմահ հոգին:...

Հողոնեցաւ. թըւէր ի քուն առիւծակերպ Ար-
շակունին.

Ահեղութիւն վըսեմ փարէր ի մէջ յունիցն եւ
ճակատուն,

Եւ ընդ փայլեալ մակաւասար յանթառամ գէմ-
սըն փողփողէր :

Տեսին եւ սոսկացան . հըսել ումեք ջըներէր
սիրտ : ...

Թանձրացարուք ըստուերք լերանց վերայ հա-
նուրց հայաստանեայց :

Այսպէս անցոյց կոյր դառնութիւն զարի ար-
քայն Տրդատէս ,

Այսպէս շիջոյց հայաստան զինքեան արեւն
ըսքանչելի .

Այսպէս մեռաւ գեր մահացուաց եւ անմահից
զարմանալի : ... :

Ո՛հ , անդէն կամարն հաշտից զոր ի Մասիս պըն-
դեաց Գրիգոր՝

Թիկնադարձոյց առ հայս՝ ըզնեստըն պահա-
պանս արար վրիժակս .

Մըրըկեցան երկինք վերուստ , ձայն ի ներքուստ
ետուն սանդարք .

Հերձեալ ըզվիհ Մասեաց ելին ոգւոց պըղծից
գունդք սեւադէմ ,

Աւետաւորք առ Թըշնամիս տանըն հայոց եւ
յարուցիւք :

Ահա գայ սէգըն Շապուհ՝ զիւր եւ ըզհօր խնդ-
րել ըզվըէժ .

Ահա գան հրոսակք հիւսսի որպէս տարալիք
ձեան ի լերանց ,

Սուրան զերկրաւ եւ անցանեն ընդ երկաթեայ
լերանց պահակս .

Ասպատակն առնու գերել գերփել ըզտուն
հայոց անշնորհ : ...

Փախերո՛ւք դաշտք, թաքերո՛ւք վե՛մք, ահա հա-
սին արիւնհարբուք...

Զո՛հ կարդայցէք յօճան. ելլէք Յոյն, ատամունս
կըրճըսէ Պարս,

Հոն եւ Ալան, դունդ դունդ խաղըաց Բասլաց
դիմեն արիւնըռուշտ.

Եւ նախարարք մոլէգնեալք սուսեր ի կող ձը-
գեն եղբարց,

Տոհմ ընդ տոհմի եւ տուն ընդ տան հարեալ ի
զուր զրաւեն զիրար.

Ընդ չորս ցըրուի հողմունս հայաստանեայցրս
գերուծիւն,

Եւ ծովածովի յուղեալ աշխարհն ի զուր խըն-
դրէ զչարեացըն վերջ:...

Ծածկեցէք բարձունք հայոց՝ ծածկեցէք զայս-
քան արհաւիրս,

Եւ արտասուս ընդ ըստուերաց արկէք ընդ
կողմնն թորդանայ,

Անդ առեւծն Արշակունեաց հանգչել առնու
ահեղ քընով:...

Ընդ շաղաւօտն երեկորնեայ ժամ հանդարտիկ եւ
ստուերածու

Դասք դասք գընդից լըռիկք մընջիկք՝ դ Արշա-
կունեաց դուռն ելանեն.

Կարապետեալ ընթանայ դրօշն արքունի սեաւ
երիզապատ.

Քարոզէ փողար. « Արիք, արքայ Տըրդատ փո-
խի՝ հանգիստ » :

Արձանացեալ կային անցորդք ճանապարհաց
ծունկ ի յերեր ,

Ի գահոյից ու աշտարակաց իջանէին գընալ յու-
ղարկ .

Եւ ծընկասէր խիզախեցին հարսունք վազել
յառագաստէ ,

Կուսանք հողագլուիք լոկ զարտօսր եւ սուգ
առեալ ի քող ,

Եւ ծերութիւնն ի ցըպոյ ոչ յետներ ի նոյն ան-
կանել կարգ .

Իբրեւ ազգեալ ի բնութենէ համահաւաք դայր
տուն հայոց ,

Դիզանայր որպէս զամպ , տարածանէր որպէս
փոշի :

Եւ ահա ցոլք վառ ի վառ փայլատակէն սուրբնը-
շանաց ,

Յառաջընթաց հայրապետին ելով ծերոյ վըր-
թանիսի

Խոյրաբարձ դիտապետօք եւ անհամար սաշ-
տօնէիւք ,

Յուշիկ ի քայլ , օրհնութիւննս բուրելով եւ
ծուխ խընկոց .

Եւ ահա կառքըն . կառք սեաւք բեհեզազարդ
ըսպիտակաւ

Ի պաղպաջուն անդրուվարեալ քառից ջորեաց
ոսկեսանձից ,

Յըցունազարդք եւ սիգաշարժք չափով ի գնա-
ցըս ճախրականք .

Եւ դադաղք անդ գիակիրք արծաթապատք եւ
ոսկենիշք

Յաղանակուուրս սրաճուճեալ եւ յոսկեթել
սպտմուճանս .

Եւ թիկնապահք արքայի շուրջ սուսերա-
մերկք ճեմ ըզճեմի ,

Եւ սպայագունդն ըսպառազէն գեղայօրէն նո-
ցին ըզհետ ,

Եւ ջոկք վաշտուց երկուստեք վառիվառեան ի
զէն ու ի զարդ ,

Եւ բիւրք բիւրուց արքունական զօրաց եւ
խումբ նախարարեան ,

Եւ համօրէն զինուորութիւն մարտակուիւ տան
Թորգոմայ ,

Աղէղնադրօշք , ասպարակիրք , մըկընդաւորք ,
տիդաւորք .

Անցանէին ամենեքեան յերկիր շրջեալ զինուցն
ըզծայր ,

Մերթ ռազմականս նըւագելով ձայնս , մերթ
ողբս ազգի ազգի փողովք ,

Աստի լանտի սլար սիրելեաց եւ ընտանեաց
թաղաւորին .

Եւ մեծամեծ իշխանք՝ բարձեալ նըշանս ի ձե-
ւրս դողդոջունս .

Եւ որդիք ծիրանածինք հուստ առ կառօքըն հե-
տիոտս՝

Անձկայրեացք եւ միջաբեկք նըւաղաձայն կող-
կողելով .

Եւ դագաղացն ըզհետ՝ փողարք արուեստա-
կանք , տաւեղք սըգոյ ,

Եւ ձայն դուժի բարձրացելոյ հերձանելով ըզ-
սիրտ եւ զօդ ,

Եւ ողբասացք սեւապքողեալ կուսանք անկեալ
յոտն ի մատին

Ծաւ ծաւ հերօք ծաւալ աջօք դարձ ի դարձին
շարժեալ ճեմիւք՝

Ի յայս ի յայն զուլն կըռեալ, սպիտակածղի
մարդեալ դաստակ,

Դեւ դեւ ջայլիւք յարմարեալ ճիչ սրտաճըմ-
լիկ աշխարանօք,

Եւ ջատուկ մատամք խըզեալ հոյլս հոսոպեաց
հիւսից վարսից,

Ցելս ածելով նըռանցն այտից ի վարդագոյն ա-
րեան կիտուած.

Եւ համօրէն ամբօխ ռամկին ըզհետ դրդեալ
անհուն բանակ,

Որք երթային եւ յոգւոց ելանէին բեկեալք
յանձինս.

« Վա՛հ եւ եղուկ մեղ, զի բարձաւ քաջն առա-
քինին.

Վա՛յ մեղ եւ վայ որդւոց մերոց, վա՛յ աշխար-
հիս՝ զի եկրն մուծ:

Զխորդ առաւ վերացաւ արի արքայն մեր Տըր-
դատէս » :...

Լէրինք Դարանաղեաց, արձակեցէք ըստուերս
մթին,

Հովանանալ ի Թորդանայ դրախտից շիրմին ի
մահարձան.

Անդ հանդուցաւ ահեղազօր արքայն հայոց
մեծըն Տրդատ.

Անդ նընջէ սիրտն առիւծու սարսեցուցիչ տիե-
զերաց,

Անդ նընջէ հըսկայն արի եւ քրիստոսեան քաջ
նահատակ .

Վէմբն կըճեայ զանյաղթն ունի , եւ ապիկի՝
ծածկոց դիմին .

Եւ կափարիչ տխրադէմ , ո՛հ , կափուցանէ զա-
րեւն հայոց :

Դիտեն ըզնա սլահնակք անքունք արեգականց
աչք անմահից ,

Հառաչանք Մանեայ ըզնա կոծին անդրէն կեն-
դանացեալք ,

Ըզնա ողբան ամենայն շունչք եւ ուրուականք
հայաստանեայց ,

Զարի արքայն Տրդատ՝ որ ամա վաթսուոն սան-
ձեաց զհիւսիս զհարաւ .

Զայն Տրդատէս՝ որ զամենայն խոնարհեցոյց
հսկայս բըռունս ,

Զայն Տրդատէս՝ որ գահ կալաւ ի վեր քան
զգահ թագաւորաց .

Զայն Տրդատէս՝ որ սարարէր յանդորրու զազդ
հայոց մեծաց :

Ո՛չ ոք յառաջ քան ըզնա , ո՛չ մեծագոյն յետ
նորա յարեաւ : ...

Եւ քարոզն աղաղակէր . « Հանդեաւ արքայ .
դարձիք երթայք » .

Եւ բազմութեանն ըզգամբանէն ըզձացեալք
բուռն հարկանել

Բազուկ յօդս յերեր՝ կղկաթ եւ կաթողի՝ ո՛հ ,
դոչէին ,

« Զխորդ անկաւ փառք տանս հայոց ահեղ ար-
քայն մեր Տրդատէս » :

Եւ ճանապարհք Թորդանայ զհետ հընչէին,
« ո՛հ Տրդատէս .

Զխորդ անկաւ փառք տանա Հայոց ահեղաղօ-
րըն Տրդատէս » :

1947

ՔԱԶԱԿՈՐՈՎՆ ՄՈՒՇԵՂ

Ի ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԻ ՁԻՐԱԻԱՅ

Յոլան ցայտեն փառք աստեղն հայկայ .
 Տան Սասանայ հաս օր վրիժուց .
 Յարեւմտից դիմէ Պապ արքայ
 Լըծեալ հելէն ջոկս առիւծուց .
 ՅԱնյուշն ի բերդ՝ յուշ տուք Արշակայ ,
 Վերականգնին վաշտք Վասակայ .
 Ի ճերմակ ճարտուկ սլացեալ արծուա-
 Դիմէ սկայաքայլ դիմօք բոցագէս [սէս
 Քաջակորովն Մուշեղ
 Յառեալ ի Պարս ակն ի շէղ :

Ո՛վ հայաստան , բաղդ քո յերկին կայ՝
 Ագահ բռանց անձեռնհաս .
 Արկ զէն ըզքեւ , կանգնեաց իբր հըսկայ .
 Սասանեցան Տաւրոս Կովկաս .
 Մարն եւ Ասուր ի քէն նետահար՝
 Չիչեսն շարժեւ շիրմացն ըզքար :
 Ընթասցուք ի զէն ի մարտ եւ ի յաղթ ,
 Հայրենեաց հիմունք ամրացին անխախտ .
 Հայոց հաւատք հայոց տուն
 Կացցեն ազատ հաստատուն :

Հըրո՞սք հիւսսի, դարձարուք ի սարս,
 Վալով զանկեալդ ի ձէնջ գեդդուր.
 Մի՛ պայքարիք ընդ վեհազանց պարս,
 Մի՛ ոք գրգռէ զԹորգոմայ Թուր:
 Աւա՛ղ քեզ լեկ շանթահար Շերդիր՝
 Ի Կամսարէն քաջէ յերկիր. [Թի՛թ,
 Սպանդարատ կըտրեալ զաշացդ հուսկ քը-
 Զամուսինդ այրի եւ որբ ըզմանկտիդ
 Եւ զարեւուդ քաղցըր ծայր,
 Յանարշաղոյսն հանէ մայր:

Շատ եւ քեզ վէրքդ այդ, փախիր սէգ Ուռ-
 Որ ըզգազիւ սփռես բազուկ. [նայր,
 Քաջակորովն ըզքեզ կըռփէ այր՝
 Յանապարտելի զինուոն գըղղուկ.
 ԸզՄուշեղայ խնդրէիր դու գլուխ,
 Տա՛ր Շապհոյ դքոյդ արիւնաբուխ,
 Եւ « Ճերմակաձին՝ զայս խոցերս, ասա,
 Պարգեւեաց յարեւդ՝ արքայից արքայ.
 Թէ ատելի կայ քո ժանտ՝
 Ըզնա՛ռ Մուշեղ մատո՛ անդ »:

Տարամերժեալդ ի մէնջ Մերուժան
 Զանգուլթ Շապուհ գիւթես ի զուր
 Զուր Մազդեզանց ծըխէ ատրուշան,
 Յաճիւն դարձցի վռամականն հուր.
 Հայր հայրենեացս ի սար Նըսրատակ
 Ներսէս Պարթեւ կայ յօժընդակ.
 Ծածանի երկին հաշտարան ըզմեօք,
 Զադեղանց տարափ կուտէ զԹըշնամեօք.

Խաղաց Հայկազն ի Ձիրաւ
Պարսիկ բանակն յետս հարաւ :

Կայց Արծրունիդ դու կաց ամբարիշտ
Հայոց Թագին հետախընդիր ,
Յարժան վարձուցդ հիմ խուսափես միշտ .
Ահա եհաս քեզ Թագադիր .
Սըմբատ ասպետ զայս քեզ ի արիտուր
Կունտ գադաթանդ ածէ շամիուր .
Արբանեակ հըրոյ , պըսակեաց հըրով
Իերթ բազմեաց ի դահ յԱրհմանի ժողով .
Այս Թագ , այդ դահ մատնըչաց՝
Որք դրժեն Հայ հայրենեաց :

Փող հարէք Հայք , յաղթութեանց կարօտ ,
Աւաքեցէք աւետաւորս .
Ուռովք ուռեաց յեռագոյն նարօտ
Բոլորեցէք ըզվերջաւորս .
Իջէ արքայ ի բարձր ի դիտէն ,
« Աւ Արշակ քաջ » Պարսք զոհ եղեն :
Քահանայքդ յերկինս եւ ըսպայք յերկիր
Հընչեցէք զհամբաւ մարտիդ երկնաձիր .
Վառիւ խաչիւ արծուենըշան
Վանեաց վանդեաց զատրուշան :

Կարկաշահոս յակն Արածանի
Ուղղեա՛ սեղան՝ մեծըդ Ներսէս ,
Յորմէ վաղեաց Տրդատ հոլանի
Կընքեալ յԱստուած ու ի Գրիգորէս .
Կարմիր ճակատ հայակոյս մանկըալն
Գոյն քաջութեան անդ մըկրալն .

Ծափէն յորձեռանդն խաղք յԱշտիշատ
 Ի Կարապետին վանս ծափ ուխտաշատ .
 Վազէն մանկունք թմեկահար
 Ընդ Բաղրեւանդ ճանապարհ :

Ճողճեալ ճօճի ճերմակն օդապար
 Ոսնատորոփ ճախրասլացիկ ,
 Փռնչիւն ածէ ի Տիրինկատար ,
 Սըրտհէշտանան ճորտք քաջաձիք .
 Գոռայ Գըրդուռ , մռռնչէ Մամրուտ
 Մեղ մեղրաբուխ խայտայ կրկջուտ .
 Սուր սլաքաւ օրբէ զքըրտունս իւր Մուշեղ
 Տարափս յաղթութեանց կաթեն վարսք շք-
 Յըցէ զնիզակն իւր արի [քեղ .
 Պահպանակ հայ աշխարհի :

ԱՌԱՆՁԱՐ

Ս Ե Պ Ո Ւ Հ Ա Մ Ա Տ Ո Ւ Ն Ի

ՀԱՅՈՑ ԳՆԴԻՆ ՀԵԾԵԼԱՊԵՏ

Զիաւորեալ երթային հայք ի հանդէս
 Ի բուռն առեալ պիրկ դանդանաւանդ.
 Ահ ընթանայր ի դունդ Պարսից սեւատես.
 Դողայր թընդայր հեր եւ Զարեւանդ:
 Պիշ պիշ մանկտի, ընդ ճանապարհ բըլերդ այդ
 պիշ.
 Տեսանիցէք ամպ վերացեալ յերկրէ յայդ նիշ:
 Աին արեւուս շէշո կըշիռ
 Ըզմիջօրեալ գայ ի հիւ.
 Կողերք սօսեաց լայնասաղարթ
 Կան ճապաղեալք զերկրաւ հանդարտ.
 Ոչ է հնչին զօլոց հողմոց
 Ոչ է խօշին տերեւակոծ,
 Եւ սուրալով ընդ ամայիս պողոտայ
 Փռչի անհողմ՝ բարդ ի բարդին վերանայ:
 Դեք դուք մանկտի, միա դեք, լըսէք դափր
 եւ թընդին
 Օգապարից երիվարաց փռինչ եւ դոփինչ:
 Զիաւորեալ երթային հայք ի հանդէս
 Ի բուռն առեալ պիրկ դանդանաւանդ.
 Ահ ընթանայր ի դունդ Պարսից սեւատես.
 Դողայր թընդայր հեր եւ Զարեւանդ:

Որպէս յաղբերց հեռաւորաց
Հառաչաձայն սահանք ալեաց,
Մերձեալ հողմով դռունչին
Շռինդրն ձիոց եւ վարչին.

Որպէս նաւուց գումարտակ
Լըցեալ հողմով զառագաստ
Թռուցեալք ընդ դաշտ կապուտակ
Ճեմին ճոճան ալէսաստ:

Գունդք են քաջաց հեծելոց
Սպառազինացն հայոց.
Շողին զրահից եւ նիզակք...
Յառաջ մատիք նահատակք:

Արշաւասոյր յառաջագէմ ի նժոյգ խարտէշ
Դիւցապատկեր երիտասարդ գայ գեղաղէշ.
Պերճասոսորդ տոհորակէ ճախրասլաց
Օգապարիկն իւր ռազմամուղ բանակաց.
Ոսկեսարեան սանձ ի բըռին հեծեալն առոյգ
Հազիւ կոխէ յասպանդակիկն՝ ոտին թաթիւք.
Կըռեալ կանգուն իբր աշտարակ՝ ի բերդ շար-
ժուն.

Ի թըխակերպ զինուք եւ դէմքն վարդագոյն.
Բիբք սեւորակք տիգեալք անթարթ ընդ ուղին
Փայլատակէն հըրատս ախորժ ու ահագին.
Ծայրք ծընօտից թըւին ծիծաղ առ համբոյր
Եւ գարգմանակն այն սփռէ ահա արջնաթոյր.
Թըւի համբուն յերիվարաց սընեալ ի նիւս,
Եւ յառապարս ճեմի հանգոյն ծաղկանց ի բոյս.
Գամ մի զկայ՝ ուեալ սօսեացն ի զով հովանի՝
Հազարք երկու հեծելոց կան տողանի:

Ահիպարանոց երիվարք յոխորտ
 Մեծամեծ ցնցմամբ շարժին սիգախրոխտ ,
 Ընդ պինչ բոցաշունչ , դ երախս եւ դանդան
 Պըղպըջակ փրփրոյ ժայթքեն յեռանդան .
 Դափր յոտին վակժոյժք քորելով զերկիր
 Յուղեն ապշոպ շունդըն մարտից գրգիռ .
 Հազիւ տեարց իւրեանց ըզգէմս քրտնահար
 Ներելով սըրբել սլաքօք առնաբար :
 Թափեալ ասպետին ի կռանց իւր վարսից
 Ըզցօղ մարդարտաց ի զոյգըս վարդից ,
 Նիզակ ամբառնայ նըշան տայ գընդին ,
 Եւ մտրակելով յառաջէ զուղին :

Զիաւորեալ երթային հայք ի հանդէս
 Ի բուռն առեալ պիրկ դանդանաւանդ .
 Ահ ընթանայր ի գունդ Պարսից սեւատես .
 Դողայր թընդայր հեր եւ Զարեւանդ :

Ա՛յ , է ասպետ քաջաձի
 Գեղեցկագեղ եւ արի ,
 Ո՞վ դու , եւ յո՞ եղեալ դէմ
 Հեծեւակցօք զուգագէմ : —

« Հայոց գընդին նախամարտիկ հեծեալ եմ ես ,
 Ի վարդանայ յըղեալ քաջն ի մեծ հանդէս .
 Երթամ պուղել պղտորել ըզպեղծ Պարսիցըն
 Ճամբար ,
 Հայոց քաջաց տամ հրաւէր՝ Ամատունիս Ա-
 ռանձար » : —

Օրհնեալ ի Տեառնէ դուդ եւ որք ընդ քեզ ,
 Հրեշտակք յարդարեն ըղձեր ասպարեղ .

Օրհնեալ սուսերք քաջացդ հաստոյր ,
 Շրթամբք հոգւոյս տամ ձեզ համբոյր .
 Ընդ հետս հեծելոցդ ըզսիրտ յուղարկեմ ,
 Զփոշիդ վերացեալ ըզգլխովս ածեմ :
 Սուրբ եւ փառաւոր է քեզ ճանապարհ ,
 Օ՛ն մըտրակեա՛ հաս , յաղթես Առանձար :

Զիսւորեալ դառնային հայք ի հանդէս
 Ի բուռն առեալ սլիրկ դանդանաւանդ .
 Կայր ահաբեկ գունդըն Պարսից սեւատես .
 Դողայր թընդայր հեր եւ Զարեւանդ :

Կ Ա Ր Մ Ի Ր Ն

Վ Ա Ր Դ Ա Ն

Էարդանայ հնչէ փող. սլանան արծուիք յԱ-
զատն Արարատ.

Փռնչախրոխտ երկաթիք յուղեն պատերազմն ա-
րիւնառատ.

Հէծեալք հայագունդ, տուք ձայն
հայրենեաց:

Տրիափայլ ցօղարկէն Կարմիր քաջին աչկունք
շանթաձիգ

Թորդոմեան դրօշ ի բռին ճախրէ ճերմակաւն
օդապարիկ,

Խեթկեալ ընկրկին ճամբարք թշնա-
մեաց:

Պամ ի րամ ջոլորեալ ջոկք հայաստան՝ արք ա-
ղեղանց՝

Աւանաց Քուշանաց վարդին հետամուտք սօս
Սասանեանց.

Արեւ սքօղեցաւ նեախցն ի տարափ:

➤ ասագաս կայթեցին եկեղեցիք եւ խուռն հրա-
 պարակք
 Ի կոփիւն վահանաց ծուփ ի ծուփ ցըցանց ի
 ճոճ ի սլաք,
 Ի դարձ յաղթական մանկանց սիրա-
 տարփ:

Ենմոռաց յիշատակ ի դպրութիւնս ազգաց եւ
 ազանց
 Հայրենիք եւ հակառք դրոշմեն Վարդանայ
 փառս աննախանձ.
 Հայոց զօրապետ երկնի զինաւոր:

Ըահատակ վարդասփիւռ, արփիք ցընծան յո-
 տիցդ առնուլ ճեմ.
 Եւ բազուկ Բարձրեղոյն եյեռ յանմահից կա-
 ճառ վըսեմ
 Զանուն քո ՎԱՐԴԱՆ՝ Հայոց շնոր-
 հաւոր:

Ի ձայն Հրաւալի յարոյթիւնն (ԳԶ) շարականի:

ՍԵՊՈՒՀՆ ՎԱՍԱԿ

Շուինդն ահեղ հնչէ վրիժապահանջ յԱրեաց
դրանէն ,

Կորանաց կանգնումն առնել բիւրովք զօրօք
հրոսօք .

Ի մարտ մահահոտ մըրըկեալ Միհրան զէն յաս-
պազէն՝

Վերացեալ վարդի հետեւակօք , ձիովք , փըղօք :
Հասկա մանկտի զքաջս Հայոց զարթուցէք ,
Յարիւն ժանտից ըզսուսերս մերկացէք :

Ձայն բարձին կարկառք Կանգարաց , ձայն արձա-
կեաց Կուր .

Վիբք , հոնք եւ Աղուանք ակնարկեցին առ
Հայաստան :

Զարթիք վեհազունք . զարթիք զայրոյթք իմ
բոցահուր .

Վասակն եմ Սեպուհ մամգուն , փառաց ածեմ
ձեզ ձայն .

Հայոց մանկտի , ձի կալէք ընթացէք ,
Արեամբ ժանտից ըզսուսերս քամեցէք :

Ո՞յք են սիգախրոխտք հեծեալքդ եկեալք յԱ-
րեաց դրանէն : --

Գազանք գինեզէնք եւ երիվարք գիշերադեմ .

Սեւագունդ զօրաց ջոկեալ ջոլիւր զիրար մըղեն...
 Ո՛հ զիսորդ աշխոյժք վառեն զոգիս արիւնաճեմ:
 Հայոց մանկտի, ձի զճերմակն իմ ածէք,
 Արեամբ ժանտից ըզսուսերս քաւեցէք:

Ե՛կ պերճասոսորդ եկ ճախրասլաց եկ իմ ճերմակ,
 Նըմանեալ ձագուց արծուեաց ի թիւս թու-
 ղաց ի սար.

Ե՛կ փայլակնատիւ օդապարիկդ իմ հրատեսակ,
 Եւ առ սեւագունդն այն քաջապէս ըզտէր քո
 տօր.

Հայոց մանկտի, հեծարո՛ւք զհետ ելէք,
 Յարիւն ժանտից ըզսուսերս մըխեցէք:

Հա՛պ՝ ասպատտանիկդ իմ, հա՛ հա՛ հատ զայդ աս-
 պարէզ...

Հասիր, հետեւակք սմբակակոխ անկան տա-
 պաստ.

Հասիր. հեծեալք յետս հարան ալեաց պէս
 փրփրադէզ.

Հասիր, փըղակոյտն ըզգետնեցաւ իբր առա-
 դաստ.

Հայոց մանկտի, հետամուտ լիք հասէք,
 Յարիւն ժանտից ըզսուսերս արբուցէք:

Փախիք այծեմունք սատանածին Սասանայ ծը-
 նունդք,

Փախերուք ի քաջու Վասակայ դէպ երեսաց.
 Հարուած առ հարուած գլխոցդ իջցեն ծանըր
 մահունք.

Եւ զի՞ զահանդիք, զի՞ զօփայք, զի՞ կայք ուշա-
գնաց.

Հայոց մանկտի, ալմըկեալք են, հասէք,
Յարիւն ժանտիցն ըզսուսերս հետ արկէք:

Ի զուր ձեզ ի զուր. ընդ ճանապարհդ այդ չիք
փախուստ,

Համառօտեցան ձեզ արեւունքըդ թըխաթոյր.

Սակայն փառք ձեզ այս՝ բազկաւ քաջի գնալ ի
կորուստ,

Հրաճօճ նիզակիս՝ արիւն բերան տալ ըզհամ-
բոյր.

Հայոց մանկտի՝ նդ դիակունս ընթացէք,

Յարիւն ժանտից ըզսուսերս կրկնեցէք:

Երթայք վատք արանց՝ առ որ կանխաւ ի ձէնջ
չողան,

Առ խոռեան, Վըշնասպ, Ատըրվըշնասպ՝ ըս-
պայս ձեր գոռ,

Երթայք առ Որմիղդ, առ արջն Արհման առ
զուր Զրուան.

Գոգէք, Վասակայ նիզակն է մեզ յուղար-
կաւոր:

Հայոց մանկտի, զն, յառաջ եւս անցէք

Նիզակաճօճ մահունս շուրջ սփռեցէք:

Վահան, իմեղբայր, էրճմ պըշնուս յերիվարէդ՝
Զայս իմ բոցավառ տեսեալ դէմք, զայս իմ հուր
աչկունք.

Ի վերին ի հրոյն զիս կայծակն հար եռանդնա-
ւէտ,

Եւ բորբոքեալ գնամ ուր մահ ուր փառք ուր
սէրք զուարթունք:

Հայոց մանկտի, զիս յառաջ անցուցէք,

Յարիւն ժանտից ըզսուսերս լըցուցէք:

Այլ յինչ յուսացեալ՝ ինձ պատահէ սկայս ա-
նարի.

Ահադին հըրոյս ո՞ ժուժայցէ, այ խելաթափ.

Ահա թաւալեաց իբր ոստաքանց կոճղ անտա-
ռի.

Նիզակս այս կացցէ ինձ յաղթանակ ի գոգդ յա-
ղափ.

Հայոց մանկտի, ինձ նիզակ հասուցէք,

Յարիւն ժանտից ըզսուսերս անցուցէք:

Առ նիզակ՝ Ներսէհ, առ նիզակ, չոգ, փութա՛
դարձիր.

Պատելով պատեն զանգէն առիւծս՝ որդիք վա-
տաց.

Ինձ զէն զօրութեան քաջիս յոգւոյ գոյ անձան-
ձիր...

Հասին ժամք փառաց, Ներսէհ, ինձ չէն պէտք
նիզակաց:

Հայոց մանկտի առ Ներսէհ ձայն ածէք

Եւ ի վերայ քաջացս աստ զիս ցուցէք:

Հայաստան՝ երկիր, ողջամբ կացցես յարեան կար-
միրս,

Ես անժոյժ թըռեայ սլացայ, հարի քաջ եւ հա-
րայ.

Ես ելեալ երթամ արկանելով զիմ արհաւիրս...

Ես ելեալ գնացի լի քաջութեամբս յերկրէս վերայ:...

Հայոց մանկտի, գլուխ ի վեր ամբարձէք
Եւ արութիւն ի հոգւոյս մաղթեցէք:

Համբարձէք երկինք՝ զնահատակացն յաղթանակ,

Զեկեղեցազարդ զհայրենավրէժն առաքինեաց.
Վահանայ եղբայր ես Վարդանայ եղբօրորդեակ՝

Սեպուհն եմ Վասակ, զինուորեալ Տեառն
ղօրութեանց.

Հայոց զուարթունք, ըղբաջաց դահն արկէք
Եւ հայրենեացըս դէմ զիս նըստուցէք:

ԵՐԳ ՈՒ ԳՆԱՑՔ

ԶՕՐԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԸՆԴ ՎԱՀԱՆԱՅ

ՄԱՄԻԿՈՆԵՆՈՅ

Ի ՇԱԽԱՐՇԱԿԱՆ ԴԱՇՏԻՆ ՎՐԷԺՔ

Օ՛Ն ԱՆԴՐ ՅԱՌԱՋ

ԲճԺ. փորոտան բարձուստ բոմբիւնք յԱյրարա-
տեան դաշան ի վայր.

Արի արանց արիւնք յեռանդն առատանան ի
հրազայր.

Հրաւեր հայրենեաց հըռչակի՝նդ հանուր,

հոգիք հայկազանց բորբոքին ի հուր.

« Որք երկնաւորի սլտակին էք անձկոտ,

Ու որ երկրաւորիս փառաց երկնահորդ,

Հասլ՝ ճն, արի արանց մանկունք՝

Հայրենավրէժքըդ հայկազունք,

Հասլ՝ ճն, ի զէն դունդադունդ,

Յեռեալ ի սլար թունդ ի թունդ՝

Ի զէն ի վրէժ, ճն անդր յառաջ,

Ի զէն ի վրէժ, մի՛ ձախ մի՛ յաջ,

Օ՛ն անդր յառաջ

Մի՛ ձախ մի՛ յաջ

Օ՛ն անդր յառաջ

Յառաջ յառաջ,

Հասլ՝ ճն, յառաջ:

Հայկեան փանդուանց որոտընդոստ դունչին բար-
բառք մարտագոռ.

Դառնակոռոջ անդրաձայնէ Պարսիկ կերկեր ի
շեփոր.

Շարժեն հրեշտակք թեւըս լուսափողփողս,
Ճիւղք ճուճաղաց կայտունն ի դըժոխս.

Շռինդըն շանթառաք զեթերօք փարի,

Սարսափեն սանդարք ի խօլ խաւարի:

Հապ' օն արի արանց մանկունք

Հայրենավրէժքըդ Հայկազունք,

Հապ' օն ի զէն գունդագունդ,

Յեռեալ ի պար թունդ ի թունդ՝

Ի զէն ի վրէժ, օն անդր յառաջ,

Ի զէն ի վրէժ, մի ձախ մի յաջ,

Օն անդր յառաջ

Մի ձախ մի յաջ

Օն անդր յառաջ

Յառաջ յառաջ,

Հապ' օն, յառաջ:

Մամիկոնեան սաւառնեցաւ դրօշուն յայերս գոդ
ծալ ի ծալ,

Ի ճակատուց ի թըշնամեաց՝ սա ոչ գիտաց յու-
րաստ կալ.

Հեծեալ հրանըժոյդ վեհին Վահանայ՝

Վրէժ Կանչէ արեան Կարմիր Վարդանայ.

Փռնչեալ բոցաշունչ դափր ի դարչապար

Ռազմամուտ վարդի յանժոյժ երիվար:

Հապ' օն արի արանց մանկունք

Հայրենավրէժքըդ Հայկազունք,

Հապ' օն ի զէն գունդագունդ
 Յեռեալ ի պար թունդ ի թունդ՝
 Ի զէն ի վրէժ, օն անդր յառաջ,
 Ի զէն ի վրէժ, մի ձախ մի յաջ.

Օն անդր յառաջ

Մի ձախ մի յաջ

Օն անդր յառաջ

Յառաջ յառաջ,

Հապ' օն, յառաջ:

Ի գուպարեւ մարտայարդար գարշապարաց Արա-
 մայ՝

Գոռան Կորդրիք, մոնչէն Մասիք, հռնչէն սա-
 հանք Երասխայ.

Ի դռոհ ի դռոհ տալ բիւրուցն ոտնատրոփ,
 Տատանին դաշտակք, յառնէ շոինդն ապշոս.
 Կռուփ առ կռուփ կոփեն կմբայք, տէգ առ
 տէգ,

Դղորդ առնուն տարերք կորովեացն ի վէգ.

Հապ' օն արի արանց մանկունք

Հայրենավրէժքըդ Հայկազունք,

Հապ' օն ի զէն գունդագունդ

Յեռեալ ի պար թունդ ի թունդ՝

Ի զէն ի վրէժ, օն անդր յառաջ,

Ի զէն ի վրէժ, մի ձախ մի յաջ,

Օն անդր յառաջ,

Մի ձախ մի յաջ

Օն անդր յառաջ

Յառաջ յառաջ,

Հապ' օն, յառաջ:

Արևիք ի կռիւ քաջակորովքդ՝ ընդ կորահոր հրօսն
Արեաց .

Հապա համհարզք մեր բիւրայաղթք , ձեզ նոր
հանդէսք են փառաց .

Թռիւք ի ռազմ ի խազմ , առէք զէն եւ զարդ ,
Երեսնիւք յըսնիւք հարուլ բեւրս հազարս .

Ի սուր ի սուսեր կարչնէդ յաղեղունս
Ըզսեալ Սասանեանց ջարդել կառափունս .

Հապ՝ օն արի արանց մանկունք

Հայրենավրէժքըդ Հայկազունք ,

Հապ՝ օն ի զէն գունդադունդ

Յեռեալ ի սար թունդ ի թունդ՝

Ի զէն ի վրէժ , օն անդր յառաջ ,

Ի զէն ի վրէժ , մի ձախ մի յաջ ,

Օն անդր յառաջ ,

Մի ձախ մի յաջ

Օն անդր յառաջ

Յառաջ յառաջ ,

Հապ՝ օն , յառաջ :

Մինչեւ ցէրք ցէրք սուգ ունի զՀայս . հատէք
զարտօսր՝ որքք այրիք ,

Հարանց հարսանց եղբարց որդւոց , հանուրց
Հայոց վրէժխնդիրք՝

Թինդս առեալ երթամք յասպարէզ քաջաց .

Յուշիկ հրնչեն ձայնք արեան սիրելեաց .

Սօսափիւնք յերկնից արհաւիրք յերկրէ

Քաջացս օժընդակ ըզՊարսն հերքեսցէ :

Հապ՝ օն արի արանց մանկունք

Հայրենավրէժքըդ Հայկազունք ,

Հապ' օն ի զէն գունդագունդ
 Յեռեալ ի սլար թունդ ի թունդ՝
 Ի զէն ի վրէժ, օն անդր յառաջ,
 Ի զէն ի վրէժ, մի ձախ մի յաջ,
 Օն անդր յառաջ,
 Մի ձախ մի յաջ
 Օն անդր յառաջ
 Յառաջ յառաջ,
 Հապ' օն, յառաջ:

Օն անդր ի բաց հայկեան հողոյ հըսկայազանց եւ
 սըրբոց՝
 Ի բաց ջուր չըւառական մոխրապաշտիցըն սլըղ-
 ծոց.

Դաշտք մեր մերժեսցեն զոսկրոտին անգամ,
 Արիւնք վըկայից զճապաղին անժամ.
 Ոտն ընդ դիս տոռնեալ դարձցին ի փախուստ,
 Մատնակուրծք ընդ Հայս հայեսցին հե-
 ռուստ:

Հապ' օն արի արանց մանկունք
 Հայրենավրէժքըդ Հայկազունք,
 Հապ' օն ի զէն գունդագունդ
 Յեռեալ ի սլար թունդ ի թունդ,
 Ի զէն ի վրէժ, օն անդր յառաջ,
 Ի զէն ի վրէժ, մի ձախ մի յաջ,
 Օն անդր յառաջ,
 Մի ձախ մի յաջ
 Օն անդր յառաջ
 Յառաջ յառաջ,
 Հապ' օն, յառաջ:

Աբբա աղեղանց, բարձր ի թիրախ թռուսիք. վեր-
ջին ձեզ խրախոյս.

Առեալ տարցուք զանթիկնադարձ զայս վար-
դագոյն դրօշ անխոյս՝

Ի վերայ յիսնից յաղթից Վարդանայ
Պարսկատանջ բազկաւ արւոյն Վահանայ,

Շէշտ ի ծայր շիրմի դաշտին Շաւարշան

Տընկէլ յաթանակ անմահ հայութեան :

Հապ' օն, արի արանց մանկունք

Հայրենավրէժքըդ հայկազունք,

Ի Շաւարշան գունդադունդ

Յեռեալ ի պար թունդ ի թունդ,

Ի յաղթանակ՝ օն անդր յառաջ,

Ի յաղթանակ, մի՛ ձախ մի՛ յաջ.

Օ՛ն անդր յառաջ,

Մի՛ ձախ մի՛ յաջ

Օ՛ն անդր՝ յառաջ,

Հապ' օն, յառաջ

Ի յաղթանակ :

ՎՐԱՍՅՐԻ

ԽՈՐԽՈՌՈՒՆԵԱՅ ՏԵԱՌՆ

ԵՒ ՀԱՅՈՅ ԽԱՂԱՂԱՊԵՏԻ*

Ի ՅԵՏԻՆ ԳԻՇԵՐ ԱՅՐԱՐԱՏԵԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

Ահա լուսին հրաշէկ մղելով զամպս ընդ կատար
լերինն Արայ՝

Յուշիկ գընայ՝ և գնացուցանէ զանխուլ սար-
սուռ եւ լուռթիւն

Յանտերոունչ սահմանս տերանց Արշակունեաց
եւ հայկազանց...

Յեալին գիշեր աղատութեան տարածանի զԱյ-
րարատու:

Լըռեն երկինք պարզք՝ յարձագանգս հեծեծա-
նաց բըռնաբարեալք.

Լըռեն ծովակք կապոյտք, լըռեն փրփուրք
գետոց յանցըս քաջաց.

Լըռեն եւ խրոխտ ըսպանալք ընդգիմա-
մարտք բրգանց Դընայ.

Լըռեաց յեալին բոմբիւն մարտի, լըռեաց յե-
տին գող պատասխան.

* Վրվայր խորխոռունի խաղաղապետութեան պաշտա-
մամբ ընդ գահազլուխս նախարարաց դասի ի Ժողովին
Շահապիվանայ, յամին 447:

Լուծաւ ատեան արշակունի, ո՛հ, եւ բարձաւ
ազատութիւն...

Աւա՛ղ զարծուին հաստամագիլ ապաստանեալ
ի մռունչ յետին:...

Իսկ արդ լռեմ եւ ես Վըրվայր. հա՛պա ի
մռունչ ի յողբ յետին.

Զարթիր բամբիւռն չուառական, զարթիր յա-
րեանց եւ ի մոխրոց:...

Զխա՛րդ զարթնու, զխա՛րդ հընչէ ի լռութեանս
համատարած.

Խաղաղութեան սա յորդորակ եւ հաշտու-
թեանց երբեմն հրաւէր,

Ըզզէնս եւ ձիս սա ոչ երգեաց, զըստըրկու-
թիւն իբր ողբայցէ.

Ընդ յաղթական սա ձայնարկուս, ընդ երգ քա-
ջաց ոչ խառնեցաւ,

Զիրաւունս պատերազմաց՝ զոր սիրան յարգէր՝
ոչ հռչակեաց,

Զերեսուն դարուց հայ փառս զխա՛րդ լուծցէ ի
մի գիշեր:...

Աւա՛ղ Վըրվայր՝ քեզ եւ բամբուանդ, թէպէտ
հընչես թէպէտ լռես.

Ոչ եւս հագներդք սրտազարթոյցք թորդումա-
ծին պայազատաց: —

Յետին գիշեր ազատութեան տարածանի զՎ. յրա-
րատաւ.

Սիրտ ի բերան հեծեն սաղարք եւ սպայք յա-
փունըս Քասաղայ.

Թեւակոծեալ ողբամընչիկ խաղայ ոգի հայ
հայրենեաց՝

Յաշտարակաց եւ ի շիրմաց ածելով գոյժ օր-
հասաբեր.

Պայծառ հայկին ժայրոտին աչք, խանդաղա-
տին աստեղք ի ցօղ:

Ո՛ր տայր ըզժամքս այս ինձ յաւեժս, ո՞ր զկառս
կապէր զտրեգական.

Քաղցր է ինձ քօղս այս խաւարին խաղապա-
տեալ յաղէտս իմ գաղտ՝

Քան զհանդերձեալ լուսոյն մերկոյթ՝ նըշաւա-
կիչ անբաւ վերաց.

Դադարեցէք պահք ըսպիտակք, ինձ մըրա-
թեւքս են ցանկալիք:

Յիս, ո՞վ գիշեր, միակ գիշեր, յիս, յիմ բամ-
բիռն եւ յԱյրարատ...

Ա՛հ, ըզքաղցրիկըն կորուսանէ զկենսագին ա-
ղատութիւն

Քնքոյշ բամբիւն հեղաճեմիկ եւ հիւսիսոյ հրա-
մանահան,

Հրաշակաւոյցըն բընութեան, օ՛ն անդր ան-
հասն եւ յարուեստէ,

Աննըմանեակն ի տիեզերս եւ հիահրաշ վեհից
անգամ,

Արեւմըտից ասպընջական եւ առաջնորդ արեւ-
ելից,

Շահաստանն աշխարհաց, եւ հուն ազանց ի
ծագս երկրի.

Որ քրիստոսեան պըճնեալ զարդու եւ հայկա-
ղին վառեալ զինուք՝

Որպէս չըքնաղ կուսան տարփեալ ի զինա-
խրոխտ բըռնաւորաց

Յաւուրց շուայտըն Շաժիրամայ՝ սկէլով գե-
ղոյն ու ազատութեան՝

Լուծեալ մանրէր վանէր զշրջթայս անդրր քան
զծովս եւ ըզցամաք .

Յարգար վրիժուցըն սարսէին յանձնապատան
Հոռոմք , Սասանք .

Տեսեալ աշխարհ եւ զարմանայր , եւ ոսոխա-
ցըն՝ սոսկային :

Երանիս տային ազատք եւ անաղատք քեզ Այ-
րարատ .

Ի ծագաց ազանց քեզ հիւրք հարկանէին ծափ-
ցընծութեամբ .

Քեզ յարեգդէմ ճենաց նուիրակք ւ երեկոր-
նեայ գային Հոռովմոց ,

Որ ոսկիս քեզ արկեր գահոյս յարծաթափայլ
նիւս Երասխայ .

Քրքում կոխէր քո գարշասպար , յորդան կար-
միր կրկունք կօշկիդ .

Յականասկուռ թագիդ ծով լոյս՝ լուղայր ա-
րեւն եւ ընկըղմէր ,

Յեռագըմբէթ սուր տաճարէն՝ սլանայր ար-
ծուիդ վարազաթեւ :

Փորատէին հրաշունչ նըժոյգքդ ի ռազմահատ
գաշտացդ երես .

Վառ քո վառեալ ի կապուտոյ ի ծիրայնոյ ի
կանաչոյ

Եռագունեան եռախորհուրդ՝ սաւառնացեալ
խայտայր յայերս : ...

Այլ զի՞ քեզ բամբիւն , հիմ թուլագաշնակ նը-
ւաղենաս ...

Հասարակի յետին գիշեր ազատութեանն Այ-
րարատայ.

Ամբոփին ժամբ. լայնեսցին թեւք. մի անցցէ
զմեւք եւ մի վայրկեան:

Ողբացէք աղօք Արամայ, զքաղցր հայրենիս
ձեր ողբացէք:...

Արի արանց զարթիր Տրդատ, տես զինչ նիւ-
թեն տանդ եւ տղայոց.

Իբր համառօտ եղեն զոր այնքան քրքրտամբ քո
ստացար մեզ փառք.

Դարձեալ հարցի աթոռդ յաթուր մօխրաթա-
թաւ գարշապարաց.

Ո՛չ եւս ընդգէմ կայցէ քինուց՝ անյաղթելիդ
արիութիւն՝

Զոր հուր եւ սուր, երաշտ եւ սուլ եւ կընծ-
ռադէմըն մատնութիւն,

Արհաւիրք եւ ոխութիւնք՝ ոչ զօրէին կորզել
ի քէն.

Եւ այնքան հայ ու արշակունի եւ մամգոնեան
քիրան եւ արիւնք,

Զինուց գանձուց տեղք անժըլատք եւ հանա-
սլազ մեռելութիւնք՝

Զօգտածարաւ եւ զմեղկասէր ո՛չ բաւիցեն ա-
մոքել սիրտ:...

Ո՛հ, բարձի թողի լըքին երախտամոռքն այն
զԱյրարատ.

Այրարատ, ըզքեզ ըզմայրըդ պէտութեանց
եւ աշխարհաց.

Եւ հարկ զըժպիհ գարձեալ ըզքեզ մատնէ բը-
ռանց եւ գերութեանց.

Կապուտ դարձեալ կողոպուտ քո գունակ գու-
նակ ըզգօնութիւնք ,

Որք ի բարձունըս կանգնէին լերանցդ ահեղք
քան ըզպարիսպ .

Զէնն արքունի կորաքամակ , բարձք փարազանց
ընդ տիղմն եկեալ .

Արիութիւն արհամարհեալ , իմաստութիւն
վտարանդի .

Եւ մահ ինքնին՝ որ սխրանօք ճեմէր ի ռահլս
բանակաց՝

Ըզբիւրաւորսն սփռելով զարդար վրիժուց
տեղոյ տարափս ,

Եւ զանկէլոց որդւոցդ՝ ի քեզ ուղղելով զհուս-
կըն հայեցուած՝

Թաւալգըլոր մրցմամբ ժըտել յօտար մարդէ
զհող հայրենի ,

Ըզքեզ ի հուսկ ձայն կարդալով եւ նուաղե-
լով հանգոյն ջահից ,

Մինչ կաթողին համհարզքն՝ յԱրէւ , գոչեն ,
հարանց եւ արքայի ,

Եւ համօրէն հնչէին ձայնք Յաղթութիւնն եւ
հայրենիք .

Եւ մահ ինքնին՝ զուրկ ի կարմիր նշանաց եր-
թայ՝ ո հին նընջեցեալս ,

Թափել զկապարճն անփառունակ , թագուցա-
նել զգէմս ի շիրիմս :...

Ահա յետին ժամ դիշերոյ , յետին ժամ հայ ա-
ղասութեան :...

Ահա 'րչալուրջ դալկահարք՝ մերկանան տիւ
արտասուածութուրմ .

Ընդ հուսկ կայծակըն կանթելին անցանէ յոյս
Արշակունեաց .

Ծուէն առ ծուէն ծածանին եռագունեան դրօ-
շուց պատառք՝

Անկանելով յաշտարակաց մահարձանաց ու ա-
պարանից .

Լալով խուսեն արք յաղթութեանց , Մամ-
դունք , Պահլաւք , Ասպետք , Արծուիք ,

Ըզբեզ՝ ըզբաղցր հայրենիս ըզբեզ հընչեալ
քաղցր Այրարատ ,

Ըզբեզ մայր ազատութիւն . եւ հեռանան , լը-
ռեն , ծածկին ,

Որպէս մըշակ յողող անդոց զարօրն ունայն
զհետ քարշէլով՝

Ըզզէնս արիս սընեալս ճարպով ազանց ու ա-
րեամբ հինից հիւստոյ .

Զորոց խրախոյսն եւ մարտակից՝ ծածկէ ըզ-
սուրբ խաչ՝ մեծն հայրապետ ,

Ծածկէ Պարթեւն հրաշալի զդէմս . այրիանայ
բեմ Գրիգորի . . .

Լըռեն բարբառք արի արանց , վատ որերոյ ցը-
ցին ականջք : . . .

Ափ զերեսօք կոծին գաղտուկ սուաքինի արամու-
հիք ,

Ամայանան սուրբ սրբակապանք , մոխիր կաթեն
դեղձան հոսոսւք .

Երիտասարդ ծածկէ զնարօտս աչագեղոյ սի-
րուհւոյն՝

Ամաչելով ի Ժանգահար տես ծարաւեալ հարց
սուսերաց ,

Թաքուցանէ զկուռ լայնալիճ՝ հաւուն յորմոց՝
 'դ որովք ծընաւ.
 Որպէս մոլեալ վարսամահար բանդագուշէն
 մարտիկք յանտառս,
 Կամ յապալեր նըստեալ գահուանդ՝ լընա-
 դոյնս աչս ածեն յապուշ,
 Կամ զերէոց թափառեալ հէտ կամ ըզձրկանց
 ի ծով Գեղամ,
 Ընդդէմ ալեաց ու օդոց հրեղէն շընչէն անձուկ
 սրտատուչոր,
 Յեղանակեալ յեղերս՝ զԳողթան վիպասանից
 յաղթերգութիւնս,
 Ընդ Բաբելայ և Նինուէի նըկարելով զԱյրա-
 րատ՝
 Լացուցանեն զտարածութիւնըս տիրասէր տա-
 րերաց...
 Երանի՛ արձագանդաց ողբոյն, երգչին եւ լըսո-
 ղաց.
 Բիւր երանի վայրաց՝ ուր սուրբ են հայրենիք
 եւ համարձակք։...
 Այլ դուք ըստուերք սիրունք՝ ձաղեալք ի վար-
 դամատն արշալըրոց,
 Պատեցէք դուք, ո՛հ, թագուցէք յինէն զբամ-
 բիւնըս ըսլակաթ,
 Զի մի՛ Վրվայր խաղաղապետ հայոց ի խռովս
 արիականս՝
 Յանարիս յայս խաղաղութեան՝ ահեղս հարցէ
 խռովս եւ մահունս։...

ԴԱՏԱՍՏԱՆՔ

ՎԱՍՍԱԿԱՅ ՄԱՏՆԶԻ

Ա.

Ի բարձրաճեմն հասեալ դէտ՝ ակն արեւուն
Շանթ թօթափէր ի կապարճիցըն թափանց
Ընդ ճանապարհս Աստուծոյ երկրի ազազուն ,
Եռացուցեալ զալիս օդոյն մըկանանց .

Ի տօթագին հրատէն յուղել խեթահար
Զօլիւր զեռնոց անապատին թափառկոտ
Ի ստորերկրեայս ճեպեր յանլոյս ի դադար .
Սոյլք անհամբոյրք հերձանէին միայն զօդ .

Հազիւ ծիծռանց վայրի՝ ուղէչ մի կարկամ
Չօնէր թուփ ցախ իբրեւ արձան յաւերակ ,
Յորոյ ի ստուերս՝ առ մըտերմին՝ բարեկամ
Ոչ վայելեաց երբեք նըստեալ միայնակ .

Ոչ հընչեցին անդ երբեք քաղցր կարկաճք .
Ոչ անդ զեփիւռ զով եւ զըւարճ էած թեւ ,
Անդ ոչ ծաւիք ծաղկանց ի վեր բացան աչք
Ո՛չ ժողտեցաւ անդ արշալոյս վարդարեւ :...

Այլ ի հեռուստ դեղնեալ փոշի վեր ի վայր՝
Ըզգրաստանին տայ նըշմարեւ բեռնակիր ,
Որք ճօճաւոր դըլիտութ յանջուրն առապար
Ընդ վարդապըն սրընուն խոնջք ընդ երկիր .

Իբրեւ կոճէղք ծրփեալք ի ծով լայնանխտ
Աստանդականք երթային այսր անդր ըստ կամս,
Իբրեւ խորհուրդք անկերպարանք որ ընդ միտ
Տարուբերին սաղապաճեմք յունայն ժամս.

Եւ որպէս բուռն յանկարծածին նոր խորհուրդ
Զի զօրացեալ տիրէ մըտաց իսկ ողջոյն,
Այնպէս յանկարծ փրփրերբախ ձաղկ ի կուշտ
Նըժոյգ մ'անտուստ սրավար ծախէ զդաշտն
անհուն.

Ձեռն հեծեւոյն յեց յանդրուվարն իւր հուժկու
Եւ աջք հազիւ ընդ ճանապարհն կան պիշ.
Յայլ ասպարէզ խառնեալ մըտացն օդաչու
Ճախր ի խորհուրդս առնու յաղօտ լուսանիշ.

Ըզմրրկավար ըզձին կարծէ ի չըլթայս.

Այնպէս սաստիկ ու անզուսպ ի սիրտ տենչ
ունի.

Մինչ հասարակ աւուրըն տապ յակամայս

Առ դժնդկին ուղղէ զնա խուն հովանի.

Գամ մի շեղեալ՝ զերկվարին քամէ զբաշ

Որով երբեմն ի յալթութեանց ելեալ որս՝

Մինչդեռ ընդ վանդս եղջերց՝ փռնչմանց խառ-
նէր վաշ

Արէսս ի դաշտ յարուցանէր ահաւորս.

Եւ զոսկեկուռ լուծեալ պըսակ ճակատուն՝

Գարգմանակաւ հրակէզ գիմացն հով ածէր,

Մերթ ի հատեալն յառեալ ընթացս ի թի-
կունս

Եւ մերթ յուղին՝ զոր հատանել մընայ դեռ:

Յականակապ միջաց կամար դաստիւ յեց

Յուզմանց ի յոյզ խորասուզի մըտախորհ:

Սահէին ժամք, շողն իջանէր տապալեղց,
Յանըզգաստից նա գլէր ի հոգս ահաւոր։...

« Ո՛չ, ո՛չ թողից, գոչեաց. — սարսեաց անա-
պատն. —

Ո՛չ. ցորչափ էս Վասակ՝ Սիւնեաց իցեմ տէր,
Մի թագակապ այլ ոք նազէ յԱյրարատ,
Երգուեալ յարեւ, երգուեալ յերկիր եւ յե-
թեր.

Հանապա, սլացի՛ր սեւակդ իմ, տար զիս ի փառս,
Ի դունն Արեաց երթեալ՝ գըտցուք զոր կորոյս
Վատաբաղդիկ Արշակունին ի Կրւառս.

Հանապա, մինչեւ առեալ ըզդաշտն երեկոյս »։...

Եւ աչք հարեալք ի հրաբորբոք եռանդան
Քան զըղձակերտ թագն անդրագոյնս ոչ դիտէր.
Ու այն ինչ հանգուշն ի ձեռն առեալ զերա-
սան՝

Վարէր ըզսեաւն և անապատն ըսպառէր։

Բ

Իսկ այս ուստի՞ յանկարծ ձայնիկս յամայւոջ,
Խաղաղական երգոց մըրմունջքս գողգոջ.
Մի՛թէ հրեշտակ առ հրեշտակ յօգըս կարգայ,
Կամ թէ գարուն ինչ հասեալ գայ 'Բարա-
դայ։ —

Ո՛հ, այս իմոց քաղցր հայրենեաց են բարբառք,
Զոր երկնախօսք հընչեն հոգւոյս իմոյ հարք.
Հովուաց է ձայն՝ զոյց քակեաց հէնն ըզփարախ
Զամբիծ գառինս մատնեալ գայլոց ի յերախ,

Եւ վայրատեալ ոմն ի ձոր, ոմն ի հովիտ
 Յօշ անդամօք ծածկեաց ըզմարգն հօտախիտ.
 Ոչ եւս լըսի անմեղ խաշանցըն բառաչ՝
 Որում կամարն երկնից կրկնէր քաղցրաւաչ.
 Հանգրուանաց պահնակ մանկտին զինակիր
 Ընդ հովանեօք Աւարայրի դընի ցիր,
 Ի ողիքն իջեալ ընդ այգաճեմըն զեփիւռ
 Յիւրեանց մընչեն ճապաղիս քաղցր եւ տըխուր.
 Եւ ախուհով վարդ ընդ ցօղէջսն ցըրաին
 Յառին զըւարթք, յուզեն զարտօսը եւ թըռ-
 չին...

Կապտեալ հովիւքն անդ ի ցըսոյ ու ի սրընդէ
 Յանագորոյն եւ սեւադէմ փաղանդէ՝
 Խոշտանգանաց մատնեալ զանձինս փարեւիս
 Ո՛հ, ըստըրկաց հանգոյն վարին յամայիս.
 Վայրավատին զհետ սակաւուց ոչխարաց
 Կողկողեւով դիմեալք ալեօքն հողամած.
 « Ձեզ՝ լուսակիզն ոչխարք դաւթիս, սիրունք մեր,
 Ձեզ՝ զոր ի դիրկ սնուցաք ու ի ծոց վըշտըմ-
 բեր,

Գամբ անբաժանք բուժեւ ըզդառնըդ պասուք,
 Տալ ի յարբումն յետին զաջացս արտասուք.
 Տալ սիրեւեացդ հոգւոյ սիրոյն ըզհամբոյր,
 Անձեռնհասք առ այլ՝ չըրթամբս անհրապոյր.
 Զի ո՞ր մեղ յայտմ հետէ իցէ այլ հանգիստ,
 Բայց վատնելոցդ ըզհետ վատնիլ աներկմիտ »:
 Ո՛վ օըրտառուչ ձայնք հայրենեան. եւ ա՛յս ձեզ
 Սուրբ տաճարաց փոխան՝ մընայր ասպարէզ.
 Եւ հայատտան ի ձեզ եղեալ զաչս համակ՝
 Արդ եւ վերացըն չունիցի՞ դեղ կամակ...

Ո՛հ, որ զաշխարհդ երբեմն ի հուր վառեցէք
Արդեօք քղզա՛ որ Թափառեալ շրջիդ հէգ
Դարձուցանէ՞ք ի հօսն անմեղ՝ զոր ելիք,
Եւ հայրենեացն եւ Տեառն ի սէր մոռացիկ:

Գ.

Իսկ նա ձայնիցն ի լուր ընդ կրունկըն դարձեալ
Մինչ երիվարն յօգս արկանէր սուր սըմբակ,
Յառաքինեաց պըշնու ի դէմն լուսափայլ,
Յանկարծահաս կարծէ զուարթնոց ինչ բա-
նակ.

Երանջ, ըստոյդ... աչք իւր պաղլն սառնորակ,
Յամաքին քիմք եւ զերծանի տանձ յաջոյն.
Իբրեւ կոհակ կոծեալ հողմովք հակառակ
Մերթ փշրի մերթ գիզանի յանձն իւրուրոյն.
« Ո՛րք ի մահ գիմեալք, ընդ միտս ասէր, դուք,
Անշուշտ կենաց ակընկալեօք սարարիք,
Զի՞նչ ինձ պատգամս յերկնից՝ զոր յար ըն-
թեռնուք,
Ո՛հ, զի՞նչ պատգամ արդեօք վասն իմ ունիցիք »:
Տանջեալ խըղճիւ, սիրա ի Թուոյ շուրթն ի յե-
րեր.

Կեղծաւորէլ հազիւ բաւէր եղկելին,
Եւ այլ ընդ այլ բան փոփոխեալ ըստփոփէր,
Ոչ յիշելով թէ որպիսիք հուս պայլն.
Մերթ ցածնոյր մերթ ուռնոյր յոգի խեղայեղ.
Աշտանակէր ի սեռն անխոնջ յընթացից.

Իբրեւ փրբին ի նըպատակն իւր անշեղ
Դարձեալ վարդեւ առնոյր յուղին հրճուալից :—
Այլ յով մոլեալ յահուր վարիս չուառականդ .
Դատաստանք կան հասեալ գլխոյ քում, վա-
սակ .

Ղեւոնդեայ զքեզ կարդան շըրթունք հրաթա-
ղանթ .

Արձանացիր , լուր ըզվըճիւղ արդարակ :
Յայնժամ վառեալ դէմք ծերունւոյն հուր ի հուր
Եւ զճիւնափայլն գագաթամբ հերք դիզան ,
Շանթք զաչօք եւ փայլակունք ի յօնս իւր ,
Եւ շուրջ պատեալ յաստուածային հեղու-
թեան .

Իբր ոստիկան մահու անվրէպ անաչառ
Յառաջ անցեալ՝ դաստ երկնազօր կարկառէր .
Եւ ըզհրացայտ լուծեալ շըրթանցն կամար՝
Հարցուած առնէր . « Ընդ որ փութաս , Սիւ-
նեաց տէր » : —

Որոտաց ձայնն յանապատին՝ « յով փութաս » ,
Իբրեւ յԱդին հարցումն Տեառն առ Ագամ .
Եւ պակուցեալ ըզնոյն կրկնէր սիրտ ըզձայնս ,
Խիղճ ահրնկէց բըռնանայր գամ քան ըզգամ :

Այլ փառամոլ ոգի անզեղջ է ի սպառ .
Ճըդնի փասքուս վարեւ ըզցուրտն բերան .
« Փութամ առ տէրն Արեաց , ըզթագ վեհա-
փառ

Առնուլ զհայոց , այնքան բըրտանց իմ փո-
խան » :

— « Առ տէր փութաս Արեաց , մասնիչ Տեառնըդ
քում ,

Որոտաց ծերն. երթ ուր արժաննն տանի.
 Այլ որ հայել իշխեցեր սիրտ ապառու՜մ.
 Յարիւհաղանգ աղիս քո տան հայրենի,
 Դու որ զյետին շիջուցեր կայծ յԱյրարատ,
 Որով աջօք յայսմհետէ՝նդ թագն հայիցիս.
 Լըսելափակդ այնքան ողբոց տարապարտ՝
 Լուիցէս զԴողթան քոց գուսանաց թըւելիս:
 Անգիտացար. անգիտացիս մինչ ի սպառ՝
 Թէ բաղդ քոյին յերկինս ի վեր մըթնեցաւ.
 Զոր թողեր՝ թող նա զքեզ, անէծք ըզքեւ առ,
 Հաս ժամանակ, հաս դատ, վըճիւ քո հատաւ:
 Աւաղելի՛դ Վասակ յաւերժ արտասուաց,
 Զըտեսանէս զի շնորհք ի քէն վերացան.
 Վարսք քո մոխիր կաթեն ըզպիղծող բազնաց,
 Թագք զոր Տըրդատ եդաւ՝ շանթիս քեզ տեղան.
 Զըտեսանէս շուրջ ըզքեւ զայդքան բանակ
 Որ ուխտ ի սիրտ յԱւարայրի մարմանդից
 Վերելս յերկինս առնեն հըրճուեալք ի պը-
 սակ,
 Խոժոռ աջօք ի քեզ յառեալ սպառնալից.
 Ո՛չ լըսես զայդքան աղաղակ ձայնս ի վեր
 Արեան ցայտիւք կըրկնեալ բողոք առ բողոք.
 Վրէժք քեզ յերկնէ, վրէժք քեզ յուխտէն զոր
 Թողեր,
 Վրէժք յանմեղաց, վրէժք հայրենեաց անողոք.
 Վրէժ քեզ կարդան ամայացեալ գերդաստանք,
 Պարկեշտ կուսանք, հարսուէք, փեսայք, որբք,
 այրիք,
 Վրէժ քեզ անհաշտ աղատանին լեռնականք,
 Վրէժ տըխրամած անարօր դաշտք հայրենիք.

Ո՛հ, ահաւորըս տեսարան, դէպք խըրթնի,
 Տունք Աստուծոյ՝ նդ յաւիտենից աւերակս
 Մոգուց մատամբք ցըրուեալք յերեսըս գեանի
 Եւ Գրիգորի անաշխարհիկ լեալ որդեակքս,
 Ո՞չ կարդասցեն ի սպառ քեզ վըէժ՝ հէգ վա-
 սակ...

Ե՛րթ արդ. բայց զայս թէ ճանապարհ տեսցես
 այլ,
 Եթէ շնորհեն Արիք ըզգլուխդ՝ թող թէ զթագ,
 Ապա չիցէ Տեառն ընդ իս բան խօսեցեալ» :
 Եւ իբր ըզծով անզուսպ եւ յետ եւրոսաց
 Մեծ մըրմըռմամբ ի բաց դառնայր երեցն այն,
 Եւ ի դառնալն հատանէին շանթք յաչաց
 Եւ լըռութիւն ահեղ տիրէր ընդ երկայն :
 Իսկ գատապարտըն քան ըզխուի ի յերեր
 Յերիվարին նիւս կործանէր անջըշունջ :
 Եւ ի պահուն՝ թաթ զըւարթնոյ խօնարհէր
 Գըրէլ ի սիրտ նորին վըճիւ սեաւ անջունջ :
 Ո՛հ, ի խորոց իւրոց թընդաց հոգին զուր.
 Զաջն իւր ժըպիրհ ձըգեաց յարեւ բարձրելոյն.
 Եւ յուսահատ թափով մըղեալ ըզսեաւն իւր
 Անհետանայր յարջնաթոյր ծոց գիշերոյն :

Դ

Ո՛չ. ամպարիշտք, աչք բարձրելոյն ոչ նընջեն.
 Եւ հազար ամ արգարողութիւն թէ լըռէ,
 Զանդարձ վըճիւն՝ յոր հաստատին բաղդք ա-
 մեն՝
 Հրասպարակել մահացուաց ոչ յամեցէ.

Մի բերկրաւէտ յաջողութեամբդ յօրանայք,
 Կեանք ձեր անվիշտք՝ զանխուլ դարանք, օձք
 անյայտք,
 Խաբկան մըտացդ են զաղփաղփուն պատրը-
 ւակք.

Ոչ վերսկսեցէ մէտ ի կըշռոցն ուղղագատ:

Սրարշաւ կառաց անիւ հատեալ բիւր սահման՝
 Առ դիտակին յաճախ գործէ խորտակմունս.
 Մարդք ծաղկերանքք՝ կորուստ վճից մերկա-
 նան,

Յոյս մահացուաց ցընդի շոգեաց ինչ հանգոյնս:
 Կենդաւորի չըյաջողեաց յաւիտեան.

Ոչ վայելէ դաւող ի դաւն անկասկած.

Զրկան երկինք խուլ զըրկելոցն առ ի ձայն,
 Հող ոչ ծըծէ զարինն, զարտօսր անմեղաց:...

Յինչ դու պանծաս յուսացեալ՝ հէգըդ Վասակ,
 Զինչ քո առ մարդ կամ զինչ առ վեհըն բնա-
 ւին

Ալընկալեաց ինչ երախախք կամ վաստակք՝

Զոր ոչ եղծեր վաղ մատնութեամբքըդ կըրկին:

Յոյս ի Վասակ. ո՛հ, յոյս մեռաւ ի սըրտին:

Սնոտիք տիրեալ դամ մի մըտաց սընոտեաց՝

Կոչեալ ի Դուռն, որում ցանկայր, յարքու-
 նին,

Պըճնազարդիւր որպէս ի սպանդ դոլ անգարձ:

Քան զազուաւուց զուսուկն ածէր սեաւ սամոյր,

Եւ գումարտակ պարանոցին ի բոլոր,

Կամար միջաց աւանակապ ոսկեթոյր,

Վարդազարդոյմն ի մատն եւ գինգք յանկընջ
 Թող.

Իբր արեգակն ի ծոց մերձեալ մօր մըթին
 Յետին պըճնի երփնիւք ի փայլ դողանի,
 Եւ խուսափուկ փառաց կընիք էր յետին
 Հարեալ ի պանձ դիտակ Սիւնեացն իշխանի:
 Հանգանակել ընդ դիս կարծէր եղկելն.
 Մինչդեռ յանգէտս իբրու զուարակ թագազարդ
 Ի տըխրորակ մատչէր մահուն իւր բագին: ...
 Ո՛հ, զի՛ նենգող, զի՛ դիւրաշուրջ մարդոյ բախտ:
 Իսկ վերամբարձ մինչ բըռնակալն ի գահոյս
 Գոռոզն Արեաց եւ Անարեաց եւ Յազկերտ,
 Շուրջ բողբոջէր աւագորեար յայս յայն կոյս.
 Ուղղէր ատեան, երկիւղ եւ յոյս ըզձակերտ.
 Ի բարձն յերեր եւ բազմեցաւ եւ Վաստակ.
 Աչք ատենին հարան փառացն ի շողիւն,
 Այլ ի դիմաց տեսն առ խըզճէն սեւորակ՝
 Գըժտեալք ի բաց՝ եւ վառէին ի ցասիւն:
 Հրամանք տըւան դատաստանի, եհաս ժամ,
 Եւ ծովատիպ սարսէր անուարան ընդ պարտին.
 Եւ եկակոչ առ կապաւորս հայերամ,
 Եւ քահանայք սուրբք՝ յամր յառաջ մատչէին.
 Վսեմականն անդ գերութիւն Արամայ,
 Եւ վեհազանց անդ կանգնի սերունդ անտը-
 խուր,
 Եւ անդ թըղթեան, պատճեանք, կընիքք ի վը-
 կայ.
 Ապա տիրէ շուրջ լըռութիւն զարամուր.
 Եւ անդ... ո՛հ, իբր ասեւ... ողորմ երեւոյթ.
 Ի սեւապօղ վարագորէն հոլանի
 Արտաշիսին վերջնոյ խոյր, խոյր անծածկոյթ.
 Եւ արտասուէ որդւովքն Ոգին հայրենի.

Վասակ եւեթ յայն ագահէր եւ փրքայր՝
 Մռզգայիլ որպէս վարազ չարժանի...
 Այլ սոսկալի 'նդ նըմին անտուտ շողեալ գայր
 Մերկապատեան առ թագին սուրն հայկազնի :
 « Ընդ երկար , հայք , յունկն արքայիցս արքայի
 Հընչէն բողոքք , ահա եդի ձեզ ատեան .
 Վըճիւ հատցէ թագ կամ թուր ձերդ Ար-
 տաշի .
 Ոյք դատախազք Սիւնուդդ կամ ոյք են պաշտ-
 պան .
 Մատիր խըմբեաց Կամսարական , ցոյց ըզքոյս ,
 Եւ դու Սիւնեաց տէր , առտ ըզքոյս մատու-
 ցես » :
 Յարեաւ Կամսար , եւ հայաստան բարձ խրա-
 խոյս ,
 Շուրջ զԱրշաւրաւ կացին ժողովք պընդապէս :
 Լըռէր Ղեւոնդ , կընքեալ զանդարձըն վըճիւ .
 Բարբառեցան օծեալ չըրթունք Սահակայ .
 Համաձայնեաց ատեանն ընդ քաջն Արշաւիր ,
 Արդարութիւն պարզեաց ըզգրօշն աներկբայ :
 Սարսեաց Սիւնին յոգւոյ . կանգնեալ հայէր շուրջ
 Իբր ըզբեւեկն յանապատի մերկ անջատ՝
 Ըզբարձրաձաղկ հոլոնելով գըլուխ լուրջ ,
 Եւ չըզըտաւ պաշտպան անձին յուսահատ :
 Գումարեցան զնովաւ անմահք ի բարձանց .
 Ահեղ կըշիւքն եդան ի դատա բարձրելոյն .
 Սուր ընդ թագին մատեաւ ի թաթն , եղե-
 րանց
 Ժանգ զերկաթով մածեալ՝ հակեաց մէտն իս-
 կոյն...

Մղձկեալ աղեօք դըժոխումբեր հայեցիւք
 Հուր փորատէր, ծախել զատեանն էր հընար.
 « Յառաջ մատիք իմ Վասակայ Թեւարկուք ».
 Գելաւ հրաւերն անպատասխան վայրապար:
 Լըսել վըճռոյն՝ զոր սիրտք հատին, կայր ա-
 տեանն: —

Այր ազգատեաց չունի երբէք բարեխօս:
 Ո՛հ, պարտաւոր գըտաւ Վասակ, նոր Յու-
 գայն,

Եւ Թօթափեաց Մասիս զարեանց անպարտ
 ցօղս:

Մըթագնեցան ահլնկալիքն եւ աշխարհ
 Գելոյր դլորէր իբր ըզվիշապ գըլխակոր.

« Ո՛հ, մի զիս, մի այդպէս կոծէք գըձձաբար,
 Գոգէք, ըզտէր Արեաց կարգամ դատաւոր.

Երդնում յարեւն, ի կրակ ի ջուր ես երդնում,
 Սատրապք գըթածք, մի անողորմն ի սպառ
 կայք.

Ե՛ն էն եւ իմ վաստակք, է ճիգըն բազում,
 Զի՛ ոչ յիշէք, ընդէր Թաքչիք ո՛վ վըկայք »:...

Մի եւս, կարկեաց մատնիչ եղբարցդ եւ Արեաց,
 Արբայ ինքնին ըղքեզ արար դատապարտ,
 Էջ ի վայր, էջ եւ զարդս յանձնէդ հան ի բաց,
 Ընկալ բաժին զայնքան արեանց տարապարտ:—

Ի վայրկենի անարգեցաւ եղկելն,
 Ի վայրկենի սերճն այն եղեւ ոստաքանց.

Ոչ տեսանէր ոչ ինչ՝ բայց սուր զերկսայրին,
 Եւ յատենէն վարեալ մերժիւր գունակ շանց:...

Զաջս իւր եբաց... կարծէր հեծեալ ի սեան
 իւր.

Եբաց դարձեալ... եգիտ մատակ ընդ իւրեալ.
Իբրեւ սաղարթ առ ի հողմոց Թաքթաքուր
Ժողովըրդեան ոսոխի անց զառաջեալ:

« Ո՞ւր է, գոչեաց, բանտն իմ մըթին, ո՞ւր է մահ.
Եկայք պատել զեղուկ Վասակս անաերունչ.
Զխորդ ժուժեմ, իբր հանդուրժել, վա՛հ ինձ
վա՛հ »...

Եւ ոչ յաւել հեղձամըղձուկ հիգին շունչ:

Ե

Մանրադանդալ Թանձրանայր մուծ խօլական
Սեւաթորմին յուրուականաց ճեմարան,
Յահեղ զընդան մահացուաց գոգ ու անմահից,
Անդընդաբնակ լոկ վիրագաց դըրակից,
Զդամբանականն լուծանէր լըռութիւն
Հողմնասարսուռ ոսկերոտուոյ սօսաւին,
Որ զմահահոտ կախեալ զորմոց չըլթայիւք,
Իբրեւ յանլոյս ծայր բեւեռին՝ ձինաբուք.
Եւ յարդալից մարմնոց մորթոց մախիզ պարկք
Տատանէին յառասանաց վայրահակք: ...
Ի գէջ ի մռայլ անկեան յակումբ որդանցն իւր՝
ՅԱնյուշ բերդին Վասակ ի ցաւըս զընիւր...
Ո՛հ, չէր Վասակ, այլ ջըղապատ ոսկերց կոյտ
Զոր հին անէծք բուծանէին օձապտոյտ.
Զըկայր տեսիլ մարդկեղէն յանձըն նիհար,
Բայց շունչ կերկեր եւ կէս լեզու որդնահար:
Առ դուրս բանտին նստէր պահակըն տաղտուկ,
Որ զոգեսպահ նորուն ածեալ անիծիւք

Զօրհանապազ ի տալն ասէր եւ յերեսս ,
 « Զըւառական Վասակ , եւ ցէրբ դու կեցցես .
 Ե՞րբ ի տեսոյդ զերծանիցիմ ես ի սպառ ,
 Ե՞րբ թաղիցիս յորդանցդ ի գիրկ զազուբար » :
 Յետին շնչովն ըզնա ձայնէր արդ Վասակ ,
 « Ե՛կ զերծանիս այսուհետեւ ո՛վ պահնակ .
 Անջան էի որս , եւ ներեաց ցարդ ինձ մահ .
 Այժմ աւասիկ կարթեալ ձրգէ զհետ իւր ,
 ահ...
 Տեսանիցես եւ դու զաչկունքն այն հրաճօճ ,
 Եւ զանիրան գընդիցս աղմուկ խառնադոչ .
 Տեսանես զարքայարան տարտարին ,
 Իհէ՛ , քանի՛ ամբօխք եւ շուք ինձ կազմին .
 Ահա գահոյք եւ ծիրանիք , ահա թագ
 Ի հուր ծրծումբ ընդելուզեալ բովանդակ...
 Ահա սպայից խրթին խրոնի խումբ զինեւ
 Եւ զհամառօտըս կարճել լոյս անարեւ...
 Ահաւասիկ գամ , գամ ուր շաւիղս հորդեցի .
 Վասակ թէ ոչ ի վեր՝ ի վայր մեծ լիցի :...
 Այլ լ՛ուր պահնակ , ես յերգմնի զքեզ առնեմ
 Յերկինս ի յայն՝ յորմէ լըքեալ մերժեալս եմ .
 Լուր Վասակայ տեառնըս Սիւնեաց զանդարձ
 ուխտ
 Զոր կընքէ շունչն ի փութացեալն փախուստ .
 Աջ երկնայնոյն զոր պըղծեցիս ի համբոյր
 Խոստովանել ինձ տայ շըրթամբ սեւաթոյր...
 Ի պատեւոյ զինեւ յանբաւըս չարեաց
 Լ՛ուր մատնըջիդ՝ տուն հայոց , լ՛ուր եւ սար-
 սեանց .
 Ես եմ ես այն յաւազանին սուրբ ուխտէն ,

Ու ի Գրիգորի կամաւ հերձեալ ի հօտէն .
 Ես ճապաղեացն եմ պարտական Արտազուն .
 Անդուստ ահա Վարդան եւ գունդք քաջազուն
 Ահա փրբին բարձեալ ըզսիրտս հերձոտեն ,
 Զաղօտն հայկեան պահանջելով փառս յինէն...
 Ո՛հ , անսացէք վայր մի որսոյս դժոխոց ,
 Մի տարածամ այդքան տեղայք խոց առ խոց...
 Այդ քո խոժոռ աչկունք Վարդան քաջարի ,
 Եւ Ղեւոնդեայ շըրթունք որ լուռ բարբառի ,
 Ըզհէգ սըրտիկս յարիւն թաթաւ բիւր պատառ
 Յաւերժական իջուցանեն ի խաւար...

Վաճառեցի զտէրն իմ , զհաւատս եւ ըզյոյս ,
 Եւ կորըստեան ըստացայ զայս վիհ անլոյս ,
 Յոր կիսասոյղ՝ ժառանգութիւն թողում ձեզ
 Ամենեցուն որ զիմ գընայք ասպարէզ ,
 Մատնիչք կրօնից , եղբարց ու անձանց ձեր խըղ-
 ճին՝

Զիմ զինքնադատ չար յիշատակըս բաժին .
 Յորչափ Մասիք ի հայս եւ տէր ի գահն իւր ,
 Անլոյծ վըճիռ , զոր կընքէ շունչ իմ տըխուր ,
 Ասպընջականք իմ դժոխք՝ դուք վըկայք էք ,
 Ո՛վ Վասակայ կորիւնք , յաւերժ ձեզ անէծք»...

Ժայթքեաց ըզլունչն , յորսայս հարաւ դին զազիր ,
 Բաժանեցան դեւք եւ որդանցըն ջուլիր .

Եւ որպէս բոց՝ անէծք՝ զոր յանձնըն կարդաց՝
 Ծարակեցաւ ըզվայրն եւ դժոխք անդ աի-
 րեաց :...

ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՅ ՂԵՒՈՆ ԴԵԱՆՅ

Յանշուբ ի ծագս յիշատակաց եւ բնութեան
 Ուր ծիծաղկոտ երբեք երկինք չըպարզին ,
 Գարշապարաց մահուն արձակ ճեմարան ,
 Որպէս գայլ չար՝ զանմեղուծիւն գողունի
 Վարեալ՝ յանշէնս ի բառաջիւն ըսպանդին
 Լացուցանէ զանբաւուծիւն վայրենի ,
 Սաստ մոլուծեան առեալ տանէր պարսկադէն
 ԶՀայոց մեծաց սուրբ օծուծիւնն ի կոճեղս ,
 Մըթնեւ զարփիսն աշխարհալոյս յեզր անշէն :
 Ընդ անապատ մահոտ ի տիպ անմահից
 Ընդ առապսրս , ընդ հուր , ընդ սուր եւ ընդ
 գելս
 Ընթանային յօժարք դիմօք ցընծալից .
 Ընդ անդաստակս արեւելից լուսադէմ
 Ի տես խաչին՝ որ դադտ յամագոց ակնարկէր
 Սուրբ տէւորն հարեալ Ղեւոնդ ճոխաճեմ
 Փութայր ի հող հանգուցանել խոնջ ճակատ .
 Եւ ընդ նրմա յորդորք ընկեր առ ընկեր՝
 Հարցանէին զԵդեմայ մարզն անարատ : . . .
 Աթոռք արկան յարիւնսխանձն ամայւոջ ,
 Անբըծուծիւնք զուարթունք ի դատ մատու-
 ցան .

Խայտայր դատեալն, յուզէր դատողն ի յողորմ.
 Մոխրոյ եւ հրոյ վրէժ պահանջէր, ո՞վ ամօթ,
 Եւ զաշխարհի՝ որում կացինն պաշտպան,
 Ըզնայրենեաց սէր՝ յերկնայինն եղեալ մօտ :
 Չետես երկին վէճ քան զհանդէսն ընդ իւրեաւ
 Եւ ոչ վըսեմ երբեք լըւան վայրք բարբառ,
 Քան մինչ Ղեւոնդ ի պատասխանսն մատեաւ :
 Որպէս յորոտ շանթից ի ծով նաւակուր
 Ի վեր ի վայր բաղնին բեկորք ընդ իրար՝
 Սիրտ Դենշապհոյ փշրեալ մանրէր ի մաղձ իւր .
 « Հարցեալ բազում անգամ լըւար եւ ի մէնջ .
 Փորձես դարձեալ, լուիցեն Արիք զայս վերջին .
 Ամենեցուն մեր մի է բան, մի է տէնչ .
 Ճշմարտութեան քարոզք ըզկեանքս համակ,
 Սուտ պաշտամանցդ ատեցողք՝ դից եւ կրակին,
 Հասեալ կամք յեզր՝ յոր զուգապէս ընթացաք .
 Հովիւքս՝ ի սէր հօտիս զանձինս եղեալ գրաւ
 Եւ վատնելոցս ի ձէնջ խաշանց՝ շուրջ եկաք,
 Մինչեւ յօտարս յայս յանապատ դիմագրաւ .
 Սակայն ըզձիւք սըրտի ու ի սէր աննըկուն,
 Ի ձայն՝ զոր ոչ բաւէ նկճել սուր ձեր վայրագ
 Ազդեմք առ սիրտ առաքինեացն հայկազուն .
 Արդ ոչ եւս տես վայրավատին մեր հօտիս՝
 Ի գութ յուզեալ՝ ընտրել ընդ կեանս եւ ընդ
 Յերկուս ըզսէրն բաժանէ ի հօգիս . [մահ
 Նըժդէհք ի տանց՝ հասաք ուրեմն յայն գաւառ՝
 Ոյր տենչանօք դեգերեալ յողք եւ յահ,
 Արդ անարգել փութամք ի բուն մեր դադար :
 Բըննացայք՝ տեարք գոլով, տարաք որչափ սիրտ
 Տանի՝ առանց բերելոյ կեղտ վատութեան,

Ձի այս է յոյս առաքինեաց աներկմիտ :

Ձոր ոչ զլանայք՝ ըզնոյն խնդրեմք արդ փութով ,

Արձակեցէք սըրովդ ըզկեանս մեր խոտան ,

Ձի ծարաւիք անմահութեան եմք սիրով :

Ահա Վարդան , Վահան , Խորէն , Գարեգին

Կրկին պսակօք կրկին սիրով մըշտայալժ՝

Յանապատէս բանան շաւիղ մեզ յերկին ...

Առ ձեզ ճեպիմք առաքինիք խնդառիթ ,

Ի պսակողէն խնդրել զհայոց երկրի բաղդ ,

Ճենճերելով ի սէր փրկչիս եւ հօտիդ » : ...

Որպէս մղձկուտ մըըրիկ ի մույլ խորովեաց

Ընդ հանդարտիկ խաղացս հողմոց յաջաղկոտ՝

Յանկարծ հընչեաց խռովէ զբօսանս տարերաց ,

Կամ տատրակաց մենաւորաց մընչելոց

Դարանակալ բաղէ մագլօք մահահոտ

Ըզքաղցրիկ լոյսն ու զձայն կտրէ մեղմակոծ :

Այսպէս անժոյժք՝ աստուածախօս մեր հարանց

Դըժոխազէնք Պարսից դենին վրիժառու

Ընդոստ վազեալ՝ ճօճեն երկաթ մահախանձ .

Եւ իբրեւ մայրս հովանաւորս յարօտին , [տու ,

Ձոր ոչ ընկճեաց Եւրոս , տապարն հար հա-

Սուսերահար սփռեն ըզվեհան ի գետին :

Իւրաքանչիւր խօսի 'նդ հոգւոյն առ շըրթունս ,

Ձանծախ մարմինն հըրով սիրոյն՝ ի հող արդ

Ինքնին հրաւէր կարգայ նընջէլ քաղցրաքունս .

Սուր եւ սիրտ զոյգ թընդան , եւ ուն հեղաձայն

Իբրեւ ըզլար կտրի յերգոցն իւր յաւարտ .

Երկրպագու հոգւոյն անկեալ կայ իրան : ...

Այլ զինչ յերեսս անապատին առապար

Սըրավարեալ տեսանիցէք փայլունակ ,

Ծիրանեգոյն ըզհետ թողլով ճանապարհ: —
Անդ անվըրդով վարի յորսայս ընդ գետին
հայաստանեայց սուրբ արութեանն հեղինակ,
Նըկատելով զհոգիս եղբարցն ընդ երկին:

Եւ իբր յետին գոհար յողոր մանեկի
Ձհետ վեհազանցն եւ օծելոց՝ զորս 'ի սէր
Աստուածութեան եւ իրաւանց հայրենի
Սընեալն ի նոյնս ի Գրիգորի վարժարան՝
Ի տաճարի ու ի ճակատու բորբոքէր,
Ղեւոնդն երեց՝ գայ բոլորել զիւրն ման:

Ըզմեծ հոգին՝ զիմաստութեամբ պատարդուն
Ձարութեամբ ճոխ եւ ըզլըցեալն Աստուծով՝
Ուղղեալ շրնչով մեծաւ ընդ հետըս սիրոյն,
Թեւօքն անբաւ պարածածկէ եւ զերկին
Եւ զԱյրարատ խաղաղութեամբ յապահով,
Եւ ահաբեկ ըզքէշն առնէ պարսկային:...

Բ

Աստուածարեալ հոգւոցն ի անս հրաշացեալք՝
Մարմնոցն ի վրէժ դապ անմահից լուսափայլք
Իշխանական աչօք հրաման տան տարերց,
Մի զսուրբ նըշխարս մատնել Պարսից եւ ան
գեղց:

Ոմն ի ծովէն ձըգեալ տարափ ուռուցիկ,
Ոմն ի Մասեաց վըհէ կայծակն եւ շանթիք,
Եւ խաւարաւ մըրըեալ յօնից յօդն ի վեր
Տարածանէ ամպ թըխաթոյր բըքաբեր:
Եւ փոթորկեալ այլ ոք մըրըրիկ առ մըրըրիկ
Փըչէ ի դէմս սլահապանացըն պարսիկ,

Եւ շանթեռանդն առեալ միւսոյն կայծ վիթխար
 Բոցածաւալ վառէ զսահմանն օդապար,
 Յերկայնաձիգ որոտս ի ճայթ ու ի բոմբին
 Կայծակնացայտ ճօճեցուցեալ հետ թըրթ-
 Եւ յամպրոպաց լայնապատառ ի կողից լռուն,
 Վիժեալ տեղան տարափք ահելք եւ հրալից,
 Դըրդին տարերք վայրացն յահուր իբրու ծով,
 Սարսել սուրալ ժայռից բըլրոց թափ հոլով,
 Բաղխին յիրար ալեաց գունակ հարուստ վէմք,
 Եւ ուրուատիպ ջուկք հալածին պարսկադէմք։

Լըռեն տարերք. խաղաղութիւն է ահա. [տայ.
 Հանգչի բնութիւն, եւ դիակըն սուրբ ժպիտ
 Մինչեւ մաքուր մատունք քաղեալ ըզմարմինս,
 Գանձեն ի հող՝ հոգւոցն ի պահ ի յերկինս.
 Եւ ոսկրոտին՝ հիմն աստուածեան տաճարաց
 Ընծայ կազմի հայրենասէր որդեկաց,
 Յորոց արտօսը անդէն գըթոյ ու ի համբոյր՝
 Խըզին շըլթայք, դառնայ թորգոմ ի տուն իւր։

Ձեզ, ո՞քնարանք խաղաղականք յամային,
 Հէնք գիշերոյ բորեանք ու առիւծք ոչ մերձին,
 Լուսաթըռիչ արծուի հոգւոյ երիցուն
 Սաւառնաձայն թեւածէ անդ առ մարմնոյն.
 Անդ եւ Ոգին հայաստանեայց զուարթուն մեծ
 Գայ ի Մասեաց թուուցեալ սարէն սիրայեղջ,
 Ի ցօղս արեանց՝ որ անմահից յայանին դեռ՝
 Խառնել արտօսը հրեղէն գոչել ընդ եթեր.

« Ամենազօր մեծդ Աստուած,
 Որ գըթութեամբ միշտ հայիս
 Յորդիս քո յազգ մահացուաց
 Ի նորոգել զդէմս երկրիս,

Յիշեցուցեալ քեզ կարդամ
 Զ յաւիտենից քոյին ուխտ .
 Զերկիր՝ որ ետ քեզ զԱդամ
 Մի՛ թողուլ հէգ եւ պանդուխտ .
 Մի՛ զսրբութեան քո կընիք
 Գազանադէմք եւ գազան
 Կոխան եդեալ վայրենիք ,
 Տացեն չարի ճեմարան .
 Այլ շունչ՝ զոր քեւ երկրիս հարք
 Եւ հարց համհարզք շնչեցին՝
 Զանգիտութեան տխրորակ
 Հերձեալ ըղքօղ խաւարին ,
 Իջէ եւ այժմ ի հոգւոց՝
 Որ ըզգահիւ կան ըղբով ,
 Եւ փայլեսցեն դէմք որդւոց
 Հայրենականն կընքով .
 Ճմարտութեան սուրբ ճաճանչ
 Զոր ջերմն արեան ճապաղեօք
 Նոքա ստացան քաջալանջ՝
 Արդ ջահեսցէ իմ լալեօք .
 Թէ ծիրանի եւ բեհեզ
 Զըստառէ զվերլս սոցին ,
 Ի մի ուրար պատեսցես
 Դու զհայաստան քո նախկին .
 Զայս ընկերօքն իւր Երեց ,
 Զայս՝ արիւն սուրբ բանակաց ,
 Անձինք մաշեալք զայս ուղերձ
 Հանեն առ քեզ ուխտ՝ Աստուած :

Ի ՄԱՀ Ս՝ ՂԵՒՈՆԴԵԱՅ

Վիմահոլով յափափայլեցս արհաւիրս
Երկնափնումանըս նըկատեմ չըքնալ իրս .
Զինչ այդ բոսոր շիթք շողշողուն
Քան ի ծովի բուստք վարդագոյն .
Ո՞րք քան զայս հրաշափառ
Ծաղկեցաւ առապար :

Մի՛թէ արդեօք ո՛վ մաննաբեր ամպք քաղցրիկք
Զեօք ինչ յանկարծ դաւարացան ամայլք .
Կամ ծայրն հրաշից գաւազանի
Խաղացոյց աստ գետ ծիրանի ,
Եւ հան ծուխ ջերմաբոյր
Ի կատարս արջնաթոյր :...

Իսկ ո՞վ է դա քարակոշկոճ չարագան... [Ժան .
Տեղի տուք ճետք Զըրուանայ պիղծք եւ դա .
Ի՞բր յաստուածեանդ յայդ ի դիմակ
Իշխէք բառնալ գործի վրիժակ .
Եւ ըզգլուին երկնակիր
Հարկանեւ ընդ երկիր :

Եւ իցէս դու պայծառ պըսակ Վանանգայ ,
Ի ձեռս անկեալ զազրաթորմին Յազկերտայ .
Շարժեա՛ղէ զաջըգ շէշտակի
՛Դ կառափն հանեւ խոտոր զանգիկ .
Տաւ հողմոյ ցիրուցան
Ըզբագին զատրուշան :

Ղեւոնդիկ՛, յանմահոլթեան քո պասուք
 Զերմիկ արեան գետագնացքդ էն լոկ հասուք .
 Յորքս սահեալ գլխոյդ ինքնին
 Շիկաշառայլ կերպ խնծորին՝
 Սեաւ Ժայռից տայ համբոյր
 Եղեղց հուսկ բարձ իւր :

Որոտընդոստ տարերք գոռան յանկարծուստ .
 Պատկեր հոգւոյն՝ արծուի լոյս՝ գայ ի վերուստ :
 Եւ յարենէն վարդակամար
 Ի հայս հաշտից ձըգի նոր լար :
 Մի՛ յայն լար իշխեսցեն
 Զըկտիլ աչք պարսկադէն :

ԱՐԻԱՆՄ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՂ

Յանապատէն խուժաստան
Հողմըն շնորհաց հոգեշունչ
Յամայացեալն Հայաստան
Վարէ գարունն նորափունջ։

Առոյգ տեսլեամբ եւ խարտէշ,
Եւ թերթս ունի ծիրանիս,
Անմահութեան ինքն ուղէշ
Ի վկայական ճապարհիս։

ՅԱբրահամու գալն ի Հայս՝
Երկար ամաց լուծաւ սուգ,
Նա զգերութեան լոյծ շրջլթայս,
Նովաւ հատան արտասուք։

Հուրն Որմըզդի ցընդեցաւ,
Եկեղեցիք մեր բացան.
Սէր Քրիստոսի վառեցաւ,
Հաստատեցա՛ւ Հայաստան։

ՅԵՏԻՆ ԿԱՅՈՒՐԴԻ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

Ի ԿՈԿԻՒՍՈՆ

Բռնադատեալ սիրով ի քո համազգեաց՝ ի
քում վեճակիս, նշանակ սիրոյ հատուցի
քեզ ընծայ ջերմագոյն սրտիւ:

ՈՍԿԵԲ. Ի ԼՈՒՍԱՒՈՐԻԶՆ

Ո՞ք են դոքա, Կոկիւսոն, որք ի հանուրց պա-
րագայց
Երամովին վերացեալք ի սրբութիւն այսրը դան,
Ի լիւկանդեայ, Մաթակայ, ի շինանիստ հայ-
կազնեայց,
Ընդ կարկաջոտ Պիւռամիս, ընդ յորդազեղն
Արեգան,
Ճեպ ըղճեպի սուրալով եւ Եփրատեան ընդ
կարկառս,
Արկեալ ընկեր առ ընկեր խրախուսականըս
բարբառս,
« Ի Կոկիւսոն որդիք հայոց, ընթացցո՛ւք ի Կո-
կիւսոն,
Բերան ոսկի հրեղէն լեզու՝ զԳրիգորի քարոզէ-
տոն »:
Որպէս ըղձով ժողովուրդք ի քաւարանն շար-
ժին

Յունկընդրուծիւն փոխին շունչք , յակնարկի՝
սիրաք համօրէն ,

Ճարտասանից վեհագոյն մինչ հոմերոն բենազին
Զհայրապետաց վեհագոյնն առնու ի քնար բա-
նեղէն .

« Հրաշալի մեզ տօնս այսօր » ... Ոսկեբե-
րան խօսեցաւ ,

Շունչ իւր հրանիւծ եւ յերկինս , երկինք՝ եր-
կրի ունկն եդաւ :

Ի Կոկիւսոն որդիք հայոց , ընթասցո՛ւք ի Կո-
կիւսոն ,

Բերան ոսկի հրեղէն լեզու զԳրիգորի քարոզէ
տօն :

Եւ նազելի զվայելուչն իւր յարդարեալ կերպա-
րան

Իբր հեղաճեմ սիրամարգ խաղայ ի պրակս հո-
գեշունչ .

Եւ խօս առ խօս ի բանիցն զայրացեալ ի հո-
սանս

Կանգնէ զճակատն իւր պաղպաղ , հրացանս ա-
ծէ աչքս շուրջ .

Իբր երիվար երկնասլար փորատելով առ աս-
տեղս

Յանհետամուտն իւր յահուր յառաջանայ յաս-
պարէս :

Սիրտ սիրալիր , արտասուեղ աչք եւ չթոռնք
մեղրակաթ

Զանծերական վերեւեակն առեալ զհոգին բո-
ցահուր՝

Յետին անգամ ի հանդէս արշաւանին մշտայաղթ

Սրացեալ սլանայ ի Սեպուհ, սլանայ յերկին,
յընդհանուր.

Հազիւ բաւէ շակընջեալ եկեղեցին ժոյժ ունել,
Հազիւ Գրիգոր ներբողեալն՝ յանմահ գահուն
հանգարտել:

Յանցեալ զերկիր յոսկեհիւս բանիցն ի լար սրտա-
ռուչ,

Անդրաքայլէլ ընդ եթեր շտապէ զհոգին մեծա-
պէս.

Յանդընդախոր ի սըրտէն աւաղական բառնայ
ճուչ,

Բողոք երկնից ւ երկնայնոց, բողոք առ նոյն Գրի-
գորէս.

« Զիս ուխտադրուիք մերժեն գահք, զիս ա-
պաշնորհն այն երկիր.

Յոր այնքանեօք տեղացի երկնից շանթիւք բո-
ցակիր.

Այսուհետեւ կ'աց լեզու, կ'ացէք մատունք իմ
փապար,

Արտօսրակունք իմ կ'ացցեն հեղտյ յերկիր ա-
պառում.

Դարձ ի հանգիստ քո հոգի, զի կ'աս աստէն
վայրապար:

Ահա ճեպիմ Գրիգորէ, հաղորդ փառացդ ան-
պատում.

Զայս հուսկ նըլագ առ քո սէր եւ առ սէր քոց
համազգեաց

Հնչեցուցեալ ըզբարբառս յարձագանգ տանդ
Հայկազնեաց »:

Ասաց եւ ոչ եւըս յաւել. լըռեաց Ոսկին այն բե-
րան.

Իբր յետին շիթ աղբեր զբան իւր ընկալաւ տուն
Հայոց.

Հրեշտակք ըզհուն հոգեսփիւռ հանին յեր-
կնից ի խորան.

Ձայնն անըստառ՝ սպառեցաւ Լուսաւորչին
մեր ի ծոց.

Ըզունչ ոսկի բերանոյն Գրիգոր փոխեաց ի
յերկին,

Զոսկի լեզուն՝ Գրիգորի որդեքն ի հայ փո-
խեցին:

Ի Կոկիւսո՞ն եկայք եւ մէք ընթասցուք ի Կոկիւ-
սոն,

Զոսկիբերան եւ ըզԳրիգոր տօնեսցուք ի մի
սպաշտօն:

ՀԱՌԱՉՈՒՄՆ

ԳԱԳԿԱՅ ՎԵՐՋՆՈՅ

Ա՛հ. սլացիր Թըռիր հառաչ հրափետուր
 Յանշիջատողորս մըղձկեալ սըրտէ.
 Սլացիր անց վազեա յերկիրն իմ Թափուր
 Ըզճայոց մեծաց հաճոց ինձ զոստանէ.
 Ընդ Ռահ էւ ընդ Րասխ անկեալ ալեծուփ
 Ի բըրդունս Անւոյ հանգիր երկնահոսւ:
 Ո՛հ Ախուրեան, ո՛հ ափունք հայրենիք,
 Յիշեցէք արդեօք զանբաղդս ըզԳազիկ:
 Ո՛վ Շիրակ Շիրակ, տուն արի արանց,
 Ըզմէ՞ դու զքոյին մոռանաս ըզխանձ.
 Գեղեւ հառաչանքս այս քո արքային,
 Հերձեալ զսիրտ ըզբանտ եւ ըզյոյն նախանձ՝
 Ի յարկ սըմբատեանց Թեւէ կաթոգին
 Ո՞ւր վաշտք եւ բանակք քաջ Բաղրատու
 նեաց...
 Այլ ինձ Աշտտեանց բացեալ կան դամբանք.
 Ա՛հ, Թաղեաց այդրէն հուսկ իմ հառաչանք:

ԲԱՆՔ

ՎԱՀՐԱՄԱՅ ՊԱՀԼԱԻՈՒՆՈՅ

ՅՈՐԺԱՄ ԶԱՆԻ ՄԱՏՆԷԻՆ Ի ԶԵՌՍ ՅՈՒՆԱՅ

Եւ տակաւին է տառապեալ հայրենիք, է հայա-
ստան,

Տակաւին, եւ դո՛ւ քեզէն մենքենայես քեզ վը-
ղենակ.

Առ օտարին դժուարընտել՝ ըզքոյդ կըցես լուծ
ինքնատանջ,

Իբրեւ ըստրուկ անձնանախատ կալ նըշաւակ
հանուրց ազանց.

Այդչափ այլափոխեաց նախնեացդ ի քեզ սիրտ
դիւցազնեայ,

Յայդ վատութիւն՝ մինչ ընդողնել թիկնադար-
ձոյց ազատութեան.

Ազատութեան իրաւացոյ, վսեմականի, մօրըն
բարեաց,

Զոր ազգք ժրտին առ հասարակ, երկինք շնոր-
հէն ում քաղցրանան.

Դո՛ւ զերկնաձիր զաստուածատուր շնորհօքն ա-
սլախտ առնիցես.

Ո՛հ ապշութիւն, ո՛հ կուրութիւն, ո՛հ նախա-
տինք աններելք.

Եւ իբր իշխես այսուհետեւ ձեռն ի բողոք առ
նա՝ մբառնալ

Զորոյ կոխան տուրս հարկանես, դու անձնա-
մատն եւ անձնասպան:

Այլ դու յիս Տէր, մի բարկանաս, անգիտացան,
յիշեա՛ զողորմ.

Ո՛հ, դու՛նդ վիհ բոհից բաւղաց կուրաշաւիդ
մըթնեալ այերց

Աստեղս թաքունս վերաբերես բարեբաղդիկ
ազանց ի լոյս.

Ըզճակամուտ պուրակացիր խուժան՝ խըմբես
ըզգօնացեալ.

Ըզքո նախնին մոռանայցեն դու զժողովուրդ
այրարատեան.

Միթէ բարձցեն թէ ջնջիցեն զուխտ որ ի քէն
ի սար Մասեաց.

Ո՛չ յաստուածեանդ հարցին աչկունս ճաճանց
փառաց քոյդ աղեղան.

Ո՛չ ջերաչերմըն ծըխիցեն զարիւն սրբոց դաշոք
Արամայ

Անկէլոց նահատակաց ի վեր՝ անուանդ ահեղա-
հրաշ:

Օ՛ն եւ յ՛ն, բարեհաճեաց Տէր՝ ընդ յաշտիցս
հազար ամաց:...

Ահա յարեան զօրու թիւնք տեառն եւ զարթու-
ցեալ են ինամբ իւր սուրբք.

Ձեռն ի ձեռն ազգք եւ լեզուք խուռն ընթա-
նան յառատատուրն՝

Իբրեւ առ հայր՝ որ բաշխիցէ առաւօտուց ոռ-
ճիկ մանկանց.

Դու զի՞ կաս զի՞ դանդաչես կաղակրկին տուն
 Թորգոմայ .
 Ո՛հ , մինչեւ ցէրբ մինչեւ ցէրբ դուք գայթա-
 կղուծիւն եղբարք եղբարք
 Յետս ընդդէմ ի լուսապսակ ասպարիզացն օց-
 տիցէք ,
 Յէրբ յինքնակապրս կաշկանդեալք ոչ խղիցէք
 ըզպեղծ շղթայս՝
 Ազատաձեռն արկանեւ գիրկ ընդ պարանոց տա-
 րակացեալ .
 Մինչեւ ցէրբ անբարեսէրք , ցէրբ յամառեալք
 զանգիտուծեան ,
 Հայրենական փառաց մատնիչք , օտարոտւոյն
 պաշտիչք անարդք .
 Մինչեւ ցէրբ վէրք եւ հարուածք եւ ո՛չ համ-
 բոյրք սրտից կամակք .
 Մինչեւ ցէրբ վառին հանճարք ի կործանումն
 եւ ոչ կանգնումն :
 Ի՛հ , սթափեաց , սթափեաց աղէ զարթի՛ր , յո՛ւշ
 յո՛ւշ քեզ հայաստան .
 Ժամանակ սուր է , բաղդք ոչ միշտ դառնան ,
 յաւէտ մընան կորանք .
 Տես , մի դարձեալ տեսանողին ըզքեղ հարցէ
 նզովք ցաւագին ,
 Պըղինձս երկինս ունեւ զգըլնով եւ երկաթի
 'նդ ոտիւք երկիր .
 Գուցէ դարձեալ յահ ու ի կասկած ու ի շա-
 ցուծիւն խեղացնորեալ
 Խարխափեսցես ի մէջօրեայ դնալ թաքթաքուր
 յաղինս երկրի .

Դարձեալ մտցեն օտարք ի տունս եւ կերիցեն
ըզքո վաստակս .

Նոր ժողովուրդք ի վեր ի վեր ելցեն , իջես դու
վայր ի վայր .

Նոքա տեարք ազատացեալք , դու հէգ ծառայ
ստրուկ եւ գերի ,

Որդիք վարեալք քո ուր եւ պէտ , գիրգ օրիորդք
յաղախնուծիւն .

Աշխարհ ամեն հրճուեալ , դու յանմըխիթար
համակեալ սուգ .

Փող հարսանեաց հարցի , զմանկունս դու ող-
բացես՝ որ ոչ եւս են .

Դոփեն թմբուկք արի արանց , երիտասարդք
յառնեն ի պար ,

Քեզ ոչ հանդէսք քաջաց , ոչ տօնք՝ ոչ յիշա-
տակք քաղցր հայրենեաց .

Այլ իբր ըստուեր խաւարակերպ երթալ ըստ
կամս՝ զոր չախորժես .

Կամ խուսափեալ մենիկ մնջիկ ձեռն ի ծնօտի
նստիլ ի լաց .

Մինչեւ իջես հեծեծելով ի հող՝ ուր ոչ նընջի-
ցեն հարք .

Դոյզն արտասուս գողունիս քեզ կաթեսցեն քո
նըժդեհակիցք ,

Խանդալով ընդ բաղդ մահուդ յառաջագէմ՝
քան թէ ի դուծ .

Այլ ոչ արձանք առ յիշատակ , շատ իցեն քեզ
ուռք մորենեաց .

Ոչ ցողաթուրմն ամբարձցի քեզ սափոր՝ յետին
բաժակ սիրոյ ,

Ոչ ճըգնեսցի կռան ի վէմ՝ տառապել սրտի
 մաղթանս ,
 Եւ ոչ ահուժք սիրային անդ բոլորեալ ոստովք
 դարնան :
 Ա՛հ , անց եւ դարձ արասցեն դարք , կացցես
 մնասցես դու ի մոռաց . . . ,
 Օ՛ն , մինչ կայ ժամ , նաեւ հասեալ իսկ է՝ սթա-
 փեաց ո՛վ Հայաստան ,
 Թող ըզհին ատելութիւնս , նորոյ սիրոյ Էկ սուր
 համբոյր .
 Ոստ ձիթենոյ նոր քեզ ի քոյդ ես կարկառեմ
 յԱնույ բրդանց
 Երերածուփ բաղդիւդ անցեալ ընդ արտա-
 սուաց ու արեան հեղեղս .
 Ալէ՛ ընկա՛լ եւ սրահեաց ըզհաշտութեան քոյին
 տաճարս .
 Եւ բարձրացին ի մահարձանքս այս Հայ փառք ,
 Հայ սէր անմոռաց :

ՈՂԲԻ ՀԵԹՄՈՅ

Ի ՎԵՐԱՅ ՈՐԴԻՈՅՆ

Ո՛վ գարրելի Հայոց գուսանք
 Ո՛վ մանկլաւիկք եւ կուսանք,
 Ձաբքայդ Հայոց սըգատրտում
 Եկայք տեսէք ըզհէգս Հեթում:
 Սիրտ ի կուրծս ի թունդ ողորմ ողորմիւ
 Լացէք լացէք ըզտէրդ անբաղդ.
 Ձի խաւարին ծագեաց իւր տիւ,
 Թաքեան այգուն աստղունք անաղտ.
 Սեւացաւ թագ, սեւացան ծիրանիք,
 Անկաւ մականս ոսկեղինիկ:
 Տո՛ւն Ռուբինաց, զարթիր ի կոծ,
 Խաւար եհաս ազգիս Հայոց:

Ընդ դարս եւ դիւրս էս ի Թաթարս
 Անհունս հատի ճանապարհս,
 Ձի տունս Հայոց՝ հոգս իմ քաղցրիկ
 Լիցի յամայր ինձ երջանիկ.
 Ձաչաց լոյս սրտիս հատոր զիմ որդեակս՝
 Թորոս Լեւոն քաջ եւ աշխոյժ,
 Դէմ թշնամեաց թողի պահնակս.
 Ո՛հ ցաւք սրտի, ո՛հ վէրք անբոյժ...

Եգիպտոս, միշտ ընտրեւոյ դաւաճան,
Ո՞ւր են որդեակքն իմ աննըման,
Տուն Ռուբինաց զարթիր ի կոծ,
Խաւար եհաս աղգիւ հայոց:

Այ լիճ ճորտեր, որ զնեւ կայք,
Ասացէք այ սարոնայք,
Ո՞ւր են որդեակքն իմ գեղեցիկք,
Ո՞ւր ծաղկահեր իմ սլատանիք:

Զի՞ լըռէք, զի՞ լայք... աւանդ հօրս, աւանդ...
Կորեալ Լեւոն, Թորոս անկալ.
Աչկունքն եւ այտն անշամանդաղ
Ի ճապաղիւ Թաթաւեցաւ.

Ձեռներադ եւ սիգազնաց կորովին
Յանգուծ շղթայս տըքնի՝ բանտին.
Տո՛ւն Ռուբինաց զարթիր ի կոծ,
Խաւար եհաս աղգիւ հայոց:

Ո՞ տայր ինձ մահ ձեր փոխանակ.

Ե՛րթ մուտ յինէն արեւակ
Ի վարդարիւն ծով Թորոսիս.
Թելիկ կենաց՝ անց ընդ ալիս,

Պատատեաց յիմ Լեւոնկան չար շղթայս:
Թորոս գիւցազն, առիւծ Լեւոն,
Նահատակաց էք դուք ի կայս,
Հայոց մանկանց յօժար ի տօն.

Ես մեռայ, ես գերեցայ անզաւակ...
Հէթում, Էրթ մուտ շիրմին ի փակ:
Տուն Ռուբինաց զարթիր ի կոծ,
Խաւար եհաս աղգիւ հայոց: —

Մի այդպէս, մի սուրբ թագաւոր.

Գըթած է տէր եւ հըղօր,

Սիրեաց զորդեակքդ, այլ եւ ըզքեզ.

Հատ ըզմմուննձդ այդ արեկէզ.

Լալականք, ի բաց գնացէք, ոչ եւս սուգ:

Հէթում հէթում, արի փուլթով,

Զթորոս թագեաց տէր երկնաշուք.

Իսկ Լեւոն դայ քեզ խայտալով:

Ա՛ռ եւ դու զթագ, պըսակեա զքեզ եւ զնա.

Տո՛ւր աւետիս Կիւլիկիայ.

Տո՛ւն Ռուբինաց լըսեցո զկոծ,

Արեւ եհաս ազգիս հայոց:

Ո Գ Ի Ն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

Անդ ուր քառեակ գետք արծաթի գեղանիք ,
 Արեգական , կենաց , սիրոյ հայրենիք ,
 Ի լեառն Ազատ՝ որ դադաթամբ աստղաճեմ
 Յանդընդախոր հիմն ունի վիհ ի նըսեմ ,
 Յաւերժական սլառեալ կողիւք բիւրեղեայ ,
 Ուր ոչ բազէ , ոչ թեւ արծւոյն խոյանայ ,
 Լոկ լըռութիւն բազմագորեան տիրէ անդ ,
 Յականց վանեայց ի սրազպաշուն դահաւանդ ,
 Ընդ անվըթար կապոյտ վրանաւ լուսավառ
 Հողաթեւեալ ճեմի Ոգի վեհափառ :
 Մայրեաց հանդոյն նազի հասակն երկնաբերձ ,
 Թեւք ձիւնափայլք՝ լայն առագաստ օդահերձ .
 Արեւատիպ վերամբառնայ սերձ գըլուխ ,
 Ճակատն յըստակ դաշտ ծաղկածին կաթնա-
 բուխ .
 Քաջագանգուր լուսացընցուղ վարսք ընդ ուս՝
 Սպիտակափայլ գան բոլորին լանջս ի կոյս .
 Կամարակապ կապոյտ յունիցն ի սարզուած
 Զոյդ արեգունք տեղան տարափ հրամանուած .
 Եօթնապարոյր բոլորն է թագ դագաթան ,
 Կենաց փայտին դալարագեղ ոստ՝ մական .
 Եւ արբենի գահաւորակ հինաւուրց՝
 Կողք են Լաստին՝ որ նախ ծըփաց յալիս ջուրց :

Սա հրեղինաց՝ որք յԱրարչէն կարգեցան՝
 Լեալ անդրանիկ հողագընտոյս ոստիկան,
 Ըշնախն յերկրի հանդիսս ոտից Աստուծոյ
 Էառ վիճակ զաշխարհ մեր, փառք հիւսիսոյ.
 Բարձր ի դարէն դիմէր յԵդեմ քաղցրաբոյր
 Դառնայր անդրէն աջոյ վեհին ի համբոյր,
 Սիրով կապեալ ի հարազատն Արագած.
 Նոյն եւ ի ծուփս աշխարհակուլ կոհակաց
 Ղեկավարեալ անդեակ փայտին կենսակիր՝
 Ընդ հետս անհետս հանգուցանէր յիւրն երկիր.
 Եւ զԱնմահին պարգեալ ընդ օդ զաղեղան
 Աւեալ ըզլարս՝ ըզհաշտութեան երգէր բան.
 Հաղարս ամաց աչք պարայած սիրտ ի բռին
 Քաղցրիկ գիւօքըն գիւրէր տան Թորգոմին:
 Իսկ այժմ ի նոյն մենացեալ սար ցըրտագին՝
 Նըստի լռիկ հայաստանեայց վեհ Ոգին.
 Ձեռն ի ծնօտի, յեց արմըկամբն ի տապան՝
 Թաւալ ի գոգս իւր ունեւով հին մատեան,
 Թագն ի վարսից ի ծայր շարժի վայրապար.
 Վայրընկեցիկ կայ գաւազանն առ սընար.
 Չորք առ ոտիւքն արծուէնըշան գընին դրօշք
 Վարաղակնիքք եւ առիւծունք ու ապարօշք:
 Հազիւ շարժին արտեւանունքըն տամուկ,
 Ծաւալացեալ ի կայս ու ի կոյս տըրտմասուգ,
 ՅԱյրարատայ ցԱլիս, ցըծով Վըրկանաց
 Միօրինակ խաղալ բըբօք տըխրազգած.
 Մերթ ընդ կողմանս քաղաքանւոյն մարդաշատ՝
 Ուր Արմաւիր, Տիգրանակերտ, Արտաշատ,
 Ընդ Երուանդեանս, մերթ ընդ Վարդգէս եւ
 Գառնի,

Զուր որոնէ նա զԱրտագերս եւ զԱնի.
 Անդ վաղափուլ զիտէ գերբուկս ի շինին.
 Եւ յարտասուացն հոսանս զանգի սեաւ փոշն :
 Ըզնահաստանս զնրնէ զհայոց ոսկեգանձ.
 Թափողը գաղարք, որջք ամեհի գազանաց :
 Ոչ եւս նաւաց հեռաստանէ գայ տորմիլ
 Բառնալ յերկրէն ըզբովիճայս ոսկեծիղ.
 Եւ ոչ զաշխարհս հատեալ դառնան լի գանձութ
 Վաճառականքն յաւիտենից հայկազունք :...
 Սուգ ի Սիսակ, Շահապիվան քաջերէ
 Զամանորայ նաւասարդի տօն լըռէ.
 Ոչ եւս հընչէ փող որսատենչ ի բըլուրս.
 Սեպուհ, Սուկաւ, ոչ եւս խայտան յալէլուս :
 Հայի 'նդ Շատգոմս՝ հովանաւոր վայր մուղայց,
 Եւ ո՛ր մանկունքն թարթափեալք հեգենայց :
 Արիւնդոռոգն երթիթանայ Շաւարշան՝
 Ուր սաստ Պարսկին շիջաւ ընդ պեղծն ատրու-
 շան :...

Առ սուգ սըրափն եւ յարգարակ ի զայրուց
 Լացուցանէ զալիս Մասեացն ի յալուց.
 « Հայի իմ, դոչէ, Արամ, Տիգրան, Արտաշէս.
 Տըրդատ, Գրիգորք, Ներսէսք, Մեսրոպ եւ
 Մովսէս »...
 Եւ արձագանգք լըռեալք չըտան ըզգարձուած.
 Չետուն դարձուած, գեղան աղիքն եւ լըռեաց :
 Վարս զոսկեթել գիմացն հիւսէ վարագոյր՝
 Ծածկել յերկնից զթրտասուս քաղցր եւ տը-
 խուր.
 Խոր հառաչանք գան ընդ շըրթունս ծիրանի,
 Կիսահագագ ձայն ողբագին լուծանի.

« Ինձ ո՞ր սփոփումն անմահութեանըս պարգեւ
 Եթէ զբաղցրիկ կորոյս երկիր իմ զարեւ.
 Ո՞ր մըխիթար թէ կայ բնութիւնն անաղխեղծ,
 Եւ պայազատքն պանդըխտին խորթ աստեղց.
 Ահա գռեհիկք երիկեանք՝ ազգ են հըզօր,
 Եւ խանձարուրք մարդկան՝ նընջէն խոր.
 Անդ ուր անմահք ընդ մահացուաց պարէին
 Ուստի չեբարձ տէր ըզհին հետս Եդեմին...
 Ո՞ւր իմ իշխանք՝ հիւսիսայնոց վեհազունք
 Ի դրանց ճորայ մինչ յԵլլագա սանձարկուք...
 Հատ բարեբաղդ էր շատ Սաղիմն անորդի
 Որ զԵփրատաւս նըստեալ այսու վտարանդի,
 Կախէր զուռեացըս կողերաց տասնաղիս
 Յալիսն յստակ հեղոյր պըղտոր զիւր լալիս.
 Իսկ ո՞ր կոհակք այսմ աշխարհիս արժանի
 Լալեաղ իցեն՝ որ դըրացիս էր երկնի:...
 Ո՞ւր վեհազանց իմ ոստանք, Յաշոք եւ Երէզ,
 Յաղթանակաց ու ազգ ազգ կրօնից ասպարէզ.
 Ո՞ւր մուսայից մըցող Գողթան բամբուհաւորք,
 Եւ մեհենից եւ դիւանաց վըսեմ տառք:
 Ո՞ւր սօս արքայն եւ փառազարդ նախարար,
 Եւ եռանդուն զօրաց հանդէս ծաղկէնկար: —
 Ոչ եւս օրհնէ խաչ եւ սուսերք յարձակին,
 Եւ յաղթականք դառնան ի տուն կամ յերկին:
 Աթենավարժ ո՞ւր իմ մանկունք իմաստից՝
 Յազանց ամեն ծըծողք ըզմեղըր տառից:...
 Դրախտ իմ փառաց, փառաց իմ դրախտ հայ-
 աստան,
 Տէր անմահից՝ յանմըխիթար կայ մըլթան:
 Անկեալ զընին բարձք, քաջք նընջեն անյարիր

Եւ ամենայն փառք իմ հողմոյ վառնեալք ցիր։

Եւ մինչեւ ցէրք կայցէ տէր, ցէրք ոտընհար
Երանութեան յերկրի բընիկըն գաւառ։

Միթէ լիցի՞ որպէս Բաբել Հայաստան,
Կամ ըզնինուէ՞ զոր մերժեցեր յաւիտեան,
Եւ ամայի անյիշատակ անտերունչ

Կացցէ՞ երկիր՝ ուր աստուածեան խաղաց
շունչ »...

Զայս ջերմն Ոգին Հայաստանեայց եւ զայսգոյն։

Եւ երկոքին ձեռքն ըզդիմօք դալկագոյն։

Անշարժ անշունչ կայր իբրեւ սար սարին։

Եւ արձագանգք խորոց ի խորս հեծէին։

Իսկ Հայրն հանուրց անժամանակ քաղցր Աճ

Ակնարկեալ հաշտ յօնօք յԱզատըն Մասեաց,

Գերովկիան ծոցով փըչեաց սիւգ կրկին

Սարսեցին սաքնն Այրարատայ եւ Ոգին։

Վարսիցն հերձեալ անդ ոսկեթել անջըրպետ

Աչքըն ծաւալ ճօճ առնուին լուսահետ։

Եւ զՀայառտան հըսկայապէս երկայնեալ

Ընդ արեւմուտըս տեսանէր լուսափայլ։

Եւ կարկառեալ անձկաւէտ սիրտ ի բերան

Ի գլուխ Հայոց դիտէր տաճար երկնանման։

Եւ անդ կանգուն արք անմահից զուգապար

Ի Պահլաւէն մեծէ ցարին Մըխիթար։

Սահակ, Մեսրոպ մըշակք տառից Աստուծոյ,

Պատմաբանից մեր հայր առոյգ ծեր Խորենոյ։

Անդ Եղիշէ գողարաբարբառըն հռետոր,

Յունացն Անյաղթ, եւ երկնաճեմն անդ Գրի-
գոր։

Սիրակարկալըն Շնորհալի քաղցրաբան,

Եւ քաջաթուիչ հրաղարդ լեզու Լամբրոնեան .
 Եղծիչ գէնից մըաահարուսա Կողբացին ,
 Անդ Կոմիտաս , Յովհան , Մամբրէ , եւ Սիւնին .
 Ոյց սարմանիք յերկնից ու աղգին վառեալ սէր
 Խունկ ածէին ի պրակա երգուեալ նոցին ծեր :
 Եւ անդ յաչաց վէհիցն եւ լուռ ի քարտէն՝
 Հարան ի սիրտ սոցա շանթիք բոցեղէն .
 Եւ ի սոցունց գետահետեալ հրաժորան
 Ընդ բովանդակ Հայաստանեայց գայր իրան :
 Յայնժամ ի վեր վազեալ Ոգին յաթուոյն
 Երգուաւ ի Թագն ի շուք անմահ ճակատուն ,
 Եթէ յաւերժն իմ Հայաստան գեռ ողջ է . —
 Եւ կրկնեցին երկիր ու երկինք , Թէ ողջ է :

1844

ՀԱՅՅՈՒԱԾ

Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ա Յ

ԶԱՐԲԱՆԱԳԵԱՆ՝ մարզին ծագաց թողեալ զունջ՝
 Նահանջ փառաց ալեւորի հօր Մասեաց
 Գրիգորախնամ տընկոց գարուն աւետեաց
 Յարուցեալ դայ ի թեւս հոգւոյն անշըշունջ .
 Ոգիք խնամողք եւ գըթութիւնք երկնային
 Ձեռն ի ճակատ Մըխիթարայ կընքեցին :
 Նշխարք վատնեալք ո՛վ հայրենեաց ցանկալիք ,
 Դարուց ի դար սիրտք յուսահատ եւ տապաստ
 Զերջանկուծիւն տեսեալ ի թուխ առաքաստ ,
 Լացէք ի ծագս աղգաց լացէք դուք հերիք .
 Որ հարն ըղբեղ հէգդ իմ Արամ վիրաւոր՝
 Քեզ Մըխիթար բուժիչ յարոյց տէր այսօր :
 Ե՛ւ նա , զնընեաց , ետես , չափեաց , իմացաւ .
 Իբրեւ անմահ սիրտ ընդ աշխարհն ընդհանուր
 Թընդաց , խայտաց շնչեաց ոգւով երկնահուր ,
 Զիղձ եւ ըղջանս , ըզկեանս , ըզմահ եդ ի գրաւ .
 Գոչեաց յափանց Ալիւս ցալքիւրն Եդեմին .
 Բա՛րէ , չըղգաց աշխարհն աղու պատգամին :
 Կընճիոք մեղաց չեւ են լուծեալ ի վերուստ .
 Առաքինւոյն մըրցի 'նդ երկինս սիրտ հըզօր .
 Վազ առնու 'նդ ծով , վանէ զլուծիւն մե-
 նաւոր ,
 Որոնէ զկէտ հոգւոյն գիտեալն ի հեռուստ ,

Տուն սըրբավայր, օթեակ շնորհաց քաղցրահոս.
 Տիկնոջն երկնից սփռէ զանձայն սըրտին խօս.
 Զիղձ, զարտօսը, ըզբաղդ անբաղդ աշխարհին,
 Մատուցանէ առ ոտս առ ձեռս առ ծոցն այն:
 Յերկնէ ի մի քայլ փութայ Մայր գըլթուլթեան.
 « Մըխիթար, զե՞նչ խնդրես յինէն սրտագին: —
 « Մայր իմ, ոչ ինչ, բայց զայն զոր դուն իսկ
 կամիս »: —
 « Եղիցի » • Մայրն ասաց, եւ եւ ի յերկինս:

1845

Ի ՀԱՐԻԻՐԵՄԵԱԿ

ԼՈՒՍԱՆՈՐՈԳՆ ՄԽԻԹԱՐԱՅ

Յօգոստափառն Ալիւսեայ ի կուսագեղըս Հան-
դրին՝

Այրարատեան հին նըշան կամարակապ եօթն-
արփին

Երաժըշտաց հոգերգու ճօճք լարեցաւ սարա-
ռիկ .

Արիք ի ճեմն հարաւոյ հիւսիսասուն Իսկուր-
հեք ,

Վարդամատին ոլորեալ փողփողենէջն ըզհիւ-
սակ

Աւբերելով արգադիր Մեծին գլխոյ մեծ պը-
սակ ,

Այնմ՝ որ զանկեալն տաճար վերակառոյց ըզ-
հայոց ,

Այնմ՝ որ զլեռնինն խաւար կապտեաց յետին
սերընդոց :

Աստուածային հրաշից հոգի՝ որ յանէից հինու
բարխ ,

Որ սիրարկու թեւօքն ի թոհ եւ ի դանդիւն
սահարկեալ՝

Յանկերպարան տարերաց արտակիտէ սարեալ
աշխարհս ,

Եւ ի խօլ խաւարէ քահա ակնակապիճ՝ կոյր
այերաց ,

Ըստուերանիստ ազանց հնարի լուսաւորիչըս
բարեխնամ :

Նոյն եւ նախնոյն աշխարհաց հըսկայասերմըն
հայկազանց

Լուսատուս յարուցանէր ի յանկարծուց ուս-
տեք կողմանց :

Մերթ ըզնորին ըզձեռասունս յըղէր փըրկչին
սուրբ փայլածուս ,

Ի խաւարչէն* հայ փառաց մերթ Լուսաւորիչ
բողբոջէր ,

Եւ յանդընդոց դարձեալ ըզնոյն հոգիածու ա-
ռադրէր :

Եւ ի նորուն մերթ ի զարմէ , մերթ ի բարձից ,
մերթ յաթոռոց :

Իսկ մինչ սփռեալ հընգադարեանըն մանուա-
ծով թանձրը խաւար

Աւաղ , ըզԳրիգորին եւ Սահակեանց խամբէր
վաստակ ,

Եւ անբարին աճէր ծընունդ եւ ժամանակըն
վայրապար ,

Բացաթեւեալ հոգւոյն՝ որ յալս յաւիտենից
ըզբաղդս յուզէ ,

Ի փոքուէ հայոց մարզէ ի վաղընջուց գաղթա-
կանաց

Կանգնէր յօճան հայաստանեայց ըզՄըխիթար
Լուսանորոգ :

* ՅԱնակայ սպանչէ Խոսրովու Հայոց արքայի :

Աւեալ յաստուածուստ ըզնոր՝ աղգին վերա-
ծնութեան՝
Ի լուսակիզն աստեղատանց ուրանոր վէհք ճա-
կատագրին ,
Աստուածութեան ծածուկ հալոցք՝ ուր աշ-
խարհաց տուրք հայթհայթին ,
Գայր խոյանօք աստուածամուխ , սա ոչ հրեշ-
տակ ոչ զըրուանեան ,
Ըզվայրանկեալ միտս հայութեան թըռուցա-
նել յերկնախորանս :
Մըտեալ ի տոկ եւ յապաժոյժ ու ի դառն եր-
կունքս կենօք չափ ,
Տառապէր արիապէս՝ յաղթանակին ակն անքը-
թիթ :
Ոչ արքենին սըմա մական կայր լըծակից իբր
առ հինս անդ ,
Ոչ ի ճոկան սա խաչանիշ գայր պերճացեալ
զոյգ Ներսիսեանց ,
Եւ ոչ խրախոյս աստ հայակոյսըն փարազուն
եւ հրաւիրակ .
Նա եւ լըքեալ՝ անձին աղդէր , յաստուածային
հարեալ ի սէր ,
Եւ աղգայնով սուրբ նախանձու՝ դերազանցիկ
քան զառաջինս
Ուս խաչաբարձ տայր միայնակ , կանգնէր ըզ-
մեծըն հայկարան .
Շունչ հողեղէն զոր ինքն հարուստ ծըծեաց
յերկնէ՝ փըչէր ի դէմս ,
Գնացուցանէր յերեթ սըրալին վըտակ կենաց
ճմարառութեան .

Եւ ըզկորդեալն ի հայրենի հնութենէ հոյզ դի-
ւանական՝

Տըգիտակալ շքեալ աչաց՝ իմաստնատեսըս
յարդարէր ,

Շաւիղ հորդեալ լուսոյ կենաց անդր ի Մասիս ,
անդր ի յերկինս :

Ինքն ի հեռուստ ըզյիսնամեայ երկանցն ար-
դիւնս նըկատելով՝

Զուարճանայր յալեացըն փաղփ , ծափէր ի
հմայս հայախրախոյս ,

Եւ ըզհանդրին հեզ հառաչանս՝ ի յարձագանգ
փոխէր բընկին .

Ապ՝ աւետեօք սլանայր մեծիս գործառնու-
թեան՝ վեհիցն յերաստ ,

Առ Գրիգոր ձայն ածելով , առ Ներսիսեանս եւ
Սահակեանս ,

« Հայրապետք Հայոց , արիք ի սըրբութեան
սըրսկապանից .

Արիք տրամեալքըդ յարազուարճք , նորոգեցան
ձեր հին արարք .

Եկայք տեսէք ըզհայաստանն խաթարեալ ,
զիսորդ կանգնի .

Ուրախ լերուք երկինք , ուրախ լերուք Հայոց
սուրբ հայրապետք ,

Զի հաճեցաւ Տէր նոր ծագել ինեւ զայս լոյս
Հայոց մեծաց » :

Ուրախ լեր եւ դու Հայր , ուրախ լեր մեծ լուսա-
նորոգ ,

Որ բազկաւդ հըզօր հերձեր զնախնոյ լուսոյն
մէգ խաւարիչ .

Ահա ջահաւորեալն ի քէն արիի՝ ծագէ ան-
մուտ

Արեգակունդս ցընցըղկեալ, լուսնակս ըն-
ձուեալ ի կայս ու ի կոյս,

Քեւ սարսուցեալն յառթէ մեղաց Հայաստա-
նեայց դառնայ ճաճանչ.

Ըզճընգերեակ դարուց մըռայլ լուսագիսակ
սրբեալ ծայրիւք.

Ձիդ ձըմերանց տօրտամ տարափք քեւ փարա-
տին յԱրարադայ,

Հասեալ հողմոյդ հոգեշունչ՝ ցըրուին փաղանգք
օդակուտակք.

Ձայն դարնայնի բախաւետեալ հըռչակի, ո՛հ,
ողջոյնք Հայոց.

Սիւգ սիրային փարեալ ի դէմնս մեռունակ՝
զարթոյց զոգիս.

Ահա զարթեան ստուերանիստք՝ առ լոյս կե-
նաց հառաչեցին.

Բազուկք տատանեցան, շըլթայք անկան սը-
գիտականք.

Դանդաղաքայլ ռան հետազօտ մահու շաւղաց՝
ուղղի յեթեր.

Թեւք ընդերկրաքարչք ի հոլաթեւս կըրթին
զուարթնոց.

Անիւն Հայկայ՝ նդոստուցեալ խոր ի վըհէ գնայ
յԱզաան ի վեր:

Նոր արգարեւ տըւար Հայոց դու Մըխիթար
Լուսանորոգ.

Դու՝ որ ընդ խիստ մըրցեալ միգի՝ լուսով լու-
ծեր զերկն անհընար:

Արդ ի բնիկն ի լուսաճեմ վերապարեալ առա-
գաստի

Առատացո՛ւնդ հայրապետս Հայոց՝ հոսանս լու-
սոյ շնորհաց

Յընդհանուրս սրփուէլ ազին սիրեցելոյ յան-
մահդ հոգւոց :

1849

Ի ԳԻՒՏ

ԵՒ Ի ԶՈՅԼ ՄԵՍՐՈՎՊԵԱՆ ՏԱՌԻՑ

ԱՌ ՍԻՒՆԵԱՅ ԴԻՏԱՊԵՏ

Վէհք եւ չըքնաղք են տեսչութիւնք բարձրելոյն
 Յայրարատեանս աշխարհ յաւէտ պանծագոյն ,
 Այն ինչ պարզեաց յարեւ ճակատ երկնաբերձ
 Գանձուց յերկնուստ լեալ ընդունող մեծամեծ .
 Եւ զոր անդուլ պատէ բազկօքն ոլորուն
 Գետ դիւցախառն Երասխ հըզօր կարկաջուն՝
 Ըզբարձրաճեմն ըզքոյին մարդ Սիսական ,
 Ո՛վ դէտ նըմին՝ յափանց նըժդեհ բացական ,
 Հանուրց կողմանց Հայաստանեայց նախագահ
 Ի սկըղբանէ զնա կառուցին բաղդք անմահ :
 Յարծաթ գահոյս հովանաւոր անդ նըստէր
 Յոսկի մական իշխող լերանց Սիւնեաց տէր .
 Անդ դիւցաղանց դրօշք սաւառնեալ վաշտ առ
 վաշտ

Ի ճապաղիս սկայից հեղին քիրտն անհաշտ .
 Եւ յաղթութիւն մինչ ի բըլըոց տարփողէր ,
 Քուրմն ի սօսեաց ելեալ երգովք սըրբանուէր
 Ըզլուսակիղն ուլամբ զոհին եդեալ սուր՝
 Ըզմուրտն հիւսէր ի քաջազին ջերմ գանգուր .
 Անդ սառաւանց յանկարծ փոխեալ յիսկուհիս
 Զիւն Անահտայ յեղեալ ի Տիր դից բամբիւս ,

Ճապուռկ ի մարգրս սահէին գարշապար :
 Թըւէր բնութիւն աշխարհօրէն անդ ի պար :
 Հագներգութեանց ոլորք յորմունս մեհենեաց :
 Իբր արձագանդք լուռք՝ կային հուպ քննարաց :
 Եւ մինչ Երասխ անդրուվարեալ զալին իւր
 Բարթուղիմեաւ զաւետարանն էած հիւր ,
 Զուրուականօք տաճարաց էջ արշալոյս
 Ըզդից մըթարս ի բաց վանեալ տալ ի դուրս ,
 Մինչեւ արեւըն բարձրացաւ պահլուիկ ,
 Եւ Հայաստան զանգիտութեան քօղն ելիք ,
 Կախանձընդդէմք յայնժամ դիւանք ընդ տա-
 ճարս

Յիմաստից վէգ զուգապատիւ կալան փառս .
 Հայկայ մանկտի սլացեալ ընդ չորս ասպարէս
 Ածէր յաշխարհ իւր զԱթենաս եւ զՀերմէս .
 Եւ Թէ , աւանդ բաղդին , Թէ Ժանտըն Սառան
 Արշակունւոյ չրկայր գահուն մեր սատան ,
 Փոքրը միւս եւս եւ Ոլիւմպոս ինքն ըզգօն
 Յոտըս Մասեաց ըզպարտութեան ածէր ձօն .
 Քան զերկնային հրեղէն ցընցմանց լուսահրաշ
 Թորգոմածնաց երագեցին միտք ի վարժ . . .

Այլ ո՞ ձեզ , քաջք , ի Թըւիչս անդ անարգելս
 Ո՞ ժիրաժիր մատանցդ արկեալ Թըւի գեւ .
 Եւ հիմ իմաստք վըսեմք սըրտնին եւ սարտնուն
 Յայլախօսիկ սայրէ դըպիր երկաթոյն .
 Ըզմէ յօժարք ի գիր՝ ըզլալ հարկանիք ,
 Զուր զհայրենին ի քարտ հայցեալ ըզկընիք .
 Յէրբ միտք եւ սիրտք ազատաճեմ Հայկազունք՝
 Յոյն ու ասորի ունիցին ձեռքս նըկունք :
 Այլ մի եւս ո՞վ դուք , սըրբեցէք զարտասուս ,

Ի տարօնեան ակնարկեցէք լերանց կոյս .

Զաստուածեղէն արկեալ զգըլսովն ճաճանչ
Մեծ վարդապետ առ ձեզ իջեալ քաջալանջ,
Ձըկտեալ յանհասն ի բազմաց գիւտ դիմագրաւ,
Հայրապետին եւ արքային զոյգ բազկաւ՝

Ըզհայ ըզՅոյն համախըմէ ի խնդիր ,

Երդմնեցուցեալ ուժգին զերկինս եւ զերկիր ,

Երկնել երկունս անմահ եւ վեհըս վեհից

Կերպարանել բարբառոյ տիպըս ձայնից ,

Եւ զեկամուտ զանճահ վարեալ աթուլթայս՝

Հայ իրանամբք տալ ի ծնունդ միտըս հայս :

Այլ ոչ մարթունք կալ հանդուրժեն անդ ճար-
տարք

Եւ րաբունեացն իսկ ոչ յըստակ սուրբ հան-
ճարք .

Բարձրելոյն լոկ՝ որ ըզլեզուն զայն գործեաց՝

Ո՛վ բաղքք , պահիւր եւ հայր լինել հեգենայց ,

Զի մի՛նդ օտար յուզեալ բարբառս յախընթոր

Աստուածայնոյն բարձցի անտի վեհ շնորհ :

Ե՛լ է՛լ Մեսրովս՝ միայնութեանց ապաստան .

Անդ կայ հոգին յանըզբաղ յիւր սրբակապան ,

Եւ երկնառաք թըմբիրք զուարթունք անդ յա-
ծին

Գերեւ զմայլմամբ զերկնահանդէս քո հոգին :

Ահա Մեսրովս ըզլինջ սըրտին պարզէ թերթ ,

Ահա յերկնուստ ցօղք շողակաթք ետ ընդ ետ ...

Զարթնու ... եւ տառք խայտան ի ծոցն երկնա-
ծնունդ .

Նա հոգեզուարճ՝ վտղէ ի վեր սըրտաթունդ ,

Եւ գեղեցիկ ձըգմամբ ձեռինն ի հանդէս

Տառից երկից երկոտասան ծընեալ ձեւս ,
Անդ հայտնօս զմեռեալն առնէ մագաղաթ :
Համբաւք թըռչին , գըղըրդի մեծն Արարագ .
Զինուորովիւնք հայոց մեծաց տան նըշան .
Յառնէ աշխարհ յողջոյն գըրչին մաշտոցեան .
Եւ իբր ըզձայն յԱնմահէն մարդն ի յԵդեմ ,
Ի Մեսրովպայ՝ հայն ընդունի տառ վըսեմ :
Անդ Սիսակեանն յառաջագէմ հրաւիրակ
Վարդապետին ձօնէ զաշխարհն իւր համբակ .
Գեղարքունի աճէ գիւան առ գիւան
Մատենայած հարց մերոց ճոխ ճեմարան .
Եւ դարս երկայն ծայր հանճարեղ երկաթոյն
Յարեւ նորին ճռընչէր յերկիր իւր սիրոյն :
Այլ ի Մասեաց երբ բաղդ հայկայ ել թըռեաւ
Եւ թանձրախուռն ամպրոպաց քօղ արկ զիւ-
րեաւ ,
Իբր ընկեցիկ ի յարքունեաց պաշտօնեայ
Լալով զընտիր ընտիր զարդուցն եդ բացեայ ,
Անհարազատ փոխեցին տիպք ըզհին փառս ,
Ըզմեսրովպեանսն իսկ , ո՛հ , տարան շըքեղ տառս .
Աւարտագեղ ալփաբետացն ի դահոյս
Առեալ տըխեղծըս մատուցին եւ տըմոյնս :
Իսկ յԱլիւսեայ մինչ դետափանց ձայնեալ բաղդ
Կարկառ ի գլուխ Մըխիթարայ զաջն անյաղթ ,
Ըզցիրն ի ցուրտ մոխրոց նովաւ թափեալ հուր՝
Բոց յերակունս վառեաց հայոց կենսատուր ,
Ըզխրըթնացեալն հատուցանել հարցն ըզվընթ
Հանել մեղմով զաշխարհն ի շուք իւր յաւերթ ,
Ըզվեհապանծն իւր յիշելով ըզՍիսակ ,
Ըզքեզ՝ Արհի տէր , ետ մանկանցն հեղինակ ,

Եւ զխաչանիւ քոյին եցոյց գաւազանդ
 Նիւթիչ համբոյր հըմայից զէն անվրկանդ ,
 Ի խաւարին խորոց հերձեալ դըժխեմ քող
 Աստուածուծեան ծագէ 'նդ հանուրս սայծառ
 շող .

Եւ ի բըծից զըտեալ խօսիցն տղխատրոյզ
 Գայ վսեմական հայկայ նըւագն ի լեզուս : —
 Աստանօր հայրն հըրճուեալ Մաշտոց մեծ հըր .
 Ճուանս՝

Սեբաստացւոյն ի յուշ ածէ զիւրեանց ջանս .
 « Քեզ որ երկրորդ յեռ մեր ազգիդ շնորհեցար
 Եւ նորուծիւն երկասիրել զայս գոյ հնար » :
 Մեսրովպ եռ , հայր , եւ Մըխիթար քեւ հրաման ,
 Եւ նորաստեղծ այս տառք ելեալք յերեւան ,
 Կայտուէն յողջոյն յանսեթեւեթ յառաջին
 Ըղձիւք ուխտիդ եւ համօրէն թորգոմին :

1845

ԵՐԳ ՀԱՅՐԵՆԻ

Եմք եմք եւ մեք առաքինեաց շառաւելք

Հայոց մեծաց նոր վեհազունք.

Են գիւցախառնն մեր հաւք, են հարք ահելք՝

Այրարատեան քաջաղեղունք.

Գուպարայաղթ գոռոզին Ներքովթայ

Հայկն հեղինակ է մեր ճետն Յաբեթայ.

Ի լերանց բարձանց ի սկայից սիգաց

Իջանեն վիժակք արեանս հրախաղաց.

Օ՛ն եւ օն եղբարք եռանդուն

Կառուցուք մեզ սիրտ հայկազուն:

Անդ ակն ի վեր տուք ի դիտակն երկնամած՝

Յազանց հանուրց ծըփուն որրան.

Անդ ակն ի վեր. յԱզատն Հայոց կայ Աստուած,

Յեօթանց երփնից հարեալ խորան,

Յաւագագոյն փառաց յոյս մեծապանծ

Զարիականս վառել միտս հայկազանց.

Անդ հրաճայթ լարէ կամար լայնալիճ՝

Աշխուժից ի մեզ տեղալ բոց վառիչ.

Օ՛ն եւ օ՛ն եղբարք եռանդուն

Կառուցուք մեզ յուշ հայկազուն:

Զէ չէ ազգիկ որոյ չէք հուր հայրենի

Ի շունչ յաշկունս ու ի յերակունս.

Զէ չէ հայկայ սերունդ տոհմին անուանի՝

Որ ոչ խնդրէ զհարց լաւութիւնս.

Հասրա , հարանց մեք նախնեաց վրէժխնդիր՝
 Ի յօգտակար վառեսցուք բան եւ յիր .
 Թողցուք Թափեսցուք զօտար ծեքաբանս
 ԶՀայկին ըստասցուք պայծառ միտս եւ բանս :
 Օ՛ն եւ օ՛ն եղբարք եռանդուն
 Կառուսցուք մեզ բան հայկազուն :

Սիրտ ի սիրտ , ձեռն ի ձեռն՝ եղբարք , պընդեսցին ,
 Առ մի նպատակ լեալ ուշ ի կուրծ .
 Հրթուրէ հրաշունչք համախոհ միտքս ծընցին ,
 Մի բաբախիւն ի լանջս հանուրց .
 Բացցուք հանցուք ի շիրմաց ու արձանաց
 Զժառանգութիւնս հարց անմահ սրարծանաց .
 Յուցանել ազանց զնախնիս անուանիս ,
 Յուցանել նախնեաց որդիս արժանիս .
 Օ՛ն եւ օ՛ն եղբարք եռանդուն
 Կառուսցուք մեզ սիրտ հայկազուն :

Ձայն տուք ելէք հայրենասէրքդ ի հանդէս : —
 Ահա մանկունքս հայոց մեծաց .
 Նոր հայաստան մեօք յարիցէ լուսատես
 Մերկնեալ ըզքօղ նախատանաց .
 Գուն գործեսցուք մահուչափ ի բռին .
 Ո՛հ հայաստան , մի զանխուլ կաս լըռին .
 Արասցուք եւ քեզ յազինս անուն պերճ ,
 Մինչեւ մեզ կենաց հասեալ իցէ վերջ .
 Օ՛ն եւ օ՛ն եղբարք եռանդուն
 Կեցցէ՛ յաւէտ ազգ հայկազուն :

ՄԱՀԱՐՁԱՆՔ ՀԱՅԿԱԶԱՆՑ

ԹՈՐԳՈՄ

ՅԱզատ լերին նազեցայ ու ի հրագագաթն ի Մա-
սիս ,

ՅԱսքանազեան ծովափանց չափեալ սահման
ցըլ ըրկանք .

Յինէն ելին գումարտակք ընդ արեւելս եւ հիւ-
սիս .

Ժառանգութիւն սկայորդեացս՝ արիութիւն ,
գեղ , հրահանգք :

ՀԱՅԿՆ

Հայկին նըշխարք . համբաւն յազինս ,
Փառք իւր ի հայս . ինքն ի յերկինս :

ՀԱՅՈՑ ԶՈՐ

Արձանացիր յեզըր Զորոյս՝ վեհերաքայլ դարշա-
սլար ,

Դիւցահասակ ուր նընջեմք հարք հայոց՝ մըր-
ցողք հսկայից .

Քաջաց միայն հրամայեցաք ըզհող քաջացս
համբուրել ,

Որք ըզհրոսակն հարաք Բեկայ շառափնաթափ
ազեղամբք :

ԱՐԱՅ

Շամբուշ տուփից վրիժահան յովիտս հայոց սի-
րասուն

Վարդ ի շուշանս փթթեցոյց արի Արայն գե-
ղեցիկ :

ԶԱՐՄԱՅՐ ԵՒ ԲԻՒՐՆ ՀԱՅՈՑ

Բիւր հայկազնեան յերասխայ խաղից սլացեալք
աստ ի Տրովս

Ընդ Ա. քիլեանց ու Էասաց շահատակեալ ան-
կաք քաջք ,

Զուգաշիրիմք Ոլիմպեայ աստուածամերձ
դիւցազանց .

Հասկա , համբաւ հայրենի , հնչեալ զԶարմայր
յԱյրարատ :

ՎԱՍԱԿ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ

Մէտ հայկական՝ Յունաց Պարսից կշռուլ Վասակս
ես Մամիկոն

Ի Սագաստան սուղայ փառօք եւ ըզձեք իմ
քաղցր հայրենեաց :

ՄՈՒՇԵՂ՝ ՔԱՋԱԿՈՐՈՎ

Յապաշնորհաց դաւեցայ քաջակորովըս Մուշեղ,
Զըրկեալ յիմոց գոռ վաշտուց ու ի կամարար
Ճերմակաց * :

ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՐԴԱՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐՔՆ

ՅԱրտազական դաշտին ընդդէմ Արեաց վառեալ
արիագոյնք
Անկաք ընդ Կարմիրըն Վարդանայ,
Ի փառս քաջաց, ի հայրենեաց, յեկեղեցեաց եւ
սիրեւեաց.
Հայկաճն, ի Մասիս երթ վիմագրեա :

Ի ՆՈՅՆՍ

Վարդանայ
Եւ Նիզակակցացն Քաջաց
Ի պաշտպանութիւն Եկեղեցւոյ եւ Հայրենեաց
Աստանօր Նահատակելոց
Ուխտ հայաստան Աշխարհի :

ՅՈՒՍԻԿ

Կեանս աղաւնոյ ձըգեաց Յուսիկ.
Մեռաւ տաւորակ ողբամընչիկ.
Արդ յաւիտեան կեցցէ փիւնիկ :

* Ճերմակ երիվարաւ մոտներ ի մարտ :

ՅԱՐՁԱՆ ՇԻՐՄԻ Յ. ՍԱՐԿԱՒԱԳԱՅ

Ընդ սեմականդ * անմահութեան՝ ոչ ընդ մահու
 յառեալ արձան՝
 Սըխրանայ տունն հայկազին, նախանձարկու
 քեւ հանուրց գոլ.
 Ոտնառեալ խուժիցըն հէնք՝ յինքեանց դատող
 սարսեն յաջողդ,
 Զոր սլաշտէն սիրահամբոյր հսկող հանձար յա-
 ներեւոյթս,
 Ըզբանըն զիսկական՝ աթենախառըն դիտելով
 Ի յանհասից շնորհաց սլըճնեալ յիմաստնա-
 րանդ երկնապարիկ.
 Ում թէ բնութիւն մոռացամիտ թխտեաց ան-
 դրի արժանւոյդ,
 Դարբ կացցեն կամարակապ եւ ժամանակն ին-
 քըն տաճար:

* Տապանադիր նորին Ի Հաղբատ. «Արձանս այս սեմա-
 կան է Սոփեստոսի Սարկաւագին»:

ԱՌ Ս · ՍԻՄԵՈՎՆ ՀԱՅԿԱԶՆ

ՅԵԶՐ ՊԱՌՈՍԻ

Ողջոյն ընդ քեզ իտալական ալեաց հայր՝ Պադէ,
Եւ որ ստուերօքդ ի նոյն նազիս՝ սուրբ Բենե-
դիկոսէ*.

Խաղաղութիւն ի հայելոյդ հանգչի համա-
սփիւռ,

Երկինս եւ ջուր նրմանք՝ կապեն ըզխորհուրդս
Իմ բիւր.

Ի ի համօրէն հանդարտութեանս՝ մենաճեմ
բերին

Միտք ըզսրբով Սիմէոնիւն իմ համասեռին.

Որ ըզհայրականն իւր քարավազ թողեալ ժիր
Երասիս,

Ըզքեզ ընտրեաց յետին մնչմանցն եւ ուխտից
Թիրախ.

Եւ կարկառմամբ յաներեւոյթ ըս սրբոց բազ-
կաց

Կայ ոստիկան եւ դէտ յուռթիդ եւ սոնք կո-
հակաց.

* Գիւղ եւ տաճար յեզր Պադոսի (Բոյ). յորում հանգ-
չին նշխարք Ս. Սիմէոնի սքանչելագործի Հայկազն միան-
ձին, որ նժգեհեալ անգանօր փոխի ի Տէր ի սկիզբն ժԱ.
դարու, եւ պաշտպան ճանաչի Մանգուայ դաւառի Լոմ-
պարտիոյ. ուր շնորհեցաւ ինձ մասն հատանել յոսկերաց
պատուական գլխոյն:

Ոչ առասպելքն արկանեն յայսմհետէ զիք քեզ
սանձ ,

Ոչ յՈրմըզդի քեզ Փայեթոյն հարեալ փայլա-
կանց ,

Եւ ոչ յըստուերս կաղամախեաց՝ ի սաթ՝ այլ
կարապ * ,

Բայց Սիմէոյն հայկազն՝ երկնից երգիչ սիրա-
տարի .

Որոյ տաւիղ հրեշտակերամ լարեալ յասպա-
րէս ,

Դաշնակաւոր գեղգեղ շարժէ զմրկանանցդ
հանդէս .

Օգս եւ ալիք խառնեալք ի շունչ օրհնութեանց
նորին ,

Սիւգ սըրբութեան շքնչեմ եւ ես առ սեամ
տաճարին :

Ո՛ղջ լեր տաճար սուրբ , որ կըրես զիմըս հա-
մաղգի ,

Իցի՛ւ՝ ոչ լոկ մարմնով այլ գոլ ինձ եւ ի հոգի .

Զորոյ գըլըխ աստուածունակ՝ մատամբքս ա-
նարժան

Ողջագուրեալ բարձի , զիմորդ յերկիւղ ու ի
տատան .

Եւ յամբիծ խոհից ճեմարանէն տարեալ յիս
նըշխար .

* Փայեթոյն՝ ըստ առասպելեաց՝ Յունաց զկառս վա-
րելով զհօրն իւրոյ Եւիոյ կամ զԱրեւու , շեղեալ հրդեհ
գործէ երկրի , վասն այնորիկ յԱրամազդայ շանթահար ե-
ղեալ անկանի յԵրիզանոս գետ որ եւ Պադոս . իսկ քորք
նորին որք զձիւն լծեցին՝ այլափոխին ի կաղամախս յեզերս
գետոյն եւ արտասուք նոցին ի սաթ :

Խայտամ ի չուս՝ անգին գանձու կորզեալ մեծ
աւար:

Ո՛ղջ լէք ափունք Պադոսի, ո՛ղջ լէք վայրք գեղե-
ցիկք:

Ասպնջականք իմոյ Սըրբոյս, յաւէտ սիրելէք:
Ո՛ղջ լեր եւ դու Սիմէոն՝ զուխտ իմ կընքեալ
սիրով,

Զոր հուպ ուխտից քոց՝ յետ դարուց հանի լէ-
ղուաւ քով:

Ի հայաստան մօրէն պանդուխտ՝ ըզքեզ սուրբ
զաւակ

Դարձուցանեմ առ նոյն՝ եւ ես հայկազներս վը-
տարակ:

1851

Ի ԾՈՎԱԿԻ ԲԵՆԱԿԱՅ*

ԱՌ ԾՈՎԱԿՆ ԳԵՂԱՄԱՅ

Այ խմ խաժակըն խաժալանջ խաժահեր
 Կապոյտ յատակ կապոյտ գըմբէթ լուսայեռ,
 Ծուլ հայրենեաց, ծուլ Գեղամայ գեղեցիկ,
 Զորով փարի սիրտ, աչքս՝ աւանդ, կան տարա-
 Բզջանկալի հայկառօտաճ՝ քոյդ դիմակ [ձիգ.
 Ի հոմանուոյդ՝ այլ ի պանդուխտս ի Բենակ
 Նըժդէհաբար սաղապաճեմ ի նախանձ
 Յառեալ գիտեմ, եւ բարբառիմ ի քոյդ խանձ.
 Յալեաց յալիս հովոյ ի հով ծուփ ի ծուփ
 Միտքըս մըրըկեալ՝ ընդ մըկանանց շարժ եւ
 շուփ
 Վարեալ առ քեզ յիշատակօք հայրենի,
 Ի սմա սահել՝ ի քեզ լիւղալ իղձ լինի:
 Ո՛վ կապուտակ ծիծաղ ծաւալ խիտ առ խիտ,
 Ե՞րբ վայրայած հանգիցէ գլուխ ուրդեկիդ
 Ի պաղպաղուն ճերմականաչ քոյին բարձ.
 Անտուտ ըսթափ ի տիրագոյնն առնել դարձ,
 Բզգեղաճօճ՝ գիտել ըստուերս Գեղամայ
 Յարբունազարդ դարեւանդիցըն Գեղայ,
 Եւ զվարդասիւն առշալըրչոց Սիսական՝
 Անդիմակայ դաշտիդ հրոսակ սիրական.

* Լիճն կարտայ ի մէջ Լոմալարտիդ եւ Վենետիդ:

Լըսե՛լ ըզխիստ ժայռիցն հեզիկ ծնընդոց վազ
 Զհայտառ առուացն ի քեզ հոսանս գեղանազ.
 Ըզձիննաբարձ եւ ըզհրակիր դիտե՛լ սարս՝
 Քեւ բուծեալս, քեւ շիջեալս, եւ զկողսն դա-
 Յորոց ասեղն հայէր արքայ Տըրդատէս [Լարս.
 Եւ հովանոց քեռնն կանգնէր քաջագէս:
 Սիրեմ եւ ես կալ յաշտարակըս Գառնի,
 Դիտե՛լ զբանակս ի գլոր յանձուկ կապանի.*
 Սիրեմ լըսե՛լ զափամբ զմընչիւն Մաքենեաց
 ԶՍողոմոնիկն եւ զՄաշտոցայն հոգեզգեաց.
 Սիրեմ քննե՛լ զգեղարգն յԱյրին տիրամուխ,
 Ի վանեվան վարգե՛լ ու Ալջոցն ի նըկուղ,
 Ի բարձրաճեմըն խոյանալ հայոց-Թառ,
 Եւ Թեւախոնջ ի Սեւանայն գալ կարկառ:...
 Այլ իմ հրաթեւ նըժոյգ արկեալ սահ ընդ
 ջուրս, **

Ի Տոսկոլեան ամուսնս վըճիս տայ զիս դուրս.
 Եւ սրտահեշտ հոտով ծաղկանց կիտրոնի
 Խաղաղէ դամ մի զցնորս եւ զկիրս հայրենի:
 Սարք եւ բըլուրք, ամուսնք, երկինք եւ ալք
 Զուգագիւմակ զնեւ փարին խաղաղիկ.
 Այլ քո տես, քո տարփ, քո յուշ, քո լոկ
 անուն՝

Զոգիս քաղէ, այ Գեղամէ հայկազուն,
 Եւ յիսկութեանս այս սիրեմ զքեզ երազե՛լ,
 Քեւ անուանակ՝ զոր ունիմս արդ վայելե՛լ:

* Ուր Հայք եւ Վիրք մարտեան ընդ Սկիւթացիս ի սկիզբն ԺԳ դարու:

** Շոգենաւու գնալով:

ԲԱԺԻՆՔ

ՀԱՅՈՅ ՄԵԾԱՅ

Մինչեւ ծընեալ ի լերինս այլախօսիկ արձա-
 գանգք,
 Մինչ ծիր ծովուն եւ ցամաք անմարդաձայնք
 եւ անծանք,
 Եւ չեւ լարեալ սահմանաց զազինս երկրի միա-
 բուն,
 Յարիխակիզքն արեւելս աստուածակերտ
 կանգնէր տուն,
 Ի սարահարթ բարձրակուռ քաջաբոյս վայր
 գեղունակ
 Ծովասարաս ուռգեալ աղբեր գնացիւք քառ-
 արձակ,
 Երանութեան արդասեօք սարեալ առ մարդ
 բարեշուք.
 Յորմէ օցտեալ սլատրանօք՝ անկաւ արտաքս,
 ո՛հ, եղճկ.
 Եւ ի Նայիդ՝ դէմ փակեալ բնակարանին յա-
 րեւելս՝
 Ըզմահացու կենցաղոյն լաւօք քրտալք կըկէր
 թելս:
 Երանի՛ թէ 'նդ զեղջն իսկ ոչ զըղջայր ճետն ան-
 նըւէր.
 Գուցէ զՀաստչին դրդեալ դուժ՝ ըզճօրն յան-
 ցուածըս քաւէր.

Եւ վարսահուր սրովբէին ճեպեալ սուսեր ի պատեան՝

Համարձակէր արդեօք մարդ դառնալ ի հեշտն իւր ոստան,

Եւ ոչ ոճիր առ ոճիր բարդեալ՝ զտարերըս զղըրդէր,

Սանդարամեաք գողային եւ զայրանայր խորն եթեր.

Հաստատութեանց պատառեալ տիրամա- նուածքն տոռունք

Երկինք ու անդունդք ձուլէին անդրէն ի թոհս զեռունք.

Ի լուծական խաւարի զուղեալ հանգոյն այ- սակիր

Ու առեալ շրջան քառասուն՝ ոչ ժամանէր տիւ յերկիր.

Մի միայն էրդ տատանեալ իբր ի տաշեղ ան- տառի

Ի ծագս ալեաց անբաւից տենչայր զհանգիս- տն հեռի,

Որ հաղ ընդ հաղ նստուցեալ ըզվրիժառուսն զալիս

Անդնդամուղ վերբերէր նաւհանգրուան ըզ- Մասիս.

Յեդեմունակն ի վայր նոյն նորոգէր նոյ զօթե- ւանն,

Եւ քառառաջն յայլափոխ շրջան գայր գետն յերեւան.

Ոմն ընդ հիւսիս դարավազ քարակըտուր խըն- դրէր ծով,

Միւս՝ Թափ ընդ Թափ դաշտանայր արևելից
կարօտով,

Եւ ըծակիցք ընդ հարաւ՝ Տիգրիս և Եփրատ
բարձրաբուղիս՝

Ի հեռաստան յունչ հնդիկն ովկիանու խառ-
նել ուղիս :

Աճէր գիճէր նորասերմըն մարդկու թիւն շրջացիր .
Յաբեթածինք յանդգունք ժառանգէին զմէջն
ծիր .

Որդի յորդուոյ՝ նախ Գոմեր , ապ՝ Ասքանազ եւ
Թորգոմ՝

Հսկայակերպ ութեքումք զաւակօք ճոխ եւ
ճուռոմ :

Յարևմտեանն՝ Ասքանազ՝ մինչ յառաջէր ծո-
վուն խաղ

Մինչ հաւ Գոմեր անդրագոյն ի միջերկրեայսն
խաղաղ ,

Եւ հեզաշուք Սեմականն զարմ ընդ ելս եւ
հարաւ ,

Ինքն Թորգոմ ըզհիւսիս յորդիս արոհէր վի-
ճակաւ :

Իսկ անդրանիկն եռանդուն որ էջ ի դաշտ Սե-
նայար

Ու ամբարտաւան՝ Նեբրովթայ տենչանաց կաց
կռփահար ,

Որդուովք Թոռամբք ու եռարիւր քաջաղե-
ղամբք դարձ առ հայր ,

Զողջոյն Տաւրի Կովկասայ զդիպանն ունէր մի-
ջաւայր .

Յորմէ խայտակն ըզհրսկայն խաղառնապուռ վա-
նեալ Բեւ՝

Տիրաբար յիւր անունն ՀԱՅՔ՝ ու արժանն իսկ
տայր զայն կոչել.

ՅԱգբանաղեան ծըփանաց մինչ ի Կասպից կո-
հակս հեղգ,

Ի պահակէն Ասորւոց մինչ ի զանխուլ Հոնաց
փեղկ,

Ու ի պոնտամերձ Պարխարայ մինչ ի Զարասպ
մարական՝

Առ հասարակ հռչակիւր տուն հսկայիցն՝ ՀԱ-
ՅԱՍՏԱՆ.

Իսկ քաջատէգ քաջաղեղն եւ քաջաձի գուն ա-
րանց

Ըզճայրենի հեղութեամբ եւ զսահմանօք խուն
մի զանց՝

Զհիւսիս զճարաւ քերելով անդրավարէր յար-
փւոյն մայր՝

Ընդմիջելով ըզՊոնտոս, Գամիրս, Կիւլիկ ծո-
վածայր,

Աճել սփռել ընդ երկիր ըզՀայկեան կրօնս եւ
լեզու.

Յայնմհետէ Մեծ կոչէին Հայք դէմնորոյն եւ
փոքու.

Եւ Միջագետք հայկականք ընդ Տաճկաստան
ու Ասորիս,

Եւ Լեւնականք Լըփինք, Ծօդք, Ալուանք եւ
Մեսիք ընդ Եգրիս.

Աղգադաւառք երեսուն ընդ հայութեան հո-
վանեաւ,

Ու երիր հնդեակ բընաշխարհք ըզտիրապանձն
ոստանաւ,

Մէն գահակալ ունեւոյլ ճոխ նախարար արքա-
 շուք,
 Ըստ ձեռանէն՝ մեծամեծ գաւառակալք գոռ
 զինուք.
 Երկերիւրոց եւ յիսնից հնչէ հռչակ ի մեծ
 հայս,
 Եւ անանուէն հարիւրոց չորից ի կոյս եւ ի
 կայս,
 Որք ի տաճար արքունի՝նդ ազատորեար սե-
 փական
 Ի ընդ պաշտօնեայս բազմէին յինն հարիւր
 բարձ գասական.
 Նազէր ի մէջ բարձրագլուխ՝ իբր ընդ լերանց
 սարս արեւ՝
 Այրարատայն թագաւոր՝ հայկոյ ժառանգն
 արդարեւ.
 Չորիւք բիւրուք քաջ արանց սեփականեալն ու-
 րին վաշտ,
 Ի ութսուն եւ չորս հազարաց նախարարեան
 մասն ի դաշտ.
 Իսկ որ ուստեք ի մարդից եւ ընդ ձեռամբ սպա-
 սահար
 Գումարտ գնդից եւ հրօսից՝ զայն ո՞ արկցէ ի
 համար.
 Կարմիր կանաչ եւ կապոյտ սաւառնեալ դրո-
 հից դրօշք
 Զըսպիտակաւն արքենեաւ բարձրանային քաջ-
 որոշք: ...
 Իսկ մինչ ըզբաղդըն շրջեալ ընդ կրօնիկ բիւրամն
 ամանակ՝

Թաւալեցոյց զհայ փառօք անյուշուածիւն մե-
ռունակ ,

Զաւեր զդերբուկ կանգնելով անցականին մահ-
արձան ,

Անուանք մարդից եւ ցեղիցն անգամ սուղեալ
մոռացան .

Ոչ եւս բընիկ Վալլիովայ յայգիս Գողթան հո-
վանեաց

Վախասանիցըն բամբուամբ բոմբէ զհամբաւ
հայրենեաց .

Այլ հայկայուշ գու Մնեմիս՝ եկեալ գէթ խուն
մի յողոք

Զհայոց Մեծաց ինձ թըւեա զկապուտ բաղդին
անողոք .

Քանիք , ասա , գաւառք անդ , եւ սեփական
տոհմք եւ բարձ ,

Եւ որ ի մարդս ինչ սակաւ , բաստ թէ բնաւիցն
է անդարձ .

Զի ծանիցէ զարմն ազնիւ զինքն հայուածիւն
յուսակիր՝

Որում այնքան թողին հարքն համբաւ եւ նիշ
ընդ երկիր :

Նախ յարեւմուտս հիւսիսոյ հայոց Մեծաց աշ-
խարհ՝ ՏԱՅՔ ,

Գետահովտաց Ճորոխի եւ Վըրի գոլ զուգա-
կայք ,

Օժանդակօք վըտակօք կըտրեալ գողեալ ի լե-
րանց ,

Յուծեակ տրոհեալ փորածեւ գաւառս ամուրս
անթափանց .

Յոր հնասերունդ տեղածին ազգ կորովի կա-
լեալ վայր՝

Ի փապարուտ թաքնութիւնս խարձից ու այ-
րիցն ամրանայր ,

Մինչեւ հսկայք թորդոմեանք անդր արկին ձեռն
եւ լեզու ,

Ըջտայեցի կորդ բարբառ եդեալ հայկին սպաս-
արկու ,

Եւ զամրական ըզբնութիւն վայրացն հինից ա-
պաստան ,

Որ գեղեցիկ աշխարհիս , աւանդ , ածին բիւր
տուգան :

Խեթկեալ երբեմն ի Պարսից՝ հեւննիկ վաշտ
եռանդուն

Յաշակերտէն Սոկրատայ վարիւր ի վայրըս թա-
քուն ,

Ընդ ամրոստեան վերելեակ բռնակապան կիրճ
լերանց՝

Ի տայեցի տարափոյ տազնասէր բուռն քա-
րանց ,

Աս՝ յուսահատ խիզախեալ յանտառամոլ գա-
գաթան՝

Մինչ ըզյամառ դիմակայսն ի բուռն առնուլ
դոյր ժաման ,

Նոքա զազատ մահն ի Տայս քան զգերութիւն
Ատաիկին

Ընտրեալ՝ յախուռն եւ ընդ գահս դարահոլով
թօթափին .

Կորզեալ զմանկիկն ի ստեանց՝ մայր մոլեալ ի
քէն եւ ի գութ

Պարսէ ի վիհ խորանդունդ եւ զհետ դրդի 'նդ
խէթ եւ խուծ .

Յերկոցուն սէր խանդակաթ հաւատարիմն ա-
մուսին

Ըզգիակամքն թափեալ՝ գերեզմանէ ի գրկին .
հուսի բընաւից զոտս առեալ պահակասետն
անողոք ,

Յայն ինչ վաղէն ընդ կատարն ընդ վիհն ան-
հաշտ զզուանօք՝

Ի Ստիւմփալեանն Ենէայ բռնաբարեալ ի յապ-
րուստ՝

Ըզնոյն յանդուգն ըմբռնող՝ ձրգէ խորոց յորկո-
րուստ .

Ի խառնագոջ ճորոխայ յորձանս ճողփեալ գի-
տու դի՝

Արկագացի 'նդ Տայեցւոյ պանդուխտ մահ-
ուամբ պատանդի :

Արշակունեաց նախաթագ ուշիմն արքայ եւ յաղ-
թող՝

Մինչ պոնտական մրցանաց զՊարխար թողոյր
իւր կոթող ,

Ի մառախլուտ ի մայրիս մըխէր Տայոց լուա-
ւէտ

Զամարանի հովանոցս հիմնել ի սար բարձրա-
դէտ ,

Եւ ի թիկունս թաւաբոյս կոհակաց՝ գոմն որ-
տականս

Թագազարմիցն եւ դրանկաց հրահանդարան եւ
ղբօսանս :

Պարպիկափոր զանունն յայնժամ առնոյր նախըն-
դաւառ ,

Եգեմատունկ թէ ոչ դրախտն իսկ ամփոփէր
անդ պայծառ .

Փորակաւոր ընկերացն անուանք յայժմուս ան-
սովոր ,

Իւր լոկ լըսի պերճաբար եւ յայլազգւոյն իսկ
ցայսօր .

Ամրակառոյց Բերդաշէտ , Աւրդաշէտ , Արտաշ-
էտ ,

Ճախ եւ Բախա , Ուսալէ եւ Կալ Կրրի ականց հոր .
Քաջաբուսակ պողաւէտ վիճակք՝ ալեօք կար-
կաջուն ,

Վաղարշակայ զբօսարանք այգիք եւ գոմք որ-
սասուն :

Աշխարհ երկրորդ ԳՈՒԳԱՐԱՅ՝ ըզհիւսիսեալ ա-
ռեալ պատ ,

Հուպ Եգերաց եւ Մեսիաց , Վըրաց դրացի
անանջատ ,

Բըռնաբարեալ ի Քարթլեանց եւ ի Հայկեանց
ընդ երկար ,

Հնգետասան ունելով եւ աւելի եւս գաւառ .

Բազում փորակք եւ ձորակք , լըճակք , լերինք
եւ մայրի ,

Աւատ բովուք պըզընձոյ , բուսով գեղով իսկ
վայրի .

Քընիշաթ , Խրաթիթ , Մանգլեաշէն թիթ , Բաշա-
թիթ ,

Եւ յարեւել՝ Չորթիթ , Ծոբիթ , հուսկ Կալ-
բիթ .

Կըշարժ , երբեմն առանձնակ աշխարհ դրացի
Եգերաց ,

Ջահախէր երկիր լըճաշատ , կանգարէ լեռնոտ մայ-
րաբարձ ,

Արփահան , թուէղէ եւ Պարտաւր ընդ Աւրաց Դաւա-
մօս ի Տփղիս .

Տաւիւրս Վերին եւ Սարին , Բամբակ եւ Ձոր Սեւորդիւ-
Երրորդ աշխարհ յարեւելս ի նոյն կուրայ ի հովտի՝
Օտարախօս եւ Թաքուն ծագմամբ անուան իւր
ՈՒՏԻ .

Գաւառ նախկին Միախորհրդի հուպ փորակաց Գու-
գարաց ,

Կայէն աշխարհ յորջորջեալ՝ Ժառանգութիւն
հըզօրաց .

Բազրատունեաց մարդ Աղուէ եւ Տաւրապակ կամ
Տաւրաւ ,

Ռոքապեան , Արանուս , Տաւ , անյայտք եւ ան-
յուշ .

Ի միջնաշխարհն Գարդման՝ բերկրեալ ազգաւ
քաջազանց ,

Սակաց բընակ Շախաւէն , յորում Գանձակ մե-
ծագանձ .

Շահարախոր եւ Սափա՝ ի միջն դարըս հռչակք ,
Եւ Աղուանից դահավայր Պարտաւ՝ յՈւրի ա-
ռանձնաւ :

Չորրորդ՝ Սիւնեաց զուգանուն եւ զուգատիպ՝
մութն ԱՐՏԱԽ ,

Յախուտ , մայրուտ եւ Ժայռուտ աշխարհ ա-
մուր եւ խիզախ ,

Ի նմա հաբանդ Դաւ՝ զուգորդ սխականին դա-
ւառի ,

Եւ Վայոթաշի ագուռեալ յելուզակէն անկառի .

Բերձոր յամուրըս վիմաց եւ փառաշանց՝
Քոստի փառանէս եւ Զատէ նոյն յորջորջեալ յայլ
ոմանց .

Կողմ եւ Ոսթան Սիսական՝ հուպ մեծապանձն
աշխարհի ,

Մեծիւրանք՝ ուր Ամարաս հանգիստ թողին Գրի-
գորի .

Եւ զուգանունն Մեծիողմանք՝ կոչեալ ի նորս ճա-
ռաբէրդ ,

Եւ թագափայլն խաչէն՝ մասըն նոցին ամրա-
կերտ .

Պարծիանք՝ որ այժմըս Շուշի , Մոսիսանք՝ երէզ
Մուղանին ,

Հարձանք , Պիանք անծանօթք , կամ թէ Դիզա՝ նդ
վառանդին ,

Յեղեմափառն Եփրատայ յակնահովիտ մաքրա-
յորդ

Յարեւմտեան հիւսիս կան ԲԱՐՁՐ ՀԱՅՔ աշ-
խարհ հինգերորդ ,

ԿԱՏԱՐ ԵՐԿՐԻ կոչեցեալ բարձրակառոյցն դը-
րիւք ,

Ու ԱՇԽԱՐՀ ԿԱՐՆՈՅ՝ յոր անուն դաշտագաւառն
համազոյգ .

Եւ Թէոդու Պօլիս ցարդ մայր քաղաքաց հուսկ
ի հայք .

Հովանաւոր Շաղափոճ՝ հուպ՝ Մեսրովպայն
վարժից կայք .

Ըսպէ՛ր՝ խաղտեացն դրացի արծաթածոխ հին
սահման .

Եւ ըստ Կարենայ հարաւոյ միհրապաշտիկն Դէր-
ջան ,

Մեծապաշտօն եւս ելիւք՝ Անահապանին փա-
ռաւ ,

Յետոյ անուն կոչեցեալ Լաւաւորին վեհա-
փառ .

Սալահոսիք ի միջի որ եւ երկիր Կոպերոյ ,
Ուստ՝ հայրազեն թէոգոր՝ զոր Սաբեկայն չե-
զերծ խոյ .

Դարանաղի կամ Կամախ , Մանանաղի համակոչ՝
Թարգմանք բովուց եւ ծորից աղի յիւրեանցն
խորւոջ .

Ահեղանունն եւ Թաքուն Աւիւծ ի ծայր աշ-
խարհին ,

Եւ համատիպ մուծ Մեջուր ի լեռնախիտ կար-
կառին :

Միջահովիտ հայուծեան մարզից Երասխ հարա-
զատ՝

Չորից գրաւող աշխարհաց . նախ պանծալին
ԱՅՐԱՐԱՏ ,

Ըզմիջադիրն ունելով վայր՝ սեփական հայոց
տուն ,

Յեզերական աշխարհաց շրջապատեալ եօթնե-
ցուն ,

Ի քսան եւ հինգ զատուցեալ դաւառս՝ ի դաշտ
սարահարթ

Խաղիւք վաղիւք Երասխայն առողջացեալ գեղա-
զուարթ .

Մերձ ի Կարին նախ Բասէան վերին ու Անիայան
Լաւորին ,

Լայնածաւալ գիւղաշատ արգասաւոր դաշտ
դիւրին .

Որում՝ Վանանդ յարակից՝ կըրող զկարուցըն
 քաղաք,
 Եւ Զարիշաք Վանանդայ բագորդ եւ հուսի ի
 Շիրակ՝
 Որկորէին հայկազնոյ հացաւէտ դաշտ թաթա-
 ւուչ,
 Յետին գահոյք արքազանց մերոյ՝ Անի սրտա-
 ռուչ,
 Ըստ հարաւոյ տարածեալ զոյգ Գաբէշէան ու
 Աբէշէան,
 Թաթըղ դադարք եւ Վարդկան օձակալ հարց
 հոգեձայն.
 Եւ նոցին հուսի հաւանելի բազէակալք արքա-
 յից,
 Զորովք պատեալ յորձնեռանդն Երասխ յան-
 ձուկըս կրճից,
 Երասխայր կոչի, նոյն Արշարունիք և Արշունիք,
 Տրդատայ տուրք առ Կամսար, Երուանդայ նախ
 արքունիք.
 Զոյգ քաղաքկնեար ի կրկին անկիւնս յախուռն
 Ախուրեան,
 Անդ Արտագերք եւ Կասպոյտ բերդք, յուշք
 լալեաց եւ արեան.
 Արագածափն ի Շիրակ հուսի լեռնաբերձ շինա-
 շատ
 Ուր գահադըուիք քաղաքաց՝ հինն Արմաւիր
 ու Արտաշատ.
 Թաւին, Թաւիշ եւ Կարբի, Աբէշէր եւ զոյգ Բի-
 բախան
 Տրոհեալ մանուկք վիճակօք՝ կրօնից եւ գրոց
 ապաստան.

Ծագ աշխարհին՝ Գուգարաց գրացի Աշոտ լեռ-
նաշար

Վաղարշակաւ վիճակեալ առ հայկազնեանըն
Գուշար:

ՅԱրագածեան տարածեալ բարձանց ցրծով
Գեղամայ՝

Վարաժնո-նի՛ք քաջերէ՛ք վարժոցք Միջնոյ Տի-
գրանայ,

Նոյն բիւրաբոյս երփներանգ անուանեալ Ձո-
ծաղնո-նի՛ք

Ուր Նախամարց գետը եւ բարձրըն ծովագէտ
Ճապոտիկ.

Կոփայտ՝ ուր նոր աշխարհին մայրաքաղաք Ե-
րեւան,

Հիւսիսական հըսկային պատուեալ ի հայս հան-
գըրուան.

Նի՛գ ու Ապարան նոր վիճակք, այլ հինաւուրց
շինանի՛

Աստուածընկալ եւ Քոստաղ, Փառաժնակերտ
եւ Բջնի:

Գեղամալէն՝ Սիսական Գեղաքունեաց Թիկնակից՝
Մաղապու-նէաց սեփական, յորում Գառնի՛ գործ

վէ՛հից,

Եւ հրաշակերտ վանորայ ի պաղանձաւս վի-
մաբլեր՝

Գեղարդայ-վանք, հաւուց Թառ՝ ուր տիրա-
տիսըն պատկեր.

Ուր Եւ Արաք ծովամերձ վիճակք՝ Վէփի նոր-
անուան,

Ուր Սագրայ-բերդ վաղէմի ու Արջաւերեկ վա-
տանուան.

Շարժուի՝ սողին շարայար դաշտ ծաւալ յեզըր
 Սիւնեաց,
 Եւ Սափարաի զուգամասն՝ ուր Մարակերտնիստ
 նախնեաց.
 Բարձրաբերձին յարանուն լերին Մասեայ-Որն
 յերի
 Ուր գինեգոյն գետոյն գիւտք, եւ արդ աւերն
 Ակոռի.
 Անդ Ամասեայ դաստակերտք զոյգ՝ Փառախոտն
 եւ Յոլակ,
 Ամուրք Ձողկերտ, Վարազկերտ, կապազար.
 Թոյցըն Կըռուակք:
 Սահմանակից առ ի մոլտըս Ճախափ ճոխ աղա-
 հանք,
 Ձոր Կողբայն բարձր բերէ բլրակ Բարգոյ եւ
 ռազանդ:
 Իսկ ընդ հարաւ եւ ընդ ելս՝ Թիֆլիսն Մասեայ
 լայնանիստ՝
 Նոյն Կափուփ, եւ Դարօնք՝ ուր Փրկչին տիպք
 եւ հանգիստ.
 Եւ սփալին դաստակերտ Արշակաւան չարա-
 յուշ՝
 Ձորոյ կանգնողն ելոյծ վրէժ յարտասուելին
 բերդ Անյուշ:
 Երասխայ հոսակ բաժին յայսքան գաւառաց
 չըջապատ՝
 Բնաւիցըն սարծ գահագլուխ մայրադաւառն
 Այրարափ,
 Հընոցք սիրոյ հայրենեաց եւ հաւատոց լուսոյ
 գանձ,

Ոստան Հայոց հսկայից պըսակապերճ քաջա-
ղանց .

Անդ Վարդգէսի հին աւան Վաղարշակերտն-
Արաիմէդ՝

Տուն Տրդատայ՝ Գրիգորիւ լեալ Քրիստոսի իջ-
ման կէտ .

Գաւառք կրկին յԵրասխեան գետահովտէ տա-
րադէմ՝

ՅԱրածանեոյ ծաղկածիր բարձունս նըստին
զոյգք յԵդէմ .

Ծառէկան յէլից՝ բիւրղափայլ աղբերականց
խանձարուր ,

Ուր որսաշատն արքաշուք Շահապիվան սի-
րամբուր .

Լէրինք ծաղկեալք անդ եւ Դրախտք , լէրինք
Ոսկեայք եւ Լըսին ,

Ուր արդ խաճաբ եւ Բաթնոյ՝ բերդավիճակք
զոյգք լըսին .

Միւսն ի մլտից երկայնեալ դաշտ ընդարձակ ու
արգաւանդ՝

Յարտաշխեան պարմանեաց պատուեալ տօ-
նիւք Բադրէսանդ .

Յորում՝ Նըպատ բարձրանազ , Սուկաւ՝ սիրող
Ալանաց ,

Եւ խիտ առ խիտ գիւցազանց դրօշեալք , բա-
զինք աւանաց .

Ձիրաւ ցրուող սեաւ Պարսից ի Ներսիսէ հո-
գէհուր ,

Որում որդւոյն համափառ՝ անդ հոսկ հան-
դիստն ի Բըլուր :

Աշխարհ վըսեմ էօթներորդ յերասխայ ծոց ՍԻ-
 ՍԱԿԱՆ ,
 Կալուած վէհիցն հայկազանց Այրարատայ
 զուգական .
 Յորում գաւառ նախընծայ Գեղարուսի գեղա-
 ծիր
 Դաշնաւորաւ ծովակաւ զուարճացեալ տան
 բարձրադիր .
 Կա՛ եւ Ծըմի առանձնակ ի նմա վիճակք ընդ
 հարաւ ,
 Եւ դաստակերտք եւ անուանք նախնեաց քա-
 ջաց ոչ սակաւ ,
 Յըցնի , խնձի եւ վաժոց , Կոտրակ , Կոթակ եւ
 Գետակ ,
 Հոգք եւ Մեհոգք եւ Թըմոկ , Յոփիք , Կածիկ ,
 Ծագք եւ Չագ :
 Սա՛նի գաւառ՝ նոյն եւ Արփի՝ յարցախական
 սարս յերի ,
 Յոր հովուաթաղք , Ծափաթաղք , Շինիք ,
 Շատուան ու Էրէրի :
 Եղեգեայ-Յիւ կամ վայոյ՝ մենաստանօք մեծա-
 պանծ ,
 Որ զՄեսրոպայն ընծայեաց փոխան ի գեղջ
 հողոցմանց .
 Անդ Երեբուն եւ Երգիչ , հացիք , Կորիք ու
 Եղեգիկ ,
 Եւ Մոզն աւան կընազէն՝ Սիւնեաց Դիալին գի-
 մարտիկ .
 Սիոն , հերմոն վանորայ , ւ Արատենից , Թա-
 նահատ ,

Եւ Նորավանք եւ Կնէվանք , Գլաձոր , Շատիկն
անապատ :

Նախիջեւան բըռնավէժ ընդ Վասպուրական եւ
Սիւնիս ,

Յոր տարուբեր Երասխայս եւ յայն էած կոյս՝
ալիս .

Դաժգոյնք , Տամբատ՝ մարաբնակ շէնք ի նմա
հինք ընդ Խըրամ ,

Յորում մոլեալն արուայիկ զապառն հայոց
խանձեաց րամ :

Ճահող եւ Ձոր Հահողանեայ զուգավիճակ հո-
վիտք հին ,

Ուր Խոռունիք եւ Գիհենք , Թատերք , Որդոք
եւ Տիկին :

Անառ ամրիւն Եւբլատ բռնաւորաց դիմամարտ ,
Ապրակունեօք եւ Քըռնաւ եւ վաներով բազ-
մամարդ .

Եւ հուպ յալիս կարկաջուն պերճ շահաստա-
նըն Զուղայ

Յոր յիշողին սրտառուչ ոգի նուաղեալ կղկը-
ղայ :

Գինեւէտ Գողն հայերգու վիպասանից խան-
դավառ

Յազատն ի վեր ի Մասիս հոմերացեալք քաջա-
փառ .

Կորիւնք կռփեալ վիշապաց անդ Թանգուզեալ
ղօղեցին ,

Ի հրագիսակ Վահագնէ ու ի Տիգրանայ փա-
ռաշտին .

Յիսուսաշունչ աստ լըծեալ Բարթուղիմեայ
նախ հրաւեր՝

Ըզբամբռապանձ բանաստեղծս երկնանըւադս
յարդարէր .

Որոց սերունդք մըտաղատք գեղախօսիկ Ագու-
ւի .

Անդ Փառակերտ եւ Որդուատ , Վանանդ եւ
Բուստ հին տեղիք .

Ղեռնակըտուր յորձեռանդն հուս յերաս-
խայն քարավաղ

Հինն Արեւիկ , նոր Մեշիկ , Մաշիկ , ու աւանք
երրեակ թաղ .

Եւ զոյգ Տաշածն ձորամէջ , շէնք հընաշէնք եւ
վաներ ,

Շիւան , Նուշանց եւ Մանուշ , Զըւար , Գո-
մեր եւ Կալեր .

Կոժականն՝ արդ Չաւըդուր եւ Գիւաբէրդ եւ Գըւ-
հաճ ,

Յորում Մենիք , Մարուր , Դից-Մայրի , ու
Աղբիւրըն Վառամ .

Հռչակապանձըն հաբանդ՝ յաւշայն Քշառդ-Չա-
գէճուր ,

Վայրք ամուրք Տեղ , Խոտ , Կորէս , Խախալք ,
Խորէս եւ Խորխոր .

Եւ հուսկ աղատն հայութեան վէմ հալիձոր եւ
Շնհեր ,

Ուր հար երեցն եռանդուն ըզհրոս պարսկին
շինաւեր :

Զորդ , յարանուն Գեղուաճուր եւ Բաղաբէրդ տի-
րական ,

Յետին Սիւնեաց թագազանց ամրապահեաւն
անդ Կապան :

Բաղ՝ Աճանան մականունն՝ նահապետաց օթե-
վանք,

Տողող, Տորդնի եւ Տափեար, Թուրք, Շեկք,
Վըչքան, Վարդավանք.

Եւ Քաշուհի՝ որ Դա Բաղ՝ նոյն Բարխուշապ եւ
Մաղանջ,

Ուր Նախկորդան բաբկաշէն մինչ ի Պարսից
դայր նահանջ.

Դեղք, Դողար, Դախն եւ Դադա, Կամէն,
Կռմէն եւ Արտեն.

Աժդակ, Աթխոյք, Մողք եւ Մաճ, Ճօտք եւ
Ճապկուր եւ Մեղրէն:

Սիւնեաց մարդից վեհագոյն Ծըղուի՝ յայժմուս
Սիսիան,

Իշխանաշուք անդ Շաղատ եւ բաղմահոյլ սըր-
բարան,

Փոխաբերեալ ի Տաթեւ երկոտասան դիտաց
պետ՝

Հռչակաւորն Որոտան նկատող ի բերդ եւ ի
դետ:

Յուշոյ տեղիք Տըխունիք, Լըծեն, Բըղէն եւ
Տոլորք,

Գոմեր, Շոքար, Բռնակոթ, Վաղանդն եւ
Վանք մերձաւորք.

Եւ սխրալին Հարսնավաղ գեր Սապփովեայն
սիրոյ խութ

Հողաթեւիցն հրանդժոյգ Շահանգըխտի շու-
շանուտ:

Ալաի՝ Ծըղկանց միաճետ, յորում Բորոտն եւ
Մըխուր,

Եւ հեղանիստ անապատք հարանց ու Արանց
անարխուր :

Հուսկ Աղահէճ՝ յարանուն խոժոռաբերդ ասար-
կու ,

Եւ Քաջաւաղ քաջամուր , վըժան եւ Քարն
Որբորու :

Լայնածաւալ աշխարհ հին վ ԱՍՊ ՈՒՐԱԿԱՆ վէհա-
նուն

Բազմազարմից օթարան տոհմից , գաւառք քա-
ռասուն .

Անդրաձրգեալ քան զԵրասխ ի տափ Տոսպայ
ու ի Տիգրիս ,

Հայոց , Մարաց , Ասորեաց եւ Թուրքաց լեալ
արքունիս :

Աղի ծովուն գիրկ ածեալ Ռաֆայիկ նախ ընդ հա-
րաւ ,

Մոկաց ու Ալձեաց մերձակից՝ Գաւառ յետոյ
ձայնեցաւ .

Շէն Ռաշատայ որ զակառն յալիս կառոյց զԱլ-
թամար՝

Բանտ հիւրկանու և հրէից , գահ Արծրունեաց
գեղապար .

Յուշից շինեար խիտ առ խիտ , քաղաքք եւ
գեօղք եւ վաներ ,

Ծաղկապըսակ լեառն Արտոս եւ ծովածուփ
ծայրն Արտեր .

Իշխանանիստ Մանակերտ եւ զուգանուն Քա-
րադաշտ՝

Յորոց գահից Մանահճրի ոճիրքն ի ծով՝ քէն
անհաշտ :

Ուրախ՝ Գազկայ սիրակերտ , Երեսնդունիքն
նախկին

Եւ ի սկըզբան հայոց-Ձո՛ր՝ փառաց աղբիւր մեր
տոհմին .

Ուր դիւցափառ հայկըն հօր երկնասլաց նետ
եռաթեւ

Փըլոյզ զբըռանցն հեղինակ հանգոյն բրգան
հինն յարեւ .

Ատուածաշէն անդ կանգնի՝ նըւէրք քաջին
հուպ յիւր բերդ .

Հիրճեւ հերմեր , Ռազմիրան եւ երկուորեակ
Մեժենկերտ :

Յեւից ծովուն տիրապանծ Տոպ եւ գաւառ
զոյգ Սըւֆայ ,

Յորոց թիկանց վեհակերպ նազին կատարք Վա-
րագայ ,

Ի հրաճեմիկն հռոփսիմեայ պճնեալ կոճեղբ
Յիսուսի .

Վէհ ինձ զշնոյ նա քան շուայտըն հրոսանուէր
հիւսիսի .

Որ ըզՎանայ քարաբլուր կըռէր կոփէր յապա-
րանս՝

Պշնուլ սանձալ ի բարձուէ յալէկոծիկն ըզ-
բօսանս :

Համաքատակ առ երի Սանատրըկոյ ապրեալ
ճետ՝

Ալանուհւոյն սիրայնոյ սարէր ըզԶարդ ու Ար-
տամէտ .

Յոր Անգեղ վանք իւղաթոր՝ հուպ ի հորգոմ
ծովավէժ ,

Ահա Լաւանք, Հայկաւանք տարժատենչիկ վայրք
յաւեժ:

Անիէ-աշի՜, քարածերպք ըստ հարաւոյ 'նդ մարզ
Թոխիայ,

Յորոյ քամիք ըզՏիգրիս յարուցանեն ի խաղաց,
Դարբնաց քարինք գիւտբնակ եւ Ագռաւուց՝
դից դադար,

Հովնացեալք ի հոգեաց վանս, ու ամրակուռ
բերդ Կանգուար:

Յաջմէ վախուռ Բադառնի՜, ի լեռնամէջ ձիւնա-
բուք՝

Յոր ոչ մըխի ուղեւոր՝ թէ չխօսին հաւք ձայ-
նածուք:

Եւ յահեկէ Մանգրան՝. Տրպաքանի՜, ըստ կար-
ծեաց,

Գռնիան, Ալի ու Առնոյ-Ոսն՝ ոչ շատ հեռիք
յայս վայրեաց:

Հարաւագոյն բոլորից որք ի վասպուր՝ Մեծն
Աշխաթ,

Յորում ոստան Արծրունեաց հաղամակերտ
եւ Առակ:

Սըացեալք ընդ Տոսպ ընդ հիւսիս Արբերանի Գը-
նաանեաց՝

Ձուլամբ ծովուն բոլորեալ՝ յոր Լիմ, Կըաուց՝
ղոյգ կղզեաց:

Բերկրի քաղաք շինագլուխ ու ամրապահեստ
բերդ Ամիւհ,

Առեսան աւան ձկնատեանք, Չորոյ, Յուսկան՝
ու այլ վանիւք:

Քաջբերանի՜ առ երի ու Արճիշն-Նիս արգաւանդ՝

Ձոյր ամրապսակ գահադուխն Արձէշ՝ կոր-
գեաց ծովուն խանդ :

Վ ինք Արծուաբեր եւ Սուխար , Առաքիտընկայն
ւ Ուռնկայր ,

Եւ գիտնապանծ Մեծոփայն ուխտ՝ զոչ բնա-
ւից վեհավայր :

Աշխշիք կիսաբաժ Տուրուբերան աշխարհի .

Գուցէ Կառան ընդ նըմին աստ յարեմուտս յեր-
կարի :

Աստուտա ի վեր յԵրասխայն գետահովիտ մի-
ջամուխ՝

Տէս յԲնփահէյ խր ըզբերդ Կոտորս՝ զընդանին զե-
մուղ ,

Եւ ոչ ընդհատ ամրութեամբ ի Թառնասան բերդ
Կըկան ,

Ուր խուլ քաջին խաչկայ կոծք յորդին եւ հա-
րազառք վրիժահան :

Ոչ հեռագոյն ճառ՝ Բակեար բերդաւ ու ա-
մուր Շամիրամ ,

Եւ ձըմերոցք Արծրունեաց տան՝ Մառական
բարեհամ :

Սակաւծանօթք Կրճանիք , Բառիւշէք , Մալ-
դասպան ,

Եւ Վրնջոանիք հուպ յԵրասխ , խառն ի Սիւնիս
Կախճասան :

Հուսկ յարեւելս քաջայայտ եւ հընանունին
Մարանդ ,

Բակուրաղերան աւանաւ՝ ուր Արտաշէս կայր
հիւանդ :

Ինդ մէջ Երասխ , զինչ թըւի , ու Ատրպատիկ
կոհակայ

Գող Բաժոռանի, Մեծնոռնի եւ Պալանի գաւառաց.

Պարսպարոռնի, Աղտանդոռոպ եւ Տանիրիայն եւ Բախան,

Արքաշխեան, Գաբիշեան, Արքաաանեան, Գաւլիկան.

Եւ ի սոսին վիճակեալ Սեւան բերդաւ Լոմֆ Փորաի,

Զորոց ըզգիրըս խնդրէ աշխարհագրին կոյր փափագ:

Սոցին գըրեալ ի սակի Դառնին երբեմն գաւառ,

Զոր Ծաղկոտան ասեմ մերձ եւ յԱղովաէն ոչ բացառ.

Անդ վաչկատուն Թաթարաց ճամբար հովոց ի խնդիր՝

Ամարանոց կառոյց շէն ի սարահարթ բարձրագիր:

Հոսկ Վասպուրակ գաւառաց եւ քան ըզբնաւս ընդ հիւսիս

Ի միջագոգ հայաբուն ընդ մէջ Երասիս եւ Մասիս.

Ըզծիրանի արտասուաց յուշաղբերօք աննըւազ՝

Ըզբեղ կարգեմ սիրափայլ վարդայատակդ իմ Արքառ.

Յոր Թագապերճ հայկազանց հովոցք չըշուն Շաւարշան՝

Յօրիորդէն նախավկայ քրքմացանեալ ընդ շուշան.

Ապ' ի Կարմիր Վարդանայ սրսկեալ յարին եւ ի հուր,

Այն որ սփռէր զահ եւ սէր ընդ արեւելս ընդ
հանուր .

Եւ զհայրենեաց եւ կրօնից կրնքեալ ըզպարտս
յԱւարայր՝

Անմահ թողլով յուշ՝ յերկինս հըսկայապէս վե-
րանայր :

ՓԱՅՏԱԿԱՐԱՆ հուպ յերասխ ու ի Կուր աշխարհ
ու թերորդ ,

Մարզ հեռաստան եւ դրացի Կաղբից ալեաց
անհաղորդ ,

Կոչեալ եւ ԿԱՍՊԻ , աղք նախնի , զոր նըւա-
ճեալ ձեռն հայկական՝

Ըզսարաբերձ Արցախոյ մայրս՝ արկ ի ծոցն
ծըփան ,

Ընդ անապատս Սըկիւթաց սփռել ըզբովս Սպե-
րայ ,

Եւ զաղխամաղխ արփենից ազանց ածել Թոր-
գոմայ .

Հիմնեցուցեալ յեզր ալեաց զՓայտախարան շա-
հադէտ

Մայր իւրանունն գաւառի եւ աշխարհին իսկ
հանգէտ .

Վարդանաիւերս վեհակոչ գաւառ , քաղաք նոյն-
գունակ

Յանկիւնամէջ գրկածու գետոյն կարգեալ զիւր
բընակ :

Պերոժ անուն յաղթանիչ քառեակ գաւառք
յորջորջին ,

Հրաբոս , Ուրիշ , Սպանդարաս , Բիթանհանի հուսկ
վերջին ,

Ատրպատկաց աշխարհին սահմանք եւ Դրանին
պարսիկ ,

Յորում վիճեալ ոգորէր Արշակունին մեր մար-
տիկ :

Ռոսիւիւն , Բաղանուս՝ յերի գաւառք երկու-
րեակ՝

Քեզ ցուցանեն ըզՊալայ դետով ունել վայր
դրացեակ .

Իսկ Քոյէիսն անծանօթ , ու ոչ քաջայայտ Աւե-
սան ,

Եւ դիցանուէր առ նորումբք կամ միհրապաշտ
Բաթաւան ,

Խանի-աւալ ըստ Պարսկին , զոր Վրակարան կո-
չէ հայ ,

Անգնդաբուխ նաւթանիւթ հըրոյ աղբերցըն
վըկայ .

Եւ մերձանուն մերձավայր Եօլէն-Քորակէն Բա-
գինս՝

Զրահեա մանկանց Զրադէշտի սքանչացեալ
վայրք սիրայինք :

Եւ հուսկ եւ հաւ բնաւից Վաւէս , որ առաջինն
իսկ կարծի

Շահաստանիկ քաղաքաւն՝ ուր Սալիան արդ
պարծի :

Երկուց երբեմն աղանց վէճ՝ աշխարհ՝ չորից
տարերց արդ ,

Գեաք քաղցրաջուրք յահեկէ վիժեն , յաջմէն
ծով հըպարտ ,

Ի սանդարաց սողոսկեալ աստ եւ անդ հուր յա-
րաճօճ ,

Եւ յաղթագոյն՝ անապատն ահեղ անբոյս ան-
բողբոջ.

Զոր հինք եւ նորք ճանաչեն յեղբայրն հայկայ՝
Մովսէսն ,

Երբեմն հայոց եւ Մարաց արօտք ձիոց ձըմե-
րան .

Ամարանի օձագնաց հրատապ երէզ բռնամահ ,
Որ ըզՊոմպէն նըհանջեաց սփռել ի տարս զար-
ծուեացն ահ .

Իսկ ի նորումս թափառիկ թաթարաց վաշտք
յոքնաբիւր

Ձըմերացեալ անտանօր հրաւիրեցին ջուրս յեղ-
աիւր .

Պաճարասուն եւ այժմիկ Թուրքաց հօրանք ու
երամակք

Ընդ ջերասեր հոյս հաւուց սպասեն գարնան
ծաղկապսակ :

Յանհարազատ վայրէս՝ դարձ ի ցանկալին արաս-
ցուք

ՅԱրածանուց գետահովիտ՝ յորում աշխարհք
մեր երկուք .

ՏՈՒՐՈՒԲԵՐԱՆ Եւ ԶՈՐՐՈՐԴ անուանեալ ՀԱՅԲ
ի յաջմէն .

Սա Տիգրիսի մասնակից , նա ի Տոսպայ մեծ տա-
փէն .

Յորում Տաբօն առաջին՝ մայր գաւառաց գե-
րապանծ

Տուն նախագիւտ զերծեւոցն ի հեղեղացն հա-
մախանձ .

Ի սեմածնէ Տարբանայ շինեալ Տաղօնք եւ Յը-
րօնք .

Վայրք՝ զոր օրհնեաց արութիւն, իմաստու
թիւն եւ կըրօնք.

Հայոց Հնդկաց երբեմն անդ բազմապաշտօն
դիւցարան,

Ապա Գրիստոս մէնն Աստուած զանդրանկա
շէնն եդ խորան.

Ի Սղիունեաց հին տերանց ագուռեալ ճեարն
Մամգուն՝

Յանուն Գրիգոր եւ Տրդատ՝ կըրեաց նիզակ
միշտ կանգուն.

Լերինք եւ ջուրք, շէն եւ վան, յիշատակաց
դէպք անբաւ,

Ընդ վսեմականն հընութեան եւ նորութիւն
անպարսաւ.

Բարձրակառոյց գահագլուխ հընաբորբն արդ
բազմի Մուշ,

Ի մեղրաբուխ Մեղեայ դաշտ արբշիւ անոյշ եւ
մըշուշ.

Վիշապ քաղաք՝ արդ աւեր, Օձ՝ որ Պարսկին
է Պորսկէս՝

Քարուտ Գրգուոյ եւ հրացայտ՝ ներբովթ լերանց
ի ստորեւս,

Ուր աղտաղտուկ ծաւալին Ծխայ ծովուն ծիրք
ի ման.

Տիրակատար լեռնաբերձ քաղաք դիտակն Աս-
տղեկան,

Քարքեայ սարակք Խնակնեան հնդկագաղութ
դիցաւէտ,

Յորմէ մերժեալ զԳիսանէս՝ կալաւ Փրկչին կա-
րապետ.

Վահեվահեան ընդ հիւսիս եւ Յաշտիշատ հայ
մեհեանք ,

Մեծ Պարթեւին Սահակայ կալուածք ի կեանս
եւ դամբանք .

Ամպարհաւածն Ողկան բերդ՝ հանդէպ հեզոյն
հացեկայ

Որ զհեղինակն ընծայեաց նոր դպրութեանցըս
հայկայ ,

Եւ պատմահօր քերդողին մեր խանձարուբքն
խորոնք ,

Մորիս գինաւէտ եւ Մեղտի , Արտօնք , Աստ-
ղօնք եւ Կաճկօնք .

Մուշեղաշէն քաղցրայուշ , Վահանովիտ վեհ
ազգու ,

Ամենազան իմացուածք Վայրիւք Կենաց եւ
Մահու :

Տաւրոսական բարձրաբերձ կարկառք կանգ-
նեալք ի թիկանց

Աշտէակիր քաջասուն տածեն սերունդ խոյն
արանց .

Ասպագոսնիք եւ Գահար համալինձակ Կոգովիտ՝
Ուր ի հռովմէ Պետրոսի Մասն ըզհանգիստ իւր
եզիտ :

Յարեւմտից Տարօնոյ հին կողմն Արշալայ՝ արդ
Շապախ ,

Տուն շատախօս իշխանի՝ Ծիծռան վանից սուրբ
փարախ .

Եւ Պալանիք առ երի՝ յորում հոռեան և Կըւառս ,
Սանատրըկեանն Մըծուրք , Եփրատայ վազք
ընդ կարկառս .

Ի բազմադիւր լըճալիւր ի Սրմանց սարս Աւ-
ճառիւր ,

Երէզ աւան եւ Ծախնոտ Մանգակունւոյն հայ-
րենիք .

Տալաէն Տղաթ վիճակօք եւ որ այժմիկ է Վարդու ,
Պառքամ՝ նախնեաց ազդարար գեղածաղիկ
վայրք հովոյ :

Հայոց Բարձանց մերձաւոր աղահամբար Մար-
տաւի ,

Լերինք Շուշար , հաւաճիչ , քաղաք ամուր
Աղօրի :

Ի քուրդէից կողոպտեալ Վարաթնոռնիւ վայրք
սիրուն ,

Դաւառք Դաւառ , Դառնաւոր , Տաւառաթապաթ՝
արդ կէօկոռն :

Ի յեւ Հաւանց զետեղեալ Ապահոռնիւ արեգգէմ
Դաստակերտաւ հայկածնին Մանաւազայ ճո-
խաճեմ ,

Շէն քաջահին եւ ամուր , յոր դուժ սուլտա-
նըն Սալուկ

Բաբանաբախ յերկրուն քարէ՝ դառնայր ամա-
չուկ .

Աստ Դաւարեաց գիւղ զարբայ Տիրան տեսեալ
աչադաւ

Ի պարսկանիւթ նախանձուէ դառնայր սրգով
յԱծուղ սեաւ .

Աստ Պաւլիկեան սերմըն ժանտ վերածնանէր ի
Թոնդրակս

Պարկեշտ վարուց եւ կրօնից խելաշրջեալ հա-
կառակս .

Գաւառամասն հայկազնեան դէհիս եւ դաշտ
Խանգահ ,

Եւ մարդ յելից Աշուշիք՝ կից Վասպուրայ ւ ՚ի
նոյն ճահ :

Իսկ ըստ մըտից հարաւոյ Կրի գաւառ նոյն եւ
Ձոր ,

Ուր Լիւ եւ Կի արդ վիճակք , այլ եւ լըճակք
զուգաւոր :

Ոմըն Նազուկ նարմանաղ , միւսըն Խաչուտ
խռովախեռ ,

Զի զլանթաշարժ սուրն արքայ Պռօշ ընդ Պէ-
ճան անդ մըխէր ,

Եւ հակառակօ ի կորզել Թաւալքըրորք ի սա-
րէն

Վիժեալ որդւոցն երկոցուն՝ եւ ցարդ զալիսըն
պուզէն :

Խորխոռանիք՝ կորովցն հայկեան խոռայ շինա-
վայր ,

Մինչ ի Մասիք հրագադաթն որ ի Տոսպեան
ծովու ծայր ,

Ուր ցարդ կանգուն զուգակից Մանաղկերտի
գիւղ խոռանց ,

Մալխազունեաց ուստի տոհմն ընծայեցաւ հայ-
կազանց :

Հայկայ Թոռին մասն յերի բազմամանուած
Բշտանիք

Յարեւմըտից հիւսիսոյ մածեալ ծովուն գեղե-
ցիկ ,

Որ երկոքումք քաղաքօք յերկուս հաչուեալ
եւ մասունա ,

Արծիկ 'նդ հիւսիս՝ որ բարիս բուսոյց եւ չար
երիցունս ,

Շուրջ ոլորտից վեհագոյն նախաձեռնող եւ
յալիս՝

Այնք որ կըլին ըզՅիսկան , Տոբան ու Արձակ
իւր կըզիս .

Ընդ արեւմուտըս խըլախ՝ երբեմն աթոռ ար-
քենին՝

Որ կրէր զանուն Հայկազեան անհարազատ
զլիսովին .

Բազում բըռանց ձեռնակոծ՝ դեռ հոյակապ ա-
մայի ,

Բրգաբոլոր մահարձանք՝ յոր ակն ունայն ոչ
հայի :

Ծըղակ , Կծուակ եւ Աղաղ՝ զոր ծով ծեծէ հա-
նապաղ ,

Եւ ի խոնարհ կոյս Դասուան նաւակայիւք
բարձրանաղ .

Յարեւմըտից ընդ հարաւ հուսկ գաւառաց Ե-
րիւսիս՝

Ռշտունեաց մէջ ու Աղձնեաց՝ ծովուն ծծմանց
լեալ աւարք .

Ուր Եղեգիս լիճ՝ երբեմն ասպարաձեւ սեր-
մաբոյս ,

Արդ ի ճախին մօրացեալ յԸնձաքիտար թիկանց
կոյս .

Բերդք անդ Փարհուաց եւ Պաղայ , վանիւք
թովմաց եւ Գումաց ,

Կարճիւն անուն արդ տեղւոյս հուպ ի մայրիսըն
Մոկաց :

Արածանւոյ, Տիգրիսի համալիճակ ու Եփրատայ
 Ի ծագ մըտից հարաւոյ ՉՈՐՐՈՐԴՆ ՀԱՅՈՑ աշ-
 խարհ կայ,
 Միջագետաց և Ասորւոց ու Եփրատացւոց յա-
 րակից
 Բաղկաւ նուաճեալ Արամայ հայրենական գա-
 հոյլց.
 Խորթայն գաւառ մայրեւոր մերձ ի Տարօն եւ
 Կարին
 Կրկնալիճակ արդ. յերի Կէշի Ստորին եւ վերին.
 Արածանւոյ ծաւալոցն եւ ամրաբերդ ճապաղ-
 ջուր,
 Գաւառագլուխ շէնք Մորմրանք եւ Կոհեր
 լեառն յաղթակուռ
 Կից ի Տարօն գրգարան արքայազանց հեշտ հաւ-
 փեանք,
 Յորոյ թիկանց Դկլաթայ գրգին կայտառ կար-
 կաջանք.
 Անդ գեղաճեմ գագաթամբ քաջանըշան Տա-
 փարակ,
 Յորում երբեմնն սփռեալ հոնաց յոխորտ ա-
 սպառակ՝
 Զահեղն արքայ հրաւիրէր ի մենակուիւ ըզՏըր-
 դատ,
 Որ սրահոտոր առագորէր ըզգլուխ եւ զյոյսըն
 զըսգատ:
 Մեծի Ծախայ՝ յոր անուն կոչի աշխարհն իսկ ող-
 ջոյն՝
 Ընդ հարաւ կոյս տարածին յայժմուս վիճակք
 բազմագոյն.

Արտի, Լճէ եւ հաւրոյ բընակ հայոց սակա-
ւուց,

Կարկաթակերտ անդ քաղաք յունածանօթ
վաղընջուց.

Դէգէ, Դւլէ, անծանօթք արդեօք հուսյ Ալի
և յԱրի,

Յօրոց մի՛ հինն Անգէլաւն վայր քաջաց դից
հոմանի,

Արմենակեանն ուր Բաղրատ, առեն, հիմնէր
զոստանն այն

Եւ ի խոժռ երեսացն հաչակէր վայրն Անգե-
ղեայն.

Կամ ի Տօրքայն Պապքամեան՝ հսկայ տափունչ
եւ վիթխար,

Որ ըզսոնաեան Պիտիգոն սուղեալ բլրօք պար-
սաքար՝

Հինայարձակն ըզտորմիղ ասպարիզօք տարա-
կաց

Կոծէր ընդ վիհս անդընդոց ու՛նդ լեռնաբերձ
կոհակաց:

Հուսյ Անգեղ տան Պաղնայ-բուն ի լեռնավայր
սահմանի,

Յօրմէ Յովսէփըն թարգման աստուածաշունչ
մատենի:

Բալահովիթ առ երի՛ ուր թարգմանչաց հայր
Մաշտոց՝

Ասեն՝ երկնեաց աղօթիւք ըզտիս տառից հայ
գըրոց.

Քաղցրահայեաց քաղցր անուն անդ մենաստան
Տիրամօր,

Եւ վանք խաչկայ, Ձէթ, Նոր գիւղ, Հաւաւ,
Խոշմատ, Քարաձոր.

Թլխո՞ճ վիճակ աստանօր, բերդ անուանի Թը-
լէթուխ՝

Ձոր սուր պարսիկն ամիրայ զգեցոյց ըստոյգ
յարեան Թուխ:

ՁԱրածանեաւ ու Եփրատաւ զոյգ մածեալ
Ծո՛՛ք Ըսէնէնէն,

Յապայն՝ Բերդէի եւ Յաղմն, վանիւք Երկայն-
լնկուզեաց.

Մեծէրք, Խաչան, Չէլլի-Ծո՛՛ք, յորմէ Յովհան
գոռ կեսար.

Կարմիրգարուկ աղուաշից, եւ վանք Կարմիր,
Խարտիշար.

Արծաթաբերըն Կապան յանութ կրկնակն Ե-
փրատայ,

Լուսաթառիճ երբեմն անդ քաղաք՝ որ յուշ
քաղցրիկ տայ.

Եւ յողորուտ արմըկանըն պարուրեալ Ապրա-
հէր,

Յորում՝ Մըշար կմբրաձեւ երկայնանիստ սար
ի վեր,

Ուր Փիլարիտըն բռնի Յունահայ սէգ ինքնիշ-
խան

Սարոստանիկ Սասնեցւոյն սաստէր նուաճել
շիւր հրաման.

Իսկ Թոռնիկ Թափ ի Տաւրեան դարից տըւեալ
գիմահար՝

Քաջ ջոկատիւն ըզճամբարն ահեղ առնէր գիր
եւ տար,

Եւ շիկահեր շահատակք Ռըմբալտայ փռանկ
ումբաձիգք

Ի հայկաճօճ նիզակաց գնային ի մահ կամ գե-
րիք.

Զարիւն քաջացըն ծըծէր դաշտ Ալէլուայ ի
հանձիւն.

Գաւառագլուխ ուր խարբերդ կանգնի յամուր
քարաքիթ,

Հովանացեալ հարիւրոց յինից ջնից ընդ դաշտ
ցիր

Ի քաջոռոգ հացաւէտ անդա եւ մարմանդ ծաղ-
կածիր.

Քառից ծաղաց սրբադէտ կանգնեալ յայժմուս
մենաստան,

Որոց Գառեմ կուսանուէր ինձ գահագլուխ
սիրական.

Շէնք Բաղմաշէն, Գառնակերտ, Քընատառիճ
եւ հասրիկ,

Շեամուշ, Շնթիլ, Զարգարիլ, Սորսոր ու Ա-
խոռ ու Առողիկ:

Յեզր աշխարհին ծածանի ծիածաւալըն Ծովակ
Ուր Գրիգորեանց ամբարձաւ գերատառիճանըն
գահակ:

Յեփրատ Տիգրիս մերձագոյն կէտ փռանկա-
տուրըն Տէւր-+,

Ուր ծծմածուխ եւ հրացայտ ազբերանան Ժիր
ջերմուկք.

Եւ անդրադոյն յարեւմուտս եփրատական նա-
ւանցիկք.

Բեւեռքանդակ անդ արձանք՝ զարմանագիծ յի-
շէլիք,

Յորում սիրեմ զհայրասերն իմ տեսանել քաջն
Արամ,

Եւ ըզկուփեալն ի նմանէ հուպ ի վճռակըն Բար-
շամ:

Ի տաճկագէտն արդ դարձցուք հարաւահողմն
երկիր հայ,

Յոր լեռնաբերձ աշխարհք չորք զալիս ըմպեն
Դկլաթայ

Նախ Աղջնիք նիստ բըգեշից, ասորախառն
գաղութ,

ԶԱնաբերիմ սատակեալ ետ հայկազին ոյժ
յանութ:

Ուրա, գաւառ Նժդեհ՝ մեծ քաղաքին յարա-
նուն՝

Զոր գրակից Ծովք գրաւեցին երբեմն յոստան
համաբուն,

Իսկ տէրն Ութայ վըկայից սիրող՝ նոցին նըւիրէր
Սրբոց բիւրուց երեսնից կազմեալ խորան խըն-
դաբեր:

Ագրամէլայ հայրասպաննիստ նախնի Աշխ գա-
ւառ,

Ուր վէճ՝ Յունաց եւ Պարսից ի կուռեմուանըն
Քաղմար:

Եւ յունազարդ հիազարդ Տիգրանակերտ շէն
սիգին՝

Որոյ կառաց անգրուվարք թագակիր պետք չո-
րեքին,

Մինչ փոխէին հրաշալեօք անգր Յոնիա եւ Ա-
թէնք՝

Ի շտապ ժամու յանդըգունքն հոլոնէին հռով-
մայ հէնք:

Յեւոյ Սասանն աւերիչ քինու ձեռն անդ ար-
կանէր ,

Ի մուսցօնս չընութեան Թաքչի անբաւ անդ
մըթեր .

Արքունաճոխ ի նոյն վայրս եւ Բառաէջն էր
աւան՝

Ուր զանաչառ Ծերունին գձձէր խանձոտըն
Տիրան :

Խարդան , Խըղաւ արդ վիճակք քրդաժառանգք
աղխատրոյդ ,

Բէշ եւ Կէթիկ լեռնախոր դաւառք ի յուշ խո-
րատոյդ .

Հայկազն Հրանտայ յուշարար արդեօք եւ դէ՛հ
Ռեքասան ,

Կամ լեռնանիստ Պըշեւի եւ զուգակերպըն
Խիան :

Ալեւ-ճիւր կարկառեալ հարաւադէտ նըրբովիտ ,
Եւ անդրադոյն սաստկախօս Սէրիւթի-Սընբիւր
սլողախիտ .

Գըլէշ-Խիլան բազմաշատ ի մենաստան եւ ի շէն ,
Գամաղիէլ եւ սուրբ Խաչ-Եօթընխորան սըր-
բաշէն .

Խուսլ եւ Խուսպան եւ Խաիէլ , Եղունց , Դա-
րենց եւ Անդենց ,

Պախուր , Խանուս եւ Սիղեռք , Որճոկ , Իւ-
րեանց եւ Պաօշենց :

Իշխանատուն Աղձնեաց Հաշ ժինչ ի Տոսպեա-
նըն ծովակ

Յոր ի խրթին խոխոմիցն իջուցանէ զթուխ վը-
տակ :

Ընդ ձոր անցեալ գեղեցիկ՝ զոր արգելեաց խօն
Ահմատ՝

Մասնիչ ձեռին դաւանօք զարքայն հարեալ
մեծ Սմբատ .

Երկաթհատից լեառն հարուստ ծովակարկառ՝
նոյն Բելու ,

Ընձաքիսար-Վասպուսկող , վանք Ըզգօնին Յա-
կոբու .

Կոստմն ամուր կայարան զանխուլ ազին Զու-
րարիկ ,

Որոյ վիմօք զԱլթամար կառուցանէր գոռ Գա-
դիկ :

Տիրապետող դաւառաց քրդապերճիկ Սաւա-
թուր ,

Ուր քաջողկոյզն Սալին , Բաղէշ այժմուս
դահաւոր ,

Ի բազմառու հեղեղաց եռակրտուր սարադար
Գեղահայեաց գեղատաշ սաղարթաճեմ օդա-
սլար .

Զուրց եւ ժայռից ու անձաւաց շինից վայրից
ըսքանչանք ,

Անցք վիմափորք ի հովիտ ձեանց զարամուր
իջեւանք .

Թաղէաշէն հին տաճարք եւ մենաստան հնգե-
րեակ ,

Յառաջագէմ Ամլորդին՝ գիտասիրաց համբա-
րակ .

Բաբշէն , Խախրեւ եւ Վամախ , Խուլթիկն ա-
ւան , Քարահուտ ,

Պոռ եւ Աւեխ , Խմբէքուր , Զըւար , Փար-
խանտ , Ամպ եւ Թուլթ :

Հոսակ եւ ըսկիզբն մարզից քաջորերոյ բնակա-
տուն

Ի տաւրական դարեւանդս՝ Արզնի զուգակ Սա-
սուն ,

Ասուրաշէն տուն Սասունիք՝ որ արդ Դաւթի կո-
չի բերդ .

Մըթերք անթիւ արութեանց զոր չերգեաց
բան սեթեւեթ ,

Ի մրըրայօն պարըսպեալ լերանց Մարաթ ,
Քայլիթուն՝

Գեօղեան համակ հայակոչ անդ առաւել քան
վաթսուն .

Կորով, Կօշակ եւ Կորդեր , հաւչօնք , հռեկօնք
եւ խարծուիկ ,

Ձիթէնք , Դատանք , Մկնդէմք , Մազէնք , Բը-
սանք եւ Բըւիկ .

Նիչ , հայրատուն Եսայեայ վարժապետին ի
Գլաձոր .

Մանկիկ , Մարզգատ եւ Քիսդատ , Դարուք ,
Դարհօր , Դալըրձոր :

Մարդք մերձակայք Բռնաշէն եւ Թոթ , եւ
վանք Ալբերիկ ,

Գեօղ Տաշտադէմ եւ Կըձանկ , Կոստ եւ Շընիկ
ու Ընկուզիկ :

Թեր Ռշտունեաց եւ Ալձնեաց մայրաբուսակ աշ-
խարհ ՄՈՎՔ ,

Կից ի թիկանց պարըսպեալ Կորձայից կորդ
կարկառօք ,

Անծանօթի հընաբուն նախապետի շառաւելք .
Երից ընդ մուտս անուն տան գաւառաց՝

դրասաք ականջեղք ,

Իշոյ ու Իշայր, որոց ճահ եւ նոր անուն Ձըւ-
գան,

Եւ բազմաշէն դէհ Քրդից տոհմից արձակըն
Շըրո-ան.

Հուպ բուն Աղճնեաց՝ գոգ եւ մասն իսկ նոցուն
հին Մաճքանփ,

Իշխանանիտան աւանաւ Ասուր գրոհին՝ Ապա-
րանք.

Յորում Փայտին կենսակիր հրաշակառոյց մե-
նաստան,

Ձոր՝ դեր գանձուց զարդարեաց Նարեկայ
նուագ ճոխաբան.

Առ-էնից-յոր՝ վահագնեանն Աւաւենայ ոստան
հին,

Յորմէ Ռոստում՝ մշտերիմն Երրորդ Արշակ ար-
քային.

Կարխա վիճակ աստանոր մենաստանաւ Ծըկո-
րու,

Գեօղք՝ Տափ, Որիզ, Յաղթ, Բերդակ, Գիճի,
Մճկանց եւ Ծօկու.

Երկիր անյուշ ի դրոց Սպարկէրփ վիճակ առ կը-
ռան՝

Շիրնից վանիւք եւ Թաղու, եւ գեօղք Ներքան
եւ Կըռան:

Միտ ասանյնաիտ՝ մարզից մայր մայեկումած սա-
րաստան,

Եռաթաղեան աւանաւ գետակըտուր՝ հին ոս-
տան,

Բոցաճէմիկն Ատումայ քարակաքաւ ասպարէս
Որ յորս ցըռուց եւ կնճից ձաղէր զՇասուհ
քաջապէս,

Վայր հին Կըճաւ կամ Կըճառն՝ ուր դիւահոյլ
երամ թիւր

Հակառակեալ Հռիփթիմեանց եւ ծանակեալ
ծայրատիւր ,

Իսկ յաղթական հուսից գունդ զՎանանց կանդ-
նէր վանս եւ խաչ .

Անդ եւ Մոգին որ Փրկչին նորածնի գնաց ընդ
առաջ՝

ՅԱմենափրկիչն ասեն վանս՝ դու Գասպարայ
գերեզման .

Մինայ , Փասայ , Վարդանանց ու Այլն-դաշտայ
մենաստան .

Գեօղեան շատ , Բար եւ Ողնին , Լուլենց , Բու-
լենց եւ Խալենց ,

Ծափանց , Ծառատանց , Ատիճանց , Յառենց ,
Հանենց եւ Արբենց :

Արգասովիք ու Արթայից գաւառ անյայտք եւ Միջո,
Հուրանց , Յերոն , Էինոֆոր վիճակք նոցին տե-
ղակայ ,

Եւ հուսկ Կեցան՝ յորում վանք Սմբատաշէն Տի-
րամօր

Սմբոն , Կանջառք , Սորովանք , Դաշտ եւ Կարբ
գեօղք անտանօր :

Հուսկ յարեւելս Զէրմաշոր՝ տիգրիսաբոսիս արդ
Շաքախ ,

Յորում Կլեսուրքն են վիմաց կածանք կապանք
դահավախ .

Ահեակն անառուտ Դիլաթայ սահի բազուկն
ոլորուն

Յանձաւածոր ուռուցեալ վիժից ւ ուղնից Ա-
գուաւուն .

Դիտակ անկոխ պահակին կառեալ Ձըղայլ
զարամուր ,

Ուր եւ Կարմիրն վարդան զօղեալ մանչէր
բոցահուր :

Վաներ՝ Դարենց Տիրամօր , Ձօռ՝ Ստեփանու
եւ Ծաղկայ ,

Գեօղեան՝ Ծիծանց եւ Խաչանց , Առեղ , Մար-
ծեղ , Պրիսաւայ :

Այլ հիմ կոչումն Ջերմին՝ փոխեալ ի Շոխ
արդ ու ի Տառ ,

Յոր եւ գետ Ջերմն հընակոչ . — այս առ յինէն
մութ եւ փակ :

ՅԱսորեստան միջամուխ ահա կարկառք ԿՈՐՃԱՆ
ՅԻՅ՝

Վայրագասուն ի սկըզբանց ազանց աշխարհ
Քուրդէից ,

Կոհակկոյտ խորտաբորտ վերիվայրեալ բովան-
դակ

Յորձանապոյտ հեղեղաց ձորահերձիկ խոր
յատակ .

Կորդուսաց դաւառ նախիշխան՝ յորում քաղաք
Թըմանին՝

Նախիջեւան ութեցունց զերծելոց տամբ տա-
պանին .

Մեծաց Մասեաց մրցամարտ սարաւանդեալ
Սողոփի

Ընդ որ վազէր անզանդէտ սուրբ հարսն հայոց
հոռօփի .

Բերկացւոց անդ Գասպուսի՝ յաշխարհն ամուր
մօտ ՏՏԵՐԻՒՄ ,

Ուր եռատրոհքն վէրին, Միջին, Սարին են
Կարգիւք :

Ամրասկահեա բերդք Տմորեաց եւ Ալկի շէն
Հայկազուն ,

Ուր ծերունին Այրաքաջ սփոփէր կընաւ սի-
րասուն :

Փշեւք, Փշեւք յայժմուս մարգք՝ զամուրն յի-
շեն Պինակա ,

Որոց զուգակ ինձ Ալկի ըստրաբոնեան Սիտ-
ալգա :

Այստանք, Այգտոք, Մոլոզանք Կարապուհիք, ան-
յայտք ուր ,

Արդ Հագարի Քաղաքից հազարամեայ վայրք
ամուր ,

Ջոր աստ ուրեմն հինաստր արեանտրբու հրոս
Քրդաց

Ահաստրակ համակէր ի սպանդ յաւեր եւ
յայրեաց :

Բազմամասնեալ վիճակք Բաւ եւ Տէւ, Թոպի,
Թիւրի ,

Մոլոզանից մերձաձայն Թիւրմա եւ մեծ Պերշաբի :

Որսիւրանից-յոր ընդ ելս, յորում երբեմն Արեան
լիճ

Հուպ ի Թըւայն գեօղ՝ փոխեալ ի պրակաբոյս
արդ ճահիճ :

Ճահուի՝ ամրին հռչակեալ ու Ագարակաց
կուռ բերդաւ ,

Աւ բարձրաբերձն ճեղու՝ ուր եւ վիճակն
ճէլլաւ :

Հուսկ գաւառաց ընդ հիւսիս եւ կից Մեծին
Փոքր Աւլաի ,

Ուր ճուղամերկ՝ Զըլմայրն հին՝ վերաբազմի
արդ. քաղաք.

Եւ Սմբատայ եւ Սրընգի բերդեան անցեալք ի
հանդէս,

Դիտաստեալին Քաղդէից այժմիկ կայանք Քօչ
հաննէս:

Ղօղեալ իսպառ եւ անյուշ ղյր վիճակեալ գա-
ւառի

Ապուջաբերին բերդ ամուր հուսկ ի քաղաքըն
վհրի:

Այլ վեհագոյն ինձ խնդիր աստ դաւառի հա-
յասպան.

Որ եւ հայկայ նախահարց թըւի բընիկն այն
ոստան,

Ուր դիւցազնընդ գաղարք ու արի թոռին կադ-
մայ քոռն՝

Յոր Տիտանեան զուր դիմէր թորգոմազանց բան-
տարկուն.

Դէմ հարաւոյ ճեա քաջն բիւրովք արամբք
կայր պահնակ՝

Ցերբ ամբառնայր ձեռն ի հայս Արշակունեաց
տիրունակ.

Իսկ ի վատեւ շամէնց շուայտից շիգարն ար-
քայից՝

Թագապըսակ ինքնադլուխ նազէր եւ տէր Կոր-
ճայից:

Յաշխարհյետին ժամանեմք Մեծի երկրիս՝ ՊԱՐՍ-
ԿԱՀԱՅՍ՝

Յերկուց դրացի ազանց վէճ՝ յարեաց ու ա-
րեանցըն վըկայս.

Քօղաբորբեալ պարսկայնոյն պատրըւակաւ
մարգբ սորին ,

Առաքիճան՝ նոյն եւ Այլի , Թբաբի , Աջոսերս եւ
Մարին .

Ըռնա , Տարբերս , զոր ի մեծ քաղաքն ասեմ մօտ
յՈրմի ,

Ուր մազգեղանցն հեղինակ ընծուեալ ի կեա-
նըս՝ պատմի .

Դաշտագեալին բարեբուլն յեցեալ ի ծով Առ-
պուտան ,

Բազմահարիւր բազմաշէն բազմալէզու գեօղա-
ստան .

Յերի վայրացն եւ Ռուսթաւ՝ առաքելոց աս-
պարէս ,

Բարթուղիմեայ եւ Յուդայ եւ Սիմոնի սուրբ
հանդէս :

Սարէնապատ ըզվայրօքս՝ ըստ կարծ ծանօթըն
Շինոյ ,

Յորում հայք գիւղ , ու ի լերին՝ բեւեռքան-
դակ տաշածոյ :

Զարէհասան ըստ հիւսիս՝ ուր ծով Յըմբեայ եւ
Վարազ ,

Եւ Զարէհասանդ՝ որ Տիման եւ Սաւաճաստ զուգա-
նաղ .

Խոսրովաւան արդ չըքեղ եւ Փաղաջուկ քա-
ղաք հին ,

Ամպրիտակ , հաւադուան եւ Սաւուռա
գեօղք յիշին :

Գաւառագլուխ տարակայ հէր՝ յերասխեան ի
հովիտ՝

Որ խոյ կոչեալ եւ Պարսիկ նախարարի այժմ՝
է նիստ .

Անդ փեռոտակ , Նըւարսակ եւ հովուաւանք
Մալխազան՝

Յոր Արտաշէսն յԵրուանդայ փախուստ լինէր
ապաստան .

Լայնածաւալ հովտաձեւ դաշտ քաղաքին չըր-
ջապատ ,

Ուր Դերանկին դաւ դընէր Ապրիլարիս առ
նախատ .

Վասպուրական ծայր ի ծայր ու աշխարհ հա-
յոց համօրէն

Նըղովէին հազար դէպ ըզախրանենգն անօրէն .

ՍԹափեալ քաջին՝ Թափէ զվրէժն որպէս գինի
գլխահար ,

Դարանամուտ ի նոյն դաշտ՝ դարձուցանէ
զաէրն արդար ,

Եւ զայլազգին հրապուրիչ՝ հարեալ ցրուեալ
առաթուր՝

Յերկաթի դուռն ակառանն նըշան վարսէ զլազ-
թըն Թուր ,

Սեւասարաս անիծից մըրուրք մերժեալ տա-
րադրին ,

Ըսպարապետն եւ արքայն եւ հայք համայն
համբուրին :

Հնգետասան քեզ ցայս վայր Մեծաց հայոց մեր
աշխարհք ,

Եւ երկերիւր ընդ յիսնից իշխանանիստ ճոխ դա-
ւառք :

ՀՈՎԻԻՔ ՇԻՐԱԿԱՅ

ՀՈՎԻԻՔ ՇԻՐԱԿԱՅ

Ա

Կենցաղ հովուաց եւ քաղաքայնոց .

Էին զուարթալոյս եւ ջերմասիւզ աւուրք նաւասարդի ամսեան . եւ արեգական դեռ եւս անցեալ զօթեւանօք հասարակ աւուր՝ ի լայնասփիւռ հովանիս թաւոստեան սօսեացն եւ կաղամախեաց հրաւիրանօք իմն կոչէր զառւարածիցն դաս : Տեղի առեալ այնուհետեւ ի կաթնաբուխ մարմանդիցն , եւ վարեալ զխաշինս իւրեանց մանկունք հովուացն հայոց , որք արածէին զհօտսն ի թանձրախիտ սիզի պարարտարօտ դաշտացն Վանանդայ եւ Շիրակայ , երթեալ տարածանէին զանձինս ընդ սաղարթուն վարադուրօք անտառակին , ուր աօթ եւ խոնջութիւն հանդերձեալ կազմեալ էին նոցա ապաստան հանգստուէա : Ամենեցուն մոռացեալ անդանօր զմտացն տաղտուկս , եւ ըստ տակաւ ծաւալել անդորրութեան յիրանունն թուլացեալ՝ յուշիկ լռիկ յածեցուցանէին զաչս իւրեանց ի վերայ հօտիցն մակաղելոց առօրեք իւրեանց , եւ ի վերայ համօրէն շինական տեսլարանին : Բրջիւն եւ սոխ որոճայնոցն առ

սակաւ սակաւ նուաղեալ լռէր, եւ ընդ հոսպ
հանդարտութիւն տիրէր գլխովին եւ հովտին եւ
արօտականացն եւ արածողաց. եւ յերերս անդ
վարսաւոր ոստոց մերձ ընդ մերձ տատանելոց ի
խաղս թեւոց սաւառնաձայն հողմոց, հաղ ընդ
հաղ լսելի լինէին վանգիւնք կրկնաձայն սարեկաց,
եւ ուստեք ուստեք ճռռողիւն ճնճըղկանց. ա.
ռռաւին եւեթ ահանակիտ՝ ապաժոյժ վիժակ գե.
տոյն մեծի Երասխայ, որ յեգեմական բարձանց
Բասենոյ դարիւ եւ դարիւ իջանէ եւ վազս առնու
ընդ հազար հովիտս Այրարատայ, կարկաճէր
յերկնանման ծոցս մարմանդիցն. եւ համբոյրս
ծաղկանցն մատուցեալ՝ իսկ եւ իսկ սողոսկէր
Թագէր ի շամբս մԹագինս, եւ իսկ եւ իսկ ար.
տաքս հորդեալ ճանապարհ՝ նոյն գունակ ծաւա.
լանայր ի ծաղկաճեմ ափունսն:

Ի համօրէն հանդարտութեան անդ յանդգաստից
իմն եւ իբրեւ հեղապար սահեալ անցանէին ժամք
բացութեայք, ժամք անասակք եւ խողաղականք,
ժամք զորոց ոչ եւս ոք զգայր զօրութիւն տեւո.
ղական. այլ միայն լրջութիւն եւ աշխոյժք յետ
Թմբրութեանն հասեալք ի վերայ հովուացն, եւ
ստուերաց առ ի շէղ տարածմունք՝ անձայն վը.
կայք լինէին ընթացից ժամանակին: Եւ այն ինչ
կիսոց յագեալ, այլոց քաղցրանայր տակաւին յեր.
կարաձգել զանուշարարն Թմբիր ընդ անկասկած
հովանեօքն, եւ զուարթագինս ապա տեսանէին
զդէմս բնութեան յաղուական լոյս տուընջեհական
լապտերին, Բաբիկ մանկագոյն յորդիս հարմա.
կայ, սրբեալ զլուսալիր աշկունսն զորս փակեալ

էր ի քուն քաղցրութեան՝ ի վերայ հօրն լանջաց ,
 եւ պահ մի պշուցեալ ընդ բնաւս եւ ասէ . « Ո՛վ ,
 քանի՛ խաղաղական են , հայրիկ , վայրբս այս եւ
 տեսարանք . քանի՛ ցանկալի է կենցաղս մեր : Ահա
 արեգակն պայծառ , ընդ որ հայեցեալ զուարճա-
 նամ յոյժ , եւ չգիտեմ ընդէր . ահա մարմանդքս
 դալարք յոր կայտուեմ ընդ գառանց՝ զորս ետուր
 ինձ . ահա վտակն այն ուր լուանամ զձեռս եւ զե-
 րեսս իմ եւ զգլաթ սպիտակափայլ գառանցն .
 եւ ահա ամենայն հօտքս եւ հովիւք մեր դրացիք ,
 եւ ծառք անգամ զվեօք հովանացեալք , եւ թըռչ-
 նիկք ի վերուստ ճախր առեալ երգովք եւ մանր
 պարուք , թուին ինձ , հայր , բաւական մեզ ի վա-
 յեւս կենաց : Չեն ինձ սէտք բարեկեցիկ անուա-
 նեալ կենաց քաղաքացեաց՝ զոր յանցաւորաց
 դաշտիս լսեմ . եւ ոչ բնաւ սիրեալ է իմ զայնալի-
 սի վայր , ուր որսէս լսեմ՝ քար ի վերայ քարի
 ամբարձեալ տունս չլինեն մեծամեծս . եւ փողոցք
 եւ վաճառանոցք աւելորդաց իրաց դրաւեն զա-
 մենայն զաեղին՝ յորում անկ էր հովուաց եւ հօ-
 տից միայն դադարել : Այլ առաւել ատեամ ես
 եւ խորշիմ գարշիմ յարանցն յայնցանէ՝ զորս ոչ
 եւս մարդիկս՝ այլ մարտիկս կոչեն . զորոց եւ մայր
 իմ պատմէր մեզ յեռանդն , զի արք ահարկուք
 են նոքա եւ գործիս սպանման ունին հանապա-
 զակիրս , եւ երթեալ խողխողեն զօտարս սրպէս
 անգութքն ի հովուաց զանմեզ գառնեալս : Եւ
 ընդէր , ով հայր , ոչ ամենեքին իբրեւ զմեզ հօ-
 վիւք իցեն . չգիտիցեն արդեօք զի երջանիկք եմք
 մեք : Այլ ես աղաչեմ , հայր , մի տանիր զիս եւ

զեղբարս իմ ի քաղաք. լու է մեզ բնակել առ
տանօր եւ վայելել յանդորրաւէտ վայելս տե-
ղոյս, զոր ի քէն ուսեալ արգ սկսանիմք ճանա-
չել զի քաղցր է յոյժ » :

Ժպտեալ Հարմակայ ընդ աղուական բանս որ-
գեկին իւրոյ՝ համբուրեաց զնա եւ ասէ. « Այո՛,
որդեակ, քաղցր են հովուացս կեանք, եւ հարա-
զատագոյն է սա կենցաղ նախնեացն մերոց հարց.
Հնորհք Անմահին, որ զսոյն մեզ վիճակեցոյց : Այլ
զքաղաքացեացն կենցաղ քաւ քեզ որդեակ՝ ար-
համարհ գրել. զի թէպէտ եւ ոչ որպէս զմերս իցէ
քաղցր, սակայն եւ ոչ ինչ նուազ վայելուչ է ի
շահ եւ յօգուտ, ի փառս եւ ի սրահպանութիւն
մեծի աշխարհիս եւ վսեմական պետութեանս
Հայկազնեայց : Վանդի քաղաքացիքդ այդոքիկ շի-
նութեան աշխարհիս պատճառք են, եւ զամենայն
Ժողովրդեան զպէտս նոքա տնտեսեն. նոքա են որ
գործեն զերկաթ եւ զսղինձ, եւ զաւելորդսն առ
մեզ զոսկի եւ զարծաթ. եւ փոխեն յաղիսս սկիտա-
նիս եւ յանօթս, յորոց եւ մեք երբեմն առնումք ի
կահս մերոց հանգրուանոց : Նոքա գործեն աղբս
աղբս ագանեւեաց եւ հանդերձից ըստ ամենայն չա-
փու հասակի եւ ըստ ամենայն աշտիճանի. որպէս
զի յորժամ քաղաքաԺողով մարդկան բազմութիւն
ի մի վայր դայցէ, որպէս զհովիտս զայս գունակ
գունակ ծաղկերանդ կերպարանօք երեւելի լինիցի :
Նոքա եւ զարքային մերոյ զարգս վայելուչս յար-
դարեն, եւ կանայք նոցին՝ փոխանակ ասու զնրբ-
բաթել եւ զբազմագունի տարազս անկանին. ու
րովք յորժամ զգեստաւորեալ նազիցէ թագա-

ւորն մեր, պերճագոյն երեւի քան զառաջնորդ
հօրանացդ զոր դուն պսակազարդ պճնես, եւ
քան զխօսնակ ի հոյլս մօրեաց: Յիշեմ ես տակա-
ւին զօրն՝ յորում ոչ ինչ տռաւել գոլով իմ տիօք
քան զերէց եղբայրն քո, երթեալ էի ընդ հօրն
իմում ի նաւակատիս զոր արար հայր այժմու
Թագաւորիս քաջն Վան՝ ի սկզբան Թագաւորու-
թեան իւրոյ, յորժամ աւարտեալ էր զնորոգու-
թիւն մեծամուր քաղաքին, զոր յառաջնան ասէն
Շամիրամայ գշխոյի կառուցեալ: Կայր նա համակ
զարդարեալ շքեղաշուք յօրինուածովք ի բարձու
դղեկին, եւ այնպէս յապշութիւն եւ ի հիացումն
կրթեալ էին աչք իմ եւ միտք, մինչեւ չկարել
ակն կառուցանել ի սլայծառութիւն նորա, որ-
պէս չկարես դու յարեւս յայս հայել: Անմոռաց
է յինէն եւ բանն զոր յայնժամ ասաց, յորժամ
տիրասէր Ժողովրդեանն սիրացեալ աննախանձ
խնդութեամբ ընդ փառս բարւոյ Թագաւորին՝ գո-
չէր մեծաձայն. Կեցցէ Թագաւոր մեր զամս հայ-
կայ եւ զաւուրս Արայի, եւ լցցի զօրութեամբն
Տիգրանայ. եւ ասէր. Տացէ ինձ երկնաբնակն տէր
վայելել ընդ երկայն աւուրս ի սէր այսպիսոյ
Ժողովրդեան, որ փառս եւ պարծանս անձին հա-
մարի զոր իւրում տեառն հատուցանէ. եւ յա-
ւելցէ ինձ հայր լինել նմին արժանաւոր: Այլ
զքաղաքացեացդ էին բանք մեր. ոչ ապաքէն նո-
քա իցեն, որդեակ իմ, որ արուեստիւք եւ ձեռա-
գործովք եւ երթեւեկութեամբ վաճառականաց
զանուն եւ զփառս եւ զճարտարութիւն ազգիս
մերոյ հասուցանեն յազգս հեռաւորս, ոչ ապա-

քէն եւ մէք ինքնին զարդիւնս հօտից մերոյ նոցա վաճառեմք, եւ ի նոցանէ առնումք զկարեւոր կէնաց մերոյ զպէտս:

— Իցէ այդ այդպէս, ասէ դարձեալ Բաբիկ. այլ զի բնաւ պիտոյ իցեն մարդախոշոշ զինուորքն այնոքիկ:

— Եւ նոքա, որդեակ, եւ նոքա ամենեւին պիտանիք են աշխարհիս բարեկեցութեան. եւ ոչ որպէս դուդ կարծես՝ սպանման արբանեակք, այլ խաղաղութեան են տաժիչք: Օրինակաւ իմն բեր ցուցից քեզ. տեսանէս զհօտս զայսոսիկ. ահա այդպիսիք եմք եւ մէք եւ ամենայն ժողովուրդն. եւ որպէս հովիւքս զի առաջնորդեմք նոցա, նոյնպէս եւ իշխանք ազգիս յիւրաքանչիւր դաւառս եւ ի վիճակս. եւ որպէս հովուապետն մեր ի վերայ հովուացս, այսպէս եւ թագաւորն ի վերայ ամենայն աշխարհիս. բայց տես ինձ, զի ամենեքին մէք զներքին հոգամք զհօտիս, ոչ գոլով բաւականք եւ արտաքնոցն միտ դնել եւ առ թըշնամեաց յարձակումն. վասն որոյ սովորեցաք շունս ունել պահապանս, որ ընդ մեզ հեզութեամբ կան, որպէս ընչապտուկդ այդ որ քծնի զքեւ. այլ ըստ պահանջել զիպացն կռուողք եւ մարտիկք լինին, զի զյանձնեալն ի նոսա զհօտ աւարատ պահեսցեն յերեսաց դայրոց եւ առիւծուց: Այդպիսի է եւ զինուորացդ ազգ. ի խաղաղութեան ժամանակի համբոյրք եւ հաշտք, այլ յորժամ մարդիկ չարք կամ ստամբակեալ դբուրէք եթէ յօտարաց եւ եթէ յընտանեաց ի վեր երեւեալ կամիցին խռովել զհօտ մարդկութեանս,

յայնժամ զէն առնուն նոքա եւ ի մարտ պատե-
րազմի դիմեն. եւ ի չկամել խռովացն ընդ հնա-
զանդութեամբ: եւ ընդ օրինօք մտանել, մահու
դատին զնոսա. զի ամբարշտաց անդեղջից խստա-
սրտաց յամառելոց ոչ գոյ այլազգ հնարս ուղ-
ղութեան գտանել. որպէս եւ շունքդ առնեն դայ-
լոց յաւակնելոց: Եթէ դոքա չէին, որդեակ, աշ-
խարհս այս մեր մեծ եւ գեղեցիկ կոխան ոտից
լեալ էր խուժադուժ ազանցն որ շուրջ զմեօք
բնակեն. եւ եթէ ոչ դոքօք ընդ Թշնամիս մարտ
յարդարէին առաջինքն մեր առաքինի նահա-
տակք, որպիսի ոք հայկն էր, որպիսի ոք Արամ,
որպիսի ոք Պարոյր եւ Զարեհ եւ Շաւարշ եւ Տի-
գրան եւ Ահաբն, այլովքն հանդերձ, ո՛հ, այժմ
ոչ աշխարհս յանուն եւ ի փառս իւր պանծայր,
եւ ոչ մեք խաղաղութեամբս այսու կեանս վա-
րէաք: Տեսանեն արդ, սիրեցեալդ իմ Բաբել, զի
ոչ միայն աւելորդ եւ ումպէտ մարդիկ չեն նոքա,
այլ եւ աշխարհիս շինութեան հսկողք եւ պահա-
պանք, եւ մեզ գլխովին օգնականք. զի ոչ հօտ ա-
ռանց հովուի կայ, եւ ոչ սոքա երկոքին առանց
պահպանութեան:

— Ահա արդ իսկամուտ լինիմ զի Ճմարտիւ
այդ այդպէս է որպէս ասացերդ, հայր. եւ ես այ-
սուհեմեւ սիրեցից զկենցաղս մեր որպէս եւ յա-
ռաջ, եւ զայլն եւս պատուեցից: Ո՛վ, քանիպա-
տիկ իրք են կարեւորք զորս անգիտանամ ես տա-
կաւին. այլ դու հայր, քանզի սիրես զիս եւ զեղ-
բարս իմ եւ զընկերքս որք ահա յունկնդրութիւն
ժողովեալ կան այսր, ուսուսցես մեզ ի ժամս պա-

քապոյ, որպէս զի մի ինչ ի կարեւորացն գիտու-
թենէ վերաբեցի ի մէնջ, եւ լիցուք որպէս դու
ասէիր յայլում նուագի, « Թէ ոչ երախտաւորք՝
գոնեա երախտագէտ որդիք մերոց պանծալի հայ-
րենեաց » :

Այսպիսիք էին զրուցաբանութիւնք հովուացն
Շիրակայ, մինչքեռ արեգակն ի մուտս խոնար-
հեալ լինէր, եւ ստուերք լերանցն երկարէին, եւ
ձայնք երեկորինք հնչէին ի հովիտն: Եւ ի դառ-
նալ մանկանցն ի վանս՝ Բաբիկ յեղյեղէր ասկա-
ւին զբանս հօրն իւրոյ, եւթէ Ոչ հօտ անհովիւ,
եւ ոչ հովիւ անհօտ, եւ ոչ երկոքին սոքա ան-
պահապանք երբեք:

Բ

Լսեն երկիրք ձայնի առաքիւնի մանկանց .

Մեկուսի յընկերակցացն ի զառ ի վեր փոքու բլրակին ոչ ինչ կարի ի բացեայ յիւրմէ խրճթէն՝ նստէր վարանական հովիւն Մեհենդակ, եւ խաշինք նորա լռիկ շուրջ գային գնովաւ։ Սիրա իւր անդուլ ի տաղաւար անդր ձգտէր՝ ուստի ելն զայն օր յոչ կամաց, եւ առ ի պէտս եւեթ հօտին. եւ աչք իւր խորշէին իմն դառնալ ընդ այն կողմն հայել. հատանէր անցանէր ըզձիւքն ընդ անձուկ հովիւնն որ անջրբալեալէր ընդ անակն եւ ընդ բլուրն, եւ յահէն ընկրկեալ մնայր. զի հիւանդագին եթող յանկողնի զԶարմուհի զամուսինն իւր. « Եւ տակաւին, ասէր ի տրտմութեան իւրում, տակաւին ոչ ոք ի մանկտւոյն երեւեցաւ. գուցէ դարձեալ զայրացան խիթք անհնարին ցաւոց Զարմուհեայ, եւ չկամիցին որդիքն քեցիլ ի ցանկալի մօրէն. գուցէ եւ ինքնին առ գութ ինչ չկամիցի տրտմեցուցանել զիս, եւ վասն այնորիկ չարձակիցէ զմանկունսն... Ահա ոչ բազում ժամք են յորմէ հետէ թողի զմայրն եւ զորդիս ի լաց ի միասին, եւ թուիմ յաւուրց բազմաց անջատեալ հեռացեալ ի նոցանէ... Յարուցեալ երթայց տեսից զողջոյն նորա... այլ ում թողից ըզհօտն, զի ոչ ոք է աստ յընկերաց իմոց. եւ ընդ իս

տանէլ զխորդ լինիցի, զի ինքնին Չարմուհի թախանձեաց զիս եւ ասէ. Երթ դու Մեհենդակդ իմ, արածել զխաշինան, եւ մի դարձցիս այսր մինչեւ յիջանէլ ստուերաց. եւ որ բնակէն յերկինս ասցէ վասն իմ, բայց եթէ կոչ առ յինէն հասցէ քեզ... Մոռացան արդեօք մանկունքն զստուերն զոր ետու նոցա գաղա ծանուցանել ինձ... Այլ զինչ որ շարժիդ անդանօր ի հեռաստանէ, միթէ նոքա՞, որդեակքն իմ... բայց ոչ, ստուերք են ծառաստանին... Անմահ Աստուած, եթէ երբեք հաճոյ եղեն քեզ նուէրք անդրանկաց օդեացս զոր մատուցանէի քեզ, եթէ ամոքեցին զունկն քո համբերատար հեծուծիւնք Չարմուհեայ, եւ քաղցր մտղթանք որդեկաց իմոց, պահեա զնա աղաչեմ կենդանի մինչեւ իցեմ ես. պահեա մատաղ որդեկաց իմոց զմայրն իւրեանց զբարի... պահեա Աստուած՝ զօրհնուծիւն տան իմոյ, զառաքինի զաղախին քո »...

Եւ ծածկեալ զերեսս իւր ուլենեաւն ելաց լալիւն մեծ. եւ իբրեւ անադան ուրեմն զաչսն յեաինն ցօղով արտասուաց ի վեր յերկինս ուղղէր, ահա ետես, եւ ոչ եւս սպառիք աչաց, ոչ եւս ստուերք ծառոց, այլ զուարթունք մխիթարք ամայութեան իւրոյ, հարմիկ եւ Մամիկ սիրելիք, կայտառ մանկունք դեռատիք, որոց ձեռն ի ձեռն տուեալ, եւ ի մեծէ ուստեք ի կրից երազեալ, որպէս էր կարծել, զանբաւականն յայնքան ընթացս զփափուկ գարշադարան, զթուխ գիտակս յուսս ծեծելով եւ զցիր բազմութիւն համասպրամ ծաղկանց առ ոտն կոխելով, մերթ ան-

կհալք գլորեալք եւ մերթ յարուցեալք եւ կանգնեալք, մերթ ծածկեալք ի պարարտարօտ մարգսն եւ մերթ ի վեր երեւեալք, եւ անցեալք նախ ընդ խորն եւ ապա ընդ զառ ի վեր հովտին, եւ ընդ բովանդակ կարմրորակ դէմնն եւ ընդ հովանի լանջն վիժակս ջերմն քրտանց հոսեցուցեալ, թասելով եւ կայթելով ելին հասին արկին զանձինս ի գիրկս հօրն իւրեանց, եւ « Հայրիկ, մայր մեր, մայր մեր... » եւ այլ ինչ արտաբերել ոչ կարէին՝ ի հատկել ձայնիցն եւ շնչոյն։ Իսկ Մեհենդակայ զերկոսին միանգամայն զփոքրկունսն ի գոգ ժողովեալ, « Զինչ իցէ, զի՞ եղեւ մօր ձերում, հարցանէր ստէպ . ասացէք որդեակք իմ, ասացէք փռւթով։

— Մայր մեր ապաքինեաց, լուծան ի սպառ խիթք ցաւոց նորա, եւ այժմ քեզ սպասեալ մնայ հայր »։

Համբուրել զորդեակսն եւ յառնել, գումարել զհօսն, տալ զաջ իւր ի Հարմիկ եւ զձախն ի Մամիկ եւ դէմ դնել ի հիւշն, զայն ամենայն միոյ վայրկենի գործ արար Մեհենդակ . ընթանայր եւ ընթացուցանէր զմանկունսն . եւ հարցանէր . « Եթէ գիտիցէք մանկունք, որով օրինակաւ զերծաւ մայր ձեր ի սաստիկ ցաւոցն։

— Եւ կարի իսկ քաջ, ասէ Հարմիկ . թող պատմեսցէ քեզ Մամիկ, մինչ ես հաւաքեցից ճեպով ծաղկունս ինչ մօր մերում եւ քեռ »։

Եւ Մամիկ ասէ . « Մինչ դուն բաժանեցար ի մէնջ, հայր, լալով՝ ընդ առաւօտն, եւ մէք բոլրեալ զմահճաւ մօր մերոյ լայսք, Քաջաջ եղբայր

մեր եղեալ էր զճակատն ի սնարս բարձին, եւ զերեսս իւր ծածկեալ անշարժ կայր, եւ քոյր մեր առ նմին, եւ մէք մի աստի եւ մի անտի աղօթէաք լուռ. եւ ահա յանկարծ յարեաւ Քաջաջ, եւ մեզ ինչ ոչ ասացեալ եւ արտաքս. բայց զդառնալն ոչ անագանեաց՝ բերեալ ընդ իւր բռամբն բանջար ինչ խոտոյ, զորմէ ասէր թէ քննեալ եւ ի վերայ հասեալ էր յառաջագոյն, զի յորժամ ցաւս ինչ ունիցին գառինքն՝ խնդրեն զայն եւ ուտեն եւ բժշկին. զայն վաղվաղակի տուեալ քեռ մերում եռացուցանել ի ջուր աղբերն, եւ ջերմաջերմն արբոյց մօր մերում, մինչդեռ շոգի բովանդակ ծածկէր զերեսս նորա առ ի մէնջ. էարբ, հայր, եւ ի քուն եղև անդորր. քանզի մեր արտաքս ելեալ եւ աղօթէաք անձայն առ այն զոր Անմահ կոչես դու, եւ մայր մեր՝ Բարձրեալ. եւ իբրեւ ժամք երկու անցին՝ կոչեաց զմեզ քոյր մեր ի ներքս ի սենեակն, եւ ահա մայրն նստեալ էր կանգուն ի մահճին եւ օրհնէր զՔաջաջ, զի յաղօթել իւրում առ Անմահն անկեալ էր ի սիրտ նորա ելանել զխոտոյն եւ բերել զգեղն կենդանատու: Իսկ մէք այն ինչ համբուրեալք ի նմանէ, փութացաք առ քեզ:...

— Ահա նա ինքն մայր մեր » գոչեաց հարմիկ, եւ թափեալ զձեռս իւր յաջոյ հօրն՝ ընթացաւ ի գիրկս Զարմուհեայ, որոյ յեցեալ ի Քաջաջ և ի դուստրն իւր կայր ի սեամս անկանն, եւ ողջունէր ի հեռուսս զՄեհենդակ: Անդ առ հասարակ ծնողացն եւ որդւոց գիրկս զմիմեամբք արկեալ օրհնէին զտուխն կենաց եւ առողջութեան. եւ

մանկտեակն առեալ փունջս փունջս ծաղկանց
 ամուռն ընդ օդս եւ ի գլուխս մօրն իւրեանց եւ
 քեռ: Քաջաջ միայն ի լուր օրհնութեանց հօրն
 եւ դուլեստից առաքինութեան իւրոյ շիկնեալ
 կայր ի թիկանց Զարմուհեայ. քանզի այսպէս
 բնաւորեալ էր պարկեշտն առաքինութիւն ի
 դարս անդ հարցն մերոց զծաղկանց բերել զախ,
 որ եթէ գլխովին բացեալ յերեւան ածիցեն զպայ-
 ծառութիւն իւրեանց հանդէպ ականն արեւու, ի
 մօտոյ իսկ գունաթափ լինին եւ զըաւին յանու-
 շահոտ բուրմանէն, իսկ ընդ մայրենի տերեւօքն
 քօղարկեալք՝ անվթար պահին ի գեղն: Բայց Մե-
 հենդակոյ արաաքս զնա ձգեալ եւ գիրկս ածեալ
 անդրանկանն իւրում, եգ զձեռս իւր ի գլուխ նո-
 րա, ի վեր հայեցաւ եւ ասէ. « Լուիցեն երկինք
 հանապաղ առաքինւոյ սրտին Քաջաջայ, եւ յա-
 լէլեն Զարմուհեայ այդպիսի որդիս:

— Եւ հօրն եւս իւրեանց նմանակս, յաւել
 պարկեշտուհին:

— Կեցցեն ծնուք մեր անձկալիք, գոչեցին միա-
 ձայն որդիքն չորեքին:

— Յաւերթ կեցցեն անբիծք եւ անարատք ման-
 կունք մեր: Կրկնեցին շրթունքն ծնողականք:

Եւ իբր ի բազմանուագ գործեաց միաձայնու-
 թիւն երգոց՝ ուխտ ամենեցուն սրտից առ հասա-
 րակ վերանայր սլանայր ընդ երկինս:

Գ.

Երասխունաց ծառատունկ .

Ի պարարտարօտ վիճակս հովուապետին Ար-
բունայ, ամբառնայր դարեւանդ դաշարագեղ
յերկնաբերձից ի թիկանց կուսէ պսակեալ եւ ի
սաղարթախիտ մայրեաց, որովք հեշտընկալ իմն
բազմարան ընծայէր արեւակէղ հովուին եւ տա-
ժանաբեկ ուղեւորի: Անդր յաճախ ի բարձրանալ
ականն արեւու՝ յետ արբուցանելոյ զխաչինս իւ-
րեանց ելանէին տուարածականք, տուեալ զան-
ձինս ի զուարճախառն զրոյցս, ի դիւր հանգստի
եւ ի զնին վայրացն. զի այնպէս ակնապարար են
տեսարանք բնութեան ամենայն ուրեք: Առ ստո-
րոտով իսկ բլրակին ընթանայր մեղմ կարկաջանօք
վտակ ականակիտ՝ դէմ եղեալ ի ծոց մեծի եւ բա-
ցական գետոյ, եւ որպէս հետաքնին անցաւոր
զվայրօքն դեպերեալ, և ոչ ինչ ի բացեայ անդէն
նուաղեալ, իբրեւ յակամայս անկեալ յուժոյ, ի
պոյն արծաթի ծաւալանայր թաքթաքուր ի մար-
մանդս անդ: Այլ ճարտարին նախահոգ ինամք
առ ոտիւք բլրակին յարդարեալ էր լճակ ձեռա-
գործ, աւազան առձեռնապատրաստ յարբումն խա-
շանց եւ ի լոգարան մանկանցն հովուաց. ընդ լիճն
ընդ այն անցեալ ջուրցն յաւելուածոյ՝ յառաջ

եւս վարէին զգեդեւեալ ընթացսն արբուցանել եւ զանդաստան մի փոքրիկ որ մերձ էր ի հանգրուանսն:

Էր անդանօր ակումբ բոլորեալ հովուաց որ պէս յերեկն եւ յեռանդն, եւ ընդ երկար ի հաճոյական իմաստս ըմբռնեալք վասն այնպիսւոյ տեսլեան, աչօքն եւ սրտիւք քան թէ խօսիւք շրթանց բարբառէին, մինչեւ ելոյծ մի ոմն ՚ի նոցանէ զլուծիւնն, եւ զսրտին իւրոյ պարզէր զիմացուածս. եւ լինէր ամենայն հովուացն՝ յորս ոչ ինչ պակաս ի խօսողէն նոյն կիրք ազդեալ լինէին, գոչել միաբերան. « Ո՛վ գեղեցիկ դարեւանդ, օթարան նախանձեղի, ո՛վ քաղցր դիւր վաստակոց »... Եւ իբրեւ լռեցին յայսպիսեաց եւ յառաւել եւս զարմանաց, եբաց զբերան իւր ծերունին Արբուն որ բազմէր ի միջնոցս, եւ ասէ.

« Բնուծիւն, որդեակք իմ, դայեակ առաջին է եւ ամենայնի յանձանձիւ. այլ ոչ ունի զանթերին դիւրուծիւն հայթհայթել մարդկան. եւ ոչ այդ ամենայն զոր տեսանէքդ եւ ընդ որ բերկրեալ սքանչանայք՝ նորին միայնոյ գործք իցեն, այլ գործակից եկաց նմին եւ ձեռն մարդոյ. զի որպէս ոչ ինչ օգտէ մարդոյ առաւելուծիւն մտաց՝ եթէ ոչ ձեռն ի գործ եւ ջան ի կիր արկանիցէ, այսպէս լինի եւ ի թողուլ անդ զբնուծիւն անփոփոխ յիւրումն էութեան: Ապաքէն որթ է որ բերէ յոտինն Մասեաց զգուարթարար գինին. այլ եթէ ոչ էր մշակին յատեալ ի ժամու զուռս նորին, այժմ թերակատար արդեօք մնայր խնջոյիցս բերկրուծիւն: Եւ տեղիս այս յորում կամքս՝ ոչ բազում

ինչ ազգօք յառաջ՝ դաշտ լոկ թափուր էր, զբար-
 ձրաւանդակդ ի միջի ունելով, բայց ոչ հարթա-
 ծաւալ զգլուխն որպէս այժմս, այլ կոշտք հողոյ
 եւ թուփք եւ խարձք. եւ ոչ առուակն մօտէր ի
 սա յայնժամ, ոչ հանգրուանք մեր հանդիպոյ ամ-
 բառնային: Այլ մի ոմն ի հաւուց իմոց անդ ու-
 րեմն յաւուրս Ահազոնի, իբրեւ դարձեալ գայր
 նա ի պատերազմէ վիշապազանցն, որդւոց Աթդա-
 հակայ, եկեալ աստանօր եւ ակն արկեալ զվայ-
 րօքս, ընտրէր իւր տեղի բնակութեան անդ՝ ուր
 իմս արդ ամբառնայ բնակարան. եւ վառեալ գե-
 ղեցիկ օրինակաւ Տիգրանայ, որոյ ականատես
 լեալ էր համօրէն աշխարհաշինութեանցն, ձեռն
 ի գործ արկեալ յարդ եւ ի զարդ բերէր զտեղիս.
 նա զառապար դարեւանդս հարթեաց, նա տըն-
 կեաց զծառս՝ յորոց բազումք տեղի ետուն ժամա-
 նակին, եւ այլք ընդ նոցա վերաբուսան, զի այս-
 պէս եւ բնութիւն հնանայ. նա ինքն գործեաց
 զաւազանս զայս յարբուցումն խաշանցն. քանզի
 որպէս տեսանէքդ, վտակն բացական էր աստի,
 եւ այլում գերդաստանի մերձաւոր. իսկ նորա
 առու հատեալ ընդերկարաձիգ արար զգնացս նո-
 րուն: Ոչ ժամանեաց նա վայելել կենօքն յարգա-
 սիս ամենայնի զոր արարն, եւ զոր տակաւին երկ-
 նէր ի մտի առնել. այլ մեռաւ գոհութեամբ.
 քանզի գեղեցիկ խորհէր նա այսպէս, թէ անձին
 գործէ զոր ինչ դք այլոց բարի առնիցէ եւ յետ
 իւր թողուցու: Երախտաւարտ որդիք նորա տըն-
 կեցին առ յիշատակէ նորին սօսիս զայս զմեծ, յոր
 յեցեալս եմ յետինս յորդւոց նորա. առաւել քան

զերկերիւր ձմերուռնս վանեաց բուն սորա առ յաւերժ կացուցանել զյիշատակ բարի մարդկութեանս: Հարք իմ պայազատեալ մի ըստ միօջէ զփոքրիկ վիճակս զայս եւ ժառանգեալ զցուպ նորին, ոչ վերջացան յաւելլուլ ինչ ինչ նոր յարարս նախնեացն, եւ ի դիւրութիւն հովուաց որոց տեսուչ կարգեալ էին: Որոց եւ ես պարտ անձին ծանեայ նմանող լինել առաքինեացն, այլ ոչ հասի ես ի չափ հարցն իմոց: Բայց դուք, որդեակք իմ, ժրացարուք այսուհետեւ՝ մի զանձանց եւեթ խորհել զհանգիստ, այլ եւ զորոց յետ ձեր գալոց են, որպէս զի եւ յետ ձերոյ վախճանին գլտանիցին անուան ձերոյ օրհներգութիւն: Նա եթէ եւ ոչ նոր ինչ յաւելլիք յառաջնոցն վաստակս, գոնեայ աղարտողք նոցին մի լինիլիք, այլ մանաւանդ պահսանողք եւ գովիչք եւս երախտեացն. զի զբարեաց օրէն է զոր եւ ընդունիցի դժ՝ անջինջ պահել ի սրտի զյիշատակս: Ահա եւ այդմ տարացոյց ձեզ սօսիքդ հնգեքին որ շուրջ պատեն զմեծաւս այսու, եւ ի վերոյ քան զարմն տաշեալ եւ անուանք բարեացապարտ նախահարցն իմոց, դրոշմեալք յորդոց անտի շնորհակալուաց »:

Լուեաց Արբուն, եւ լռութեամբ մեկնեցան ամենեքին՝ որոճալով ի մտի զբանս նորա. եւ ի միւսանդամ խմբել նոցին անդանօր՝ զաչս ի վեր առեալ ծերոյն ետես, եւ ոչ առանց գեղեցիկ շառաղնութեան, ի սօսւոյ միում որ ի սնարս իւր՝ դրոշմեալ զիւր անուն, եւ պսակ ծաղկանց զոստոցն զնովաւ կախեալ. զի ինքն իսկ Արբուն լեալ էր հեղինակ անդաստանին որ տա հովուավանօքն

ի զբօսանսս պիտոյից բնակելոցն : Եւ ընդ աջալըր.
 ջուլթիւն հովուացն խնդամտեալ օրհնեաց զնոսս
 եւ ասէ . « Երախտագիտութիւն , որդեակք իմ ,
 զամենայն ինչ մեծ եւ կենդանի առնէ . եւ բա.
 զումայն է զի ազնուականութիւն շնորհակալու
 սրտի՝ պայծառագոյնս ընծայեցուցանէ զերախ.
 տաւորին յիշատակ . եւ ոչ ինչ ընդհատ ի նմանէ
 փառսյանմահէն ընկալցի եւ գովութիւն ի մարդ.
 կանէ » :

ԵՐԳՔ

ՆԱՀԱՊԵՏԻ

ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀԻԿ

Հայոց աշխարհիկ, գարունդ է հասել,
Ահա գեղեցիկ գարուն քո եկել:
Ո՛վ դու ի վաղուց մոռցուած հայրենիք,
Ո՛վ դու իմ սրբախա անմոռաց տեղիք.
Ահա գարունիկդ հասել է հասել,
Աւագ Մասեաց ծայրն ընդ քեզ հաշտ հայել.
Այն սեւ սեւ ամպերն են դարձել ի փախ,
Այն ճերմակ ճերմակ սարերն են անվախ.
Ձընիկն ի ծոցին բացեր է ճանապարհ,
Քաղցրիկ կըրկըջալ գլորէ գետս հազար.
Յայն բարձր ժայռից որ երկնուց են մօտ
Կենաց օրհնութեան ծագէ առաւօտ:
Ահա քո բլուրներն՝ Հայոց աշխարհիկ,
Այն քո բիւր բլուրներ ու բիւր վճռակիկիք
Հազար քո ձորերդ ու հազար քո դաշտ՝
Տարան ցուրտ ձմեռդ ու ձիւներդ շատ.
Լէրինք եւ հովիտք ընդարձակ ու լայն
Նախշուն զարդարին նոր հարսին նրման.
Կապուտակ սարերդ դունըզդուն պըսակ
Կապեն ի գըլուխ զինչ նոր թագւորակ.

Ի ծայրից սարից որ երկնուց էն մօտ՝
 Փռուռի մինչ ի խորն հօրոտն ու մօրոտ .
 Գետեզերք ամեն բացել էն շուշան
 Պայծառ դրնդրղնով* ցընցըղկեն գընան .
 Սարեզերքն ամեն զվարդն երեւցուցին ,
 Ա՛հ կարմրուկ վարդեր , զաւակք Եդեմին :
 Պըլպուլն ի հեռուանց թողեց ճըգնարան
 Ծովեր ցամքըներ թեւեց անգուման** ,
 Կանչեց ի յօդուն երեք հետ բարեւ
 Ոտկունքըն դըրաւ ի սարին վերեւ ,
 Սարին վերեւէն ի վարդին տերեւ ,
 Հայոց աշխարհիկ , քեզ երեստ բարեւ .
 Սարեկն ի սարին եկաց ու մընաց ,
 Անմեղ նախընծով եղաւ երգասաց .
 Արագիւն յերգիսն աւլեց իր բունիկ ,
 Կանգնեցաւ կըղաց՝ « Հայոց աշխարհիկ » .
 Արտուտիկըն թռաւ , թռաւ թռաւ վարուվեր
 Մանրիկ ճըլճըլով ասաց շատ բաներ .
 Տատրակիկն իջաւ իջաւ ցած ու ցած
 Կըրծկունքն ի գետին ըզկոճկոճ ճըւաց .
 Հովիւն ու հօտաղ , դառինք , եզն ու կով
 Գոհացան զԱստուած՝ մարգեր շուրջ գալով :
 Հանց քեզ տէրն է տուել գարուն գեղեցիկ
 Որ դրախտի նմանիս Հայոց աշխարհիկ .
 Դրախտիկն որ անցել գաւնայ քեզ գարնամբ
 Զինչ պայծառ արեւն որ ծածկէր ի յամբ :
 Բայց Նահապետիս ի՞նչ ասեմ ծերուկ
 Որ եմ քան զամեն ծաղիկ վաղանցուկ .

* Աւեր , ծփանք : ** Յանկարծ , վաղվաղ :

Իմ գարունս անցել ու հասել աշուն ,
 Յամբած տերեւուկս ըսպասեմ հովուն՝
 Թէ էրբ ի լերանց ծոցուն փրչէ խոր
 Ձրգէ անկրսկիծ զիս ի մահուն ձոր :
 Նահապետիս կեանքն եղաւ բաւական
 Խընդուծեամբ կեցաւ ի յիւրն հայաստան .
 Ժամ է որ երթայ ի յայն հայրենիք
 Ուր իսկի չզատուին եղբարք սիրելիք .
 Խընդուծեամբ կ'երթամ քեզնից՝ հայաստան ,
 Քեզնից առած հողս՝ ի քեզ տամ թաղման .
 Ի քո ծոցէտ վեր կանգնեցաւ Ադամ
 Ես ի քո ծոցէտ տ' ելնեմ անթառամ :

Այ մանկաիք եկէք շուրջ Նահապետիս
 Ականջ դիք շայիր՝ հօրդ յետքի ձայնիս .
 Պլպուռն ու սարեկն երգերն են նորեւ ,
 Իմն՝ հետ տատրակին հողու հաւսարեւ .
 Մանկաիք , զիս հայոց հողն ու ջուր սնուցել ,
 Ես այն հողն ու ջուր սըրտով եմ սիրել .
 Հայրենեաց հարուստ է հող , ջուրն անուշ ,
 Քանց օտար վարդ՝ քաղցր է հայրենեաց փուշ .
 Հայաստանի օդն է քաղցր ու բարակ
 Հովերն են անուշ , պայծառ են վըտակք .
 Զուրն ու պըտուզն համ տան անմահութեան ,
 Խոտն ոսկեզօծէ զգառներուն բերան .
 Յոսկեթել ամսոց յայգուն զովագին
 Թորթոր իջանէ ցօղիկ մանրագին ,
 Կարմիր ճաճանչով արեւուն շաղուած
 Դայ ի խաւըրծիլ մանանայ կենաց :

* Քերդող, երգահան :

Ո՛հ լերունք ծաղկած, ո՛հ ջուրք ծիծաղկոտ,
 Զանուշիկ հովերտ ի յիս ածէք մօտ.
 Հողմունք անուշիկք՝ եկէք մօտ ի յիս,
 Շունչ ու երգս առէք տարէք ի Մասիս.
 Տարէք վերջի շունչս ի տուն տապանին
 Ու լըսեցուցէք զաւկաց թորգոմին:
 Ձեզ կ'ասեմ մանկունք սիրունք նազելիք,
 Որոց է բնական հայոց աշխարհիկ.
 Մ'ուրանայք զերկիրդ ու զազգըդ սիրուն,
 Ծառն՝ արմատով ծառ, տունն հիմամբն է տուն.
 Մեր տէրն ի յերկնուց ծայրէն երբ իջաւ
 Երկրիս հիման քարն յԱրարատ դրաւ.
 Այն մեր Մասիսու երկնաձեւ սարէն
 Աչեց ըզբոլոր՝ վերացաւ նորէն.
 Հոն չափեց սահման իւր նախաստեղծին
 ԶԵփրաան ու զԵրասիս բաժակ դրաւ դրախտին.
 Կենաց փայտին ծառն ի հոն ծաղկեցաւ,
 Զար գիտութենէ բարին մեզ տըրուաւ:
 Ի հայոց հողէն կազմեցաւ Ադամ
 Զօդն հայոց Եւայն ծըծեց քաղցրահամ.
 Աչքերըն պայծառ երեսքն աննրման
 Հրեշտակաց առջեւն հոն հանգիսացան.
 Ծաղկունքս այս ծընած են ի յայն ծաղկոց
 Որ Եւայի պսակ եղան ու նըստոց.
 Այս մեր սարերուս ծերուկ արձագանգք
 Ատուածոյ ձայնին տըւին պատասխանք.
 Աստից երգք սիրոյ ու ասլաշխարութեան
 Երկինքն ի վեր նախ յերկրէս վերացան.
 Արեամբն Աբելի Քրիստոս հոս զենաւ
 Կրկին եւ կրկին մեզ յոյս խոստացաւ.

Ագամ՝ ծերունին այս սարիս ներքեւ
 Զաւակացն ասաց զիր յետին բարեւ .
 Այն ձորիկն ի վայր լալով գնաց Եւս
 Գլուխն ի քար դրաւ կարօտ Եդեմայ .
 Ի հոն են նընջել մարդիկն առաջին
 Որ հետ հրեշտակաց զԱստուած օրհնեցին : . . .

Երբ գոռաց երկինքն ու գետին սարսեց
 Ամպերն ի ծով, ծովն ի յամպեր վազեց ,
 Այն սարին ծարէն Նոյ մտաւ ի տապան
 Զրագունտ երկրիս շուրջն եկաւ մանուսման * .
 Իջաւ բազմեցաւ ի բարձրն Մասիս
 Զաղու աղաւնին ղըրկեց աւետիս .
 Երկիրս էր դարտակ անապատ ահեղ ,
 Լուկ ի հայաստան կայր մարդկութեան տեղ :
 Մէք եմք հարազատ ծեր Նոյի ծընունդք
 Որ ժառանգեցինք զհովիտս ու լերունք :
 Նախընծեցաւ Բել բըռնաւոր արքայն
 Զհասակն անձոռնի կանգնեց բարձր ու լայն .
 Հատ զօրքեր շարան բերաւ անհամար ,
 Թուխ արեւ բըռնեց մեր երկնուց պայծառ .
 Լըսեց հայկն արի , ձէնեց քաջերուն ,
 Սարն ի վար վազեց զինչ կայծակ յամպուն .
 Զաղեղըն լարեց կամըրջի նըման
 Որոտաց թըռուց ըզնետըն գերան ,
 Զերկաթն ու պըղինձ կըրծից հըսկային
 Սըրտոմն ու թոքով հանեց կըռնըկին .
 Փլաւ Բէլն ի բըլթէն ի խոր Գերեզման ,
 Զէտ ծուխ սեւ զօրքերն եղան ցիրուցան :

* Շուրջ շուրջ :

Հատ կըտրըճուորայք հանեց հայաստան ,
 Հատ Բէլեր փլուցին քաջքն հայկի նըման .
 Հուռոմն , Ասորին , Մար , Սըկիւթ , Պարսիկ
 հայոց թըրերուն եղան պատառիկ .
 Այս սարեր , ձորեր ու դաշտերս ամեն
 Կարմիր են քրանել , կարմիր խըմել են .
 Ի հոն են խաղցել Տիգրան ու Տրդատ ,
 Վարդանն ու Վահան , Աշոտ ու Սըմբատ :
 Հոն կրակէ թռուցել նետ հայոց մանկտին ,
 Թըզի սէս թափել գունդ գունդ թշնամին .
 Այս բլուրներուս ծայր գրօշըկներ բացուել ,
 Աւիւծն ու արծիւ հետ խաչին վառել .
 Զէնք ծարւած գացել , դարձել են արբած ,
 Ճըմռոտած ճակատք սլարզել են սլակած .
 Ընկել են ընկել հոն հայոց այլ քաջք
 Մէկ ձեռքն նիզակ ու մէկալըն խաչ .
 Թըռել ի դաշտէն ելեր են յերկին
 Բազմել հետ Գրիգոր , Տրդատ , Վարդանին :
 Աբգար թագաւոր մեր քաջ իմաստուն
 Թըղթով է խօսեր հետ Աստուածորդւոյն ,
 Երնէկ եւ ընծայ առել Քրիստոսէն ,
 Դեսպան ընդունել զառաքեալ Թադէն .
 Զառաջին սլատկերն այն սուրբ դաստառակ
 Փրկչին կողաբաց Գեղարդըն միակ ,
 Այլ շատ նըշխարքներ , մասունք զանազան
 Ի ծոցն է սահել աշխարհս հայաստան ,
 Հատ առաքեալներ ունի իւր քարոզ
 Հատ սուրբ հայրապետ ամբաւ մարտիրոս .
 Բիւրաւոր ունի մատրուոնք ու տաճար
 Անապատ ու վանք հաղար ու հաղար :

ՅԱստուծոյ առեր ըզլեզուն ու զգիր ,
 Թարգմաններ յամեն ազգէ գիրք ընտիր
 Ճարպիկ տղայք զըրկեւ ի Ստըմաօլ, յԱթէնք ,
 Հայն հօռում լեզուով յաղթեւ է զհէլէնք .
 Հատ գրրբունք գրրեր մեր հարքն ու մագղաթ
 Զէտ ցորեն դիզէլ քանց բարձր Արարատ :

Բայց ափսոս հիմա որ չար թըշնամիք
 Իսկի չեն խնայել Հայոց աշխարհիկ ,
 Եկեղեցիք , վանք , գրրատուն դարպաս
 Զարկել են թըրով հըրով դաս ու դաս .
 Զազգն ընչօք տեղօք քանդել ու գերել
 Դէմ չորս հովերուն տըւել ու ցըրուել :
 Աւաղ քեզ աւաղ Հայոց աշխարհիկ
 Տուն երկնանըման , փըլած տաղուարիկ : . . .

Այլ ինչ ափսոսամ ըզքեզ Հայաստան՝
 Երբ ձեռքն Աստուծոյ տեսնում յանդիման .
 Ինքն է հրամայած քակել, ինք շինէ ,
 Զինչ ըզհետ ձըման ըզգարուն հանէ .
 Զաշխարհ մեր սիրեաց Աստուած ի սկըզբան ,
 Թէ անէծք երեւո՝ սիրոյ էր եւ այն :
 Ի թուխ ամպերէն ելնէ փոթորիկ ,
 Հողու հաւսարին ծառերն ու մայրիք ,
 Տերեւքն եւ ողկոյղքն մարգարտաշար
 Ի յոտից ներքեւ երթան ի խաւար .
 Ամպն եւ փոթորիկ շուտով վերանայ
 Նոր արեւ , գարուն , ծառն ու այգին գայ :
 Արմատք հին՝ նոր ճիւղ , հին ճիւղք՝ նոր ծաղիկ
 Ընծայեն բնութեան , Հայոց աշխարհիկ .
 Դուք այլ կործանած սիւնք , դուք այլ կանգնիք ,
 Կապին կամարքդ , ո՛հ , սուրբ եկեղեցիք .

Քակեալ վանորէք՝ շինիք հոգւոց տուն
 Դառնան ձեր սաղմոսք, ձեր քաղցր ալէլուի:
 Այդ քո աւերակք, հայոց աշխարհիկ,
 Նըշան մեծութեանդ են, թողմած ծաղիկ.
 Թողմած ես՝ բայց վարդ, ցամբած՝ բայց հա-
 Ով ըզքեզ օտար ծաղկան հետ փոխէ՝ [լուէ.
 Նա կոյր է յիմար. զհօտն անմահութեան
 Ընդ սուտ դոյն փոխէ տըխմարն ու տըղայն.
 Յիմար է յիմար որ զսարծանքն հարանց
 Երթայ վաճառէ ընդ օտար աղանց.
 Աշխըրհիս օրէնք՝ որ ծնողք չըփոխուին,
 Հայրենափոխք չեն, ուրացողք լինին.
 Ծառն՝ արմատով ծառ, ծառովն է արմատ.
 Դաւար մանկաիք, ձեր տալին է Արարատ.
 Պինդ կացէք, Աստուած ցօղէ ի վերէն,
 Ծըլլէ ու ծաղկէք քանց վարդ ի թըփէն.
 Չըլնի ոք նախանձ չըլնի հակառակ,
 Թէ չէ՝ նման խոտու լինի խայտառակ,
 Այլք ծըլլն ծաղկին, թէպէտ քըչիկ մ'ուշ.
 Չարկամըն մընայ միշտ դըժնիկ միշտ փուշ.
 Որք խելօք սիրով կան զինչ աղբըրիկք
 Տեսնեն քո գարունդ, հայոց աշխարհիկ:
 Աւ ես Նահապետ ցամբած ծերունիս՝
 Երթամ մեր հին հարցըն տամ աւետիս,
 Ասեմ, թէ գարուն երեկ տան հայոց,
 Դուք Նահապետիս ասացէք՝ հոգւոց:
 Ծեր Նահապետիդ՝ տուր կակուղ հողիկ
 Որ ըքեզ պինդ սիրեց, հայոց աշխարհիկ:

ՀԱՅ ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Առաւօտուն դրոնակն է բաց .

Ե՛լ է՛լ արեւդ Հայաստանեայց :

Ահա ելնեն որք 'ին * ի քուն ,

Ու հաճապետն այլ որ անքուն՝

Յաստուածազարդն ելնէ հանդէս ,

Հայ հայրենեացն ելնէ ի տես :

Ելնէր ելնէր նա մինչ յԱրտու

Զաչերն ածել ընդ չորս բոլորս ,

Երբ սեաւ գիսակն էր ճակատուն

Ոտկունքն արագ էր քանց այծուն ,

Յաստուածազարդ ելնէր հանդէս

Հայ հայրենեացն ելնէր ի տես :

Դուք որ սարերտ ի վեր երթայք

Ա՛յ իմ սիրուն կարըճուորայք ,

Գէմ * թէ զգալար աչուիդ սիրէք ,

հաճապետին մըտիկ արէք .

Յաստուածազարդ ելէք հանդէս

Հայ հայրենեացս ելէք ի տես :

Ահա ելանք ի մեծ հանդէս .

Հայ հայրենեացս ելանք ի տես .

Ահա տեսանք զաշխարհն Հայոց

Որ ըզդրախառնին առեւ ի ծոց

Դէմ երկընուց կայր կանգնըման

Անդրանկածին մօրըն նըման :

* Էին :

** Գէթ , գոնեայ :

- Ահա եղևէր արեւն յամուոց
 Վարդ կու թափէր յաշխարհն հայոց .
 Յօղըն տեղայր զով ու սիրուն
 Զինչ մարգարիտն ի սատափուն .
 Կարմիր կանաչ ծին ծիրանի
 Գօտի ածուէր հայաստանի :
- Լերանց սարերն բարձրածայր
 Ոսկի պըսակ եղան հաւսար .
 Հայոց գետերն հազարաւոր
 Իջանէին ճաճանչաւոր .
 Հազար թէ գետ , բիւր թէ առուի
 Հայոց ծովակքն այլ աւելի :
- Այ դրախտի ջրեր , իջէք իջէք
 Զերկիրն հայոց արբեցուցէք .
 Ահա վտակունք կըրկըջային
 Ձորն ու հովիտ արբենային ,
 Յամեն կաթէն աստղիկ ծընէր ,
 Յամեն ծընէն ծաղիկ ծագէր :
- Ահա տեսանք զծաղկունքն հայոց
 Գոյնն էր երկնից , հոտըն խընկոց .
 Վարդն ու շուշան էին վառման
 Հարոնամատերն ի ջուր փրօման .
 Հօրոտ մօրոտն էր տարածել
 Ըղտեսողաց աչքըն քաղէլ :
- Ահա տեսանք զհաւերն հայոց ,
 Ձայնն հրեշտակի , գոյնն էր ծաղկոց .
 Կռուէնկ ու արագիլ գային հիարաց * ,
 Ղարխալներուն սիրտըն ճըխաց .

* Հետ իրերաց , միաբան :

Աբեղաձագ, սարեկ, արտուտ
 Կաքուղ, պըլպուղ վարդակարօտ :
 Ահա տեսանք մեծ կարաւան
 Ի չորս դիհաց ելեր կու գան .
 Քուրդըն կու գայր յարօտ ամուան
 Հօտերն ի հեա շարան շարան .
 Աղկունք առեալ զասրըն հիւսնն ,
 Մանկունք ըզսառն աղբիւրս խըմեն :
 Ահա տեսանք զվաստակն հայոց ,
 Սերմն էր իջել յերկնից ամպոց .
 Հոն որ Ադամ վարէր գուգան *
 Քանց ըզքառտուն հասկերըն տան .
 Հոն որ Աբել գառն ընծայէր՝
 Մաքիքն ածեն միշտ ջուխտրկներ .
 Հոն որ զայգին է տընկեր Նոյ՝
 Ոսկի ողկոյզքն են խաղողոյ .
 Կաթն այն կըրծքի , գինին բազկի ,
 Զուրն հասիաթ ** է ամենի :
 Ահա տեսանք զխորանքն հայոց
 Կամար կապեր են յերկնից ծոց .
 Եկեղեցեաց թիւն հազարով ,
 Մատրուշք օրրբոց չեն համարով .
 Խունկըն ծըխէ առտու՝ ըրկուն ,
 Աստուած առնու զհոտըն սիրուն :
 Ահա տեսանք զքարերն հայոց ,
 Մեր պապերուն մահուան օրոց .
 Գերեզմաններն լուռ էին
 Խաչվէմքն ի քոյն աղօթէին ,

* Արօր մեծ ութ լծովք : ** Օգտակար , առողջարար :

Տէրն ողորմի հանգուցելոյ
 Եւ ամենայն երկրիս հայոց :
 Ահա տեսանք զերկինք պայծառ ,
 Շըրթներն՝ երկրիս հայոց հաւսար ,
 Հաւերն ի հունչ , հովերն ի շունչ
 Օդըն վառվառ , ջուրն ի մըրմունջ .
 Լոռսիկս է ճոխ , արեւս անուշ ,
 Սարերն ի վար իջնումք մէք ուշ :
 Ահա ի գունտն երթայր արեւ
 Նահապետին մենք տանք բարեւ : —
 Ծեր Նահապետն այլ ձեզ բարեւ .
 Աստուած վերէն տայ շատ արեւ .
 Իժիր գնացէք դուք յայդ հանգէս
 Հայ հայրենեացդ ելէք ի տես :

ՈՂԻԱՄ ԶՔԵԶ ՀԱՅՈՅ ԱՇԽԱՐՀ

Զայս իմ կենաց դառնահամ ծովս որ եմ կտրել՝
 Հայոց աշխարհ, ըզքեզ իսկի չեմ մոռացել.
 Հիմ՝ որ շնչիկս ի հագագիս է ոտնառած,
 Մազթափ ճակատըս գետընուց ակընկորած,
 Ընդ չորս բոլորս հետ հայիմ, հետ ծածկին
 հեռի,

Այլուի քըչիկ մ'ու Նահապետըն տի՝ մեռնի.
 Ո՛հ, զիմ կընտիկ ճակատս այլ չեմ կարեր
 կանգնել

Ու սլոսսլոռն ** Մասեաց սարերն ի վեր նա-
 յել.

Այլուի քըչիկ մ'ու այս ափունքըս տի լըռեն,
 Այս բարկ շքերս ըզծերունիս չի տի գըտնեն.
 Դուք բազմաշար Մոկաց լերունք քարաբե-
 րանք՝

Դուք ինձ եղիք գերեզման դուք ինձ արձա-
 դանդ.

Փետտած քընար, ահա քեզիկ տամ թոյլ մատ-
 ներս,

Անմաշ փափագ, անմաշ կըրակ մըտէք իներս,
 Զայն պատառուկ սիրտն որ տեսնուք՝ այնոր
 ներքեւ

* Պիտի:

** Փայլուն, ըղլըղուն:

Ճընշած կրժկունքս աղէկըտրին , ո՛հ , զինա-
հար * ,

Այսօր քարշեմ ու դուրս բերեմ զիմ ցաւս հա-
շար .

Թող ի Տարօն հասնին ձայներս , սարքըն սլա-
սին ,

Մեղրայ գետոյն ալեքն անոյ՜ լեղի կըտրին ,

Հետ Խորօնից քերթողահօր սլատմագըրին

Թող կիսատ շունչքս ողբակցելով երթան ոլբին ,

Զաշխարհն հայոց էս լամ զիմ քաղցրն հայ-
րենիք ,

Արիւն արցունքըս հետ թափեմ դաւն ու ցըր-
տիկ :

Ահա թուլցած ալեքըս սլինդ սլինդ քարշեցան ,

Մոխրէն ի դուրս կրակունք ելան սիրտըս լը-
ցուան .

Թըռաւ ելաւ Նահապեաին սիրտ վեր ու վեր ,

Իջաւ խորցաւ գերեզմանաց վախեր վըհեր :

Ողբամ ըզբեզ հայոց աշխարհ , ողբամ ըզբեզ ,

Որ փառաւոր նըստած երբեմն արքայապէս՝

Արեւելից եւ հիւսիսոյ ազգացն հազար

Ճոկան ** ի ձեռդ առած՝ կայիր հրամանատար ,

Ողբամ զիշխանքդ ու թագաւորքդ որ անց կա-
յին ,

Ողբամ զորդիք մեծ Գրիգորի որ չերեւին .

Ըզբիւր հազար ցաւերտ ողբամ աշխարհ հայոց ,

Զոր թըշնամիքդ ետուն ու միտք կուրացելոց :

Զարթիր զարթիր Երեմիա մարգարէ զգօն ,

* Յին , խնայեալ :

** Գաւազան :

Տես ի՞նչ եղաւ գեղեցիկ նորըս մեր Սիոն .
 Ոչ Յովսիաս մեզ մընաց ոչ Սեդեկիա ,
 Աշխարհս ամեն ոտնակոխած աւեր մընայ .
 Չըկայ քաջաց հայր Մատաթի , ոչ Մակաբէ
 Որ զայսպիսի մեր կործանմունք նորէն կանգ-
 նէ . . .

Ո՛հ , իշխանաց աթոռանին անկեր գետին ,
 Թանձրատեսակ ծըխով լըցուեր եկեղեցին :
 Չարթիր ելիր արեկ թէ ճար գիտես ցաւոյս ,
 Յուսակըտուր պընդէ զաղիս , սիրտ աուր եր-
 գոյս :

Ե՛կ ի Մըսրայ , եկ յուռենեաց Բաբելոնի ,
 Սաղմոսարանդ իջո՛ , արեկ յԱրածանի ,
 Կայ ուռեստան եւ հայոց , կան մեր շատ ալիք ,
 Կան կաղամախք , կան սեւ նոճիք կան եւ սօսիք .
 Մեր գերեզմանքս այլ շատ , մեռելքս այլուի
 շատ են .

Որք ու այրի՝ եկեղեցիք դարպասք ամեն .
 Թէ լուկ հայիս իմ աշխարհին երեսըն սեւ՝
 Լերդըդ վառի , սըրտիկդ ըլլի ներքեւ վերեւ :
 Դու այլ զարթիր ու ար՛ եկ քերդողըդ մեր
 Մովսէս ,

Որ ողբակից հրաւիրէիր ըզմարգարէս .
 Տես , ա՛յս երկիրն է հայկազանց ւ Արշակու-
 նեաց

Որոց փառօք լըցեր ըղգիրըս պատմութեանց ,
 Այս ա՛յն երկիրն է Տիգրանին եւ Արամայ
 Որ բռնէին ըզբռնաւորքըն զինչ տըղայ .
 Այս ա՛յն երկիր մեծ Տըրդատայ՝ քաջ Վարդա-
 նին ,

Ում նախանձէր Պարսիկ, Հոռոմն եւ Ասորին.
Եւ այս երկիր Լուսաւորչին ու Ներսիսի.

Այս Սահակայ, Մեսրոպայ, քո իսկ Մով-
սիսի.

Ո՛հ, ինչպէս փառքն ամեն մըթնած եւ այլա-
փոխք,

Միայն անփոխ գուշակութիւնք քո կան ցաւօք.
Աւար, աւեր, սուր, գերութիւն, սուգ եւ չա-
րեք,

Այլ չար՝ նախանձ, տըգիտութիւն մընան հի-
միկ,

Դարեր անցին գնացին, Հայոց փառքըն մոռ-
ցւած՝

Նահապետիս միայն խաւարն ու սուգ մընաց :
Հէ՛ խեղճ ծերուկ, զորկ ըզգործիդ ու զքեզ
քարի՝

Կամ թէ քաղէ զաղեք սըրտիդ որ քաջ թըր-
թուի.

Խօսին կանչեն այրած լերդերդ, լըսէ աշխարհ,
Քո գանկըտանք բըռնեն լեռներ ձորեր հաւ-
սար :

Ողբամ ողբամ հազար ողբամ զքեզ Հայաստան,
Երբեմն բիւր փառաց տեղիք, հիմայ դամբան.
Քո ծիրանիքըն մերկացան, քո թագդ առաւ,
Արիութիւնըն հայկական ելաւ թըռաւ.

Քո սուրբ յաջորդք քահանայիցըն սրտիսեցան,
Ամեն չարիք մըտին ի մէջ Ժողովըրդեան.

Քո ծառաներն ապըստամբ գէմ քեզ առին
սուր,

Քո իշխաններըն՝ մէջ քո տան վառեցին հուր :

Լըսեցին Պարսք ու բարբարոսք դաղանական ,
 Մէկ առ մէկ ձայն տըւին՝ ելէք ի Հայաստան .
 Եւան եկան ամառնամուտ ամպոց նըման
 Որ յԱնոսայ սարերն ի կախ կու կըրկըռան .
 Հայաստանի չորս բոլորտիքն պատեց սեւ ,
 Բիւր տակ ամպէն ինչ ցեղ * ի դուրս ելնէ ա-
 րեւ .

Պահակք բացուան , սահմանքն առան , արդեւքն
 ընկան ,
 Փախիր պահուիր , թէ չէ՝ մաշիս ո՞վ Հայա-
 ստան ...

Բայց ո՞ւր փախչիս դու ժողովուրդ անհայր ան-
 տէր ,
 Բերդն ու պարիսպ , շէնքն են հողու հաւասա-
 րեր : ...

Ա՛հ անիծեալ երկաթ ու ձեռք որ զայն սըրեց ,
 Հայոց արին քեզ լուկ այդքան անոյշ թըւեց .
 Միթէ անկուշտ քաղցիդ ու չար կեռիքներուդ՝
 Զքիմ՝ Հայաստան որսիկ ցըցուց արեւն անգութ .
 Ո՞ր բըռնաւոր , ո՞ր տիրապետ , ո՞ր անօրէն
 Չեկաւ սըրով բաժին մ'առնուլ Հայոց երկ-
 րէն .

Ո՞ր բարբարոս աւերածու ձեռաց նըշան
 Չեթող վըկայ մեր շէնքերուս երկնանըման .
 Մէկըն կըտրեց , մէկըն հընձեց , մէկըն լափեց ,
 Մէկն այլ փորեց , զարմասն հանած հողըն ցը-
 րուեց .

Ա՛հ , այս տեսոյս ո՞վ գիմանայ թէ չէ արձան ,

* Ինչպէս :

Կամ ի՞նչ ցեղ քեզ չողբայ՝ խեղճուկ իմ հայա-
ստան :

Տեսէք գեղանքն ու քաղքընին խառնուփընդոր ,
Սառնասպաղուկ գետոց ջրերն՝ յարին յոր-
դոր .

Տեսէք ռամիկն ու մեծատուն՝ ամենքն աղքատ
Տընակորոյս բարբարական դաշտէ ի դաշտ .
Փախչին գընան , չըգիտեն ո՞ւր , յետ չընային ,
Զի սուրն անգութ փըռէ զիրենք ցուրտ ի գե-
տին .

Դոքա այլ ո՞ւր ըզփախ առել ըշտաս կ'եր-
թան . —

Ամենքն ի մէկ տեղ . ո՛հ , ամենքն ի գերեզման :
Ահա ծերեր որ հարկեւոր ալիքն առել
Փախչիլ փորձեն , փորձա՛նք գոչեն , ընկնին մե-
ռել .

Ահա անսիրտ խեղճ՝ կընկըտիք որ անլաջակ
Հետ էրկընուն կանչըռտելով մընան մինակ .
Պարկէշտ աղջկունքն որ արեւէն ծածկըւէին
Դազանակերս մարդկան ձեռքէ ի ձեռք ընկ-
նին .

Ահա մատղաշ մայրն որ կաթնածուծ տըղեկն
առեր

Լեղասպասառ խողով մոլոր կ'երթայ վըհեր ,
Պահ մի թողու զտըղայն ի վայր , դէմ գայ դահ-
ճին ,

Յամբած ծոցիկն առել՝ մօր դուրթ յիշէ նըմին .
Բայց սուրն ահեղ՝ ոչ մօր գըլթայ ոչ որդեկին ,
Ծաղիկն ու ճուղ մէկտեղ կըտրէ վառ վառ նը-
ռին .

Կաթն ու արիւն զինչ եղ ու մեղր հետ կաթ
կըթին... .

Հրեշտակք, թէ գութ ունիք՝ հանէք զայս կաթս
յերկին: —

Ո՛հ, ես քանի՞ քանի՞ ներքեւ այս ձորերուս
Գերեզմանաց վերայ թափել եմ արտասուս,
Ուր քորք ու եղբարք, հարս ու փեսայ, հարք
եւ որդիք

Կարճ օրերով զերկայն գիշերըն կու հանգ-
չիք: . . .

Ա՛հ Նահապետ, քանի՞ յիշես թափես արտասուիք,
Երնեկ այտոնց որ զինչ վըկայ մեռան սիրունք.
Առին զաչերն յայս սեւոտած մոխրած երկրէս,
Չըտեսան զայս աւերակներս յոր ժուռ գամ
ես.

Երնեկ անոնց որ չըտեսան գետին փրուում
ԶԱնոյ նըշխարքն հազար ու մէկ եկեղեցեաց.
Ոչ զայն ամուր բերդըստանին ու պուրճընուն*
Ամպադրացի ծայրերն հաւսար գետնի հողուն:
Վայ իմ աչացս որ լոյսն հայոց սեւ եմ տեսել.
Թագաւորաց դարպասն՝ եզանց գոմ է դարձել.
Վայ իմ ձեռացս՝ որ հող ժողվել եմ զիշխա-
նաց՝

Մաղապակաս ճակտիս վըրայ իմ զայն ցանած.
Վայ իմ ոտացս՝ որ սուրբ կոխել են գմբե-
թունք՝

Ուր լոկ արեւն հասցընէր թոյլ թոյլ փայլիւլ-
մունք.

* Բերդք եւ բրգունք կամ աշտարակք:

Վայ զիս, վայ վայ որ զՀայաստան մեռել զի
տեմ,

Ի գերեզման դարձել տեղիք նրման յԵդեմ...
Լճու գերեզմանիք, լճու մեռեալք, քաղցր ըլլի
ձեր քուն,

Քանզի լռուց եւ ընկաւ սուր ձեր թըշնամւոյն.
Բայց դու Հայոց աշխարհիկ, էրբ դու այլ
Հանգչիս,

Երբ տի ցամբին աղբիւր արտսունք Նահապե-
տիս:

Ո՛հ, ես տեսնում այլ մեծ չարիք, ողբամ ըզ-
քեզ,

Ողբամ հազար, որ այդ չարեաց պատճառ դուն
ես:

Ար' եկ ար' եկ հայր իմ ողբոցըս դու Մովսէս,
Իմ սիրտ այլ չի երթալ, ասա՛ դու քաջ գիտես.
Քո Երեմիկդ ու քո Զաքարդ հէա առ ողբա՛
Հայոց ազգիս տարակուսեալ գըլնուն վըրայ.
Ողբամ ըզքեզ Հայոց աշխարհ, ողբամ ողբ
բիւր,

Քան ըզգետերն յորդորցընեմ աչացս աղբիւր.
Գէմ Ժողովուրդըն շըւարած մընաց մոլար,
Ոչ ձեռընաու ոչ առաջնորդ ունի ոչ ճար.
Առան վերցուան մեր թաղաւորքն ու քահա-
նայք

Խորհըրդականքն եւ վարժապետքըն քաջի-
մայք,

Աթոռանին ու սուրբ բեմերն ի լաց յողոք
Ի բըռնութեան ներքեւ ընկած կանչեն բողոք...
Միշտ ոանակոխ, միշտ բարեզուրկ, ի լաց և ի
կոծ

Չարն ուղէ զքեզ ո՛վ իմ բարի աշխարհ հայ-
ոց: . .

Այլ դու լըռէ ծածկէ զշարիք երկրիդ, Մովսէս,
Մ' ատեր զամեն որ ի հայոց մէջ կու տեսնես.

Մի՛ զայն եղբարց հարազատաց ընդգիմու-
թիւնս,

Զանգիտութիւն որ ի հաւատք եւ ի յուս-
մունս,

Եւ մի՛ զարդար՝ բայց խիստ՝ երկնից ծեծ վըճ-
խընդիր,

Որ զհայաստան յօտարաստան ըրաւ ցան ցիր:
Ա՛հ, Նահապետ, ծածկէ կնկղով գլխիկդ ու քնար,
Թուլցուր թէլերդ, եւ այլ սըգով յառաջ մ'եր-
թար: —

Գիտեմ գիտեմ այն մեր մեղաց պարտքն էր ար-
դար.

Սակայն երկնուց արդարութիւն չունի՞ վըճար.
Եւ հրեական ազգին նրման նըզովք յերես՝

Դարէ ի դար յուսահատեալ տի գնան հայերս:
Չէ. ողորմածն Աստուած թողել չէ զհայա-
ստան.

Նա ինքն զինքն է գըլորել յայս խոր զընդան.

Երբ որ կամի՝ կանգնի. բայց թող գընան կը-
ռիւք,

Երթայ նախանձ, թող գայ սէր, թող միանան
սիրտք.

Յայնժամ չողբայ զքեզ Նահապետս՝ հայոց
աշխարհ,

Ալ երանիս կարգայ բերանս հողու հաւսար:

Իյեզը հողուս երգումն ուղեմ ձեզնից՝ ո՛վ հայք,

Այս հառաչանքս ըլլան ձեր ձայն, ձեր այս
փափաք։

Որ հանդարտիկ էնէ հոգեակս երթայ խաղաղ,
Գերեզմանիս ծաղէ արեւն հայոց ծիծաղ...
Թէ չէ՝ քարշեմ զաղէկըտուր Թելիկ սըրտիս,
Ի սեւ սարուկն համբուրեմ զհողն որ ծածկէ
զիս։...

Ո՛հ, Թող մեռնի ծեր Նահապետ, մանու տա-
պան։

Այլ Թող էնէ՛ ի տապանէն նոր հայաստան։

ՄԱՍԻՍՈՒ ՍԱՐԵՐՆ

Աւագ Մասեաց սարն ելեր լարձրացեր՝
 Յամպերն ի վայր ձայն ահեղ արձըկէր .
 « Ինձ մըտիկ արէք հաւսար դուք լերունք ,
 Ես բարձր եմ քանց ձեզ , ճակատս ի յաստ .
 Ես Արարատեանն եմ Աւագ Մասիս , [զունք .
 Ազնիւ քան զամեն լերունք աշխարհիս .
 Աստուած զիս չափեց , Ադամ նախ տեսաւ .
 Տապանն հիւր երեկ յիս , Նոյ յիս իջաւ .
 Հայկն ալ յիս դարձաւ փառօք յաղթական ,
 Զիս Ամասիա կընքեցին ու Արայն .
 Տիգրանն ինձ գերի բերաւ զԱթդահակ ,
 Հայոց թըշնամեաց բանտ եմ զըժընդակ .
 Արտաւազդն ի խոր յիմ քարայրս ի ներս
 Աշխարհի սպառնայ տալ թունդ եւ աւերս :
 Յիմ կողէս իջուց Տըրդատ մեծազօր
 Սուրբ Էջմիածնայ հիմունքն ահաւոր :
 Զիս բոլոր պատեն անուանք եւ փառք հին
 Քաջաց դիւցազանց Հայոց աշխարհին .
 Ես միշտ եմ պարծանք Հայոցըս մեծաց
 Նոքա այլ պարծանք են ինձ անմոռաց :
 Լերի՛նք եւ բարձունք , ահա տեսէք զիս
 Ես ձեր թագաւորն եմ Աւագ Մասիս :

ՓՈՔՐ ՄԱՍԻՍՆ ԱՍԷՐ

Ես քո հարազատն եմ, Աւագ եղբայր,
 Փառաց պարծանացդ հաղորդ հաւատար.
 Դու բարձր ես քան զիս քանց լերունք ամեն
 Ըզբեզ չէ կոխել՝ բայց հրաթեւ սրոբէն.
 Հին են քո պարծանքն հաւսար արեւու
 Որ ողջունէ զբեզ նախ ամեն առտու:
 Բայց մի՛ շատ գոռար դու յամուերա ի վայր
 Թէ կու ճանաչես զիս քո փոքր եղբայր.
 Չըլնի որ լերունքն ու բարձունքն ամեն
 Ի քեզ չուրջ հային ու տընազ անեն.
 Չըլնի որ ասեն, թէ մի՛ այլ պարծիր
 Զի հիմիկ փոխուել է հայոց երկիր.
 Թէ փառք թէ պարծանք անցել են գնացել
 Քո բարձրը դըլսէտ ի վայր են սահել,
 Նըման աղբերացդ այդ ու գետերուդ
 Որ կողերա ի վայր իջնուն գունդագունդ,
 Դաշտեր ու ձորեր անցնին եւ երթան
 Ու թափին ի մայր ծովն անդարձական:

ԱԻԱԳ ՄԱՍԻՍՆ ԱՍԷՐ

Կու գընան թափին, կու մընան անանց,
 Ալիք կու գընան, ալիք գան յետւանց:
 Աւագ Մասիս բարձր, աղբիւրքն անըսպառ
 Փառք ու պարծանքն այլ ձըգուի դարէ դար:

ՓՈՔՐ ՄԱՍԻՍՆ

Ընկիր քո փառքն այլ նրման գետերուդ,
 Որ հետ կու երթան, հետ գան շուտ ու շուտ.
 Եմ էս այլ Մասիս, էս այլ սար քաջաց,
 Երբեմն էի էս այլ տեղ պարծանաց.
 Շատ փառք ունէանք, հիմիկ ի՞նչ ունինք,
 Աւա՛ղ, լուկ ամօթ, միայն նախատինք.
 Չեմ չեմ այլ փառաց ու բաղդի նըշան
 Այլ մեռելութեան հայոց մահարձան.
 Գան գընան դառնան ալիք գետերուն,
 Չի դառնար որդւոց՝ պարծանք հայրերուն:
 Միթէ կու հալէ՛ն անցեալ ամառներ
 Զայս մէկ ձմերանս ահագին սառներ...
 Պահ մի կու զարնէ արեւուն փայլակ,
 Դարձեալ կու թողու ցուրտ, դարձեալ սիւս-
 [տակ:

ԱԻԱԳ ՄԱՍԻՍՆ

Մի այգպէս ասեր Սարուկ, մի այգպէս.
 Միթէ քան զԱւագ դու լա՛ւ կու տեսնես.
 Ես իրք կու տեսնեմ քանց քեզ առաւել,
 Յերեսէն հայոց փառքըն չէ կըտրել:

ՓՈՔՐ ՄԱՍԻՍՆ

Բարձրէն կու նայիս, բարձր կու տեսնես,
 Դըլուխտ ի յարեւ՝ զամենք լոյս կարծես.
 Յածիր ինձ նրման քիչ մ'այլ խոր նայէ,
 Քո գուրսըն ձիւն, ներսըն պաղուկ քար է.

Հազար գարունք գան թէ հազար արեւ
 Ի ներս չեն մըտնուր, անցնին քո վերեւ.
 Այսպէս սառնեղէն իբք մի զհայք պատեր,
 Ցուրտն այլ վախեմ զսիրտն ի քար է փոխեր:

ԱԻԱԳ ՄԱՍԻՍՆ

Ով խոր կու նայի՝ թող պինդ խոր մըտնուր,
 Լոկ կեղեւ տեսնել՝ չէ սուր աչերու.
 Դու քիչ մ'այլ իջիր, քըչիկ մ'այլ ցածիր,
 Եւ եկ իմ խորունկ ծոցիս մօտեցիր.
 Հանց տեսնուս ահեղ կրակներ ու հնոցներ
 Որ վախուղ հալիս, գաս դաշտի ընկեր,
 Աչէ մէյմ', աչէ զայս վիհս ահագին
 Որ յատակն յանդունդ հասանէ երկրին.
 Բերանըն ձիւնով սառով կու ծածկի
 'Ներսըն դըժոխոց քութուկ * բորբոքի.
 Գիտես թէ մարած է զինչ հին կանթեղ,
 Բայց թէ տամ քըչիկ մի քուքուրտի դեղ **
 Յանկըսկած դաշտերտ ամեն ի ման գայ,
 Դու այլ հետ լերանց դողաս զինչ տըղայ.
 Անգուման զերկրիս սիրտն ի վեր բերեմ
 Ըզմուխն ու զմոխիր ի սարերտ հանեմ,
 Սեւ պատեմ զերկիր ու սեւ զամպերն այլ,
 Ծուխ ու բոց անեմ, կարկըտամ *** փայլ փայլ:
 Թէ ուզենամ նոր կանգնեմ էս սարեր,
 ՅԱրագած դեսպան ղըրկեմ բարկ քարեր:

* կոճչ:

** Ծծումբ:

*** կարկուտ թափել:

Բոցեղէն գետ մ'այլ հետ ածեմ վազան*.
 Վայ որ դէմ կանգնի, լափեմ զինչ գազան:
 Հանց գիտցիր զԱւագ Մասիսն՝ ո՛վ եղբայր,
 Հանց ցըրտիկ ծոցեր՝ ունին սիրտ հրավառ.
 Մ'ասեր թէ դոքա մեռած են մարած
 Չանցնիր այն ճըրագն զոր վառեց Աստուած:

ՓՈՔՐ ՄԱՍԻՍՆ

Վառել է վառել, բայց մի բարկանար
 Թէ բանիկա ասեմ, Աւագ իմ եղբայր.
 Այն որ կու վառէ, նոյն ինքըն մարէ,
 Կեանք տայ ու կ'առնու, ասաց Մարգարէ.
 Չընի որ հայոց արեւն այլ անցել,
 Մեզ արեւմտքի լուսիկն է մնացել:

ԱԻԱԳ ՄԱՍԻՍՆ

Աստուած մահ չարար, կ'առէ իմաստուն,
 Ինքըն մեռելոց այլ տայ յարութիւն.
 Քարէն կ'էլնէ կայծ՝ ու կայծէն կայծակ,
 Անտառ կ'այրէ այն որ կայր մոխրի տակ.
 Մըտած արեւ՝ նոր լուսով գայ յառտուն,
 Մոմիկն այլ մարած՝ օր տայ գիշերուն:
 Թէ ցուրտ թէ մարած ասես զհայաստան՝
 Գայ ժամ որ վառի, տայ կենաց նըշան:

* Վազեցընել:

ՓՈՔՐ ՄԱՍԻՍՆ

Ես կու վախենամ յայն սեւ անիծից
 Որ մեր հայրապետքն են տըւեր կըսկիծ ,
 Ներսէսք ու Մովսէսք հայոց սեւ օրեր
 Ասցել են դալիս , հայոց շատ երեր :

ԱԻԱԳ ՄԱՍԻՍՆ

Ամպք այլ փարատին , մըրըիկն այլ դադրի ,
 Իսկի անփոփոխ չէ բաղդ աշխարհի .
 Զոր Աստուած կ'օրհնէ՝ մարդ չանիծաներ ,
 Զանէծքն առին լոկ ու կ'առնուն չարեր :
 Հայք մոռցան զԱստուած ու մոռցան զիրար
 Ահեղ հովերու եղան դիրուտար .
 Երբ յիշեն զԱստուած , զիրար այլ յիշեն ,
 Միաբանութիւն ու սէր մէջ քաշեն ,
 Թողուն խարդախանքն ու զանձնասէր շահ
 Ընին իրարու օգնող ու վըստահ ,
 Չանեն չար մէկում' , ուղեն ըզբարին ,
 Սիրով համբերեն , յուսով աշխատին .
 Յայնժամ ասա՛ փոքր եղբայր , ո՞նց թըւի ,
 Ընի՞ թէ հայոց ճրագիկն այլ վառի :

ՓՈՔՐ ՄԱՍԻՍՆ

Ընի թէ այդպէս անէ ազգն հայոց՝
 Նա կու հաւատամ թ'իւրեան վառի բոց .
 Կու հաւատամ երբ սիրտք դան ի բարին

Ի մեզ այլ դառնայ մեր պարծանքըն հին :
Այլ էրբ ասի ընի որ վառին օրրաեր ,
Երբ ասի տեսնունք զայն երջանիկ օրեր :

ԱԻԱԳ ՄԱՍԻՍՆ

Ինձ մըտիկ արէք լերունք հաւառար ,
Հանց գիտացիր դու այլ իմ փոքր եղբայր .
Երբ յետ դարերու առաջին անգամ
Ես Աւագ Մասիս ներսուց որոտամ ,
Վանչեմ ու չընչեմ արձակեմ ծուխ բոց
Սասանեցընեմ զԱրարասն Հայոց ,
Այս ընի նըշան Հայոց աշխարհին
Թէ դայ ժամանակ որ դան փառքն այլ հին .
Բայց միայն սիրով հանդարտ ու խելօք
Ջանք գընեն բարւոյն ու չընին անհոգ :

ՓՈՔՐ ՄԱՍԻՍՆ

Վացէք մեզ վըկայ լերունք դուք հաւառար ,
Մեծ խոստամունք երեա Աւագ Մասեաց սար .
Երբ շարժի Աւագ , չընչէ ծուխ ու բոց՝
Նըշան է բարւոյ աշխարհին Հայոց :

ԱԻԱԳ ՈՒ ՓՈՔՐ ՄԱՍԻՍՆ

Բայց միայն սիրով հանդարտ ու խելօք
Ջանք գընեն բարւոյն ու չընին անհոգ .

ՆԱՀԱՊԵՏՆ ԱՅԼ, ԱՍԱՑ

Շարժիր հա շարժիր Աւագըդ Մասիս,
 Արձան պարծանաց Հայոց աշխարհիս.
 Շընչէ հա շընչէ ծըխիկ ծիրանի,
 Որ քո մանկըտեաց յուսոյ նշան ընի: ...
 Ահա շարժեցաւ Աւագըն Մասիս
 Արձան պարծանաց Հայոց աշխարհիս.
 Ահա շարժեցան դաշտք Արարատայ.
 Դուք այլ շարժեցէք մանկըտիք Հայկայ:
 Ահա շընչեցաւ ծուխըն ծիրանի.
 Դուք այլ շընչեցէք հոգի հայկազնի.
 Բայց միայն սիրով հանդարտ ու խելօք
 Զանք դըրեք բարւոյն, ու չընիք անհոգ:
 Շարժիր, ահ շարժիր դուն այլ Նահապետ,
 Մասեաց սարերուն շընչիկն առ մէկ հետ: ...
 Ահա շարժեցաւ ծեր Նահապետն այլ.
 Ո՞վ դէպ ի Մասիս իւր հետ կ'առնու քայլ:

ՀՐԱՉԴԱՆ

Հրազդան, գետակդ իմ հայրենի
 Հրազդան, ջրբիկդ իմ անուշիկ,
 Ահա թողեւ զհողն օտարի
 Բաբկէնս հասել եմ սլանդրիստիկ.
 Այ հրազդան, այ ջուրք հայրենիք
 Այ ափունք, էր կու լայք լռիկ:
 Ես ձեր դրացենակն եմ, չէք ճանչել,
 Սիրտս ըզձեզ չէ մոռցել իսկի.
 Դուք կարկըջիկդ էր էք մոռցել,
 Ծիծղուն երեսդ էր սուգ ունի:
 Այ հրազդան, այ ջուրք հայրենիք,
 Այ ափունք, էր, կու լայք լռիկ:
 Վահ, մեր կանաչ անտառիկս ուր,
 Ուր տաղաւարիկս, ուր մեր նըշիս,
 Հովուն եղան թէ ծովուն կուր.
 Ուր մեր տընակն, ուր մեր այգիս.
 Այ հրազդան, այ ջուրք հայրենիք,
 Այ ափունք, էր կու լայք լռիկ:
 Ուր ես աչլըս լոյս Խանտուկ.
 Իմ ընկերներն ուր են, հրազդան.
 Միթէ Պարսկիւն եղան գերուկ,
 Միթէ ամենքն ի հող մըտան.
 Այ հրազդան, այ ջուրք հայրենիք,
 Այ ափունք, էր կու լայք լռիկ:

Ա՛հ, անցուգնաց եղել ամեն.

Ա՛հ, անցուգնաց է հայաստան.

Զիս անմեկիկ թողած աստէն՝

Հես անցնիս գնաս դո՛ւն այլ Հրաղճան...

Անցե՛ր գընա ջրիկդ հայրենի,

Արտսունք հերիք են Բաբգենի:

Շ ՈՒ Շ Ա Ն Ն

Շ Ա Ի Ա Ր Շ Ա Ն Ա Յ

Կուսանք Հայոց, նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:
 Պայծառ սպառկեր կուսանաց
 Հայոց պըսակ պարծանաց
 Ճակաան ի քօղ խորոտիկ*,
 Ի հով տըւած խոպոպիք,
 Տատրակ տոտամբ** մանտրուքայլ
 Ման գայ ի դաշտ ցօղափայլ.
 Մեղըր կաթէ շրթներուն
 Փայլկըտան աչքըն սիրուն:
 Կուսանք Հայոց, նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:
 Հիւսիսային մեր աստղիկ
 Հայաստանեայց գեղեցիկ,
 Արեւնդման հայելի,
 Արքայդըստրիկ նազելի
 Սիրասընունդըն Սանդուխտ,
 Որում արեւ ելքն ու մուտ՝
 Փափագէին սրտմաշուկ,
 Հա՛րսն է ելեր շնորհաշուք:
 Կուսանք Հայոց նոր շուշան,
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:

* Գեղեցիկ:

** Տատրականման ոտիւք:

Քանց զարուսեակ պսպրղուն
 Ի մէջ մանտրիկ ամպերուն ,
 Քանց վարդալոյս արեւակ
 Ի խնծորի տերեւակ ,
 Քանց Երասխայ նունուֆար
 Գլխինն ի ցօղ շարուշար ,
 Քանց զամենն այլ գեղեցիկ
 Նազի Սանդուխտըն բամբշիկ :
 Կուսանք Հայոց , նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան :
 Սխալտակ սարերն յայնոր տես
 Հալին լինին կարմրերես ,
 Ծառք ու ծաղկունք տան պըպլուկ * ,
 Խօսի ամեն պըլպըլուկ .
 Նարկիզ՝ աչեր բիւր հանէ
 Ուր որ Սանդուխտ անցանէ .
 Յայնոր շնչէն հաւասար
 Ծածկին ծաղկով ձոր ու սար :
 Կուսանք Հայոց , նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան :
 Բարձրապըսակ ճակատներ՝
 Հողու հաւասար են եկեր .
 Ոսկի գոհար հատ ցանած
 Չորն են լերին հասուցած ,
 Եւ մարգըրտէ բարկ աւազ ,
 Ուր որ անցնի հեղանազ ,
 Հայոց օրւորդըն Սանդուխտ՝
 Տոտանց հետկին * * դան ի յուխտ :

* Բողբոջ : ** Հեռք ոտից :

Կուսանք Հայոց, նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:
 Թագաւորորդի կարիճներ
 Ընդ դարսլասնին դուրս ինկեր,
 Ի յԱլանաց մինչ Պարսիկ,
 Մինչ ի Հռովմ մինչ ի Հընդիկ՝
 Բերանաբաց կու նային,
 Երնեկ տալով փեսային՝
 Որ զօրիորդն այն Հայոց
 Յիւրըն տանի տուն եւ ծոց:
 Կուսանք Հայոց, նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:
 Բայց Սանդըխտոյ արժանի
 Չըկայ մին տեղ արքունի.
 Յայնոր աչացըն կամար՝
 Յաժ գայ երկիրս ու խոնարհ.
 Երկինքն ասէ. իմ գահի՝
 Սանդուխտ պիտէր թագունի.
 Ծով՝ իմ ծըփանցըս ծիրան՝
 Սանդուխտ պիտէր տայր հրաման:
 Կուսանք Հայոց, նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:
 Բայց կայ մի մեծ քան զերկիր,
 Լայն՝ քանց ծովուն ծըփան ծիր,
 Եւ քան զերկին բարձր անհուն,
 Պայծառ քանց լոյս արեւուն,
 Կայ մին ահեղ թագաւոր
 Որբւմ չըկայ չափ սինոր*.

Այն, եւ միայն այն պիտի
 փեսայ կուսին Սանդըխտի:
 Կուսանք Հայոց, նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:
 Իւր լոյս դարպասն է պատրաստ,
 Կարմիր կանաչ առագաստ,
 Եւ աստղազարդ կապուտակ
 Տատրակ տոտանցն է յատակ.
 Ճապուկ ճորտերն են հրեղէն,
 Ուր որ նային՝ կայծ թափեն.
 Ինչ որ խօսին՝ երգ է այն,
 Խնտում ու սէր ամենայն.
 Կուսանք Հայոց, նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:
 Ի Սանիրայ սուրբ սարէն*
 Փռլթայ փայեկըն** Թադէն,
 Երկնախօսիկ փեսաւէր
 Օրիորդին տայ հրաւէր.
 «Տէրն այն երկնուց եւ երկրի
 Զոր պաշտէ քո մեծ քեռի»***
 Սիրեց ըզքեզ, սըրբիկ կոյս.
 Ե՛կ հարսնացիր ի Յիսուս»:
 Կուսանք Հայոց, նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:
 Սանդուխտ ելաւ դարպասէն.
 Ապէց Հայոց տունն ամեն:
 Սանատրուկ հայրն որ լըսեց՝

* Սանիր Պաղեստինոյ, հայրենիք Թադէի առաքելոյ:

** Կարապետ, յառաջընթաց:

*** Արգար թագաւոր:

Յոսկի թաղտէն* վայր վազեց.
 « Սանդո՛ւխտ, սիրուն իմ դատրիկ,
 Ուրանա՛ս դու զքո հայրիկ.
 Ուրանա՛ս դուն զԱնահիտ,
 Պաշտէս զաստուածն Հըրէիդ:
 « Աչացըս ընչ ոսկեթել,
 Դեռ աչքս արտսունք չէր կաթել.
 Քեզ համար՝ դո՛ւստր աննըման,
 Գետեր յաչերս ի վայր գան...
 Սանդո՛ւխտ, ուզէ ինչ կ'ուզես,
 Արամազդա՛ւ, քեզ տամ ես.
 Թէ հայաստանս է պըզտիկ՝
 Ձէնքս ու զօրքերս են հերիք.
 Թէ հրամես դուստր իմ աղուոր,
 Հայրիկդ ըլլամ քեզ զինուոր.
 Աւնում աղեղս ու երթամ
 Բոլոր աշխարհս քեզ որսոմ.
 Ձխաքա՛նն** ուզես թէ զՎեսար,***
 Բռնեմ բերեմ քեզ հաւսար.
 Թէ ծովուն մէջն ուզենաս՝
 Բիւրեղ կանգնեմ քեզ դարպաս:
 « Սանդո՛ւխտ, քու հայր քու գերի,
 Լուկ ի Հրէէդ կ'աց հեռի.
 Լըսէ ինձ դուստր իմաստուն
 Լոյս իմ աչացս արեւուն,
 Օտար հաւատք մի՛ պաշտեր
 Քու հօր գլխու սեւ մ'ուզեր.

* Գահ:

** Հոնաց թագաւորն:

*** Կայսր Հռովմայ:

Սանդուխտ դատրիկ իմ սիրուն
 Ողորմէ՛ հօրդ աչերուն » :
 Կոյսըն կեցաւ լուռ յուշիկ ,
 Հապա հառչեց անուշիկ .
 « Հայր , քանց ըզքեզ սիրելի
 Չըկայ դքիկ մ'ինձ յերկրի .
 Բայց երբ զԱստուածն իմ ճանչցայ ,
 Սէր՝ քան զամեն մեծ գըտայ :
 Պաշտէ՛ զԱստուած քո քեռուն ,
 Հապա չերթամ ես հեռուն :
 « Ամ՝ թէ ատես դու զՅիսուս
 Որ կեանք բերաւ մեր հոգուս ,
 Թէ զիս չուզես քրիստոնեայ .
 Թէ այլ խօսիս զԱնահայ ,
 Սանդուխտ այլ չէ քո դատրիկ ,
 Սանատրուկ չէ իմ հայրիկ .
 Յիսուս՝ իմ հայր իմ փեսայ .
 Այս իմ վերջին խօսք ըլլայ » :
 Զայս վերջին խօսքն երբ լսեց
 Սանատրուկ՝ դէմքըն ծածկեց .
 Փերթ մի փըրթաւ ի սըրտէն ,
 Եւ հեռացաւ Սանդըխտէն .
 Կանչեց նըման առիւծու
 Երգուաւ լուսնի ու արեւու .
 Զէա ըզկայծակ սեւ ամպուն
 Բերնէն փըչեց բօթ մահուն :
 Դողաց սարսեց հայաստան .
 Սանդուխտ վազեց ի զընդան .

Կարծրը կոճղիկն ըրաւ գահ,
 Զարդերն ամեն փայլեն մահ.
 Կուսական քօլըն սեւակ
 Սիպտակ ճակտին վայլէր թագ.
 Բիւրեղ բազկացն ապրանջան
 Պողկատ շրջթայք շրճնջան:

Սուրբ առաքեալն հայոց լայր,
 Կապից կուսին պագիկ տայր.
 Երկուսն եկած միաբան
 Փրկչին յերկինք փառք կու տան.
 Ձայն Սանդըխտին շարժէր սիրտ,
 Հայք թողուին զԱնահիտ.
 Քընար քըրմին մընայր մունչ,
 Լըսուէր սաղմոս հոգեշունչ:
 Կուսանք հայոց, նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:

Ահա եւէր կոյսն հայոց
 Փրկչին երթայ հարսն ի ծոց.
 Զէտ բարկ արեւ յարշալոյս
 Բեհեզազարդ նազուկ կոյս
 Կանգնէր սլայծառ ի դիմաց
 Հայոց հազար բիւր զօրաց.
 Գետին թընդայր ի հիմանց,
 Երկինք շարժէր ի նախանձ:
 Կուսանք հայոց, նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:

Սանատրըկոյ սեւ հրաման
 Հնոցի ծըխոյն գայր նըման,
 Կըծէր աչաց բարկ արտսունք,
 Լային կուսանք եւ հարսունք:

Ի մօր գրրկին տըղայն լայր,
Մայրըն լալով յետ դառնայր.
Կըտրիճ՝ տըղայ ծէր հաւոր,
Լայր ամեն հայ սըգաւոր:
Կուսանք հայոց, նոր շուշան
Տեսէք ի դաշտ Շուարշան:

Ամէնք կանչեն, « Թագուհի՛,
Ողորմէ՛ հայ աշխարհի.
Քո Թագաւոր հօրդ արեւուն,
Քո աննըման լուսերուն,
Ապրիր Սանդուխտ, եկ ապրիր,
Մի բերեր մոլթ, մի մեռնիր.
Սանդուխտ, ամենս քեզ գերի
Ողորմէ՛ հայ աշխարհի »:

Սանդուխտ երկնուց լըսէ լիկ
Եւ լացերուն կայ անհոգ:
Լալով զինուորքն յառաջ դան,
Զէնքերն ի յուս կու դողան:
Շատ լարեցան աղեղունք,
Շատ Թափեցան գիակունք.
Բայց չըգըտաւ մահ տեղի
Ի գեղեցիկ Սանդըխտի:
Կուսանք հայոց, նոր շուշան
Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան:

Նըման ծաղկանց կարկտահար
Երբ նա գիտեց զօրս հազար
Զիրար զարկած եւ ընկած
Ու զմահ իրմէն սարսափած,
Շարժեց զճակատըն սիրուն
Արտասունք ածեց աչերուն,

Եւ հառաչեց առ Յիսուս,
 «Տէր իմ, հրաման տուր հոգուս» :
 Երիտասարդ մի յանկարծ
 Կայծակնաթափ սուր շողաց...
 Ուսկից արդեօք էր եկեր,
 Դահլիճ, թէ տաք սիրոյ տէր.
 Երկինք՝ թէ հայրն էր զըրկած. —
 Ոչ դք գիտէ զայս դիպուած :
 Սուրբն շողաց ու զարկաւ...
 Շուշան Սանդուխտ՝ վարդ ընկաւ :
 Սուրբն շողաց մէկ մի փայլ
 Սանդուխտ ծաթեց իրեք այլ.
 Կարմիր կաթէր ի կըրծքէն
 Վարդեր բուսան չորք դիէն.
 Աչքն կոկոն մանուշակ,
 Ամ՝ ի՛նչ նայուածք անուշակ.
 Ափկիցք շուշանք կիսափակ.
 Մէջ շրթներուն ի՛նչ կըրակ :
 Ի ծայր լերին Սանատրուկ՝
 Հրեղէն կառքեր տեսնէք դուք.
 Հոն երկնաւոր թագւորն այն,
 Հոն Սանդուխտոյ է փեսայն.
 Զօրիորդն հայ աշխարհի՝
 Նախ քան զամեն վկայուհի
 Ընտրեց իւր հարսըն կարմիր
 Հանեց թըռուց յերկնուց ծիր :
 Կուսանք հայոց, նոր շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան :

* Լեառն յանուն արքային :

Թերթեր ճերմակ ու կարմիր
 Ներկեր երկինքն են և երկիր.
 Ելէք կուսանք, ժողվեցէք,
 Վարդն ու շուշան զուգեցէք.
 Դըրէք դալար զայն մարմին
 Թագէի հետ ի շիրմին:
 Սանգո՛ւխտ, հայոց կոյս քընքոյշ,
 Հանգչէ ի հողս այս անոյշ:
 Կուսանք հայոց քեզ շուշան
 Բերեն ի դաշտ Շաւարշան: —
 Ո՛հ, թէ քանի՛ երջանիկ
 Ի հայաստան հայրենիք՝
 Որ հանց բերաւ բոյս կուսան
 Ուսկից հազար կոյս բուսան:
 Երկինք կապուին երկրի հետ.
 Քեզ ի՞նչ երգէ Նահապետ,
 Սանգո՛ւխտ, անմահ թագուհի
 Իմ հայաստան աշխարհի:
 Կուսանք հայոց, նոր շուշան
 Բերէք ի դաշտ Շաւարշան:

ՊԼՊՈՒԼՆ

ԱՒԱՐԱՅՐԻ

Ո՞նց գաս իմ լուսնակ հեզիկ ու հանդարտ
 Համասփիւռ լուսովդ ի լեռ, ձոր եւ արտ,
 Եւ ի Նահապետս՝ որ մըտօք մոլար
 Դիշերաժամիկ ժուռ գամ յԱւարայր,
 Ուր քաջ ու աննրման հարբ մեր հայկազունք
 Ընկան զէտ հըսկայ, կանգնեցան զուարթունք.
 Միթէ գա՛ս սըփռել ոսկերաց սըրբոց
 Ձիւնափայլ ամպէդ ոսկեթել ծածկոց,
 Թէ ճերմակ ճակտիդ՝ թէպէտ եւ պայծառ՝
 Քաջացս արենէն կապէս կարմիր վառ.
 Թէ լըռիկ մընջիկ ամբիւս տակաւին
 Թէ ինչպէս ընկաւ Վարդանն ահագին,
 Մահու սեւ ըստուերն ի սիրտ թըշնամեաց,
 Զհոգին ձրգելով յերկին առ Աստուած:
 Դու այլ ո՛վ Տըղմուտ տրտում ու արիւնուտ
 Որ լալով ոլորիս ի մէջ շամբերուտ,
 Եւ հովիկդ՝ որ գաս ի Մակուայ քարէն
 Կամ ի ծեր Մասեաց սըրբազան սարէն,
 Դու այլ ինձ նրման դողգող եւ երեր
 Թոյլ թեւօք անցնիս սարեր ու ձորեր,
 Անտառէ անտառ տերեւէ տերեւ
 Կոծկոծելով գաս ի դաշտիս վերեւ,

Զայս մաշած ջրնչիս վերջին հառաչանք
 Ձրգել ի հայոց սրբոց արձագանգ :
 Ո՛հ դու բարեկամ այրած սրբոներու ,
 Խօսնակ գիշերոյ , հոգեակ վարդերու ,
 Երգէ պըլպուլիկդ երգէ ի սարէդ ,
 Զանմահ քաջքն հայոց՝ երգէ հոգւոյս հետ .
 Թադէի վանուց ձէնիկդ ինձ դիպաւ ,
 Սըրտիկս՝ որ ի խաչն էր կիսի՝ Թունտ առաւ .
 Ի խաչին Թեւէն Թըռայ ու հասայ
 Գըտայ զքեզ ի դաշտ քաջին Վարդանայ .
 Պըլպուլ , քեզ համար մեր հարբն ասացին
 Թէ չէ հաւ՝ պըլպուլ մեր Աւարայրին ,
 Եղիշեայ հոգեական է քաղցրազրուցիկ
 Որ զՎարդան ի վարդըն տեսնու կարմրիկ .
 Ձըմեռն յանապատ կու գնայ կայ ի լաց ,
 Գարունն յԱրտազ գայ ի Թուփ վարդենեաց ,
 Երգել ու կանչել յԵղիշէին ձայն՝
 Թէ պատասխանիկ մ'արդեօք տայ Վարդան :
 Թէ կիսահոգի պըլպուլիս նըման
 Ձէնիկս հասնի ձեզ , որդիք Թորգոմեան ,
 Որդիք , որոնց հարբ քաջք ու առաքինիք
 Լըցուցին զդաշտեր գըրբեր ու զերկիւնք ,
 Թէ ի ծով սրտիդ կաթիլ մ'արունիկ
 Կաթէ հայ աղբիւրըն կամ Պահլաւիկ ,
 Թէ զփառքն հայրենեաց ձեզ այլ գըրէք փառս ,
 Հետ Նահապետիս ելէք ի յԱրտազ :

Ա.

- Կէս գիշերն առեւ էր գիշերավար
 Լուսնակն յամպի տակ բացխրփիկ խաղայր .
 Մինչ հովըն շրջկոտ կախ թեւօքն յանտառ .
 Օդոց եւ ծառոց հանգիստ կու կարգայր .
- ՁԱւարայրի մութն ու կանաչ ծոցիկ
 Ծայրէ ծայր ճրղքէր Տըղմուտն հանդարտիկ ,
 Մետաքսանրման անձայն խառուտիկ
 Թաւլեցընելով հազար բիւր ալիք :
- Ի յաստից ու անտից կան երկու բանակք
 Իբրեւ անկըռիւ ընկած մեռունակ .
 Յերկուցըն միջոյ բարձրացած լուսնակ
 Կու թըւի վահան զօրաց պահպանակ .
- Ոչ մէկ հընչի ձայն , ոչ մէկ շարժի զէն .
 Կարծես յաղթըւեր ամենքն ի քընէն ,
 Հազիւ հազ ձիանքըն թօթուին դոփեն .
 Դողան պահապանքն ի կաշեվրանէն :
- Մէկ գունդն է Պարսից հազար ու հազար
 Որոնց վըրայ ամպ տարածի խաւար .
 Մէկ գունդն այլ հայոց է՝ թըւով ցանցառ ,
 Լուսնի լուսով զէնքըն փայլին վառ վառ .
- Ծոցերն ուռուցիկ , թեւերն քաջոյժ
 Ձինչ հանգչած բազէք՝ կան թեւօք աշխոյժ .
 Ձինչ ծով ահագին որ ալեօքըն խուժ
 Յանկըսկած ծեծէ զափուկներն վատուժ :
- Բայց յայնչափ քաջաց քան զամենքըն քաջ
 Մէկիկ մի արթուն կայ դընդին յառաջ .

Թեւի տակն առած նիզակ ծայրախաչ,
 Ձեռքն ի ճակտին, ոչ ձախ հայի ոչ աջ.
 Ընդ խորանաձեւ լուսնին ճառագայթ
 Ձեռանդուն բանակըն դիտէ հանդարտ.
 Ձինչ մայր դարաղի որ գիշերն ընդհատ
 Դիտէ զքուն տղային կարմրիկ ու զըւարթ.
 Ըզլածսուն հազար դադրած քաջերուն
 Սանձըն ձեռք առած՝ վաղուան առւերտուն,
 Յաղթութեան անիւնն սահեցնելուն
 Հընարք մըտածէ ու զհայոց անուն:
 Ի բոլոր աղգէն առաջնորդ ընտրած,
 Յաջորդ քաջամարտ ըսպարասետաց,
 Պատասխանատու ազգին հայկազանց,
 Այնոր բաղդըն յինքըն տեսնու կախուած.
 Յիսուն յաղթանակք շահած քըրտընքով
 Անցնին ի մըտացըն մէկըզմէկով,
 Դէմ ինքեան կանգնին իւր փառքըն կարգով.
 Սիրան՝ առնու եւ տայ մեծամեծ թընդով:
 Երկայն նիզակովն յանկարծ վազէ դուրս,
 Ձինչ կրակէ վիշապն ի յերկնից մըտուրս*.
 Ման գայ ու փըչէ գընդին հայոց հուր,
 Վարդանն այն վառած ի սէր եւ ի սուր:
 Նայի ընդ երկիր, նայի ընդ երկին,
 Չափէ չափչըփէ զբանակքն երկոքին.
 Քաշէ զմէկն ի վեր ի ծոց Գրիգորին,
 Թափէ զմէկն յանդունդ սանգարամետին.
 Ի մեծ բարկութիւն կամ ի տարակոյս
 Չաչկունքըն շրջէ ի յայս եւ յայն կոյս.

* Մեր Յարգողին:

Կանչէ ի խորոց, թէ ո՞վ իմ հոգւոյս
 Տաղէ պատասխան յեալին հարցուածոյս : . .
 Բայց ի՞նչ, բայց ի՞նչ այդ տեսիլ յանկասկած
 Քաջին Վարդանայ ելնէ ընդ առաջ .
 Ի փոքրիկ բըլըակ գետոյն եզերաց
 Հուր բոց վերանայ ի ծոց եթերաց :
 Կայծք անձրեանման չորս դին հաւասար
 Բոցեր յաջ ու ձախ, մէջըն լոյս պայծառ,
 Եւ ի մէջ լուսոյն ճերմակ վեհափառ
 Մէկ մի երեւի տեսօք յոյժ անճառ .
 Յունեըն քաշեր սուր կամար կապեր
 Հնոցի պէս կրակտան զոյգ ահեղ աչեր,
 Ամալի պէս լայնած երկայն բազկըներ,
 Կարծես թէ հրեշտակ բաղդին է իջեր .
 Իջեր ի բանակն եւ ահեղ կըշռօք
 Կըշռէ զՊարսն ու հայ, գըրէ աստեղօք .
 Դառնայ ի Պարսիկն հայի արհաւրօք,
 Դառնայ ի հայն՝ սէր կաթէ արտասուօք :
 Ի բլուրն ի վեր քաջըն թըռչի Վարդան,
 Անվախ անկասկած ձայնէ սիրական .
 « Կոր Մովսէս, Կերսէս, քաջ մեր Մատաթեան,
 Ասա զինչ երկինք գըրեն բաղդ վաղուան » :
 Յայնժամ բոցափայլն երեց Վանանդայ
 Զաջն հրեղէն ձըգէ ի ճակատ նորայ,
 Կընքէ, ու զերկինք առջևն բանայ,
 Ըզբանակն հայոց՝ Ղեւոնդ հոն ցոյց տայ :
 Տեսա՛ւ, հիացա՛ւ Վարդանն ու կանչեց .
 « Հայր, իսկի աեսիլդ մեզ չըսըտեց,
 Վաղիւ աի կըռուինք քաջութեամբքս մեծ,
 Երիկունն հանգչիմք ի դարպասն աստեղց » :

Ասաց եւ առաւ զօրհնութիւն ծերոյն .

Թօթիկաց զաջն հրաթափ , փրբթաւ ի բըլրոյն .
Ճօճ տայր նիզակին , փութայր գայր խակոյն ,
Փողէր ու կանգնէր ըզգունդ քաջերուն :

Բ

Դեռ չէ արեգակն ըզգլուխըն հանել ,

Երկու բանակներն ըզգաշան են բըռնել .

Զէա ջուխտակ բերդեր դէմադէմ կանգնել

Յիրար ուղեն գալ՝ փշիւլ ու փըշրել :

Նախանձափրփուր դըժօխոց սատան ,

ԸզՇապուհ ի ծոցն առած ու զՍասան ,

Հոն թափել ուղէ օձու պէս դաժան

Սեւ ատելութիւն երկհարիւր տարուան :

Զերկհարիւր տարուան վրէժ ահեղ ու մեծ

Հայաստանն եկել է խնդրել անկէց .

Խոսրով ու Տրդատ , Արտաշէսն այլ գէջ ,

Հայրենի պարտուց պահանջն ըզվերջ :

Ի մէկ մի վայրկեան ամենքն են պատրաստ ,

Փող կարծեն ըզձայն միմեանց անհանդարտ . . . :

Ահա թռան գացին զարնուեցան հըպարտ ,

Զինչ երկու վիշապք մեծ իրարապատ .

Մէկ շարժումն ահեղ , մէկ ահեղ հոսան

ԶԱրտազն է բըռնէր թնգմամբ կայծական .

Ոչ լուկ պաաերազմըն թըշնամութեան

Այլ զտարերքն ամեն կարծես աւրել գան .

Տրոփէ ոսրնւորն ու գաշտըն թընաայ,
 Հեծեւըն գեաին մոռցել յօդ գընայ.
 Օդն առանց հովու զէնքերով ծըփայ,
 Հովիտն հառաչէ, երկինքըն գոռայ.
 Հրդեհ է բըռներ ճարակի երթայ,
 Դիւցազունքն այրէ հողու հաւսար տայ,
 Բոցեղէն ալիք զօրացըն ճօճայ.
 Դէմ այն բըռնութեանն ո՞վ կու գիմանայ:
 Զինչ յաշխարհաւեր կրակէ լափիլզող,
 Յանկարծ կայծ մ'ի վեր ցատքէ յահ ու գող,
 Կամ ի դաշտաձեւ բոցէն գայ խանձող
 Յանկարծ երեւցող ու յանկարծ ծածկող.
 Հանց խառն խըմբէն քաջ մի հեծեւոր
 Բարձր երիվարի վըրայ կանգնաւոր՝
 Վեր վեր վազելով զինուք ճօճաւոր
 Նետուի թըշնամեաց մէջ քանց գունտ հրաւոր.
 Պըլինձ գըլխանոցն ու զընէ երկաթի,
 Արեւուն շողէն կու փայլիայլկրտի,
 Ճերմակ փետուրներն ի սաղաւարտի՝
 Կարծես թըռցընէն ըզքաջ զայն մանկտի.
 Նայիս սարսափած սըրտիւ ալէկոծ,
 Թէ ո՞վ այն յանգուգն է քաջաց հայոց,
 Արդեօք Արշաւիրն յաղթող սուր թռչնոց,
 Թէ հըսկայաձեւ խորէնըն մարտկոց.
 ԶԱրտակ ու զՎահան սլահ մի կու տեսնես
 Իբր անխոնջ դարբինք վազէն հնոցն ի ներս.
 Մեծամեծ ճայթմունք, տապըլմունք լըտես,
 Ըզգէն ու զինուոր փըռուած կու գըտնես:
 Երթալով երթան ձայնքըն զօրանան,
 Հեշտակի շաշիւնք լըսուին աղեղան,

Ահեղ կոփկոփիւնք վահան ընդ վահան ,
 Նետք նիզակք թափին անձրեւի նըման .
 Բլրաձեւ փրղաց ոտքերուն դարգափ
 Աշտարակազարդ բըրդօք բերդակապ՝
 Դաշտաց ու լեւանց արկանէն սարսափ .
 Երկիր ի հիմանց տայ գղորդ ու կափկափ :
 Այլ քաջաձի հայն անվախ համարձակ
 Անճոռնի մարմնոցն ելնէ հակառակ .
 Կորդուացին կշռէ ձողաչափ նիզակ ,
 Լեռան պէս փրլջի փիղն ու Պարսն յիր տակ :
 Արձագանդք ամեն ձայն վերացնեն ,
 Բանակներն ի հետ կրկնեն ու սարսեն ,
 Շըփոթ եւ աղմուկ նոր արեւ անդէն .
 Պատառոտին գունդք յիրար անցնելէն :
 Պարսից բանակէն հազարք են փռուած ,
 Ի հայոց բանակէն հարիւր է ընկած .
 Ձիակոխ ծաղկուէքն յարիւն թաթաւած
 Գըրգուեն ըզկատղած եռանդըն զօրաց :
 Ի Տըղմուտ գետոյն եզերքըն պըղտոր
 Ուր արդէն արիւն հեղեղ կապէ նոր ,
 Եռան ու զեռան գունդեր մօտաւոր ,
 Մէկն անցնի , մէկն այլ չըթողու անցուոր :
 Բայց քաջ Գարեգին չընտրէ ջուր ցամաք ,
 Վարազդատանման ցատքէ զինչ փայլակ ,
 Չառջի զարկածին գլուխն՝ իբրեւ գընտակ
 Ձըդէ իւր զօրաց՝ որ դան համարձակ .
 Ձէտ մըրըկոտ ամպեր՝ հայք՝ առնուն ձիան ,
 Լողալով կըռուին ի գետոյն բերան ,
 Ծըփան ու Ֆըսան , զալիքն առնուն տան ,
 Զըրով արիւնով հասնին յանդիման .

Ելնեն զինչ քաղցած բահրիկ ծովային
 Անիւրաիր զիմեն ում եւ պատահին ,
 Շատ ջորք զօրավարք փրուեն ի գետին ,
 Հեծեալ հետեւակ հետ իրար սլառկին .
 Մըմըռան Պարսիկք զինչ ակեք վարած ,
 Յետ դառնան ի ձախ թեւ հայոց քաջաց ,
 Ընկնին բարկուլթեամբ տան ւ առնուն հա-
 րուած ,
 Վեր ու վայր թըռչին հոգիք հազարաց :
 Հոն յառաջագէմն ու քաջ Գարեգին
 Հայ զօրավարաց առնու պսակ նախկին .
 Հազար խոցերով ի զրեհըս սըրտին ,
 Դեռ չուզէր անխոց թողուլ թըշնամին .
 Զէնքերըն կոտորած , մարմին կիսամեռ
 Դեռ յուղարկաւոր հետն ընէ շատեր .
 Ընկած զիականց մէջ՝ խնդրէ սուսեր ,
 Կարծես յետ մահուն ալ կըռուիլ ուզեր :
 Ահ Գարեգին , մութն իջաւ յաջուիդ խաթ .
 Նա դեռ ձեռք շարժէ՝ զսուրն ածել ի քարշ ,
 Շուռնն ի կէս վըզին կանչէ աղէխարշ ,
 « Ե՛ղբարք , մի թողուք զիս Պարսիցըն գարշ » :
 Յայն ձայնէն վազեն ջուխտակ կայծակունք
 Հաւասար Գարեգնի հարազատք սիրունք .
 Զէտ ի բարձր բոյն արծուիք սուրակունք
 Պաշտպանել իջնեն զիւրեանց նոր ձագունք .
 Աստի ու անտի կան զինչ երկու հրէշտակ ,
 Դէմագէմ վառին այտքըն կարմրորակ ,
 Ռոստոմ թուխաչուն եւ ագաւագիսակ ,
 Վաւարիկ վարդահերն ու մորթով ճերմակ .
 Մինչդեռ Գարեգին սողայ անբարբառ

Ընդ հոգւոյն կըռուի մոռնալով զաշխարհ ,
 Եղբարքըն թափեն հոն զինուորս հազար ,
 Երգնուն մեռնիլ քան թէ թողուլ զիրար :
 Ո՛հ սըրտապատառ վըսեմ տեսարան .
 Հազիւ սուրբ երգմունքն ելին ընդ բերան՝
 Զուխտ մի նետ՝ յերկնից կարծեմ յանկարծ
 դան , —
 Զի չէր Պարսիկն այնքան պատուոյ արժան . —
 Գան նետերն ու զոյգ զարնեն կըտրըճնուն ,
 Որ երկու ձեռք կըռուէին ի բուն .
 Չունէին վահան . ի՛նչ պէտք քաջերուն՝
 Որ միմեանց վերայ կուրծք դըրին սիրուն :
 Եղբայր . . . կանչեցին , ճակատ ի ճակատ
 Ընկան պատեցին զերրորդն հարազատ . —
 Հետ բացին երէքն այլ զաչերն հանդարտ ,
 Երէքն այլ ի հետ փակեցին զըւարթ .
 Թեւ ի թեւ ու վիզ վըզի պըլլըւած
 Երէք կոկոն մէկ մանկաղով հընձած ,
 Զկարմրիկ արիւնիկըն վարդ տարածած
 Անհոգ կու քնանան ի մէջ բանակաց .
 Երբ հոջն հիւսիսի շընչէ ցուրաբերան՝
 Ու կոծկոծեալ հետ ընկնին վարդ շուշան ,
 Ո՛ր ծաղիկ չուզէ վըռուիլ ի մարդն այն՝
 Ուր իշխանք ծաղկանց գետնատարած կան :
 Ա՛հ . յայնժամ հատան քաղցր արեւքն հայոց ,
 Քաղեցան կրակէ շընչեր ջերմածոց . . .
 Վասըն քո ընկան , աշխարհ իմ հայոց ,
 Կըտրիճք աննըմանք վէհք հիւսիսայնոց :
 Ոչ մէկն ի թիկանց էառ ըզհարուած ,
 Ամենքն ըզՊարսիկն ունին իւրեանց բարձ .

Վարդագոյն արիւնք սրտերնէն բղխած

Ուժոյ եւ սիրոյ վըկայք անմոռաց:...

Այլ ո՛ւր է Վարդան՝ ախոյեանն անյաղթ: —

Զինչ առիւծ ահեղ այծուց գիմամարտ՝

Ի Թանձր անտառէ վազած անհանդարտ՝

Հազարով դրնէ զորսերն տապաստ:

Հանց հետ Արշաւրայ ու քաջ Հրմայեակ

Ի ձախ Թեւ Պարսից նետուած համարձակ,

Յարձըկէր կոտորէր ցըրուէր հասարակ,

Կարկտահար Թափէր ըզմեծ զայն բանակ.

Այլ երբ տեսաւ զիւրն ըզձախ Թեւաբեկ,

Մըռնչեց զինչ ծով, յուներ կանգնեց աէգ,

Փայլակնանըման հըրեց ձին հրաշէկ.

Քաջքն ի հետ ընկան զինչ յորձանուտ գետք.

Սեւ զրեհօք հեծած ի սեւն երիւար

Գայր զինչ սաստկորոտ ամպ մըրըրկավար.

Սուսերն ահագին զինչ կայծակ շողայր.

Քան զայն ահեղ՝ մահն իսկ ոչ երեւար.

Զինչ հրգեհ բըռնած յանտառի ծայրէն

Զիգագրի՝ մինչ փայտ չըլափէ զամեն,

Վառուեցաւ ըզհետ գընդին համօրէն.

Հարուածներն համրեց Աստուած ի վերէն:

Ահա՛ ուն հետեւակք զինչ չոր եղեգունք

Գեանակոխ արար ի ձիուն ոտկունք.

Զիանք ու փըղանք զինչ մայրիք բարձունք

Մէկմէկէ առաջ Թափին երագունք.

Յաջ ու ձախ զարնէր փըռէր ու անցներ,

Զանտառ զօրքերուն յանապատ փոխէր.

Մինչ Պարսիկն յահէն զինչ ընել խորհէր,

Նայ Վարդանայ սուրըն մահ հրամայէր:

Ի փախ դարձան քաջք մընացեալ Պարսից -
Առ մեծ զօրավարն հաս ձայն բօթալից .
Գալըեցաւ Մուշկան զինչ օձ թիւնալից ,
Խաճաաէր զմատներն երգմամբ անիծից .

Փողէր դարձնէր ըզփախուսա զօրաց ,
Կանչէր Արտաշըայ ի վերայ փըղաց .
« Փութա՛ , գազաններն ա՛ռ եկ ի հոս դարձ ,
Զի Վարդան մարէ զարեւ մեր Արեաց » :

Սարսեց համօրէն բանակ սարսկական
Փըղօք հեծելօք գընդօքըն Մատեան ,
Թէպէտ եւ կոտորած՝ դեռ անթիւ խուժան՝
Միաբան դիմեն դէպ յարին Վարդան .

Երեք քայլ ի յետ , մէկ յառաջ դային .
Մէկ տային ու տանն հարուած առնուին .
Շուրջ բոլորեցան հեռուստ սրտեցին...
Մօտեցաւ վայրկեան ահաւոր բաղդին :

Երեք սարսապք դէմ քաջին կանգնել են ,
Հետեւակք , հեծեալք եւ փիղք լեռնեղէն .
Մէկն ի մօտանց գայ , մէկայլն հեռուէն
Շողալով անցնին հըրուին ու հըրեն .

Յետեւանց կատաղած գազանքն ահագին
Զանճոռնի քըթերն քընթըռնեցնէին ,
Բոմբիւնք ու գոմոռնք որոտմանց տային ,
Ըզբերդերն յուսոցըն տառանէին .

Դէմ քաջին կարծես քաղաքք եւ ամրոց
Զինուած են ելեր մահ բերեր ի ծոց .
Խորին Ասիոյ ձայնք ժողովըրդոց
Միաբան վըրնջեն ընդ դիւցաղն հայոց :

Իսկ արին Վարդան՝ աջեց քաջերուն .

Կանգնեցաւ ի մէջ գընդիցն երկոցուն ,

Ահէղ մի գողաց , սարեր ձայն ետուն ,
 Շատ կապարձակիրք կանչեց մօտ ձիուն .
 Զինչ գերանդազէն անիւ շըրջամահ
 Ման դայր ու զարնէր աստ անդ պահ ընդ պահ ,
 Զինչ գունտ արեւուն յօդուն ճանապարհ
 Չորս բոլոր սրփուէր ու տարածէր ահ .
 Կամ զինչ լեռ հրաբուխ թսեւ ծոցէն խոր
 Ըզսարսափ բնութեան հանէ 'նդ սեւ որկոր ,
 Բոցեղէն գետեր վազցընէ յորդոր ,
 Քարինք կարկըտայ լընու զգաշա ու զձոր .
 Թէ ամպ թէ երկինք ճաթին ի վերէն՝
 Ինքն ամենեւին չըգագրի վարէն ,
 Մինչ որ բոլոր կրակն հանէ յանդընդէն ,
 Անթիւ մահերով հանգչի յիւր սըրտէն .
 Այսպէս աննըմանն հայոց դիւցազանց
 Կ'առնուր ըզյետին վրէժ իր հին հարանց .
 Եւ վրկայեցին հոգիք հայկազանց՝
 Թէ քաջութենէ նա չարար ինչ զանց : —
 Արդ մինչ չորս բոլորն մարդով ընկած
 Շեղ շեղ ցորենոյ պէս տեսաւ հընձած ,
 Հընձանահարի պէս զինքն այլ թաթխած
 Մինչ ի ծունկ ձիոյն՝ յարին կըտրըձաց ,
 Հայեցաւ յերկինք , տեսաւ զտրեգական
 Որ զափշած դեղնած օրաշուրջ գընտալն
 Սահէր Սանատրուկ լերինն ի կըռնակ
 Կամկար թեւօք դայր ժամըն խաւարակ .
 Թարթեւ մի աչաց կեցաւ անշրփոթ ,
 Անկարծելի աչք մ'անուշ տըւաւ յօդ .
 Երկայն մի շընչեց հոգի երկնահօտ ,
 Աստուծոյ տեսոյն սիրտն էաւ կարօտ .

« Արշաւիր կանչեց, ահա ժամն եհաս։

Դու հայոց և իմ տանս առջնորդ ըլլաս։

Պատմես Վահանայ զայս իմ յետին դաս,

Թէ զնախնիքն ու զսուրբ հարբըդ չըմոռնաս » :

Մինչ զայս քաջն ասէր, ընկան յոտքն անդէն

Արին այն Արտակ Պալուհեաց ազգէն,

Եւ հրսկայակերպ կորովին խորէն,

Վարդա՛նն ձայնելով Թըռան ի յանտէնն :

Ձգեց քաջերուն վրայ քաջն Վարդան

Ըզմակուկաձեւ զիրեն մեծ վահանն,

Ըզսուր, սաղաւարտ ու զհամբոյր մահուան

Տըւաւ առ եղբայրն իւր համազասպեան։

Եւ իբրեւ արծուին ի սարից քարանց

Սլացաւ ի գընդէ քաջացն հայկազանց,

Մէկիկ նիզակաւ ընդ Պարսից գունդն անց։ —

Նե՛ս էր որ Թըռաւ՝ Թէ հուր փայլականց։...

Հո՛ն, ի մէջ երկուց գընդից զարհուրած,

Ի վերայ զօրաց եւ զօրավարաց՝

Խաչածայր նիզակն ի յերկին ուղղած՝

Վարդա՛նն հայոց կայ հանգըստատարած։...

Սոսկացան սրացան Պարսիկք հապըշտապ։

Աչք քաջին սրփուեց նոցա սեւ սարսափ,

Գիշերըն խոնաւ իջաւ զինչ տարափ։...

Լճու կացէք... Վարդանն է հոս ի մըրափ։...

Գ

Ո՛վ ես գու՛ որ գաս շէշտ ի Շաւարշան ,
 Թեւօք Թըռչնօրէն , ոտիւք փայլական .
 Գաս մօտիս մըտնուս ի դաշտըս մահուան ,
 Յաջ ու ձախ դառնաս կաս իբրեւ արձան : —
 Երկրորդ պահ էր այն ահեղ գիշերոյն .
 Լուկ բարակ մըրմունջ զինչ ծովեղերոյն
 Լըսուէր կիսամահ զօրաց խոցերոյն
 Յաւոց եւ մահուան ներդաշնակութիւն :
 Յանկարծ քօղ բացաւ լուսնակն յերկընքէն ,
 Եւ սըրտապատառ ըզգունդս համօրէն
 Տեսաւ զինչ պատկեր սեւանըկարէն .
 Հառաչեց ի հոն հասած Եղիշէն .
 Եղիշէն՝ մեղու չըրթունք , սըրտի սէր ,
 Որ ընդ Վարդանայ՝ հոգւով էր կապուեր ,
 Մինչ հասակակից առ Սահակ նստէր
 Եւ զոյգ որդեպէս ի սըրբոյն գըգուէր :
 Զարմանաց ձագունք , որ ի մի վանդակ
 Միաթեւ մեծցած ի սնունդ հոգունակ ,
 Երբ ժիր մանկութեանն բացաւ գըռնակ .
 Մէկն արծիւ թըռաւ , մէկայլն աղաւնեակ .
 Դաշտ , պատերազմ , սուր , զրէհ , ձի , կրակ ու
 Էին սիրելիք Վարդանայ թեւոց . [բոց՝
 Անձայն անապատք , խաղաղ հովանոց՝
 Աղու Եղիշեայ մասն էր ընդ դըրոց .

Հաւիկն հեղ՝ երբեմն յարծւոյն թեւ սլանայր
Եւ ընդ գիւցազնին այն գիւցազնանայր .
Երբեմն այլ արծիւն՝ ըզթեւն ուրանայր ,
Զաղաւնոյն մընչնիկ լըսէր՝ հեզանայր .

Ճըղահիւս նաւակ ի քաղցր ի հովիկ՝
Մէկն առեր զեզերքն՝ երթայր հանգարտիկ ,
Մէկայլն ահեղ նաւ կողով սողլւատիկ
Ծաղրելով խաղայր յանդունդ և յալիք .

Այլ նաւահանգիստ՝ մէկ էր երկոցուն ,
Փառաց հայկազանց սրտերըն սիրուն .
Մէկըն յաղթանակ կանգնել զիւր անուն ,
Մէկայլն յաղթողաց տալ անմահութիւն :

Այսպէս երկոքին սոքա սիրելիք
Եղբարք անմեկին՝ զինչ աւաղ ւ ալիք .
Մէկըն մըռնչէր , մէկըն կայր լըսիկ ,
Այլ սիրով տային յիրար համբուրիկ :

Երբ ըզքաջութեան բացած առագաստ
Վարդան յաղթութեամբ նաւէր ի ճախատ ,
Հայոց ւ Ալանաց վըայ հասնէր ըզգաստ ,
Կանգնէր յաղթանակ քան զտարիքըն շատ ,

Նաւակն Եղիշեայ ի Բիւզանդ յԱթէնս
Եւ յԱլեքսանդրեայ ուղղէր հեզաթեւս ,
Բանաւոր ծաղկանց մէջ ման դայր թեթեւս ,
Ի միտք առնոյր մեղր իմաստից սէսսպէս .

Երբ դարձաւ յուսմանցն ու տեսաւ զՎարդան ,
Զիւր թողած կորիւնն հիւմ՝ յառիւծ նրման ,
Ընծայեց ըզմեղրն ի քաջին բերան ,
Դրան երեց եղաւ տանըն Մամբուռեան .

Անբաժ ի քաջէն չըրջէր Եղիշէ ,
Ի դաշտս այլ երթայր՝ ուր զէնք հրաւիրէ ,

Ի վրանին կարդայր ըզՏէր ի յերկնէ՝
 Որ ըզսիրեւին յաղթող դարձնէ:
 Բայց զառջի գիշերն որ գիտաց Վարդան
 Թէ վաղիւն հասնի ժամ փառաց մահուան,
 Վախեց դաւարել զսիրտն սիրական,
 Խաբեց ու զըրկեց ի գեղ Շաւարշան: —
 Հանց երկրորդ գիշերն որ ըզգաշտն առաւ,
 Հոգին Եղիշեայ սըրտէն դուրս թըռաւ,
 Երբ ի բանակէն դարձւորներ տեսաւ՝
 Վազեց ի գեղէն ու ի դաշտն մըտաւ:
 Մըտաւ յարիւնոտ սահմանս Արտաշայ,
 Վարդան կանչեց... ձայն չըկայր Վարդանայ:
 Մահն սրտեցաւ ի սըրտին վըրայ,
 Եւ սուրբ վարդապետն լայր զինչ տըղայ:
 Լայր ու յառաջէր գայր խարխափելով,
 Զինչ կոյր շօշափէր ոտք ու ձեռքով,
 Մինչեւ դեղընցած լուսին գըթալով
 Ծագեց գիշերուան պաղ արտասուհքով:
 Ժամ մի Եղիշէ ժուռ եկաւ լըռիկ,
 Տեսարանք տեսաւ ողորմ ու լալիք
 Պաղեցաւ արտասուհքն ու արիւնն ի սրտիկ,
 Պատեց հոգին սեւ պատկեր սըգով սաստիկ:
 Հատ երեւագին անցուդարձ արար,
 Իբր ի կարկըտէ տեսաւ գիրուտար
 Ըզմեծ բանակացն մանրած պատառ,
 Յորոց վերայ լայր լուսին դալիահար:
 Զինչ որթատերեւ ու կանաչ գընտակ
 Գունագոյն ծաղկունք ու հասկ նորհասակ,
 Եւ ծառք հինարմատք եւ նոր բարունակք
 Ի յիրար անցած եւ ընկած խառնակ:

Այսպէս ի տըխուեր դաշտին այն Արտազ
 Խառնափընդորեալ կային առ իրեարս
 Դրօշք ընդ դրօշակիր, զօրք ընդ զօրավարս,
 Ձի ընդ հեաեւակ, կտրիճք ընդ տըկարս:

Այն խորոխտ մըսեղէն բըլուրն անկառի
 Ընկեւ էր անշարժ զինչ կոճղ անտառի:
 Այն հրաշունչ մըրըկոտ վըրնջոտ ձին արի
 Կարթակոտոր կայր ի տեառնէն հեռի:

Այն քաջ մանկըտիք կայտառ ու զըւարթ
 Որ դեռ առւըտուն փայլէին զինչ վարդ՝
 Մայրամած գիմօք, ա՛հ, անկեր են արդ:
 Անղուսպ սիրտ եւ աչքն այն ինչպէս հանդարտ:

Այն ջաջուռ բազուկք, այն լանջք զրահաղէն,
 Այն ճօճան ճակատք յամուր պըղընձէն
 Որ գային զարնել զբանակն համօրէն՝
 Հանց փըռուեր՝ որ ոչ զատւին ի դետնէն:

Եւ այն յորդորակ սպառնալից բերան
 Որ փողով ու անփող բիւրոց տայր հրաման,
 Կենաց եւ մահու կարծէր զինքն իշխան՝
 Զիւր իսկ չըպատմէ զորպէսն մահուան:

Եւ այն հին ղէնքեր արիւնով մըխած՝
 Որ խոստանային դառնալ ի տուն հարց
 Կորանոր արիւն լիզելով փայլած,
 Ահա կամ փշրեր կամ գերի ընկած:

Եւ այն մոխրաշունչ Պարս կտրըճուորայք
 Որ քանց մոլթն ըզլոյս տաէին ըզհայք,
 Ընդ ոտիւք նոցին անկեալ անըզգայք
 Պաղած ու դեղին քան բանտի ծառայք:

Եւ այն, ա՛հ, եւ այն հայոց նահատակք,
 Ո՛վ սուրբ հայրենիք, սուրբ եկեղեցեակք,

Եւ այնք ընդ գարնան ծաղկանց գեղունակ
 Եւ այնք հոն նընջէն քուն անմահունակ :
 Ճերմակ ու կարմիր զինչ վարդ ու շուշան ,
 Ո՛հ , քանի՜ արուոր են ի Շաւարշան՝
 Գըլուխք ի խաչին եւ ոտք յատրուշան՝
 Մանկըտիքն հայոց՝ որ ի քուն մահուան .
 Քաջ քաջ կըռուեցան , սուրբ սուրբ մեռանին ,
 Աչերն ընդ երկինք ու ի տուն հայրենին ,
 Յիշեն ըզժընոգք ըզքաղցր ամուսին ,
 Մարի լոյս աչացն յարասունք սիրային .
 Փոխան սիրեւեաց ցուրտ հով գիշերոյն
 Աղապատելով փարի այտերոյն .
 Պատառոտի աչք դողդող աստղերոյն ,
 Յօղիկ կաթնաբուխ թափի յամպերոյն :
 Մատղաշ հոգիք դեռ զըրթունքն համբուրեն
 Ուսկից այնպէս շուտ ի դուրս ելանեն .
 Պահ մի զվարսագեղ ճակատսըն դիտեն
 Եւ ըզմանկութիւնն յերկինք փոխադրեն : —
 Այլ դու եկ դարձիր , եղնիկ Եղեշէ ,
 Թէ զհոգիդ սիրես՝ քաղցր արեւդ յիշէ .
 Ահա նօսր աղիք սըրտիդ խըշխըշէ .
 Մի՛թէ մահն ըզքեզ այլ մեզնից քըշէ .
 Մի՛ աչեր մի՛ այն թոռմած դէմքերուն ,
 Մի՛ դըպչիր մի՛ այն ցուրտ մարմիններուն .
 Ահա զգլուխդ առեր թաթաւ ամպերուն ,
 Զոտկունքդ է թացեր արիւն քաջերուն :
 Այլ Եղեշէ , քաղցր սիրտ Եղեշէ
 Իսկի չեղադրի թափառիլ անդէն ,
 Մէկ մէկ որոնէ զքաջք հայոց գընդէն ,
 Համարէ զվըկայք զոր երկինք գըրեն :

Բանական այն անշարժ՝ շարժի յիւր սրբախն ,

Շրթթունքն լռիկիք մըտքին մէջ խօսին .

Քաջերն այն ընկած՝ հոգւոյն մէջ կանգնին ,

Մահ կենդանանայ , մեռնի կենդանին .

Ի սիրտն փափուկ մաղձ քանց մեղք անոյշ

Թաղանթէ թաղանթ ծաւալի քնքոյշ՝

Ջերկայնուկ թարթիչ աչացն մեղոյշ՝

Չորս բոլոր ածէ կամացուկ եւ ուշ .

Ըղթեւն ընդ ուսով զարկած զինչ հաւիկ՝

Կարծես ախանջ տայ լռիկ եւ մընջիկ

Ձինչ ձայն կիսամեռքն արձըկեն սրբախիք

Նեղ հառաչանօք եւ շընչով ցըրախիկ .

Խաղաղութեան զինքն կարծես հրեշտակ ,

Կամ թէ կուսական փողար ողբերգակ ,

Կամ պատգամաւոր սիրելեաց դաղանեակ

Տանիլ զեաքի ուխտն առ սիրտ ըսպասեակ :

Եւ ահա տեսնու կուտակ մի մարմին ,

Ահեղ զինչ կորիւնք , փայլունք քան լուսին ,

Ձիրար թեւոտած քանց որթ զուռենին .

Թուխ Ռոստոմ , վարդ Վաւմն ու թանկ Գա .

Աչկունքն Եղիշեայ վառին ի յայն տես , [բեզին .

Կրակէ արտասուք թափէ ջրի պէս .

« Պարծեցիր , կանչէ , ծերունիդ Ներսէս ,

Ահա քաջորդիքդ ընկած քաջաց պէս » :

Բայց ի՞նչ է այդ կասն ի գօտի քաջաց

Ընդ մէջ Ռոստոմայ եւ Վաւմիան կապած .

Բա՛բէ քաջերուն , բա՛բէ սիրելեաց ,

Ո՛վ սուրբ յիշատակ՝ մընաս անմուռաց .

Միաբան ընկերք ի հայրենի տան

Մէկտեղ կեալ մեռնիլ իրարու երգուն .

Առին զկապն հիւսած սիրուհեաց ընծայն՝
Զիրար կապեցին մընալ անբաժան .

Այնու կապով մօտ եկան Գարեգինն ,
Անմահ սիրոյն զինքն այլ հաղորդ ըրին : ...
Ո՛վ այդքան սիրով հիւսուած կապ անգին ,
Ըզբեզ՝ աստեղաց մէջ կախեմ յերկին : —
Հեռի տասըն քայլ ի քաջացս անդոյգ
Վարդատիպ Վռամկան նըման կայ մանուկ .
Երկաթ ահագին ի կողն իւր փափուկ՝
Զաջ ուսովն ի մէջ ծաղկանց կայ պառկուկ .

Հանց պայծառ ճերմակ երեսքըն շողան
Որ յերկնից ընկած կարծես նոր շուշան .
Անմազ ծընօաք , խաժ աչկունք փալփրլան .
Զմահն ի քուն փոխեր է Գնունին Վահան .

Մօտ ի նա ձեռքըն կիպ խաչաղէն
Կայ երիտասարդ զօրավար մ'անդէն ,
Ճակատն երկնագէտ ծըծէ զցօլ յամպէն ,
Ի կեանս եւ ի մահ ցանկալին Արսէն :

Իսկ մեծահասակ ո՛վ են դիւցազունք՝
Որ իբր անտառի եղեւինք բարձունք
Ընկեր ու ծածկեր են հազար ծաղկունք ,
Զիրենք այլ ծածկեն նետք սուրք գեղարդունք .

Քըսամնի գողգողայ վառուի Եղիշէ ,
Զահագին վահան Վարդանայ դիտէ ,
ԶԱրտակ եւ Խորէն ներքեւ տեսանէ
Ահաւոր գիմօք՝ զինչ առիւծ քընէ :

Հոն սաղաւարտեալ Պարս զօրավարաց
Տեսնէ գըլուխներ ընդ ոտիւք քաջաց ,
Հայոց նիզակներ որ զոյգ են շամփրած
Երկու նահատակ գնդին Թըշնամեաց .

Հոն մեծ բազմութիւն զինչ փայտ ի յանտառ
 Կամ աշնանաթափ տերեւ հողմավար
 Ընկած ու խռկած մօտ ու վերուվար .
 Պաշարի մարմնովք ու հայի շիւար :
 Յանկարծ բըլրաձեւ դիականց դարէն
 Փայլակ մի շողայ քան զայն որ յերկնէն ,
 Երկայն լոյս ցոլայ ի զէն խաչազէն ,
 Մէկ թընդմամբ սըրտի հոն գայ Եղիշէն . . .
 Երից սեւազրահ Պարս զօրավարաց
 Վերայ տարածուած հանգչէր ոմնն քաջ ,
 Ըզձախն էր ածել ի սըրտին դիմաց ,
 Յաջն ունէր նիզակ մահուամբ ձանձրացած .
 Զրեհքըն պըղընձի ծակէլ էն հազար ,
 Ի ծակուցն ի դուրս շող ծաթէ սրայծառ .
 Ծոցին ու ձեռաց միջուկն արիւն վառ
 Գընտաձեւ դիզուէր վարդի հաւասար .
 Ըզսեւադանգուր մազն ի բաց չըրջէ
 Ի յանսաղաւարտ քաջին ճակատէ . . .
 Խեղաթափ լինի , թընդայ Եղիշէ .
 Ըզմեճն իւր Վարդան ի հոն ճանաչէ :
 Լեզու քաջին լուռ , խօսի ինքն ամեն ,
 Այոքըն թըռալիւր եւ յօնք կըռընձիկէն .
 Մահուան իսկ կարծես հրաման յիւր մահէն
 Տայ իշխանաբար՝ եւ ամենք սարսեն .
 Ի շըրթանցըն մէջ կայ ծայր նիզակին
 Քառածայր թեւօք ոսկեզարդ խաչին ,
 Զոր պապն իւր Սահակ ի Ժամըն յետին
 Յիշատակ երես քաջապանծ թուին :
 Ընդ երես քաջին մահախառն անմահ՝
 Զամբողջ գիշերոյն զերրորդն այն պահ

Հայի Եղիշէն ի զարմանս եւ յահ,
 Խորին լռութեամբ հազիւ հնչէ անձ.
 Կըշուէ զգլուխ քաջին ձեռքն երերուն
 Որ զինքն ետ կըշիւ իւր ազգին սիրուն.
 Համբուրէ զճակատն՝ ուր բաղդն հայկազուն՝
 Զանդարձն էր դըրեր ապագայ դարուն.
 Ընդ լայնագիր լանջքն հայի ուռած
 Քաջ քաջ եւ վեհ վեհ սըրտից բոյն սիրած,
 Իբրեւ պըղընձի ամրոց մի կանգնած՝
 Պաշտպանել զորդիք Թորգոմայ ցըրուած.
 Ընդ գեղեցիկ ձեռքն հայի՝ ում հնազանդ
 Կայր ամեն հրաման եւ շատերուն բաղդ,
 Ուստից յաղթանակ եւ փառք մեծազարդ
 Երեսուն տարի ելնէր անընդհատ:
 Ո՛հ, չէր նա յնպէս վեհ երեւցած տեսօք՝
 Երբ յիսուն անգամ դառնալով փառօք
 Պըսակս յաղթութեանց բերէր սըփուէր լոկ
 Հայրենի շիրմաց ու մատրանց վըսյօք,
 Կամ երբ արծուօրէն ընդ Կովկաս անցած՝
 Թագւորներ բըռներ բարբարոս աղգաց
 Իջեցնէր քըշէր տանէր տայր Արեաց,
 Ինքն իբեւ յորսէ գալով եղջերուաց,
 Ինչպէս հոն վերայ քաջացըն յեցուկ՝
 Յետին յաղթանակ հայոց անանցուկ
 Զինքըն կանգնելով՝ Պարսիկն ընդ ոտիւք՝
 Ինք զինքըն դիակէր հոգւոյն նայեցիւք:
 « Ո՛հ, ես ի ճակատիդ վըսյ երգնում՝ Վարդան,
 Կանչեց Եղիշէ, որ ձեռքն աստուածեան
 Հոն մեծ փոխարէն է դրեր քո մահուան.
 Թէ բիւր գարբ անցնին՝ դու մընաս Վարդան » :

Ասաց Եղիշէ . հետ արուսեկին

Փախաւ ծածկեցաւ սիրաձայն հոգին :...

Պըլպուռն ի Թըփէն սովեցաւ Վարդան ,

Կանչէ զբուն գիշերըն Վարդանն Վարդանն :...

Կանչէ սըլպուռլիկ , կանչէ հոգեձայն ,

Որ յերկնուց ի վայր հայի և Վարդան ,

Յիշէ զհայաստան տուն իւր սիրական ,

Հայաստան յիշէ զիւր Կարմիր Վարդան :

ՎԵՐՋԻՆ ԵՐԳ

ՎԻՐԱԻՈՐ ԲԱՄԲՈՒԱՀԱՐԻՆ

Հետ սեւայօն աղեղնաւոր կըտրըճաց՝
 Որ անգուման արունեն զգաշաւս ծաղկած,
 Ես որ անփորձ անգէտ նետի եւ սրբոյ
 Լոկ շարժէի զսիրտըս կըռուի եւ սիրոյ,
 Եւ ես Փառէն բամբուհաճար՝
 Հայոց քաջացս հաւասար
 Ընկնիմ ծաղիկ հողմավար:

Կոտրեր է ձախս. այլ ի՞նչ պիտ' ինձ ասպարիկ.
 Աջիկս է ողջ, աջիկս ուղէ զիւր գործիք...
 Գնացէք ճորտեր յանտառն՝ ուստից հովըս գայ,
 Կարմրիկ բամբուիկս ի կաղմրխին ման կու գայ.
 Հոն յառւըտուն կախեցի
 Երբ ըզնիզակն ընտրեցի.
 Կանաչ արեւս սեւցուցի:

Իժիր իժիր գնացէք, դարձէք այ ճորտեր.
 Մըշուշ մահուն պաղպաղ յաջուիս է նըստեր.
 Փուլթա՛, Թորիկ, մեր Հալկերտու քրմարան,
 Ձենէ՛ քրմաց որ պատրաստեն գերեզման.
 Ձենէ՛. « Փառէն բամբուհաճար՝
 Հայոց քաջաց հաւասար
 Ընկաւ ծաղիկ հողմավար »:

Իմ հօր իմ մօր տապանաց մէջ զիս դըրէք .

Երեխայիցս արեւուն սեւ մի բերէք . . .

Դու միայն , դո՛ւ սրտիս հոգւոյս կէս՝ նըժիկ ,

Դու սեւիր , դու նըստիր մօտ , լաց անուշիկ .

Մինչեւ մեծնայ մեր Զաւէն .

Յաչքէն , ձեռքէն ու սրտէն

Ելնէ երկրորդ քեզ Փառէն : . . . —

Ար՛ եկ հիմիկ կարմրուկ բամբուկի իմ սիրուն ,

Առջին վերջին խաղ՝ իմ խամրած մասներուն .

Դեռ երգ մ՛ունիմ , դեռ շունչ մ՛ունիմ , ունիմ
սէր .

Զամենն՝ հաւասար հայ հայրենեացս եմ տըւեր : .

Բամբուկի , Փառէն կու մեռնի .

Ապրին սէր ու երգ հայրենի .

Բամբուկի , մընամբ կենդանի :

ԱՇՈՏ ԵՐԿԱԹ

Ի ԾՈՎՈՒՆ ՍԵՒԱՆԱՅ

Յուրտ ցուրտ ձմեռունք բրդան յարձակ հովերէն,
 Սիւստակ կարւանք իջան լեռանց կողերէն .
 Փրչեցին սլինդ քամիներն, հա՛, փրչեցին,
 Սառով ձիւնով ըզսարն ու զձոր զուգեցին .
 Վարդըն քափուր վատեցաւ,
 Ծիծղուն ծաղիկ ծածկեցաւ
 Եւ հայաստան սուգ մըտաւ :

Սուգ էր սրտեւ մեր գեղեցիկ աշխարհին
 Երբ դառնաշունչ հովըն փրչեց օտարին .
 Երբ հայ իշխանքըն քաշուեցան յամուր վայր,
 Աւա՛ղ ռամկին՝ որ մոլորէր վեր ու վայր .
 Արեւ տեսաւ՝ գեղընցաւ,
 Լուսնակն ու աստղիկ սեւացաւ,
 Եւ Նահապեան ամընչցաւ :

Ո՞վ այն մատնիչք, ո՞վ այն գահիճք, ո՞վ գազան՝
 Որ առ այլազգ, առ բընաւոր ձայն կու տան .
 Այդ ի՞նչ քարէ սիրտ, ի՞նչ սառէ շըրթունք էր
 Որ հայրենեաց հողուն կարդաց սեւ օրեր : —
 Անէ՛ծք ալւէք այն բերնին,
 Անէ՛ծք գըրչին ու ձեռքին
 Որ զհայաստան մատնեցին : ...

Ո՞ւր ես Աշոտ . ել իմ թագւոր , խրդճո՛յ յիս ,
 Սեւագունդ զօրք դան վերայ մեր աշխարհիս .
 Ի Բաղտատայ դան , Մօսլայ դան , Շամայ դան ,
 Խիա քանց մարախ , սեւ քան զամուրտ ի Սե-
 ւան .

Քանց ըզհովերն հասին սուր ,
 Բոլորեցան ամեն ուր ,
 Կու շողացնեն նետ ու թուր :

Հա՛ իմ թագւոր , արեկ Աշոտ , երեւցի՛ր ,
 Քաշէ զերկաթդ , ըրէ զայդոնք ցիր ու ցիր...
 Դադարեցէ՛ք դաշաք՝ ի դողալէդ թընտալէդ ,
 Թագւորն հայոց ելաւ , ահա նա ձեր հետ .

Կու գայ նրման փայլակին ,
 Կայծակ թափէ ի չորք դին...
 Ա՛հ , չըկայ նիւթ իր կրակին :

Թագւորն եկեր աշտարակաց աչք ածէ ,
 Առիւծաբար ձէնէ , ոչ ոք չի լքսէ...
 Ա՛հ , սուրն երկաթ շողայ փայլէ ի մըթան...
 Թողու երթայ մըրմըռալով ի Սեւան .

Ի քարն ելնու բարձր ամուր ,
 Չորս դին կապոյտ եռայ ջուր .
 Սիրտն ի վերայն հալած հուր :

Գիշերըն չորս դէհ քաշեր թանձըր մըրուր .
 Ա՛հ , աըխուր այն երկինքն , երկիրն այն տըրուր .
 Ծառեր ժայռեր յիրար անցած կու կանչեն ,
 Կու թուի թէ զհողն հայաստանի կու քանդեն .

Չար Թըշնամին ծովուն մօտ
Քանց ծովն եւել մըրմըռոտ
Կու սպասէ լոյսն յառաւօտ :

Ի սեւ դարձաւ կապոյտ ծովակն ու ծրփայր ,
Հառչեց խորէն ու քարն ի վեր կու փրփրայր .
Ալին զալին զարկած , փրփուրն ըզփըրփուր
Թագւորին յոտքն ցատքըտէր բիւր ու բիւր .
Նա հայ ազգին արտասունքն էր ,
Թագւորին լաց կու հանէր ,
Արդեօք իրեն ճար մ'ընէր :

Քանց գիշեր մուրթ պատեց յաչկունք Թագւորին .
Քանց ըզՍեւան ծով մեծ փըլաւ ի սըրտին .
Հանց որ յիշեց զիր հայրն ու զօրն երջանիկ՝
Արին վազեց ծոցէն ի ծովն ու ցամքիկ .
Ձաչերն ածեց ու ցոլաց .
Փայլակն երկնուց կանկ առած
Մէջ ամպերուն պաղ մընաց :

Շարժեց ըզսեւ կամարն ահեղ յունքերուն ,
Ըզսեւ գիսակն ի շուրջ սփռեց ուսերուն ,
Բացաւ հընոց բերանն , հառաչ մ'արձըկեց .
Անդունդ ծովին պատուած՝ հառաչ մի կրկնեց .
Հրամէ՛ մեզ՝ քաջ մեր Թագւոր ,
Ծովս ու ցամաքս հեռաւոր
Ձէնիդ ծառայ ենք բոլոր :

Հանց որ զիր ձայնն ահեղ լըսեց քաջն Աշոտ ,
Հանց որ ըզգաց ըզզարկ սըրտին կայծակոտ ,

Խընտաց Թընտաց հոգին, վաղեց կուրծքն ի
դուրս,

Ձեռներն երագ աղեղս ուղեն նետս ու Թուրս.

Կոփեց նիզակն ի քարին.

Հազար կայծեր ցատքեցին,

Հրամեց իր փոքրը դնդին.

« Ձէն առէք, Ժիր կացէք ընկերք իմ սիրուն,

Հաւասարիմք ձեր Թագւորին ձեր հողուն.

Ի հազարաց մէկիկ մնացած դուք իմ հետ,

Դուք շատ էք, ձեզ չբաւեն հազար Թուր ու

Թող աշխարհաց լուր լինի՝ [նետ.

Որ քանի եմք կենդանի

Հայաստան ո՛չ տի մեռնի » :...

Հանց որ դիշերն ըզսեւ քողերըն Ժողվէր

Եւ ծիրանին զամպոց փէշերըն վառէր,

Ելաւ ի բարձրը քարին, դէտ կեցաւ լուռ,

Լըսեց զօրաց ձիոց ալեաց բարկ մըրմուռ.

Սիրտըն Թընտաց ահագին,

Արտասունք ի յաչքն եռացին,

Շունչըն մըրրկէր ի շըրթուին:

Իսկ երբ իջաւ առաւօտուն հովն հանդարտ

Եւ կապուտակ ծովն խառնեց կարմիր վարդ,

Ըղջորս բոլորն առաւ պատեց այլազգին.

Եռայր ծովուն, եռայր ալիք ցամաքին.

Կատղած զօրաց ահեղ խուճէ

Շուրջ կանգնեցաւ զինչ սեաւ Թումբ,

Նիզակ, աղեղ, պարս ու ռումբ:

« Ո՛ր ես, կանչեն, Աշոտ, Հայոց Շահընշահ,
Յամբէն ի ծով, ծովէդ փախցել չունիս շահ.
Տես, ո՞նց հազար որսորդ պատէ զքո պարեխ,
Մէջ վարմերու տ'ինկնիս քան խեղճ մի տա-
ռէխ.

Աշոտ, դու յի՛նչ ես վրստահ.

Գիտցիր, այլ չէս Շահընշահ,

Գրողդ հասաւ, քեզ չըկայ շահ » :

Պարստեց թագւորն Հայոց, պացխուն մի չերետ,
Զեօթանասուն կարիճքն ի տանն հանեց փէտ.
Նիզակաւ կոփ ալւին քարին Սեւանայ,
Քչեցին զճօճան փայտերն հանդէպ Գեղամայ.

Ծովուն ցընծայր շքընշայր,

Գիտէր այլազգն՝ արմըննայր,

Հայն աներկիւղ յառաջ գայր :

Յայնժամ դուաց հրամեց թագւոր մեր Հայոց,
Եօթանասուն աղեղք թափեն կայծ հուր բոց.
Երազ երազ դառնան ի շուրջ ծովակին.
Յիրար անցած կու յիմարի թըշնամին.

Աշոտ հրեղէն գընտի նման

Փէտէ ի փայտ ցաաքըտան

Սիրտ տայ քաջացն աննրման :

Շարժին շրջեն փէտերըն մօտ ի ցամաք,
Զարնեն փշքեն ըզԲըշր ու զսէւըն բանակ.
Կէսն ի ծովին կէսն ի ցամբին նետահար,
Մէկն ի գետին կարած, մէկայլըն ջրատար.

Դառնան մնացորդք ի փախուստ ,
Դիտեն զվրաններն ի հեռուստ ,
Վըռաղ կու տան ամենուստ :

Կապուտ կանաչ ալիք ծովուն գունատին
Յարիւն եւ մաղձ՝ զոր փսիւէ ժանտ այլազգին .
Զըզուին ձկնունքն իջնուն յանդունդն զով
վայր ,
Անդրնդայինքն իվեր վազեն յալեաց ծայր .
Անմիտ որսորդքն որսք որսոց
Տարուբերին ծոցէ ծոց ,
Ողորմ սլադեն զափն հայոց :

Կարմիր արեւ Գեղամայ , ել սարն ի վեր
Կրակէ կըզակըդ դըրած շուրջ տա՛ր ու բեր .
Սոթից՝ հովիկն ի ծովք առնու ման պըտոյտ ,
Ոլոր ոլոր ուռնուն գոնդողքըդ կապոյտ ,
Որորելով գլորելով
Ծափ ըզծափի բերելով
Շուրջ գան զհայոց Թագւորով :

Հրամէ Թագւոր . նետերդ բացին քեզ ճամբահ ,
Ուր որ դիմես՝ գու ես հայոց Շահնշահ .
Խաղա՛ վազէ՛ ի դաշտ ու ի ձոր համարձակ ,
Բըշըն փշրած կորուս գընաց անդարձակ :
Երբ որ մըտար ի ծովս ապտ՝
Էիր Աշոտ լուկ երկաթ ,
Հիմ՝ որ ելնես՝ կուռ սլողվատ :

* Գաւառ եւ աւան յելից հարաւոյ ծովակին , ուստի
յաճախ շնչէ ի նմա հողմն :

Հանձնարար, հանձնարար երկաթ ու պողպատ,
 Հազարով բիւրով թափէ բոցեր անընդհատ.
 Առաջ շողացիր ծայրէ ի ծայր հայրենեաց
 Մանրէ մաշէ զգէնք մեր ամեն թըշնամեաց.

Հայոց հողուս դու կեանք տուր,
 Երկինք քեզ տայ հրաթափ թուր,
 Նահապետին՝ սիրտ քանց հուր:

ՀԱՅ ՀԱՆՃԱՐ

Ո՞ւր ես հայ հանճար. — անցեր ես անցեր :...
 Հին եւ երկայն դարք այլեւայլ բաղդով
 Մեր հայ հայրենեաց վրայէն սահելով
 Սեւ ու սըւիտակ քօղերով պատեր
 Զաղուորն այն ծածկեր
 Անցեր են անցեր :

Այն աշխարհ՝ որ շատ աշխարհաց մայր էր ,
 Որ սփռեց զազգեր մինչ ի ծայր երկրի ,
 Արդեամբք իր հողուն մատամբք ճարտարի՝
 Լեցուն գրկերով տանէր ու բերէր
 Զանազան բերքեր ,
 Անցեր է անցեր :

Այն որ զառաջին շինուածն է կանգներ ,
 Սարերըն ծակեր հանց փտտած տախտակ ,
 Պատերով պատեր ըղծովուն յատակ ,
 Բերդի տակ , լերան գլխովս գետ քաշէր ,
 Զանդունդ կամբընէր ,
 Անցեր է անցեր :

Հայրենեաց պաշտպան՝ զէնքով զէնք քըշէր,
 Հիւսսի հարաւոյ դէմ դընէր վահան.
 Վազէր յարեւմուտս, յԱթէնս հմտական,
 Հելլէն հանճարոյն դէմ ըզհայն հանէր՝
 Անյաղթ հռչակէր,
 Անցէր է անցեր:...

Թոպ... լըսէք Թմբկին... Թոպ. Թնտան սրտեր.
 Հայրենեաց է տօն, հայրենեաց համբաւ.
 Ո՛վ լաւք, ո՛վ քաջք, ձեզ վարձք հռչակեցաւ.
 Արիւն եւ քրտինք, ձեզ կապուին Թագեր...
 Հայք, ո՛ւր արգիւնք ձեր. —
 Անցէր էն անցեր:

Պարեն պատանիք, ծիծաղին ծերեր.
 Կուսանք ամօթխածք վարդերով վառուան,
 Պարկէշտ երախտեաց գովեստք բարձրացան.
 Առաքինութիւնք, ահա պատիւ ձեր...
 Հայք, դուք լոկ անտէր
 Անցեր էք անցեր:..

Անցան մարեցան ուրեմն հայ լուսեր...
 Ա՛հ, Հայաստան, ո՛ւր քո փառքն փայլուն.
 Ո՛ւր քո ճարտարաց աշխատանքն անհուն.
 Ո՛ւր քաջ եւ գիտուն որդւոցդ արգիւնքներ.
 Ո՞նց քո բիւր փառքեր
 Անցեր էն անցեր:...

Անցիք դուք այլ սեւ սրտիս սեւ ամպեր ,
 Անկէք հայ հողուն սեւ քարին վերայն...
 Ո՛հ , քանի՞ հազար կանգուն լայն ու երկայն .
 Ո՛հ , ո՞նց ցեղուցեղ անձինք հոն եկեր ,
 Եկեր ու անկեր՝
 Անցեր են անցեր :

Ըզսեւ գիրն հայոց՝ կարգացէք ազգեր .
 « Կարկառ հանգըստեան տոհմի տան հայկայ ,
 Համարի 'նդ մեռեալս եւ ինքն ի քուն կայ » : —
 Մեռեալ չեն ուրեմն հայ հայրենիք մեր .
 Հայաստան անկեր՝
 Բայց ո՛չ է անցեր :

Հայ ազգ , հայ հանճար , քունն է դքեզ բուներ .
 Քոն թանձր եւ երկայն , բայց ոչ մահ անյոյս .
 Ո՛վ արթնցընէ զազգն իմ ի նոր լոյս . —
 Ես հազարներ տամ այնոր , տամ բիւրեր ,
 Որ զաչքըն բացնէր ,
 Ու չըլար անցեր :

Ո՛վ բանայ զհայկայ աշխոյժ աշուկներ .
 Ո՛հ , ո՞վ կանգնէ դքեզ հանճար հայրենի...
 Ե՛լ , կանգնէ՛ դու դքեզ , զաւակ ես երկնի .
 Լոյս ծագէ մըթէդ , եւ կանգնիր ի վեր .
 Հերիք քընացեր .
 Գիշերս է անցեր :...

Կ'երդնու Նահապետ, կանչէ ձեզ Հայեր,
 Հանձարն է մեզ կեանք. ըզնա վառեցէք,
 Մեծ պզտիկ՝ այտոր սիրով վառուեցէք: ...
 Ծագէ Հայ հանձար, փայլէ բիւր բոցեր,
 Խմանան ազգեր՝
 Թէ Հայք չեն անցեր:

ԼՈՒՍՆԿԱՅՆ

ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՅ ՀԱՅՈՅ

Այ իմ լուսնակ գեղեցիկ, աստուածավառ գու-
 լապտեր
 Զոր առաջնորդ գիշերոյ դըրաւ յերկինս ինքըն
 Տէր.
 Կոյր մըթուծեան աչք անփակ, սըրտիս այլ
 գու աչք կու տաս
 Երբ շողջողուն չըլծայով կախուած շարժիս
 յիմ վըրաս.
 Քո թեւն՝ երկնից արծաթէն հիւսած, պատ-
 րոյգդ ալ ոսկի,
 Ագամանտէ կայծակներ սփռես զաստղերդ
 չորս դի.
 Եղի մեղրի նըման կաթ մի յամանէդ յիս թա-
 փած
 Կու խաղաղէ կըրքերս զինչ ալիք լըծիս հան-
 դարտած:
 Ո՛հ, ո՞նց պայծառ էիր գուն կենացդ երկրորդ
 գիշերին
 Երբ նոր քաշուած Աստուծոյ ճախարակէն ընդ
 երկին.
 Ո՛հ, ո՞նց փայլուն էր քո լոյսն՝ երբ առաջին այն
 անդամ

Գիշերազուարճ պըլպուլիկըն ձըգեց ձայն երկ-
նահամ:

Շունչըն սլայծառ քեզ նըման հովտէ հովիտ կու-
խաղայր:

Հեզիկ հովով թունդ ելած մաքուր առուակըն
հեւայր:

Չըկայր ականջ հողեղէն որ զայն լըսէր ու փառք
տայր

Միայն հրեշտակք լըսէին եւ շարժէին ըզքեզ
վայր:

Եւ դուն լըռիկ չափեցիր զանամպ երկնից կէս
բոլոր,

Ծով՝ ու ցամքի վարագոյր բացիր, ներքեւ մը-
տար խոր,

Երբ արեգակըն կու դայր հրեղէն ոռօքն յօդս
ի վազ

Զարշալուսոյ ցօղ սփռէր եւ զառաւօտն հըրա-
մազ:...

Կացիր արեւ, յեա կացիր, մ'էններ յերկինքըդ
կապոյտ,

Թող լըսնեկիդ ի ման գալ դեռ ի մէջ թուխ
ամպերոյտ:

Կայց կայց լըսնակ դու յառաջ, լեռնէ ի լեռ
սարէ սար

Մէջ ձորերուս խորերուս անցիր յուշիկ հաւա-
տար:

Հետ քեզ ունիմ ես գանգատ, քեզ հաճապեան
ունի բան,

Սիրաըն յերկուս է ճըղքած, եւ ցաւերն, ո՛հ,
զանազան:

Պայծառ լուսնակ մի փախչիր թէ տրտմութեան
լըսես ձայն ,

Յաւած սրտի մխիթարանք ես դու կանգնել
յերկինքն այն .

Ման գաս յերկիրն Եդեմայ , բայց ոչ ի հինն այն
գիշեր

Երբ երջանիկ էր դեռ մարդ , լոկ սէր ու կեանք
կու յիշէր .

Ճերմակ ճաճանչդ յայնժամ տաք էր ջրերուն
ու ծաղկանց ,

Ուր որ կաթէր քու շաղիկ՝ կենդանութիւն էր
անանց . . .

Դարձիր 'նայէ հիմ' ի վայր , 'նայէ ի փէշ սարեւ
րուս ,

'նայէ ի տափ տաճարիս , եւ ի հողրանք գեղեւ
րուս . . .

Ա՛հ , գերեզմանքն են հայոց , որ ոչ եւս են յաշ-
խարհի ,

Մաշած 'նը լսաւք մեր հարանց՝ թաղուած ի խոր
խաւարի :

Այն հայկազունքն անուանի եւ մարդկութեան
անդրանիկք

Որ զԱդամայ տունն իրենց վարձեցին տուն եւ
ջանիկ ,

Այն մեծամեծ հըսկաներն՝ որ հըսկայից յաղ-
թեցին ,

Լեւնանըման կըտրիճերն ի Ձորն հայոց թափե-
ցին ,

Հեթանոսաց կուռքերուն յաղթող որդիքն այն
հայկայ՝

Ընկան անոնք այլ ի քուն ներքեւ ժայռիցն
Հարքայ :

Հայկն որ ամեն Հայու սիրտ պիտի կանգնէ դա-
րուց դար ,

Հայկն այլ ի քուն է ահեղ, եւ ո՞վ գիտէ զիւր
դադար .

Ո՞ր արդեօք սար կամ բլուր ծածկէ զհրակայն
այն բարի՝

Որ փառք որդւոցն տըւաւ ու աղատութիւն
աշխարհի :

Ո՞ր լեռն արդեօք է քո բարձ՝ բարձրագլուխ
քաջդ Արամ ,

Որ ի Մարաց մինչ Մաթակ վազեցիր տէր յաղթ-
անդամ .

Եւ դու Արայդ գեղեցիկ , յո՞ր դաշտ արդեօք , յո՞ր
հովիտ

Կարմիր գանգրովըդ պըլլած ծածկես ըզխոց ճա-
կատիդ .

Եւ որ զահէղն Աժդահակ շամիրած ի ծայր նի-
զակին

Ի մոլթ քարայրս քըշեցիր զվշապաղունս սե-
ւադին ,

Դու ոսկեծամ եւ խարտեաշ Տիգրան , դու յո՞ր
կաս քարայր .

Եւ դու ծընունդ ծիրանի երկրի ու երկրի հրե-
ղէն այր ,

Վհհաւեսիլ դու Վհհադն՝ որ ընդ աստուածըս
նըստար ,

Ծածկէջ ըզքեզ ապառաժ , թէ հալեցաւ քան
ըզսառ :

Երկհաղարեան տանուտէրք հայոց հողուս հայ-
կազոնք՝

Արդեօք ի խորըս նորին դեռ կեցէր էք իբր հի-
մունք ,

Եւ ոնց որ ողջ ըլլալով զողջ բըռնաւորքն զար-
կիք ,

Այդպէս զմեռեալ բըռնաւորսն հողուն ներքեւ
այլ դատիք ,

Որ պըղծեցին զսուրբ երկիր մեր հարց հայոց
սեփական ,

Կարծեցին ձեր քով նընջել, եւ ի դըժոխս ար-
թընցան :

Դուք այլ պանդուխտ հարազատք , Արշակունիք
տընաշէն ,

Որ զհայկազանց հին անունն հըռչակեցիք
յազգս ամեն ,

Ի Կամոխայ կամարէն խըլուած յանդուծ գե-
րուոյց

Եւ ի կարիճ տիրասէր մանկանց նորէն ազա-
տած ,

Գըլուխ գլխի խառն ի քուն Աւագ Մասեաց մօտ
վըհին ,

Արդեօք խորհուրդ ընելով դեռ կու յիշէք ըզ-
վըէժն հին :

Դու այլ ո՛վ մեծդ հըսկայից եւ թագւորաց ,
սուրբ Տըրդատ ,

Որ զցանկալիս քո թողած՝ զԵրէզ, Գառնի ու
Արտաշատ ,

Զահեղ գըլուխդ վերուցիր եւ յետ մահուդ
ահաւոր

Մինչ ի հանգիստըն հոգեաց վանաց առիր քուն
մ'այլ նոր ,

ԶԵփրատ թողած՝ զորով վազ տըւիր երագ ի
մի քայլ

Քարածորան Տիգրիսի լոսէս խոխոջ այլեւայլ ,
Արդեօք հերկք քեզ աեղդ այդ , թէ դարձեալ
շարժ տաս քարանց ,

Եւ ի Սեպուհ կամ Մասիս վազես՝ ըզմահն այլ
սանձած :

Եւ դուք կարմիր Վարդանայ վարդանըման դուք
ընկերք ,

Որ յԱրտազոու դաշտերէն մինչ ի համէնէն էք
քընէր ,

Արդեօք ձեր սուրբ արեան գին՝ աշխարհիդ
բաղդն յիշելով

Շարժէք դեռ զքաջ բաղկընիդ հոգիներուդ կը-
րակով :

Բագրատունիք շինարարք , յԵրազգաւորս եւ
Բագրան

Կու փընտըռէք զդաստակերտ ձեր ու զյետին
քընարան .

Եւ յաշտարակըս քաղբիդ՝ յազնիւն Անի աչք
ձըգած

Գըլուխ շարժէք , եւ երկիրըս սասանի սարսա-
փած .

Տաճար , դարպաս , վանք , խորան՝ ափռին յեր-
կիր աւերակ

Շէնք եւ անշէնք գերեզման լինին հայոց բովան-
դակ . . .

Խաւար վերայ խաւարի հագած կանգնի սեւ գի-
շեր .

Նահապետիս սիրտն այլ սեւ . Աստուած , զմեղս
հարց մի յիշեր : . . .

Արդ իմ լուսնակ , փութա՛յ յամպերէդ
Ե՛լ փարատէ զմութ Նահապետիս .
Սփռէ՛ յերկիր դեղձան վարսերէդ ,
Հետ քարերուս կապէ զսիւն սրտիս :

Հանդարտ ու լուռ է շուրջնս բոլոր ,
Երկիրս ի քուն երկինք կիսարթուն .
Լուսնակ , վառէ՛ զկանթեղըդ պըլլոր
Ի գերեզմանս իմ հարց հայկազուն .

Ճերմակ թեւօք գըրկով երերուն
Երկընցու զջահգ յամպերուդ միջէն
Սարից գըլխէն , յետանց ծառերուն ,
ՅԱրարատայ երկճիղ գագաթէն :

Սարն ի սարին գիզած տասըն տակ ,
Ձիւնակոյտ սառն ի վերայն հինգ բարդ ,
Ու այլ ի վերայն քո լոյս սըպիտակ ,
Ու այլ ի վերայդ իմ արտսունք հրազարդ .

Արդեօք հալէ՛ն արդեօք տի մաշէ՛ն
Զթանձրը պատանք գերեզմաններուս .
Արդեօք ի խորն հասնի՞ն քարեղէն՝
Լըւալ զանլաց ոսկերք հայրերուս : . . .

Ա՛հ , ո՛հ . . . լըսէ՞ք ոգիք հայկազանց
Նահապետիս լըսէ՞ք հառաչանք . . .
Լըսեմ լըսեմ ես ըզձայն հարանց ,
Ահա շարժին բացուին գերեզմանք :

Բարեւ . հանգիստ ձեզ՝ հին հայկազունք ,
Որ մշակեցիք զագարակ Նոյայ ,
Եւ թէ եւան ձեր դէմ գիւցազունք
Ընկան հընձոց պէս յարտիդ վերայ :

ՅԱղցից ծոցէն կանգնած մըրմուռալով
 Թագապըսակ ասէղ ճակատներ ,
 Վարդանք Վահանք ըզվրէժդ առնըլով
 Հարին զՍասան , հանգչեցէք զքուն ձեր :
 Ո՛վ հայրապետք սուրբք , փառք աշխարհիս ,
 Որ նընջեցիք ի մատրանց ներքեւ ,
 Նայեցէք մէկ մ'այլ վերայ երկրիս ,
 Որ յաչւընուդ ծագէ նոր արեւ :
 Եւ դուք կտրիճ սիրուն զօրականք
 Կրակաթափ թուրք , մահացան բազուկք ,
 Քաղցր հայրենեաց սարիսպք եւ սահանգք ,
 Ձեր քիրան ու արիւն անմահ անմոռցուկք :
 Դարձիք ամենքդ առէք հանգիստ քուն ,
 Նահապետ լայ զձեզ , յիշեն որդիք :
 Ահա վրկայ լուսնակըս փայլուն ,
 Դարձիք մըտէք 'ի քուն հանդարտիկ :
 Իսկ դուք կայտառ ու կարմիր տըղայք ,
 Գրաւք Գրիգորի , զինուորք Յիսուսի ,
 Եկեղեցւոյս հայոց զարդ վրկայք ,
 Ո՛վ կրակէ սիրտք՝ յալթողք հիւսիսի :
 Մոլորհաւատ ազգեր սեւակրօն
 Հըրով թըրով եկան յիմ աշխարհ ,
 Կ'ասեն , վերցուի պատրադ ու պաշտօն ,
 Լուսաւորչի լոյսն ըլլայ խաւար...
 Ա՛յ անիծեալ օձք , սիրտք գազանի ,
 Չորնան լեզուդ ու անգութ բազկընիդ :
 Թէ բըռնացայք հողուս հայրենի՝
 Հոգիս չ'ինկնար ի չար ձեր ժանիդ :
 Հայոց հաւատս է փրկչին հաւատ ,
 Յաւաքելոց բերած նախընծայ ,

Լուսաւորիչըն Թընկեց հաստատ
 Ու մեր արիւնքս ոռոգէն ըզնայ .
 Պ'արտիկք , ի զուր ատրուշանք վառին ,
 Ի զուր հագար այրէ զքաղքընիս .
 Սուր Սըկիւթին եւ Թուր Թաթարին
 Ի զուր շողան . ազատ է հոգիս :
 Էսպէս կանչէն կարմիր կայտառ հայք ,
 Դէմ սուրերու կանգնին համարձակ ,
 Խաղան խնտան ընկնին նոր վըկայք ,
 Կանգնին փառօք , Թըռչին լուսաթագ .
 Կարմրածոցիկ հետ հառից նըռանց ,
 Հետ հողմնահար խայծեալ խընծորին ,
 Նըման սարիցն արեան աղբըրանց՝
 Թափին նըշխարք կարմիր կըտորին .
 Հողն հայրենի ծըծէ զսուրբ արիւն ,
 Ծոցըն բանայ , առնու զիւր որդեակք ,
 Յանմարդաձայն յանծանօթ անկիւն
 Կարմիր քընով նընջէն նահատակք :
 Սըրտի հատոր հա՛ դան սիրելիք ,
 Հարցունք անէն ձորոց ու լէրանց ,
 Ո՛ւր մեր տըղայքն , ո՛հ , ո՛ւր ծածկեցիք .
 Սարեր ձորեր , տըլէք մեզ նըշանց ...
 Սարերըն լուռ , ձորերըն տըխուր ,
 Հոյն հեւալով Թեւերուն տայ դող ,
 Կարկըջելով ընդ Ժայռս անցնի ջուր ,
 Տըտմեալ տերեւք կաթեն անուշ ցօղ :
 Ո՛վ մայր , ո՛վ հայր , ո՛վ եղբարք եւ քորք ,
 Աչք տուք յերկին , անդ ձեր սիրելին .
 Եւ ամեն քայլ որ կոխէ զայդ հողք՝
 Ծածկէ զնըշխար հայ նահատակին :

Սըրիռէ լուսնակ սըրիռէ սուրբ լուսեր
 Կարմիր կայտառ Հայոց մանկըտւոյն .
 Հողս այս տաճար է , դու այլ լապտեր ,
 Նահապետն այլ ի սուգ է սիրոյն : ...
 Եւ դուք ամեն Հայ սիրտք վըշտահար
 Որ նախ քան զմահ մեռայք ցաւերով ,
 Զոր հալածանք կամ սուրն անդադար
 Եւ կամ գիպուածք բերին չար ժամով ,
 Որ հանց երազ անցէք յաշխարհէս .
 Պահ մի սիրով լըցուած սուրբ ամանք ,
 Յանկարծ ընկայք կոտորած կուժի պէս ,
 Շուտով խլէցին ըզձեզ գերեզմանք .
 Գլխուխք կանգունք զէտ բարձր սարի ,
 Մազերտ ի ման ճաճանչից նըման ,
 Բազկունք ամուր եւ կուրծքեր արի ,
 Ծոցեր ծաղկած ցօղալից շուշան ,
 Պայծառ աչկունք ջուխտակ արեգունք
 Որ կաթէիք գուժ , սէր ու խընտում .
 Քանի՞ շուտով անցան ձեր ճրագունք ,
 Եւ դադրեցաւ սըրտիդ վերվերում :
 Ներբեւ ճակտիս , ներբեւ այս քարիս
 Յամբած սրտեր տերեւի նըման ,
 Ձեր սիրեւեաց շունչն յորդոց յորդիս
 Ահա հասեր՝ հընչէ յիմ բերան .
 Ո՛վ հարք , եղբարք , որդիք Հայ հողուս՝
 Անլացք անսուգք եւ անյիշատակք ,
 Ձեր սիրեւեացն եմ ես արտասուս ,
 Հին հառաչանք , հայրենի կըրակ :
 Սեւ աւերակք դուք , դուք Սեւ հողեր ,
 Թըրով թափած տըհաս հունձք եւ տունկք ,

Ի գաղանաց ոսնակոխ ճըղեր ,
 Ո՛հ , ծաղկեցէք դուք այլ յիմ արատունք .
 Կարմիր կոկոն գլուխներ , վեր կացէք ,
 Լուսակաթ աչք , մէկիկ մի բացիք ,
 Մեղրոտ շրթունք , մէկ մի ձենեցէք ,
 Ըսէք թէ հաշտ եմք , ու ի քուն դարձիք .
 Քամեցէք հարբ ըզճակաիդ քըրտինս ,
 Զխարաեաշ մաղերդ թօթվեցէք տըղայք ,
 Տըւէք այդոց մարբ զլետին ըստինս ,
 Հալալ արէք , եւ բարեաւ երթայք :
 Մուրատատուր մեր սուրբքըն վըկայ ,
 Հալալ արի ես ալ ձեր հողուն ,
 Դարձիք ի քուն . լուսնակս այլ վըկայ
 Որ անմոռաց էք ի հայ սիրուն : ...

Այլ դու լուսնակ ահա կու նուաղիս ,
 Քաշեա ճաճանչտ ի ծոցըդ ճերմակ
 Զէտ արծըթի ափսէ կու թաւլիս
 Մէջ ամպերուն թուխ ու կապուտակ .
 Կաց , մէկ վայրկեան մ'ալ կաց իմ սիրոյս .
 Մէկ քար մ'այլ կայ յԱնծանօթ հովտին ,
 Գընա՛ հոն կաթէ զվերջին քո լոյս ...
 Այն Գերեզմանն է Նահապետին :

ՀԱՅՐՈՒՆԻ

ՅԱՆԿ

Ի բամբիռն Հայկազնի	5
Հարսներդ առաքաստի նախածնողացն	13
Վարդբլուր, մահ Աբելի	36
Ի նախագահն Մասիս	39
Վտակն Ակոռույ	44
Հանգիստ տապանին	46
Հայկն ի համաստեղութիւնս	48
Գարունք Հայոց	50
Հարբ	54
Ի Հայկն եւ ի բաստ Հայկազանց	63
Երկհազարեակն Արշակունեաց	67
Արտաշէս Բ տօմարադիր	69
Սուքիասանք ի լերին Սուկաւայ	71
Գոչումն ի սուրբ Վիրապն	73
Ի Փոխումն Լուսաւորչին	74
Ի նահատակն Վատնեան դաշտին	78
Ի սուրբ Հռոփսիմէ	80
Ի Տրդատ եւ ի վերականգնումն Հայաստանեայց	82
Ի մահ Տրդատայ ահեղազօրն արքայի Հայոց	84
Քաջակորովն Մուշեղ ի ճակատամարտ ի Զիրաւայ	100
ՅԱւանձար սեպուհ համատունի	104
Կարմիրն Վարդան	108
Սեպուհն Վասակ	110
Երթ ու գնացք զօրացն Հայոց ընդ Վահանայ մամիկ	115
Վրվայր եւ ի յետին գիշեր պրարատեան	121
Դատաստանք Վասակայ մատնչի	129
Նահատակութիւն սրբոց Ղեւոնդեանց	144
Ի սուրբ Ղեւոնդ	150
Աբրահամ խոստովանող	152

Յետին կացուրդք Յովհաննու ոսկերերան հայրապետի .	153
Հառաչումն Գաղկայ վերջնոյ	157
Բանք Վահրամայ պահլաւունոյ ի պաշարման Անւոյ .	158
Ողբք Հեթմոյ ի վերայ որդւոցն	163
Ոգին Հայաստանեայց	166
Հայցուածք Մխիթարայ	172
Ի հարիւրեմեակ լուսանորոգն Մխիթարայ	174
Ի գիւտ և ի ձոյլ մեսրովպեան տառից	180
Երգ Հայրենի	183
Մահաբժան Կայսրազն	187
Յարձան շիրմի Յ. Սարկաւազայ	190
Առ սուրբ Սիմէոն Հայկազն, յեղը Պադոսի	191
Ի ծովակէ Բենակայ առ ծովակն Գեղամայ	194
Բաժինք Հայոց Մեծաց	196
ՀՈՎԻԻՔ ԾԻՐԱԿԱՅ	
Ա. Կենցաղ հովուաց եւ քաղաքայնոց	247
Բ. Լսեն երկինք ձայնի առաքինի մանկանց	255
Գ. Երախտեաց ծառատունկ	260
ԵՐԳՐ ԵՍԱՊԵՏԻ	
Հայոց աշխարհիկ	267
Հայ Հայրենիք	275
Ողբամ զքեզ Հայոց աշխարհ	279
Մասիսու սարերն	289
Հրազդան	297
Շուշանն Շաւարշանայ	299
Պլպուլն Աւարայրի	309
Վերջին երգ վիրաւոր բամբուհաբերին	335
Աշոտ Երկաթ	335
Հայ հանճար	342
Լուսնկայն Գեղեզմանաց Հայոց	346

